

ПРАВОСЛАВНА ЛИТУРГИКА

ИЛИ

НАУКА О БОГОСЛУЖЕЊУ
ПРАВОСЛАВНЕ ИСТОЧНЕ ЦРКВЕ

ДРУГИ, ПОСЕБНИ ДЕО
(СВЕТЕ ТАЈНЕ И МОЛИТВОСЛОВЉА)

ПО ЛИТУРГИЦИ

ДР. ВАСИЛИЈА МИТРОФАНОВИЋА И ДР. ТЕОДОРА ТАРНАВСКОГ

ИЗРАДИО

ПРОТОПРЕЗВИТЕР ДР. ЛАЗАР МИРКОВИЋ,

ПРОФЕСОР У БОГОСЛОВСКОМ ФАКУЛТЕТУ

БЕОГРАД

ШТАМПА ЗАДРУГА ШТАМПАРСКИХ РАДНИКА „РОДОЉУБ“

1926

ПРЕДГОВОР.

Све што је речено у предговору прве књиге литургије и у примедби првога одељка друге књиге литургије у пуној мери важи и за ову књигу. Једино овде имам да приметим да сам део о молитвословљима у целини израдио по К. Никољском, Пособіе къ изученію устава богослуженія прав. цркви, Спб. 1907., јер је ова партија овде исцрпније израђена но код Тарнавског. Доста новог материјала унео сам у одељак о тајнама, чега нема код Тарнавског.

У ову књигу нисам унео оно, што је за нас од највећег интереса и што би књизи давало пуни научни карактер, а то је, како су вршене службе из требника т. ј. тајне и молитвословља у српској цркви у прошлости на основу старих српских рукописних и штампаних богослужбених књига. Ово нисам могао учинити зато, што су стари српски богослужбени рукописи разасути по целој нашој земљи, по манастирима, црквама и библиотекама, и у иностранству, те ми тако нису били приступачни. На основу оно мало рукописа у Српској Краљевској Академији, Народној Библиотеци у Београду и Српском Семинару Београдског Универзитета, који су ми на расположењу, не може се доносити опћи и коначни закључак и видети целокупна слика. Да би се овај посао могао предузети, поднео сам пре две три године Св. Архијерејском Сабору писмени предлог, да се сви стари српски богослужбени рукописи и старе штампане богослужбене књиге из манастира и цркава пренесу на једно приступачно место, у једну библиотеку (разуме се као црквена својина). Овај лако изводљив предлог био би од велике користи како за Српску Цркву, тако и за науку.

Ова књига је истина крај литургије, т. ј. последњи део материјала који она обрађује. Но нисам још издао из литур-

гике један ранији одељак о годишњем богослужењу, т. ј. о празницима (хеортологија), у коме би требало обрадити и све Србе светитеље. Овај одељак мислим ускоро издати и са њиме бих сасвим завршио своју литургику.

Овако расцепкано издајем литургику с једне стране због опширности материјала који она обухвата, а с друге стране зато, што ми није лако финасирати издање и штампање књиге од 800—900 страна, и то својим средствима, како сам раније издао своје две књиге литургике, а како издајем сада и ову.

ПОСЕБНИ ИЛИ ПЕРИЈОДИЧКИ
ЦРКВЕНИ ЧИНОВИ.

I. СВЕТЕ ТАЈНЕ. — II. МОЛИТВОСЛОВЉА.

ПОСЕБНИ ИЛИ ПЕРИЈОДИЧКИ ЦРКВЕНИ ЧИНОВИ.

Прелаз.

У посебном делу литургије излаже се богослужење у својој реалној изградњи, у својој органској целини, у појединим чиновима. До сада смо у овом делу литургије расправљали о сталним и одређеним богослужењима, која су у вези са којим год од дневних часова или са седмичним или годишњим данима, а одређена су за све чланове цркве, т. ј. расправљали смо о дневним литургијским чиновима, о седмичним и о годишњим. Сада ћемо у овом последњем делу литургије изложити посебне литургијске чинове, који се врше само по потреби појединих лица и при извесним догађајима у црквеном животу, а не стоје у вези са црквеном годином. Ови литургијски чинови су свете тајне и света молитвословља (евхологија, sacramentalia). Овај део посебног дела литургије дели се према томе на два одељка, у првом се говори о св. тајнама, а у другом о св. молитвословљима или евхологијима.

I. СВЕТЕ ТАЈНЕ.

О св. тајнама уопће.

Појам, значење и узвишеност св. тајана.

Тајне, μυστήριον, sacramentum, су свете радње, у којима се видљивом радњом даје души човека који верује невидљиво благодат Божја, а установљене су од Господа зато, да би кроз њих сваки верни примио благодат Божју¹. Православна црква

¹ Православно Исповедање, део I., одг. на 99. питање.

има седам тајана: крштење, миропомазанье, причешће, покајање, свештенство, брак и јелеосвећење. У крштењу се човек рађа тајанственим начином за духовни живот; у тајни миропомазанья прима благодат за духовни напредак и духовно јачање; у причешћу прима духовну храну; у покајању се исцељује од душевних болести т. ј. од грехова; у свештенству се даје свештенику благодат да духовно препорођава и васпитава друге учењем и тајнама; у браку се даје благодат, која освећује брачни живот, рађање и отхрањивање деце; у јелеосвећењу се лечећи од душевних болести лечимо и од телесних болести¹.

Из овога се види високо достојанство и узвишеност тајана у Христовој цркви. Св. тајне су духовне радње које вернима уистину дају благодат Божју, оне су плодови живота и смрти Исуса Христа, кроз њих тече драгоцену крв Спаситеља. Св. тајне су стална мистична веза, која сједињује човечји живот са Богом, освећује га, храни га и измирује с Богом; тајне настављају спасоносну делатност Христову и остварују спасење људи.

Вршилац св. тајана.

Вршилац св. тајана је канонски рукоположен презвитер или епископ. Презвитер може вршити све тајне, осим тајне свештенства и освећења св. мира, што је резерват само епископа, а крштење у случају преке потребе може извршити и ђакон, па и сваки православни лајик, без разлике рода, који верује у једнога Бога у три лица².

Вршилац тајана мора имати пуномоћ за вршење св. тајана у извесном црквеном кругу, а ову пуномоћ у дијецези има епископ, а у парохији парох, и само они у споменутом кругу могу припустити вршењу св. тајана по црквеним прописима и друге епископе, односно рукоположене презвитере. У случају преке потребе може вршити тајне крштења, покајања и причешћа болних сваки свештеник и без овлаштења компетентног вршиоца, а св. крштење и верни лајик. Свештеник који хоће да врши свете тајне, има да пази на ово:

1. При вршењу св. тајана има се свештеник држати прописаног обреда за извесну тајну и не сме мењати прописаног

² Испор. Макарије, Православно догматичко богословије, II, 204.

¹ Испор. Прав. Испов. I. део, одг. на 100. и 103. питање.

чина, нити му што додавати, јер је са извесним радњама спојено давање благодати, коју прима човек у тајнама, те према томе ове радње имају активну моћ, јер су везане с црквеним молитвама.

2. Свештеник треба да пази да се при вршењу св. тајана избегава свака погрешка у погледу њихове материје и речи које се изговарају код њихова вршења.

3. Свештеник треба да врши св. тајне са дубоком побожношћу и тако да улива своју побожност и вернима. Унутрашњи осећаји и спољашње радње свештеника треба да се слажу са св. радњама које врши, у целом понашању свештеника треба да се огледа оно што он врши, и ово понашање свештеника треба да душевно подиже верне.

4. При вршењу св. тајана треба да је свештеник у стању благодати, слободан од сваког тешког греха и да није под забраном од стране цркве¹. Св. тајне истина не могу бити профанисане од недостојних, а исто тако ни њихово дејство не може спречити ни уклонити недостојан вршилац; али који врше св. тајне оптерећени тешким гресима, навлаче на себе кривицу вечне смрти. Ако је дакле свештеник свестан да је учинио тежак грех, то се не сме усудити да приступи вршењу св. тајана пре но што осети у себи искрено кајање због учињеног греха и пре но што озбиљно одлучи да ће свој грех исповедити, чим му се пружи прилика за исповест.

5. Свештеник треба да се одазове свачијем позиву од својих верних на вршење тајана, а нарочито св. крштења, покајања и причешћа, и то у свако доба дана и ноћи, и да учи верне да га у случају опасности зову без устезања, без обзира на време и да ће га можда узнемирити. Свештеник терети своју савест одговорношћу, када неко његовом кривицом остане без благодати једне тајне, која условљава улазак у царство Божје и спасење душе, а нарочито ако се изгубљено више не може поправити. Шта ће мислити верни о свештенику који их прима с оштрим речима кад га зову на вршење св. тајана или ако из лености закасни, те грехом свештеника пропадне једна душа. Свештеник има тако исто да пази на то, да се једнако брине за богате и сироте, угледне и неугледне међу својима вернима,

¹ Испор. 25. и 61. правило св. апостола и 9. правило I. васељенског и 9. правило неокесаријског синода.

да не би изгубио ни једне душе, искупљене драгоценом крвљу Спаситељевом.

6. Свештеник при вршењу св. тајана мора имати чисту намеру¹, ону намеру, коју је имао сам Спаситељ при установљењу тајне. Само слављење Божје и спасење човека треба да га овде руководе.

Прималац св. тајана.

Св. тајну крштења може примити жив човек, који још није примио крштење извршено прописаним начином, а остале тајне могу примити само чланови цркве, и то живи чланови. Од оних који примају св. тајне тражи се да се добро спреме за примање св. тајне и да су у стању благодати. За спремину и стање благодати одговорни су у првом реду сами примаоци тајана, а свештеник је дужан да их поучава о овоме и да их води достојном примању св. тајана. Свештеник треба да учи своју паству о суштини св. тајана, дејству, моћи и значењу радња, које су у вези са тајнама. Исто тако свештеник има да опомиње верне да са дубоком побожношћу, чистом савешћу и чистим срцем прилазе примању св. тајана, показујући то и спољашњим начином. Пошто су св. тајне један део православне вере, то је свештеник дужан код њихова разјашњења да пита примаоца о основним истинама вере, и то оне истине вере, које су по својој природи безусловна средства спасења, на пр. о св. Тројници, о искупљењу света кроз Исуса Христа и т. д. Онога, који не зна ове истине, има свештеник да га њима научи, јер кроз ове истине може боље схватити моћ тајне и ојачати своју веру. Они који не знају и који нису поучени у најпотребнијим истинама вере, не могу бити од свештеника припуштени св. тајнама, јер једни као и други, иако се не урачунавају у неверне, ипак нису далеко од њих.

О св. тајнама посебно.

Св. тајна крштења².

Нека врста крштења, свечано прање водом, била је у употреби већ код Јудеја. На овај начин били су посвећени Аарон

¹ Прав. Испов. I. део, одг. на 100. питање.

² Литература: А. Алмазовъ, Исторія чинопослѣдованій крщенія и миропомазанія. Казань 1884. Види овде наведену старију руску литера-

и његови синови за свештенике¹, и када је један незнабожац прелазео у јудејство умивао се водом, у знак, да треба да се очисти од све нечистоте и злочинства безбоштва. Исто тако је претеча Исусов св. Јован крстио у знак покајања, којим су крштењем имали Јудеји да се спреме за царство Месијино. Но ове врсте крштења беху само знаци и нису могле да изврше и даду реално праштање грехова; зато овако сведочи св. Јован: „Ја вас, истина, крштавам водом за покајање, а онај, што иде за мном, јачи је од мене, коме нисам достојан обуће понети; тај ће вас крстити Духом светим и огњем“ (Мат. 3, 11).

Стварно измирење човека са Богом извршило се тек смрћу Исуса Христа, а заслуге искупљења извршеног од Исуса Христа дају се човеку крштењем, установљеним од Исуса Христа речима: „Шѣдше ѿ҃бо навѣтите всѣмъ ѡзѣки, крѣщающе ѡ҃хъ во ѡмѣ ѡца и сѣа и сѣа҃гw д҃ха“ (Мат. 28, 19). — Крштење је дакле тајна, у којој се грешник поучен у вери Христовој трипут погружава у воду уз изговарање речи: крѣщаѣтсѧ рѡвѣ в҃жїй (име), во ѡмѣ ѡца, ѡмїнь. и сѣа, ѡмїнь. и сѣа҃гw д҃ха, ѡмїнь, и чисти благодаћу Божјом од сваког греха и постаје новим човеком, оправданим и освећеним². Ова тајна поновног рађања водом и духом (Јов. 3, 5) је обично средство којим човек стиче опроштај од прародитељског греха и свију других грехова пре крштења, и којим човек постаје члан цркве Христове и наследник небеског царства (Јов. 3, 5).

Крштење се у Св. Писму зове бања поновног рођења и обновљење Духа светог (Тит. 3, 5), спирање грехова (Дел. 22, 16), освећење и оправдање (I Кор. 6, 11), просвећење (Јевр. 6, 4), бања водна (Еф. 5, 26). А св. Јован Златоусти назива крштење просвећењем³, јер у овој тајни светлост вере разгони ноћ и таму, која од човечјег пада обухвата човечји ум. Исто тако

туру. Капиталним делом Алмазова користио сам се много у овој књизи. Опширну литературу за ову тајну види у Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, s. v. Baptême.

¹ II Мојс. 29, 4: „И доведи Арона и синове његове пред врата шатора од састанка, и умиј их водом“.

² Прав. Испов. д. I., одг. на 102. пит. Види и Макарије, Православно догматичко богословије, II, 305.

³ Joannis Chrysostomi. In epist. ad Hebr. c. VII. Hom. 13 (Migne, Patr. gr. T. 63, 107).

назива крштење и св. Григорије Назијанзин¹. А св. Кирило Јерусалимски назива крштење: платом искупљења заробљених, опроштај кривице греха, смрт греха, препород душе, одећа светлости и т. д.².

Видљива страна крштења.

Видљива страна крштења је трикратно погружавање онога који се крсти у воду, уз изговарање речи: „Крѣщѣтсѧ рѣкѧ вѣжій (име), во ѿмѧ оца, ѧминѧ. ѧ сѧа, ѧминѧ. ѧ сѧѧгw дѧа, ѧминѧ“. Овде разликујемо: 1. материју тајне, 2. речи које се изговарају код њезина вршења, и 3. саму радњу код вршења тајне.

Материја св. тајне крштења од увек је у православној цркви била (Дел. 8, 36—38; 10, 47—49) и треба да је обична вода, природна и чиста (речна вода, морска, или од снега, леда, кише, росе и т. д.)³, непомешана ни са каквом другом материјом и не уметничка вода, нити каква друга течност⁴, јер Спаситељ је рекао: „ѧще ктѧ не родѧтсѧ водѧю ѧ дѧѧомѧ, не мѧжетѧ вѧнѧти во царствѧе вѣжѧе“ (Јов. 3, 5). „Учење 12 апостола“ овако каже о води крштења: „Крштавајте у текућој води (ἐν ὕδατι ζῶντι) у име Оца, Сина и св. Духа. Ако немаш текуће воде, то крсти у другој води; ако не можеш у хладној, то (крсти) у врућој. Ако немаш ни једне ни друге (доста за погружење), то излиј трипут воду на главу у име Оца, Сина и св. Духа“⁵. Ако је веома хладно, вода се може мало загрејати или мешати са топлим водом⁶. Вода се употребљава као материја крштења из више разлога. Пошто је крштење потребно свима без разлике ради стицања вечнога живота, то је вода најзгоднија материја за крштење, јер је свуда има и лако се може доћи до ње. Исто тако се водом најсавршеније симболизују ефекти крштења, но ма којом другом материјом. Јер као што се водом пере одело и тело од материјалне нечистоте, исто тако се и душа човечја крштењем чисти од нечистоте прародитељског греха. Као што

¹ Gregor. Naz. Orat. 40 in sanctum Baptisma (Migne, Patr. gr. T. 36, 361).

² Cyrilli Hierosol. Procatechesis n. 16 (Migne, Patr. gr. T. 33, 360).

³ О осталим именима крштења види Макарије, Прав. догм. бог., II, 205.

⁴ Види Прав. Испов. део I., одговор на 102. питање.

⁵ Ibid., део I., одг. на 103. питање.

⁶ Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων, с. 7.

⁶ Требн. Петра Могиле.

земља поливена водом доноси плода, исто тако и душа човечја крштењем постаје плодна, јер стиче бескрајне заслуге Исуса Христа, и крштење је диспонује да живи животом угодним Богу. Као што се водом гаси огањ, исто тако се благодаћу крштења гаси огањ нечистих пожуа. Као што се водом крепи уморан човек, исто тако се благодаћу крштења јача грехом ослабљена његова воља¹. — Вода као материја крштења симболизована је и у СЗавету потопом (I. Петр. 3, 20), проласком кроз црвено море (I. Кор. 10, 1), прањем Неемана, чудноватом снагом купке Витезде (Јов. 5, 2) и предсказивањем пророка (Ис. 55, 1; Језек. 47, 2).

Крштење треба да се врши у име св. Тројице уз изговарање речи: „Крѣѣтсѧ рѧвѧ вѣїѧ (име), во ѧмѧ оѣѧ, ѧмїнѧ. ѧ сїѧ, ѧмїнѧ. ѧ сѣѧгѧ дѣѧ, ѧмїнѧ; нѧнѣ ѧ прїснѧ, ѧ во вѣкї вѣкѧвѧ. ѧмїнѧ. Овако гласи формула тајне крштења по Никољском (Пособіе...) и Новој Скрижаљи (стр. 378). У данашњим рускословенским требницима нема у овој формули речи: нѧнѣ ѧ прїснѧ... и т. д. У старом српкословенском требнику Нар. Библиотеке у Београду XIV. в. бр. 507. формула крштења гласи: крѣѣтсѧ сѧ рѧвѧ вѣїѧ їмр, вѧ ѧме ѡѣѧ ѧмїнѧ. вѧ ѧме сїѧ ѧмїнѧ. вѧ ѧме сѣѧ дѣѧ ѧмїнѧ. Ову формулу по суштини наредио је сам Исус Христос у речима: „крѣѣще ѧхѧ во ѧмѧ оѣѧ ѧ сїѧ ѧ сѣѧгѧ дѣѧ (Мат. 28, 19) и значи да крштени чином крштења постаје исповедник св. Тројице једне по суштству.

Овим Спаситељевим речима додала је црква ѧмїнѧ иза сваког имена св. Тројице, и речи: нѧнѣ ѧ прїснѧ, ѧ во вѣкї вѣкѧвѧ. ѧмїнѧ. Реч ѧмїнѧ је потврда реченога, а речима: нѧнѣ ѧ прїснѧ, ѧ во вѣкї вѣкѧвѧ означава се да свршено крштење има карактер и вредност која се не да избрисати, и да се не може поновити други пут. Апостоли су па заповести Спаситељевој крштавали у име Оца и Сина и светога Духа. Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων (с. 7) наређује да се крштава „у име Оца и Сина и св. Духа“. То исто сведоче и св. Јустин мученик² и Апостолске Установе³. 49 правило апостолско наређује

¹ После крштења воду треба излити на чисто место где се не гази и које свештеник одреди. Ако је крштење било у приватном дому, воду крштења такође треба излити само на чисто место где се ногама не гази. Испор. 199 прав. номоканона у великом требнику и Руков. для сельск. пастырей, 1889, 29.

² Apol. I, 61 (Migne, Patr. gr. T. 6, 420).

³ Lib. 7, с. 22 (Migne, Patr. gr. T. 1, 1012).

да буде свргнут онај епископ или презвитер, који сходно установи Господњој, не крсти у име Оца и Сина и светог Духа. Данашњу формулу дословно имамо у требницима од XV. и XVI. столећа, а од XVII. столећа имао је у свима штампаним требницима. У формули крштења све је битно осим: *ἀμίνъ*, и осим: *нѣнѣ ѿ приснѣ*... Каквим год мењањем ових речи мења се и форма крштења по суштини¹.

Правилно крштење треба да се врши трикратним погружавањем у воду уз изговарање речи формуле крштења. 50. правило св. апостола прописује: „Ако који епископ, или презвитер не изврши у једној тајни (крштења) три погњурења, но једно погњурење, које се даје у смрт Господњу, нека буде свргнут. Јер није рекао Господ: у моју смрт крстите, него: идите и научите све народе, крстећи их у име Оца и Сина и светог Духа (Мат. 28, 19)“². Крштење се од почетка Христове цркве вршило трикратним погружењем. Јеванђелије каже, да када се Христос крстио, да је „изишао (*ἀνέβη*)“ из воде (Мат. 3, 16), и „када је излазио из воде“ (Марк. 1, 10), тада се отворила небеса. Из овога се може закључити, да је крштење вршено погружењем. Реч *βαπτίζω* значи буквално погрузити. Дела апостолска кажу за Филипа и евнуха: „а када изиђоше из воде“ (Дел. 8, 34). Фреске у катакомбама из другог столећа сведоче погружење, као и апостолски оци и многи црквени писци од III. столећа па даље. Грчки чиновни крштења VII.—IX. столећа потврђују трикратно погружење. Православна црква на својим синодима потврђивала је ову праксу, а потврђује је и Православно Исповедање. Но ова опћа и једино правилна форма крштења трикратним погружењем није била и јединствена. Стара црква дозвољавала је у изванредним и искључивим случајевима одступање од овог начина крштења, допуштајући да се крштење може извршити и обливањем и признајући да таково крштење има исту силу као и погружењем, само ако се сврши у име св. Тројице. Када је почело ово одступање, не зна се тачно. Учење апостола (*Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων*) дозвољава у недостатку воде обливање: *Ἐκχεον εἰς τὴν κεφαλὴν τρεῖς ὕδωρ*“ (с. 7). Но иако су црквени оци III. столећа дозвољавали крштење обливањем ипак га нису одобравали, и они

¹ Прав. Исп. део I, одг. на 102. пит.

² Види и 200. и 201. правило номоканона при великом требнику.

који су били крштени обливањем нису били једнаки крштенима погружењем, јер нису били примани у клир као клиници, κλί-νικοι¹ (од κλίνη — постеља). Обливање је црква дозвољавала само у случају тешке болести, када није могуће извршити трикратно погружење и када није било доста воде колико је потребно за погружење. На западу од XIII. столећа губи се погружавање при крштењу а узима маха обливање, а од XVII. столећа врши се крштење само обливањем. Православна црква држала се увек старе праксе погружења, само у случају велике слабости детета дозвољава обливање². Код вршења крштења обливањем тражи се да буде доста воде, да би се могло облити цело тело, и код обливања излива се трипут вода на главу онога који се крштава уз изговарање формуле крштења као и код погружења³.

Вршилац крштења.

Спаситељ је заповедио апостолима: „ше́дше ђѹбо наѡчїте всѧ ѡзвѧки, кѣтѧще ѡхъ ко ѡма ѡѡдѧ ѡ сѧ ѡ стѧгѡ дхѧ“ (Мат. 28 19), дакле Спаситељ је апостолима заповедио и дао власт да крштавају. После њих крштавали су њихови прејемници епископи, и до 5. и 6. столећа по могућству вршили су крштење само епископи. А да су и презвитери од почетка поред епископа могли вршити крштење и да су га вршили, разуме се, јер су и ђакони могли вршити крштење (Дел. 8, 39) и јер епископи нису могли свуда доспети да крштавају, пошто се хришћанство већма ширило. Канони св. апостола (49. и 50.) говорећи о вршиоцима св. тајне крштења спомињу само епископе и презвитере⁴. Тертулијан сведочи да су и презвитери крштавали⁵. Апостолске Установе кажу да су епископ и презвитер редовни вршиоци крштења⁶. Право крштавања не припада обично и редовно ђаконима, и ђаконима и клирицима не дозвољава се крштавати⁷. Апостолске установе прописују: „ђакон... не кршта-

¹ Види 12. правило неокесаријског синода.

² Испор. Макарѡје, Прав. догм. богословије II, 211.

³ О обливању види Никольскіѡ, Пособіе... 670. и Булгаковъ, Настольная книга, 985.

⁴ Испор. Прав. Испов. део I, одг. на 103. питање, и 201. и 204. правило номоканона при великом требнику.

⁵ Die bapt. c. 17. (Migne, Patr. lat. T. 1, 1326).

⁶ Lib. III. c. 11 (Migne, Patr. gr. T. 1, 788).

⁷ Номоканон прав. 204. Прав. Испов., део II, одговор на 103. питање.

ва“¹. Ипак у одсуству епископа и презвитера у случајевима потребе и невоље дозвољава се и ђаконима да крсте, н. пр. ако дете хоће да умре а није крштено. У одсуству редовних вршилаца и у случајевима крајње потребе и невоље може извршити крштење и једно лајичко лице православне вере, човек или жена, па шта више и родитељи². У требнику Петра Могиле (1646, стр. 8) у овом погледу читамо ово: „Ако је ту свештеник, он нека крсти, а не ђакон; ако је ту ђакон, он, а не ипођакон; ако је ту клирик, он, а не прост; ако је човек, он, а не жена, или жена, ако жена зна боље изрећи форму крштења“. „Зато нека се брине парохијални свештеник, да би хришћани у његовој парохији, а нарочито бабице које примају дете, научиле начин крштења“³. Разлог и оправдање овога, што немамо ни код једне друге тајне, је у томе, што је крштење главни услов за наше спасење према речима Стаситеља: „ѡци ктѡ не родитсѡ кодѡю ѡ дѡхѡмѡ, не мѡжетѡ вѡити вѡ цѡркѡе вѡїѡ“ (Јов. 3, 5). Када дакле према томе спасење човека зависи од крштења као неопходног услова, то се мора пружити сваком човеку где год се он налазио и могућност да се може крстити. Када лајик врши крштење, погружава трипут у воду и говори при погружавању формулу крштења као што је речено. Ако су материја и формула правилно употребљени, крштење је правилно и не понавља се. Ипак остане ли овако крштено дете у животу, свештеник треба да изврши над њиме цео обред који долази иза крштења, а који није извршен код крштења⁴.

Пошто је крштење духовно рођење, а човек се само једном рађа, то се крштење не понавља. Оно оставља на души неизгладив печат, само ако је правилно извршено трикратним погружењем у име св. Тројице и ако је правилно изговорена формула у смислу православне цркве⁵. „Епископ или презвитер, ако изнова крсти онога, који уистину има крштење..., нека се свргне“⁶.

¹ Const. apost. l. VIII. c. 28 (Migne, Patr. gr. T. 1. 1125).

² Прав. Испов. део I, одг. на 103. питање. Види и 45. правило Никифора исповедника.

³ Испор. и 204. прав. номоканона при великом требнику.

⁴ Испор. Књига о дужностима парохијскијех свештеника, § 84. Види и тумачење А. Павлова 204. прав. номоканона при великом требнику.

⁵ Прав. Испов. део I, одг. на 102. питање. Види и Макарије, Прав. догм. богословије II, 216—17.

⁶ 47. правило св. апостола.

Када свештеник својом кривицом пусти да неко умре без крштења, подлежи канонској казни, а световњак чијом се то кривицом догоди, одлучује се од причешћа за три године¹.

Субјекат крштења.

Крштење као тајна духовног препорода претпоставља телесно рођење и живот. Према томе није дозвољено крштавати мртве, но само живе, и то децу или одрасле.

Тајна крштења је неопходно потребна за сваког човека без разлике народности и религије, рода и узраста, јер Спаситељ каже: „Ако се ко не роди водом и духом, не може ући у царство Божје“ (Јов. 3, 5) и „ко верује и крсти се, биће спасен“ (Марк. 16, 16). Када је дакле тако, онда крштењу имају да се припусте сви, одрасли и деца. У почетку хришћанства крштаваху се нарочито одрасли људи, који су прелазили у хришћанску веру. Али да и деца нису била искључена из крштења види се из речи Спаситељевих (Мат. 28, 19), којима се заповеда да се сви крсте, и из Дела Апостолских где се казује како су апостоли крстили целе породице (16, 15, 31; 18, 8; I. Кор. 1, 16), и према томе не само одрасле, но и децу. Од II. и III. столећа имамо сведоштво да су деца крштавана, а у IV. и V. столећу крштење одраслих је ређе, и у главном крштавају се већином деца. У VI. столећу наређује се крштавање деце². Псевдо-Дионисије³ каже да је традиција крштавања деце од апостола. Исто тако Ориген⁴ означава крштавање деце као апостолско предање. — Св. Кипријан овако каже о крштавању деце: „Пошто највећи грешници, који су грешили кроз дуже времена, када се обратe вери добијају опроштај грехова, и пошто се крштење и благодат не ускрађује никоме, то тим мање се може искључити од крштења дете, које пошто је рођено није могло грешити, а које је рођено од Адама и после рођења је подложно смрти, коме се

¹ 68. правило номоканона при великом трепнику.

² Јован Посник (582—95) у 37. прав. каже, ако дете умре без крштења, због небриге својих родитеља, то се они одлучују од причешћа на три године, проводећи ово време у сухојаденију, умилоствљењу Бога клецањем и великом милостињом и чинећи сваки дан поклоне.

³ Pseudo-Dionysii Areopagite, De eccl. Hierarch. cap. VII. (Migne, Patr. gr. T. 3, 584).

⁴ Origenis, Comment, in epist. ad. Rom. lib. V. (Migne, Patr. gr. T. 14, 1040).

утолико лакше даје опроштај грехова, јер му се не опраштају његови греси, но туђи“¹.

Исти св. Кипријан одлучује на једном картагинском сабору против неких јеретика, који се противљаху крштавању деце, заједно са осталим присутним епископима у корист крштавање деце². Бл. Августин каже за ову одлуку Кипријана и осталих епископа, да они тиме нису увели ништа ново, но да су само изразили чврсту веру цркве³.

А од одраслога који хоће да прими св. тајну крштења, тражи се:

1. Вера, јер Спаситељ каже: „Шѣдше въ міръ всѣхъ, проповѣдите ѿвѣстїе въсїи твари. Иже вѣрѣ ѿметъ и креститеса, спсѣнъ вѣдетъ: а иже не ѿметъ вѣрѣ, ѡсѣжденъ вѣдетъ (Марк. 16, 15).

Зато су св. апостоли прво учили људе вери и потом их крстили. Тако је св. апостол Петар после силаска св. Духа прво учио скупљену множину, и они који су радосно примили његову реч, крстили су се и умножио се број верних онога дана око три тисуће (Дел. 2, 41). Исто тако је и Филип евнуху проповедао прво Христа, и пошто му је рекао Филип: Ако верујеш од свег срца твога можеш се крстити, и пошто је евнух одговорио: Верујем да је Исус Христос син Божји, крстио га је Филип (Дел. 8, 37—38).

2. Покајање, јер апостол каже: „покайтеса, и да креститеса кїждо васъ во ѿма Іиса Хр҃та во ѡставленїе грѣхѡвѣхъ: и прїимете даръ сѣгаша дѣла“ (Дел. 2, 38).

Деца, која не могу схватити веру ни кајати се, крштавају се вером родитеља и кумова, који у име деце исповедају веру, одричу се од сатане и дела његових, и јамче за напредак деце у вери и побожности.

Крштење се подељује свима онима за које се сигурно зна да или нису крштени, или су крштени крштењем које не вреди. А то су ови: а) сви прозелити јудеји и незнабошци; б) прозелити из оних хришћанских конфесија, које не признају крштење, или који не верују у св. Тројицу, и с) прозелити из

¹ Cypriani Epistola 59. ad Fidum, de infantibus baptizandis (Migne, Patr. lat. T. 4, 369).

² Исноп. Carthaginiense concilium sub Cypriano tertium, de infantibus baptizandis II. код Migne, Patr. lat. T. 3, 1049.

³ Исноп. Augustini, Ep. 166 ad Hieronymum c. 3. („Die origine animae hominis“ код Migne, Patr. lat. T. 33, 723).

оних хришћанских конфесија, који у својим симболичким књигама одбацују битно из догме православне цркве у учењу о материји и формули, потреби и дејствима крштења.

Крштењу прозелита претходи поучавање у вери. Тако прописује 46. канон лаодикијског синода: „Који се крсте, морају учити веровање, и петог дана сваке седмице пред епископом или презвитерима казивати шта су научили“¹. У случају смртне опасности крштава се катихумен и пре свршетка катихетске поуке, да не умре без благодети крштења, иза чега се причешћује и св. причешћем².

Малоумни се не може крстити, осим ако је такав од рођења. Ако су малоумни од рођења, могу се сматрати као не-одрасла деца и могу се крстити вером родитеља и кумова. Ако тренутно дођу к себи (*intervalla lucida*) и траже да се крсте, могу се у овим тренуцима крстити. Ако неко за време катихизовања сиђе с ума, и у овом стању не може сам да исповеди веру и тражи крштење, може се крстити, јер је својим катихизовањем пре тога доказао да жели да се крсти³.

Крштени Хришћани, који су се без своје воље одрекли Христа или православне цркве, и опет се вратили православљу исповедивши прво грехе и покајавши се због свога одрицања, пошто су извршили наложене им каноне, помазују се св. миром, а не крсте се⁴. Ако се неко добровољно одрече православне цркве, прима се исто тако у православље, само му се даје већи канон.

Код крштења деце треба имати у виду ово:

Код сваког детета које се донесе на крштење, треба свештеник да пита, да није можда крштено од лајика крштењем у невољи. Ако дете није тако крштено, тада га крсти свештеник са целим прописаним чином, а ако јесте, тада се сврши само онај део чина крштења, који долази иза крштења. Ако лајик извршилац крштења није знао да изговори формулу, и ако је дете само једанпут загњурio или облио водом, или ако је формулу крштења изменио у суштини, тада се дете крсти по целом прописаном чину, јер није извршена тајна крштења. Ако је дете крштено од бабице, добро је да свештеник пусти да бабица пред

¹ Еп. Никодим, Правила... II, 97. — Испор. и 78. канон VI. васељ. синода.

² Испор. 5. канон св. Кирила Александријског.

³ 4. питање Тимотија Александријског.

⁴ Види Макарије, Правосл. догм. богословије, II, 233.

њим понови формулу крштења и да каже све што је извршила, да би се тако могао уверити, да ли је крштење извршено правилним начином.

Деца, која се налазе још у мајчиној утроби не могу се крстити. Ако је у изгледу тежак порођај, и дете може да умре пре свршеног порођаја, и ако се може излити на главу детињу вода, тада бабица врши крштење, и овоме се после додаје само део чина, који долази иза крштења. Ако мати умре пре рођења детета, тада треба брзо звати лекара да вештачким начином извади дете из матере, које се потом крсти ако је живо.

Мртворођена деца се не крштавају, и у том случају треба питати матер, да није она сама крива побацивању, било из непажње или намерно. Затим даје матери канон покајања према 21. канону анкирског синода, 2. канону св. Василија Великог и 91. канону трулског синода.

Деца, која као неодрасла не могу посведочити сама да ли су крштена, а уз то нема достојних сведока о њихову крштењу, имају се свакако крстити¹.

Код крштења чудовишта треба свештеник да поступа са великом пажњом. Ако прилике дозвољавају и ако нема опасности од смрти, има свештеник да тражи инструкције од епископа или савет од старијих искусних свештеника.

Чудовиште, које нема облик човечји, не треба крстити. Напротив, ако чудовиште има главу човечју и облик или знаке човека, свештеник га крштава условно, говорећи: *Ако је ово човек, крѣщѣтсѧ....*

Ако се неко роди, са две главе, са једним грудима и једним трбухом; или са две главе и грудима и трбухом недовољно одређеним, тада се крштава прво једна глава по прописаном чину, затим се крштава и друга глава пошто свештеник каже: „Ако није ова крштена, и ако је и друга душа у овом телу: крѣщѣтсѧ....“

Ако се неко роди са две или више глава, а сви остали делови тела су одељени, тада се претпоставља да су и душе одељене и да су разни људи. Зато се у овом случају крштава потпуно свака глава за себе. Ако постоји бојазан да ће такав умрети и ако свештеник не може због краткоће времена да крсти сваку главу за себе, тада крштава све главе наједанпут,

¹ Види 84. канон VI. вас. синода.

и изливајући воду свештеник говори: „крѣщајтса раби бжїи Н. Н. во ѿмѣ Оца...“. Ова формула у множини употребљава се само у смртној опасности, када нема времена да се крсти сваки засебно; у другом случају никада и никако, јер иначе свештеник навлачи на себе кривицу смртног греха и има да искуси закониту казну¹.

Мада се крштење не понавља, то ипак када се сумња да ли је дете (нахоче) крштено, то када нема сигурних сведока који несумњиво утврђују да су деца крштена, и ако она сама због малолетства не могу дати потребан одговор о примљеној тајни, то се ова деца без сваке недоумице крштавају, да их недоумица не би лишила очишћења толиком светињом. Находач и изложена деца крштавају се условним крштењем: „крѣщајтса рабз бжїи (име), ѿце не крѣщенз ѣсть, во ѿмѣ...“, па и у случају када је поред њих нађена хартија, на којој пише да су већ крштена, јер у тако важним приликама за духовни живот човечји, као што је крштење, не може се веровати непознатим особама².

Време и место крштења.

У прво време хришћанства давано је крштење у свако доба, како су тражиле околности и прилике. Али ускоро, у дубокој епоси хришћанства, јављају се за свечано крштење одређена времена или празници, и то нарочито Пасха или празник васкрса Господњег и Силазак св. Духа. Сведочанства крштења на Пасху и Педесетницу имамо код Тертулијана³ и св. Григорија Назијанзина⁴. Тертулијан овде каже: „Најсвечанији дан за крштење је Пасха, јер се у тај дан испунила и страдања Господа... Затим Педесетница је веома згодно време крштења“. Саму Пасху као време крштавања означавају Сократ⁵ и св. Василије Велики⁶. Ово увођење одређених времена за крштење има свој спољашњи и унутрашњи разлог. Пошто су се у оно

¹ Види требник Петра Могиле: О крещеніи дивовъ или чудъ родящихся, стр. 10.

² Требник Петра Могиле 1646. год. стр. 7. Књига о дужностима парохијских свештеника, § 86.

³ De bapt. c. 19. (Migne, Patr. lat. T. 1, 1331).

⁴ Orat. in sanct. Bapt. (Migne, Patr. gr. T. 36, 396).

⁵ Hist. eccl. l. V. c. 22.: Ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Πάσχα μόνον βαπτίζουσι.

⁶ Migne, Patr. gr. T. 31, 424.

време крштавали већином одрасли људи, то је крштењу претходило подуже спремање, које се састојало у том, да су кандидати крштења поучавани у хришћанској вери и подвргавани строгом испиту, што се све завршивало пре Пасхе и Педесетнице. Унутрашњи разлог овога је у томе, што се ми на Пасху заједно са Христом сахрањујемо кроз крштење у смрт, и као што је Христос васкрсао, тако и ми улазимо крштењем у обновљење живота (Рим. 6, 4; Гал. 3, 27; Кол. 2, 12). Силазак пак св. Духа је извршење крштења, т. рећи само крштење. Као дан крштења јавља се у источној цркви од IV. столећа и Богојављење, јер се у овај дан слави успомена крштења Христова у Јордану. Св. Григорије према томе назива овај празник τῶν φώτων ἡμέρα, ἄγια φῶτα¹. У неким црквама био је обичај да се крштење врши на годишњи дан освећења цркве². У изванредним случајевима и у случајевима потребе, н. пр. у тешкој болести, крштавало се у свако доба. Тертулијан каже у овом погледу: „Сваки дан је дан Господњи, сваки час, свако време је згодно за крштење“³. Укидање одређених времена за крштавање пада крајем VIII. столећа, а у XI. столећу позитивно је примљено да се крштава у свако доба по потреби. Симеон Солунски одговарајући на питање: Да ли се може крстити у четрдесетницу? — каже: „Треба крстити сваког који долази и не треба се при том ничим ограничавати, ни временом, ни даном, нити ичим, јер се овде ради о спасењу човека“⁴. На другом месту каже Симеон Солунски: „Не треба отказивати крштење ни у које време, да се не би догодило да ко умре непросвећен т. ј. без крштења“⁵. На трећем пак месту каже Симеон Солунски⁶: „За крштење нема одређенога дана ни часа, да не би дете умрло непросвећено“. Иако се према реченом крштење може свршити у свако време, ипак се крштавање одраслих према

¹ Gregorii Nazianz., Orat. 39. In sancta Lumina и Orat. 40. In sanctum baptisma (Migne, Patr. gr. T. 36, 336 и 360).

² Тако прича Созомен у опису освећења јерусалимске цркве, коју је подигао Константин Велики на гробу Спаситељеву, да су се ἐγκαινία т. ј. годишње освећење храма проводило са великом свечаношћу, и да се у овај дан давало и крштење. (Sozomeni, Hist. eccl. I. II. c. 26. код Migne, Patr. gr. T. 47, 1008).

³ Tertulliani Liber de baptismo c. 19. (Migne, Patr. lat. T. 1, 1331).

⁴ Responsa in quaest. XXV. (Migne, Patr. gr. T. 155, 876).

⁵ De sacramentis, (Migne, Patr. gr. T. 155, 221—24).

⁶ Ibid. col. 212.

пракси старе цркве и данас по могућству врши у суботу пре Пасхе и Духова.

Што се тиче крштавања деце, то се, због природне слабости њихове и да не би умрла без крштења, није пазило на свечана времена за крштење, а тако је и данас, и нема одређенога дана у који се деца крштавају. Једна се крштавају у осми дан после рођења, друга у десети, нека раније, нека касније. А у случају журне потребе, крштава се дете одмах после рођења. Треба искорењивати обичај одуговлачења крштења деце и обављати крштење што пре иза рођења, да не би због немарности родитеља било доведено у опасност спасење деце. Иако мали требник у 3. глави у примедби на крају 4. молитве допушта крштење после 40. дана иза рођења, то тај исти требник у примедби иза чина знамења каже да треба избегавати да деца не умру непросвећена т. ј. некрштена.

У старо време крштење се вршило ноћу, на ноћном бденију¹, јер човек крштењем прелази из таме у светлост. Сада се, осим у случају опасности, договори свештеник са родитељима детета или са оним који тражи крштење о часу (обично до подне) када ће се дете донети на крштење. Најбоље је свршавати крштење пред литургијом због светиње и величине тајне, док свештеник није јео и да би се крштени могао причестити на литургији².

Што се тиче места крштења, то оно није било одређено у првим временима хришћанства и вршило се на сваком zgodном месту где је било воде. Св. Јустин³ каже у овом погледу ово: „оне који хоће да се крсте, водимо тамо где је вода...“. А Тертулијан⁴ каже да се крштење врши на сваком месту где има воде. У време гонења крштавало се тамо где се хришћани скупљаху на богослужење. У катакомбама за време гонења и после гонења прављене су крстионице. Магисчи је у катакомби св. Присциле нашао две баптистерије, а то је место ubi Petrus baptizabat. Ове баптистерије беху четвртаст басен дубок 1.40 m. Када су се почели за време Константина Великог подизати

¹ Види тумачење 45. правила лаодикијског синода.

² Испор. 206. и 208. правило номоканона при великом требнику и Symeon. Thessal. De Sacrament. c. 62 (Migne, Patr. gr. T. 155, 220).

³ Justinus, Apolog. I pro Christianis n. 61. (Migne, Patr. gr. T. 6, 420).

⁴ Tertullianus, De cor. milit. c. 3. (Migne, Patr. lat. T. 2, 98) и Liber de baptismo c. 4. (Migne, Patr. lat. T. 1, 1311)

хришћански храмови, то су уз њих подизане и крстионице, φωτιστήρια, т. ј. места где се врши φωτισμός, просвећивање у Христу (Еф. 5, 8) т. ј. крштење. Ове крстионице беху обично централне грађевине, округле, шестоугаоне и осмоугаоне, имале су часни престо и беху освећене. У средини оваких цркава био је студенац за крштење (κολυμβήθρα, fons, piscina), доста велики басен од камена, обично од мермера или порфира, изнад кога је била купола са стубовима. Кроз базен је спроведена вода, која је отицала, и тако је била жива вода. У крстионицу се обично силазило са три степенице, а са противне стране на три степенице се излазило. Иза ове три степенице била је још једна плоча за свештеника и кума, где су они стајали и држали онога који се погружава. Оваке крстионице подизане су прво само код епископских, а после и код парохиских цркава. У VI. столећу крстилне купке почеле су се преносити у нартекс храмова, а у VII. и VIII. столећу у унутрашњост храмова, а крстионице цркве од VIII. столећа мало по мало ишчезавају, и од тог времена главно место за крштавање је храм. 59. правило VI. васељенског синода наређује да они који хоће да се удостоје крштења долазе у католичке цркве, и тамо да се добија овај дар. А у 31. канону овај исти синод наређује, да када неко хоће да крсти некога у богомољама које се по кућама налазе, да има то чинити са знањем и дозволом месног епископа.

Према томе најзгодније и искључиво место за крштење је црква, јер место где се врши тако света литургијска радња, треба да је исто тако свето и да испуњава оне који узимају учешћа при крштењу поштовањем и побожношћу. И сам чин крштења је тако састављен, да се врши у храму. Ипак у случајевима потребе, н. пр. када је јака зима, због слабости детета и када је црква далеко, може се крштење обавити и у приватној кући, и у том случају има се кућа украсити и очистити, да се не би профанисала светиња ствари.

Кумови.

Св. тајна крштења врши се према прастаром обичају цркве у присуству неких сведока, који су позвани на то од стране родитеља онога који се крсти, а ови сведоци се зову ἀνάδοχος, воспріѣмникъ¹, sponsor.

¹ 200 правило номоканона при великом требнику казује зашто се кум зове воспріѣмникъ: „Сѣгѡ рѣди глаголетсѧ ѡ воспріѣмникъ, ѡкѡ

Разјашњење увођења кумства при крштењу не налазимо ни код једног старог црквеног писца. Имамо разне хипотезе о постанку кумства. Једни држе да кумство има свој основ у јудејству, јер су при обрезану морали бити сведоци. Други налазе основ кумству у римском праву, јер као да се на крштење гледало као на неки уговор или савез, а при уговору потребни су сведоци. Нарочито су сведоци за крштење били потребни за време гонења, када су се крштени одрицали хришћанске вере и крштења. Трећи држе да је кумство уведено када су се стала деца крштавати, која нису могла своју веру исповедити, што по речима Спаситеља мора бити. Ово мишљење изгледа највероватније и највише задовољава, но ипак не решава сасвим ово питање, јер су и одрасли, који су могли сами исповедити своју веру, имали кумове. Свакако ће поред овога бити и других узрока да је уведено кумство. Кумство је чисто хришћанска установа, јер су при крштењу били потребни сведоци за истинито и искрено примање хришћанства и требало је исповедити веру, одрећи се ђавола, сјединити се са Христом, а када је дошло да су крштавана деца, то она нису могла то чинити, но су то чинила друга лица. Код одраслих кумови су били њихови наставници у вери. Ово су по свој прилици главни узроци увођења кумства. Сведочанства о кумству имамо још из III. столећа¹, а у IV. столећу се кумство потпуно утврдило услед постепеног увођења праксе крштавања деце.

Кумови су сведоци крштења, који сведоче да је крштење свршено; они су јамци пред Богом и црквом да ће крштени остати веран примљеној вери и даним обећањима, и они уклањају при крштењу сваку обману, превару и лицемерство оних који се крштавају, и најпосле кумови су духовни родитељи, који одговарајући на крштењу место оних који сами не могу да за себе одговарају (54. прав. картаг. синода) и изговарајући символ вере узимају на себе дужност да ће крштено дете отхрањивати, васпитавати и учити у овој вери и даним обећањима.

Из ових обавеза кумова излази да се од њих тражи:

прѣмаетъ ѣ ѿ сѣагѡ крщенїа, ѡ бѣаетъ ѣгѡ сѣнъ, да насчитъ ѣгѡ благочестїю“.

¹ Const. Apost. l. III. c. 16 (Migne, Patr. gr. T. 1, 797). Tertulliani Liber de baptismo c. 18. (Migne, Patr. lat. T. 1, 1221) и од истог, De cor. mil. c. 3. (Migne, Patr. lat. T. 2, 98).

1. *Православље*¹. Према томе кумови не могу бити безверници, иноверци, јеретици и шизматици, јер је потребно да знају главне основе вере, што је свештеник дужан испитати². У случају да се не може одбити јеретик или шизматик од кумства (безверник не може бити кум ни у ком случају), то се поред њега узима и један православни кум, и он је прави кум, а онај други је само почасни. Иноверни кум је дужан говорити при крштењу символ православне цркве. 22. и 153. правило номоканона при великом требнику казују да иноверци не треба да буду кумови.

2. *Чистоша живоша*, јер иначе не могу одговорити својим обавезама да отхране дете према хришћанском моралном учењу. Према томе јавни грешници и сва лица која имају зао глас у друштву не могу крстити⁴.

3. *Телесна и духовна зрелост*. Дакле кумови не могу бити деца, која и сама треба да расту и да се поучавају од других, као ни малолетни.

4. Да имају и *физичку могућност* да изврше своје обавезе. Према томе редовно се искључују од ове дужности монаси⁵. Родитељи такође не могу бити кумови својој деци⁶. Свештеник не треба да буде кум ономе кога крштава на основу 200. правила номоканона при великом требнику, где читамо: „А у купку да се не усуди кум пружити своју руку да крсти дете, јер је то протузаконито; само нека га прими из руку свештеничких“.

Број кумова није одређен црквеним законом. Уопће се може сматрати као правило, да сваки кандидат крштења има само једног кума⁷ и црква не одобрава више кумова, да се не шири духовно сродство. Ипак долазе случајеви када се узима више кумова, и према црквеним правилима при крштењу могу бити и два кума. У крајњем случају крштење може бити обав-

¹ Испоп. Symeonis Thessalonicensis. De sacramentis, c. 61. (Migne, Patr. gr. T. 155, 213).

² Прав. Испов. део I, одг. на 103. питање, Књига о дужностима парохијских свештеника § 80.

³ Књига о дужностима. § 80.

⁴ Види Истина I, 254—55.

⁵ 84. правило номоканона при великом требнику.

⁶ 53. правило VI. васељенског синода.

⁷ Види Истина I, 237—239.

љено и без кума¹. У овом случају дужности кума узима на себе онај који крштава, т. ј. свештеник.

Дужности кума захтевају да буде истог рода ког и његово кумче. Ово захтева већ поверљив утецај на крштенога, на што се кум обвезао. Затим свако ће бити боље васпитан од васпитача свога рода. Најпоследње и околност да се крштење у православној цркви врши погружавањем захтева једнакост рода. Ипак се у овом погледу дозвољава и одступање.

Црква полаже велику важност на установу кумства, и ако се оно врши у смислу црквених одредаба, то сигурно даје веома спасоносне плодове. Зато свештеници пре или после крштења, као и у другим приликама треба да поучавају народ о важности ове дужности и о обавезама које су у вези са кумством². Затим у специјалним случајевима, када телесни родитељи занемарују своју децу, има свештеник да упути кумове на вршење њихових дужности примљених на крштењу према њиховој духовној деци.

Имена оних који се крштавају.

У тесној вези са примањем у оглашене и са убројавањем у хришћане било је давање новог имена. У време апостола немамо сведочења да се онима који су постајали хришћани давало ново име, но их имамо тек од III. столећа. Епископ Стефан крстио је неког Немезија и његову кћер, која је у крштењу добила име Луцила, а Немезије је задржао старо име³. Од IV. столећа не само да је био опћи обичај да се не дају деци језичничка имена, но је био и пропис синода да се дају деци само хришћанска имена. Популарно је било давати деци при крштењу имена апостола⁴, библијска имена, имена хришћанских мученика, као заштитника оних који се крштавају, као и имена хришћанског карактера (Pius, πιστις, ἑλπίς, ἀγάπη и т. д.) и имена која исказују неку хришћанску мисао а састављена су композицијом две речи: Теофил, Теодор, Теопис, Христифор,

¹ Велики требник, правила св. апостола и св. отаца пред чином крштења: „а у смртној невољи може крштење бити и без кума“.

² О томе шта је свештеник дужан питати кума и шта му казати, види Поучење свјашен. књ новопоставлен. јереју (наст. 3.) и у великом требнику.

³ Baronius, Annales Tom. III. p. 72.

⁴ Niceph. Callist., Hist. eccl. l. VI. c. XXII. (Migne, Patr. gr. T. 45, 1175).

Христодул и т. д. Св. Јован Златоусти у овом погледу каже да су хришћани дужни старати се да дају деци така имена, која би побуђивала на врлину не само оне који добијају та имена, но која би и свима потомцима служила као поука у свакој мудрости¹.

Сада се обично даје при крштењу деци име онога светитеља, у чији се дан неко крсти или име светитеља који пада у осми дан иза рођења. У почетку је крштеноме давао име епископ, а осим епископа избор имена зависио је и од кума, но већином је то право родитеља од старине². Но овај избор коначно зависи од свештеника, који ће спречавати недолична и бесмислена имена. Одрасла лица обично сама себи бирају име на крштењу. Избегавају се имена која приличе само Богу, и православна црква је од старине сачувала обичај да се не дају при крштењу имена Господа Исуса Христа и пресвете Богородице, из побожности и поштовања према овим великим именима. Име Исус даје се у част Исуса Навина, но да се не даје повода саблазни светиње, не даје се ово име никако. Име Марија не даје се у част пресвете Богородице, но у част св. жена, које су носиле ово име³. Исто тако не дају се џезнабожачка имена, измишљена имена и имена страних народа, која ретко долазе и која је тешко изговорити, јер их народ редовно измени или уопће не носи и не употребљава. Код нас Срба дају се обично народна имена и имена светитеља преведена на српски (Теодор = Божидар и т. д.).

Дужности свештеника према бабици.

Пошто бабица често дође у прилику да изврши т. зв. крштење из невоље и пошто има утецаја на породични живот верних, то је свештеник дужан да јој да потребне поуке у овом погледу. Ове поуке тичу се 1) њезина понашања уопће; 2) крштења у невољи и 3) случајева слабости породиља.

У погледу понашања бабице уопће, свештеник треба да је поучи: да свој посао добро научи и да савесно и верно врши свој посао; да када буде позвана код породиље не прави разлике у лицима, но да свима једнако указује своју помоћ. Затим мора чувати дискрецију у свима стварима при вршењу своје

¹ Hom. XXI. In Gen. (Migne, Patr. gr. T. 53, 179.).

² Испор. Мат. 1, 20—21; Лук. 1, 30—31, 59—63.

³ 26. јануар, 6. и 12. фебруар, 1. април и т. д.

службе; уклањати децу из породиљине собе и уклањати све што доводи у опасност њихову невиност; бабица не сме употребљавати сујеверна и недозвољена средства, не сме упознати жене са успешним средствима за побацивање телесног плода, и не сме страшити породиље причањем тешких случајева рађања. Најпосле морају бабице бити умерене у јелу и пићу и без приговора у моралном животу.

У погледу крштења деце морају бабице знати потребно што се тиче материје и формуле крштења, субјекта крштења, и шта имају да чине у важнијим случајевима крштења деце. Специјално има да научи бабица да крштава погружавањем, и да код првог погружења после: *крицѣтсѧ рѧѧѧ вѧїй*, каже: *во ѡмѧ ѡцѧ. ѧминь*, код другог: *ѡ сѧ. ѧминь*, а код трећег: *ѡ сѧгѧ дѧ. ѧминь*. Затим треба да буде поучена да може крстити само у случајевима крајње потребе, т. ј. када дете хоће да умре. Ако дете крштено од бабице остане у животу, треба да се донесе у цркву ради допуне чина и ради помазања св. миром.

Најпосле има бабица у случају опасности породиљина живота да упути укућане на ову опасност и да за времена зову свештеника и лекара. — Ово поучавање бабице треба понављати с времена на време.

Чинови у вези с крштењем.

Када се дете роди, читају се жени породиљи молитвѧ *въ пѣрвѧй дѣнь, по внигдѧ родѣти женѣ ѡтрочѧ*. У овим молитвама моли свештеник да Бог исцели породиљу и да је дигне са одра (мол. I.), да јој опрости вољне и невољне грехе, да је сачува од невидљивих духова, од ревности, зависти и урока очију (II. мол.)¹. Ове молитве свештеник обично чита у дому породиље, обучен у епитрахил, у присуству породиље, а у рукама

¹ Никольскій, Посobie... 656 овако тумачи речи: *Ѡ ѡчѣсѧ призѡра* (*ѡφθαλμῶν βασκανίας*) у овој молитви: црква не мисли да сам поглед чини штетан утецај на породиљу, но лукав, зао и увредљив поглед, јер она треба да је у миру, и њој годи поглед с љубављу (Моск. Епарх. Вѣд. 1879. г. № 23; Прав. Обзорѧ. 1880. г. мартъ; Рук. для сельск. паст. 1879. № 28.). При разјашњењу ових речи веки указују на то, да поглед на слаб предмет оставља дејство, н. пр. када погледају на печурку која расте и не дотакну се ње и не узму је, већ други дан не расте и губи се. (Калужск. Епарх. Вѣд. 1881., № 12.).

држи часни крст, којим ће после молитава благословити породиљу. Ако жена роди мртво дете после девет месеци ношења, ове се молитве и у том случају читају, само се из ових молитава изоставе она места, у којима се свештеник моли за здравље детета. Ако жена пре времена роди живо дете, па ово умре, то се и у овом случају читају ове молитве, а не молитве жени „ѣгда ѡзвѣржетъ младѣнца“. Ако свештенику није могуће прочитати ове молитве у кући породиље, може их прочитати и у цркви пред вратима храма у притвору или у својој кући када дођу по знамење. Ако жена роди мртво дете пре времена, онда се у дому породиље чита нарочита молитва из требника „молитва женѣ ѣгда ѡзвѣржетъ младѣнца“ у којој се моли да Бог помилује „во ѡубійство владшю волю или неволю“, да јој опрости грехе, да је сачува од сваке ђаволске замке, да очисти њезину телесну нечистоту, болове исцели и даде здравље, и т. д. Овај се чин врши овако: Благословѣнъ Бѣгъ нашъ . . . , почетне молитве, отпусни тропар дана, Гдѣ помѡлимса, молитва: Кѡко Гдѣ Бже . . . и отпуст. Када жена побаци својом кривицом налаже јој се епитимија¹.

После молитава жени у први дан када роди дете, обично се одмах чита „молитва во ѣже назнѡменати ѡтрочѡ, прѣмлющѣ ѡма во ѡсмѣи дѣнь рождѣнѡ своѣго“, којом онај који ће се крстити постаје оглашени. Црквени устав прописује да се ова молитва врши пред вратима храма, у притвору храма, и то у осми дан после рођења детета², као што је и малом Исусу дано име у осми дан после рођења Његова (Лук. 2, 2.). У вези са надевањем имена у осми дан после рођења, у погледу избора имена читамо у црквеним књигама: „и надева му (оном који се крсти) име светитеља који падне у осми дан, или другог ког светитеља“³. Ако је пак дете болесно, то се ова молитва не врши у осми дан, као ни само крштење, но одмах после рођења детета, према упутству на крају овога чина.

Прве сведоџбе о овом чину имамо из VIII. столећа⁴, а ра-

¹ Испор. 21. правило анекирског синода, 2. правило св. Василија и 91. правило VI. васељенског синода.

² У наслову и на челу ове молитве у требнику стоји да се врши у осми дан.

³ Чинопослѣд. соединѣем. ѡзв ѡновѣрн. вѣз прав. кар. вост. цѣркви, види Чинъ кѡкво вѣз пѣрвѣи дѣнь ѡгласити вѡзрастъ ѡмѡщихъ, ѡ имена хрѣстѡанскаѡ подѡти“.

⁴ Goar, Euchologion... p. 264—5.

није о њему немамо спомена, иако није искључено да је и раније постојао. Овај чин из VIII. столећа је краћи од данашњег и има само молитву, која се и данас чита: „ГДѢи БЖѣ нѡшѡ, тѣѣѣ мѡлнмѡ...“. Претходних радња пред овом молитвом, које имамо у данашњем требнику, нема у овом чину, као ни узимања детета пред вратима храма или пред иконом уз појање тропара: Рѡдѡшѡ блгодѡтнаѡ... И у VIII. столећу овај се чин вршио у осми дан. Овако, како га имамо код Гоара вршио се овај чин до XIV. столећа, када почиње да се приближује данашњем чину. У XV. столећу Симеон Солунски каже: „А у осми дан, доноси се дете Богу и пред (црквеним) вратима, као још непосвећено крштењем, печати га јерѣј крсним знаком по челу, устима и прсима, и даје му са свештеном молитвом име, какво желе родитељи, с којим се оно и крштаѡ“¹. Овај чин знамења достигао је у XVII. столећу свој пун садашњи развитак. Рѡдѡшѡ блгодѡтнаѡ... и читање тропара у овом чину јавља се од Никона, и имамо их и у требнику Петра Могиле.

Чин знамења врши се овако: У осми дан после рођења доноси се дете од бабице у цркву², која стане с дететом пред врата храма (у притвору — требн.) иза свештеника. После почетног возгласа и почетних молитава и тропара дана (седмичног или светога) или храма, свештеник знаменује детету чело, уста и прси и говори молитву: „ГДѢи БЖѣ нѡшѡ...“. Обично свештеник знаменује дете код речи „да знаменаѡтѡ свѣтѡ лицѡ твоѡгѡ...“, и „да знаменаѡтѡ крѡтѡ ѣдинорѡднагѡ сѡна твоѡгѡ...“ из ове молитве. Затим се свештеник моли: „ѡ дѡждѡ ГДѢи не ѡрѡчѡнѡ прѡѡѡти ѡмени твоѡмѡ стѡмѡ на нѡмѡ“, а ово се „неодрицање имена“ даног при рођењу утврђује при крштењу³. Затим свештеник узима у руке дете, стоји пред вратима храма⁴ или пред иконом Богородице, чини са дететом знак крста говорећи сретенски тропар: Рѡдѡшѡ блгодѡтнаѡ БЦѣ ДѢѡ... и бива после

¹ Гл. 59.

² Обично се знамење врши у кући у присуству детета и пре осам дана, у ма који дан до осмог дана, већином после молитава жени породиљи у први дан када роди дете. Обичај читати ову молитву иза молитава жени породиљи у први дан после рођења детета, пошто донесу воду у кућу свештеникову, сматра се као одступање од правила.

³ Према овим речима молитве требало би да име дано на знамењу остане и утврди се и на крштењу. Према томе погрешан је наш обичај давања једног имена на знамењу, а другог при крштењу.

⁴ Ако је у кући онда пред иконом.

завршних молитава: *Слава тебе Хрсте Бже... отпуст*¹. Пре знамења врши се мало освећење воде, којом ће после знамења свештеник окропити све, осим породиље.

У четрдесети дан после рођења детета читају се прво „*молитви жени родилници по четридесатих дних*“, а затим се врши „*коцркваление*“ детета. „У четрдесети дан доноси се дете опет у цркву² да се уцркови т. ј. да се почне уводити у цркву. А доноси га мати већ очишћена и окупана, а стоји ту и онај који ће примити (или који је примио) дете после крштења т. ј. кум“ (требник). Обично доноси мати дете на рукама у цркву, а на вратима храма (у паперти) дочекује је свештеник у епитрахилу. По речима требника требало би да је присутан и кум. После почетног возгласа и почетних молитава и тропара дана или светитеља, жена са дететом приклони главу, а свештеник чини над главом детета знак крста и дотичући се (десном руком) главе детета говори молитву: *Гди Бже вседержителю...* и друге молитве.

Молитве жени породиљи, ако јој дете умре, краће су од оних које се читају жени породиљи чије је дете живо, т. ј. из ових молитава жени породиљи изостављају се они делови где се моли за дете, пошто је оно умрло³.

Ако је дете породиље умрло, то онда свештеник моли Господа да је очисти од сваког греха и нечистоте, и да је удостоји да улази у храм и учини достојном причешћа тела и крви Господа, јер се породиље за четрдесет дана после порођаја не

¹ У требнику Петра Могиле овде је наведен сретенски отпуст. После отпуста имамо ово упутство у требнику: „Треба знати, да ако је дете немоћно и не сиса, но изгледа да ће умрети, не треба очекивати (као што неки зло говоре) шести или осми дан и тада крстити дете, но у онај час, чим се родило, (треба) га само окупати и одмах крстити, да не умре непросвећено (некрштено). Јер ако се догоди да неко ударцем рани (убије) дете трудне жене од пет месеци (јер онда је већ живо), крив је по законима и правилима као убијству. Колико више треба избегавати да рођени не умру непросвећени (некрштени)“. Ову примедбу имамо у грчким евхологијима XIV. столећа као и у српским требницима онога времена.

² По примеру Богородице, која је у четрдесети дан после рођења донела у храм Христа да га представи Господу. Ако жена жели да приступи св. причешћу и пре четрдесет дана после порођаја, то се ове молитве читају и пре четрдесет дана.

³ Молитве жени у четрдесети дан после рођења читају се и женама које су побациле дете, са — разуме се — испуштањем молитава за дете. (Церк. Вѣст. 1899, 23; Церк. Вѣд. 1895, 38).

припуштају св. причешћу, осим у случајевима опасне болести. После молитава долази одмах отпуст, наиме свештеник уђе у олтар кроз јужне двери, мати дође до амвона где се трипут поклони, свештеник узима са престола крст и излази пред царске двери, где чини отпуст и даје матери крст да га целива. Ако је пак породили дете остало живо, то се уз споменуто мољење за жену свештеник додаје и мољења за дете, наиме да га Господ узрасте, посвети, уразуми, уцеломудри, опамети (мол. 1.), да узрасте на свако богоугодно дело (мол. 3.), да га благослови заједно са родитељима и кумом (мол. 4.). Молитве жени породили могу се читати до крштења детета и после крштења детета. Ако се читају до крштења детета, свештеник се онда у молитвама моли за дете „да сподобикса сѣгѡ крщєніѡ, полѡчитѡ часть избрѡнныхъ црѣтѡѡ твоєгѡ“ (мол. 2. детета) и „сподоби є во врѣмѡ бл҃гопотрѣбноє, ѡ водѡю ѡ дѡхѡмъ ѡрожденіѡ (мол. Бѣже ѡче вседержителю . . .).

Ако је пак дете живо и крштено, не изостављају се у молитвама мољења за дете, не говори се после четврте молитве отпуст, но се одмах продужује „чинѡ коцѣрковлєніѡ ѡтѣрчѡти“. У том случају се из 2. и 4. молитве изостављају споменуте речи из 2. и 4. молитве, где се моли да се дете удостоји крштења. Уцрковљење бива у 40. дан само онда ако је дете крштено, иначе се уцрковљење не врши. Уцрковљење детета је почећак увођења детета у цркву и има сврху јављања и постављања новопосвећеног детета Богу. Прве сведоѡбе о овом чину имамо из VIII. и IX. столећа¹. У ово време био је овај чин много краћи од данашњег и имао је свега једну молитву, коју и данас имамо у чину: „Гдѡ Бѣже нѡшѡ, въ четыредєсѡтѡѡ дѣнѡ...“. Како се пак вршило само уцрковљење, овде се не каже. У XIII. столећу имамо у овом чину исту молитву, свештеник узима дете на руке, клања се с њим пред св. трапезом и поје I. гл.: „Рѡдѡйсѡ бл҃годѡтнѡ...“, Нѡнѣ ѡпѡщѡиши..., и отпуст сретенски. Овај се чин развио до XVI. столећа до данашњег облика. До исправке богослужбених књига у Русији имамо овај чин у требнику Петра Могиле, и он је као данашњи чин. Овај чин је уведен у цркву на основу аналогије са јудејским ношењем детета у храм у четрдесети дан. Код скоро свих старих народа

¹ Гоар, *Εὐχολόγιον*... pag. 269: Εὐχή ἐν τῷ εἰσερχεσθαι παῖδα μετὰ μ ἡμέρας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

(Перзијанци, Грци, Римљани) мати се после порођаја сматрала нечистом, и у свима култовима ових народа постојали су извесни обреди очишћења. Овај поглед прешао је и у хришћанство, тим пре, што га имама и у јудејству. Рок нечистог код свију ових народа био је четрдесет дана.

Уцрковљење детета врши се данас овако: Свештеник узима дете на руке слично Симеону Богопримцу, чини са дететом крст пред вратима храма (у притвору), говорећи: *Крстоцрковлѣтсѧ рѧкѧ вѧжій* (име), *во ѧма...* затим носи дете у храм говорећи: *„Видѣтѧ вѧ дѧмѧ твоѧ, поклѧнитсѧ ко храмѧ стѧомѧ твоѧмѧ...“*¹. Када свештеник дође до средине храма, понавља: *„Воцрковлѣтсѧ...“* и после тога говори: *„Посредѧк цѣркве воспоѣтѧ тѧ“*. Најпосле свештеник пред вратима жртвеника (*πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ θυσιαστηρίου*) т. ј. пред царским дверима говори по трећи пут: *„Воцрковлѣтсѧ...“* и „уводи дете у св. жртвеник (олтар), ако је мушко“. У олтару свештеник обично на северној или јужној страни престола чини са дететом крст. Новая Скрижаль² и требник Лавовски (1645. г. л. 8) казују да се дете обноси око часне трапезе³. У старим грчким требницима као и у руским говори се да се дете уноси у олтар и трипут обноси око престола. На овај обичај указује и Симеон Солунски: „јереј уноси дете и к престолу, и кругом га обноси, клањајући се, (у знак) да је дете принос Богу и клања се Створитељу“⁴. „Ако је дете женско, доноси се до царских двери“ (а не уноси се у олтар). Затим свештеник говори: *„кѧнкѧ ѡпшѧиши...“*; и потом полаже дете код врата жртвеника (требник), т. ј. свештеник код царских двери даје дете у руке оних који су га донели у цркву. И тако кум (или мати) поклонивши се трипут узима дете и одлази (од двери жртвеника, т. ј. царских), а свештеник говори отпуст⁵. После отпуста свештеник даје матери крст да целива.

¹ У молитвама жени у први дан после рођења свештеник је молио Бога да се дете удостоји клањања земном храму и да се прибори св. цркви (2. молитва).

² Стр. 355.

³ О чину уцрковљења види Руков. для сельск. паст. 1894. т. 2. стр. 313—320.

⁴ Гл. 60.

⁵ По требнику П. Могиле исти отпуст као и на знамењу, т. ј. сретенски

Чин тајне крштења.

Узвишеност учења Христова, благо милосрђе које је ведало из њега, чистота морала и херојска вера првих хришћана, доводила је хришћанској цркви у почетку множину поклоника, који су тражили да буду примљени у њезино крило, јер је крв мученика била семе хришћана. Но црква је код примања кандидата за крштење поступала с великом опрезношћу. Мада је у апостолском времену између изјаве кандидата да хоће да се крсти и самог крштења изгледа био размак врло кратког времена, као што је био случај код Мурина ушкопљеника, властелина Кандакије царице арапске (Дел. 8, 27), код Лидије трговкиње из града тијатирског (Дел. 16, 14), код тамничара у Филипима (Дел. 16, 31), што се може разјаснити детињском доби цркве и живом ревношћу оних који су примали крштење, ипак је црква у току времена осетила потребу да при примању у хришћанску цркву поступи са извесном опрезношћу, да би црква била увек чиста невеста Христова и без мрље, драгоценца ризница за верне, да не би била нападана и каљана, према речима Спаситеља: „не дајте светиње псима нити бацајте бисера свога пред свиње, да га не изгазе ногама својим и, вративши се, не растргну вас“ (Мат. 6, 6).

Према томе они, који су хтели да ступе у хришћанску цркву, долазили су пред епископа или презвитера, који је забележио њихово име, и епископ је испитивао од оних који познају компетента каква је живота, морала и каквих навика, као и њихове мотиве примања хришћанске вере. Ако је кандидат крштења био јавни грешник или имао зле навике, то је био одбајан све дотле, док се не би оканио свога греха. Ако је неко био странац и није имао никаквих сведожаба, није се тако лако припуштао крштењу. Против чијег живота није било приговора, осењиван је одмах првог дана знаком крста на челу и постајао је хришћанин, т. ј. кандидат хришћанства, а другог дана иза тога постао је оглашен (катихумен)¹. 7. канон II. васељенског синода каже: „све ове када хоће да се придруже православљу, примамо као јелине, те их први дан хришћанима чи-

¹ Како се поступало при примању у катихуменат и шта се испитивало, и шта су катихумени учили, види *Peregrinatio Aethiopiae ad loca sancta*, с. 45. и 46., и *Test. Dom. n. Jesu Christi*, p. 111—113, 115, 117.

нимо (ποιοῦμεν αὐτοὺς χριστιανούς), други оглашенима, затим трећи их заклињемо трикратним дувањем у лице и у уши, и тада, пошто их у истинама вере доста поучимо и настојимо, да дуго времена у цркви пребивају и слушају Свето Писмо, крстимо их“.

Апостоли су прво учили па онда крстили. У почетку је ова поука била о Христу, да је Господ Бог. Од III. столећа садржина поуке оглашених је историја економија спасења рода људског¹. Према св. Кирилу Јерусалимском поука оглашених је била поука о покајању, догматским истинама о Богу, о Његовим својствима, да је Исус Христос син Божји, рођен од девојке, страдао на крсту, узнео се на небо и да ће доћи да суди живима и мртвима². Према путопису Етерије (IV. столеће) оглашени су за четрдесет дана ускршњега поста по предавању епископа у цркви прелазили све библијске списе, почев од књиге Постања, и то прво по буквалном смислу, а затим са духовним тумачењем; учили су даље о васкрсу и о вери, и то све звало се: катихеза. После 5 седмица поста и учења, добијали су символ вере, који су тако исто учили у беседама прво буквално, а затим његов смисао. Велике седмице пред Ускрс враћали су епископу символ. Пасхалне седмице учили су новокрштени разјашњење крштења и радња при крштењу. Ове поуке катихуменима држали су епископи у цркви, а ове поуке слушали су и верни³. Са увођењем обичаја крштавања деце престаје катихуменат у старом смислу, а крајем VI. столећа свуда је био обичај да се деца крштавају. Према пракси старе цркве, данас када се одрасли хоће да крсти, мора знати сумвол вере, Божје и црквене заповести, молитве, нарочито Господњу и Богородичину, и одговоре на питања у тајни крштења.

О подели катихумена на класе не говоре нам споменици старе црквене литературе ништа, и она се данас због тога не признаје, јер се тек касније дуго иза времена старог катихумената дошло до закључка, да су се катихумени делили на класе. Једни их деле на две класе (савршени и несавршени), други на три, а трећи на четири класе⁴.

Оглашени су активно учествовали у својој настави, каја-

¹ Const. Apost. I. VII. c. 39—40.

² Catech. IV.

³ Peregrinatio Aetheriae... c. 45—47.

⁴ Види Алмазовъ, 78.—79.

њем, исповедањем грехова својих, молитвом, постом и другим моралним вежбама.

Време катихумената беше различито, јер у овом погледу није одлучивало време, но добар живот оглашених. I. васељенски синод¹ наређује: „пошто се... догодило против правила црквенога, да су неки... од незнабошког живота прешли к вери и тек за кратко се време обучавали у вери, одмах су привађани к духовном купатилу... нашло се за добро одредити, да унапред таког чега сасвим не буде; јер и за обучавање у вери треба времена, а и после крштења треба дуже испитивање“. О продужењу или скраћивању катихумената одлучивао је епископ, и катихуменат се скраћивао у случају смртне опасности, апостасије и уопће у изванредним случајевима.

Када одрасли т. ј. изнад седам година² хоће да се крсти, св. црква га не припушта одмах крштењу, но га прво испитује да ли искрено жели да остави пређашње заблуде и да ступи у православну цркву, и огласи га т. ј. научи га вери Христовој. Оглашење се врши и при крштењу детета, а тада место детета одговара кум, који јамчи за веру онога који се крштава³. По чину крштења деце, који имамо у малом и великом требнику, крштавају се деца до седам година. Оглашење деце свршава се једнако над свом децом били њихови родитељи православни или иноверни, и овај чин оглашења имамо у малом и великом требнику пред чином крштења. Над одраслима оглашење се не врши једнако, и друкчије се врши над јудејима, друкчије над мухамеданцима⁴. Осим језичника, јевреја и мухамеданаца крштењем

¹ Прав. 2.

² I. правило Тимотија Александријског.

³ Прав. Испов. део I. одг. на 103. питање.

⁴ Чинове, како се примају и једни и други имамо у књизи Чинопослѣдованіе соединяемыхъ изъ иновѣрныхъ къ Православной Каѳолической Восточной церкви, затим у књизи коју је издао Св. Синод: Книга чиновъ присоединенія къ православію, М 1905. (Овде имамо чинове како се примају правосл. цркви римокатолици, јермени, лутерани, реформати, јудеји, мухамеданци, језичници и чин како се миром помажу они који прилазе православној вери и сједињују са саборном црквом). У другом делу ове књиге (Спб. 1902) су чиновни примања разних сектаната. Затим имамо чинове примања мухамеданаца и јудеја у књизи Чинъ како примати отъ расколниковъ въ соединеніе съ православною церковію проходящихъ, М. 1891. и у великом требнику и Николајевићевом додатном требнику. Но пошто се у великом требнику налазе такве заблуде, којих се сада не држе ни мухамеданци ни јудеји, то се ови чиновни не свршавају по великом требнику, но по књизи

се примају у православну цркву и такови јеретици, који друкчије уче о главним хришћанским догматима од православне цркве, као о св. Тројици и крштењу.

Код крштења одраслих овако се поступа: ко жели да се крсти, одељује се прво молитвословљима и свештеним радњама из друштва неверних, при чему добија хришћанско име, што се обавља чином: Чинъ, како въ первый день огласити возрастъ имущихъ, и имена христіанская имъ подати¹. Затим се свршавају три оглашења, која се врше код црквених врата. У првом оглашењу онај који хоће да се крсти подробно набраја заблуде своје вере, јудеји своје, мухамеданци своје², одричу се њих и изјављују жељу да се сједине Христу. У другом оглашењу одељено исповедају догмате православне цркве и читају исповест са заклетвом, да одбацују све пређашње заблуде а примају догмате православне цркве, не из какве невоље или страха и сиромаштва, дуга или добитка, но ради спасења душе и из љубави према Христу Спаситељу из све душе. Прво и друго оглашење врши се само над одраслима, а треће оглашење, које имамо у малом и великом требнику пред чином крштења³, врши се и над одраслима и над децом. У њему се врши одрицање од сатане и сједињење са Христом. У богослужбеним књигама⁴ одређено је да се ова три оглашења над одраслима врше у разне дане, но она се данас свршавају у исти дан пред самим крштењем, које се свршава пред литургијом.

Чин оглашења над децом (треће оглашење над одраслима) и чин крштења врши се овако:

Чинопослѣдованіе соединяемыхъ въ иновѣрныхъ къ Прав. Церкви. О књигама у којима су чиновни примања нехришћана, иноверних хришћана, сектанта и одступника види Булгаковъ. Наст. књига, 1029. и Никольскій Пособіе... 128. О овоме види специјалну радњу свјш. А. Серафимовъ, Правила и практика церкви относительно присоединенія къ православію неправославныхъ христіанъ. (Истор. канон. изслѣд.) Кострома 1881. Доста сведоцаба о томе може се наћи и код Дмитриевскій, Богослуженіе въ Русской Церкви въ XVI. в. ч. I. Каз. 1881. Стр. 316—322, и нарочито у прилозима овога дела. Види и Николай Поповъ, Чинъ, како пріимати приходящихъ къ правосл. церкви отъ Армянскаго и Римско-лагинскаго вѣроисповѣданія, Спб. 1912. Христ. Чтен. 1912. II, 1158.

¹ У књизи Чинопослѣд. соедин. изъ иновѣрн. къ православној церкви.

² Ibid.

³ И у Чинопослѣд. соедин. изъ иновѣрн. къ прав. церкви.

⁴ Ibid.

Пре крштења меће се купка с водом посред храма, а око ње се пале свеће. С леве стране купке меће се сто, на који се меће крст, јеванђеље и потребно за крштење. Кум са дететом стоји иза свештеника, а овај стоји пред купком. Ако се крштава одрасли, то он стоји иза свештеника а пред кумом, отпустивши руке.

Свештеник пре свега пред вратима црквеним дреши појас онога који се има крстити, свлачи му хаљине све до кошуље¹, окреће га лицем према истоку неопасана, гологлава и боса, и ако је катихумен одрасли заповеда му да спусти руке доле. Затим свештеник дува трипут у лице онога који је дошао да се крсти, и осећује му чело и прси трипут знаком крста, и полаже му руку на главу и говори молитву: ѿ ѿмени твоѣмъ...

Онај који хоће да се крсти, *приводи се пред црквена врата*. Рођен у прародитељском греху, некрштени још није члан цркве Христове, те му зато није допуштено да уђе у дом Божји, док не одбаци срамни јарам ропства, т. ј. греха; тек крштење му отвара врата цркве. — *Скидање хаљина* значи, да онај који хоће да се крсти скида старога човека са његовим делима (Кол. 3,9) и да оставља грешни живот. — Онај који хоће да се крсти, *окреће се лицем према истоку*, јер тражи истиниту светлост, која је св. Тројица и ваплоћени Христос, који се зове исток (Лук. 1,78). — Свештеник дува у лице онога који има да се крсти, јер је Господ дувањем дао првом човеку живот, и јер се оном који хоће да се крсти крштењем удахњава нови духовни живот; и као што је Спаситељ дувањем бурним дао апостолима св. Духа, тако и онај који се крсти прима благодат и снагу св. Духа. — Свештеник дува трипут у лице онога који хоће да се крсти, у знак, да се крштење даје у име св. Тројице, у којој је свака благодат и свака моћ. — Свештеник *руком знаменује у знаку крста* онога који хоће да се крсти, јер нас је Господ рукама створио, а крст је знак Христове победе. Прво се знаменује кандидату крштење *чело*, да се посвети ум његов, а одагна превара; затим *груд*, да буде срцем чист, да живи, да се креће и остане у Господу². Свештеник поставља руку на главу онога који хоће да се крсти јер ступа под власт крста Христова и јер кроз руку цркве

¹ Test. Dom. n. J. Chr. p. 177: Baptizandi stent nudi in aquis.

² Испор. Symeonis Thessalonicensis De sacramentis c. 62 (Migne, Patr. gr. T. 155, 213).

силази на њега благослов који се не брише, и разрешавају се везе греха и улази у царство Божије, а овде се служи Богу с радошћу¹. Молитва ѿ њмени твоѣмъ, Гди Бже истины... је молитва у име св. Тројице, у којој свештеник моли Бога да uklони од оног који ће се крстити стару превару а да га испуни вером, надом и љубављу.

Затим долазе три ексорцизма, ἀφορκισμοί, ἐξορκισμός, у којима свештеник гони ђавола у име Христа и Бога, да изиђе и одступи од онога који се спрема за крштење. Заклињање је свечано позивање ђавола да се у име триједнога Бога, нарочито у име Исуса Христа распетог на крсту уздржи од сваког непријатељства према човеку, и постојало је у старој црквеној пракси при примању у крило цркве. Дохришћански народи признавали су факат постојања злих духова и веровали су да се могу настанити у људима и мучити их, и да се човек којим владају демони може избавити од њихова мучења заклињањем и призивањем имена Божјег. Ову веру потврдио је и сам Спаси-сељ, јер је сам исцељивао много пута оне који су страдали од демона, и дао је апостолима власт да их гоне (Мат. 10, 8) и рекао је да ће његовим именом изгонити бесове (ἐν τῷ ὀνόματι μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσιν, Мар. 16, 17), којим су се влашћу апостоли и користили (Дел. 19, 12). Са апостола прешла је ова власт над нечистим дусима на њихове непосредне наследнике. Првобитно, у време апостола и апостолских отаца, заклињање није било неопходни акт пре крштења, но се вршило одељено од крштења и над лицима која су већ као чланови цркве била под влашћу ђавола. Тек у току времена ексорцизми се вршили и над онима који ступају у цркву, и уопће над свима који су се имали крстити, мада су ова лица била здрава. Ова заклињања пре крштења црква је ставила пред крштење због свога гледишта, да се човек до крштења налази под влашћу сатане и он му је господар. Према том сви који су ван цркве требају очишћење од сатане. У III. столећу заклињање је свуда ушло у састав чина крштења. Како је пак вршено ово заклињање, не знамо. Према Спаситељевим речима: „а овај род (т. ј. злих духова) не излази ничим, осим помоћу молитве и поста“, свакако су молитва и пост били саставни делови чина заклињања. Но

¹ Полагање руку значи у Старом (V. Мојс. 34, 9) и Новом Завету (Дел. 8, 17) саопћење благодати, а нарочито саопћење благодати св. Духа.

ово је било само спремање за заклињање, а осим тога морала је бити и објективна помоћ цркве уз извесну формулу, која нам није позната, а само знамо да се заклињање вршило именом истинитога Бога и именом Исуса Христа, уз спомињање неких факата из живота Исуса Христа. Св. Јустин мученик нас упућује на најстарију формулу заклињања у овим својим речима: „сваки демон се побеђује и покорава именом Сина Божјега, прворођеног пре свега створења, који се родио од Девојке и постао човек који страда, који је био разапет од јудејског народа за Понција Пилата и који је умро и васкрсао из мртвих и узнео се на небо“¹.

У прво време заклињања су вршили хришћани који верују у Христа, и који су добили дар гонења демона од Бога; они се обично одликоваху чистим и побожним животом. До III. столећа нема спомена о заклињачима као лицима са особеном дужношћу, а од тога времена налазимо засебна лица са именом: заклињачи, ексорцисте. На дужност заклињача није се производило као на друге чинове црквене јерархије, што видимо из Апостолских Устанаова, које кажу: „заклињач се не рукополаже (οὐ χειροτονεῖται), јер славни подвиг заклињања је дело добровољног расположења и благодати Божје кроз Христа натијем св. Духа“². У IV. и V. столећу заклињање при крштењу је обична и редовна појава, и то код крштења деце заклињања се врше на сам дан крштења, а код одраслих вршено је заклињање дуже времена. Заклињањем се није човек савршено ослобођавао од власти ђавола и савршено чистио од греха, но оно је само спремало за препород, јачало је веру и изазивало кајање због пређашњих грехова, а потпуно ослобођење од власти ђавола и греха бивало је у крштењу. У IV. и V. столећу заклињач је већином презвитер, а кадгод и ђакон, и временом су морали на ту дужност добити право освећењем или постављањем од цркве, јер 26. прав. лаодикијског синода каже: „они који нису произведени од епископа не смеју заклињати ни у цркви, ни у домовима“. Заклињањем се завршивало испитивање оглашених и само оглашење и поука у истинама вере. Молитве заклињања изговарао је заклињач уз полагање руку

¹ Dialog. cum Tryph. c. 85. (Migne, Patr. gr. T. 6, 676). Испор. и Apol. II. Cap. VI. (Migne, Patr. gr. T. 6, 453—56).

² Const. Apost. lib. VIII. c. 26. (Migne, Patr. gr. T. 1, 1121).

и уз крсни знак, од кога се зли дуси с трепетом удаљују¹. Најпосле је заклињач дувао у лице и уши оглашеног трипут и крстовидно². Дување по Кирилу Јерусалимском с једне стране изражава дејство св. Духа и има огњену силу против невидљивих непријатеља, а с друге стране је символ изгнања љутог, бестидног и началозлобног демона из оглашеног, који (демон) прати човека до спасоносне воде, и символ је очишћења од грехова³.

У VIII. столећу приближује се чин заклињања у главном данашњем чину⁴. Молитва **Сѣй Гдѣ Кѣко Гдѣ** имала је наслов „Εὐχή εἰς τὸ ποιῆσαι κατεχούμενον τὸν πρὸς ἄραν βασιζόμενον“⁵. У XIII. столећу чин заклињања је сасвим као и данас. Касније несаобразности, разлике и одступања од савременог чина исправљене су у требнику Петра Могиле.

Данас се у чину крштења врше три ексорцизма⁶, у којима се именом страшног и свемогућег Бога и силом смрти Христове заклиње сатана и наређује му се да одступи од новоизабраног војника Христова и изиђе из њега, и да више не улази у њега и да га се више не дотиче. Иза три ексорцизма свештеник чита молитву **Сѣй Гдѣ Кѣко**... у којој моли Бога да прими у своје небесно царство своје створење, да отвори његове мисаоне очи, да озари у њему светлост свога јеванђелија, да спрегне са његовим животом анђела светлости и да га ослободи од сваког непријатељског нападаја. Затим свештеник дува у знаку крста на уста, чело и прси онога који се крсти и говори: **ѡзжнѣ ѡзк негѡ (неѡ) всѡкаго лѡкаваго ѡ нечѣстаго дѡха, сокрѣтаго ѡ грѣздѡцагосѡ кз сѣрдцѣ ѣгѡ (ѣѡ)**. Затим набраја свештеник разне врсте искушења, да би човеку с нагласком указао на његова вечног унутрашњег непријатеља и да би му показао потребу одрицања од њега и сједињења са Христом. Када црква на крштењу врши ексорцизме, то она не претпоставља да онај који се крштава мора бити у ствари поседнут од сатане. У

¹ Cyrillus Hieros, Catech. IV, p. 14.

² Испор. и 7. правило II. васељ. синода.

³ Cat. XVI. p. 9. myst. I. p. 3. и II. p. 3.

⁴ Види Goar, Εὐχολόγιον... p. 278.

⁵ Ibid.

⁶ Данашње молитве заклињања приписују се св. Григорију Чудотворцу. Goar, ibid. p. 284. Испореди ексорцизме у Test. Dom. p. J. Chr. p. 121. са данашњим ексорцизмима.

стању прародитељског греха човек је под влашћу царства греха чији је владар ђаво, и ову власт над човеком хоће црква ексорцизмом да саломи и да човека ослободи од ње¹. Св. Кирило Јерусалимски каже: „Без ватре се злато не може очистити од стране примесе. Тако се и дух не може очистити без ексорцизама. Они су божански и узети су из божанских књига“².

Сада окреће свештеник онога који се крштава према западу да изврши с њим одрицање од сатане, т. зв. *ἀποτάξεις*, *renuntiationes*. Онај који се крштавао, морао се одрећи пређашњег веровања и признати истинитост нове хришћанске вере коју прима. Тертулијан³ први сведочи да се пре крштења одриче од ђавола, гордости његове и анђела његових. Формулу одрицања имамо у Апостолским Установама, где читамо: „за време одрицања онај који се крсти, говори гласно: одричем се сатане, и дела његових, и гордости његове и служења његова, и анђела његових, и измишљања његових, и свега што је под њим“⁴. У III. столећу одрицање се вршило лицем према западу, са дувањем и пљувањем, као и данас. Св. Кирило Јерусалимски у првој мистагошкој катихези каже: „Пошто сте на овај начин симболички према западу гледали, рекао је сваки од вас: „Ἀποτάσσομαι σοι, Σατανᾶ, καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ πάσῃ τῇ πορνείᾳ σου, καὶ πάσῃ τῇ λατρείᾳ σου“. Према Test. Dom. п. Jesu Christi формула одрицања од ђавола гласила је: „Abrenuntio tibi, satanas, tuoque universo cultui, tuis scenis, tuis cupiditatibus, cunctis tuis operibus“. Данас одрицање бива овако: свештеник онога који се крштава, скинута и раздрешена, обраћа према западу са уздигнутим рукама и пита га трипут: „Ῥινцаῖνши ли сᾶ сатанᾶ, ἢ всѣхъ дѣлъ ѣгѡ, ἢ всѣхъ ἄγγελъ ѣгѡ, ἢ всѣгѡ сᾶзжѣнїѧ ѣгѡ, ἢ всѣᾶ гордѣнїи ѣгѡ; онај који се крштава одговара (код деце одговара кум) трипут: Ῥинцаῖсᾶ. Ипак свештеник незадовољан са овим одрицањем, пита га, да би тврдо раскинуо везу са духом лажи и неправде и да покаже колико човек треба да буде опрезан са тајним искушењима сатане, још трипут: Ῥѣкᾶсᾶ ѣси сатанᾶ; а овај одговара (или кум): Ῥѣкѡсᾶ. Да би онај који се крштава изјављено непријатељство, гађење и одвратност према сатани и очевидно приказао, запо-

¹ Испор. Рим. 6, 16.

² Cyrilli Hierosol. Procatech. n. 9. (Migne, Patr. gr. T. 33, 349).

³ De cor. mil. c. III. (Migne, Patr. lat. T. 2, col. 98).

Lib VII. c. 41 (Migne, Patr. gr. T. 1, 1041).

веда му свештеник да на њега дуне и пљуне, и овај окренут западу дува и пљује на сатану. Када се ово сврши бива сједињење са Христом¹. Свештеник окреће онога који хоће да се крсти према истоку (јер је Бог насадио рај на истоку) са спуштеним рукама, и пита га трипут *Гочетавѧши ли еѧ Хрѧтѧ*, а овај одговара (или кум) трипут: *Гочетавѧѧѧ*. Затим опет свештеник пита: *Гочетѧлѧ ѧси Хрѧтѧ*; а овај одговара *Гочетѧѧѧ*. Затим долази исповедање вере и читање симбола вере, које је у припремном чину за крштење ишло уз сједињење са Христом. Исповедање вере морало је претходити крштењу. Св. Јован Крститељ тражио је за крштење веру у онога који иде, Исуса Христа. У хришћанству за крштење била је потребна вера да је Исус Христос Син Божји, што видимо из проповеди св. апостола Петра и речи велможе етиопске царице иза Филипове проповеди: верујем да је Исус Христос Син Божји. И, после увек тражила се вера пре крштења, и то изложена у пунијем и подробном облику, т. ј. у појединим тачкама, као што је то у символу. Првобитни симболи вере који су се говорили при крштењу нису били тако опширни као данас ни по речима свуда једнаки, само по суштини, а били су слични данашњем. У VIII. столећу употребљава се при крштењу никео-цариградски символ вере.

Данас, после сједињења са Христом, бива исповедање вере овако. Свештеник каже: *ѧ крѧши ли ѧмѧ*, а овај одговара: *Бѧрѧѧ ѧмѧ, ѧкѧ црѧ ѧ Бѧѧ*, и говори символ вере. И опет још двапут свештеник говори: *Гочетѧлѧ ли ѧси Хрѧтѧ*, и т. д. И после трикратног изговарања симбола вере, свештеник још трипут пита: *Гочетѧлѧ ли ѧси Хрѧтѧ*, и после његова одговора свештеник захтева од онога који се крштава да се поклони Христу, што овај и чини, говорећи: „*Поклѧнѧѧѧ ѧѧѧ, ѧ сѧѧ...*“, као некада што се слепи поклонили Христу, када му је Христос даровао очњи вид, иза чега свештеник изговара благодарност Богу, који хоће да се сви људи спасу и да дођу до сазнања истине речима: „*Благословѧѧ Бѧѧ, кѧѧѧ...*“ и завршује оглашење молитвом: „*Бѧѧко Гѧѧ Бѧѧѧ ѧѧѧѧѧ...*“, у којој моли да Бог призове слугу свога к просвећењу и т. д. Све ово доведе свршава се у притвору храма.

¹ Према Test. Dom. n. Jesu Christi формула сједињења са Христом гласи: „*Submitto me tibi, Pater, Fili et Spiritus sancte, a quo omnis creatura trepidat et pavit, da mihi, ut omnia tua placita sine macula perficiam*“.

Свештеник *окреће* онога који се крштава *к западу* да му покаже таму, стан и државу ђавола кога се одриче, а *окреће* га истоку где је светлост¹, која је Исус Христос. *Оглашени уздиже руке горе* у знак да је готов да одбаци сва дела духа таме и злобе и да нема у себи ништа скривеног ђаволског. *Понављање* питања и одговора појачава одрицање од сатане и сједињење са Христом. *Дување и плување* значи гонење сатане из душе и стварно исмевање. *Спуштене руке и клањање* показују смерност и покорност Богу, потпуно подвргавање и готовост да се оглашени преда Христу и да нема у мислима ништа друго, до љубав према Христу и скромност.

Сада улази свештеник у храм, облачи се у беле одежде т. ј. фелон и наруквице, а дотле је имао на себи епитрахил; запале се све свеће, и свештеник узевши кадионицу одлази к купки, кади је около, даје кадионицу, клања се и почиње чин св. крштења. *Беле одеће* значе радост цркве што се нашла једна изгубљена овца. *Упаљене свеће* значе светлост душе и да онај који се крштава долази из таме на светлост и постаје син светлости; тамјан показује добар мирис и освећење св. Духа, који чисти сваки зао мирис греха².

Сам чин крштења почиње освећењем воде. Вода се освећивала при крштењу због веровања, које ни црква није одбацивала, да у води станују зли дуси. О старини освећења воде сведоче Тертулијан³ и св. Кипријан⁴. У Апостолским Установама изложено је подробно, како се свршавало освећење воде за крштење, и молитва освећења воде имала је карактер благодарности и хвале⁵. О старини освећења воде сведоче нам тако исто и св. Василије Велики⁶ и св. Григорије Ниски⁷. Последњи каже: „Не потцењуј божанску бању, и мада је вода за обичну употребу, ипак ова вода није без значаја, јер су дејства њезина велика, а њезини плодови су чудновати. Јер као што се олтар,

¹ Cyrilli Hieros. Catech. myst. l. n. 4 (Migne, Patr. gr. T. 33, 1069).

² Испор. Symeonis Thessalonicensis, De sacramentis cap. 62. (Migne, Patr. gr. T. 155, 213).

³ Tertulliani, Liber de baptismo c. 4 (Migne, Patr. lat. T. 1, 1311).

⁴ Migne, Patr. lat. T. 3, 1039.

⁵ Const. Apost. l. VII. c. 43 (Migne, Patr. gr. T. 1, col. 1044—1045).

⁶ Basilii Liber de Spiritu sancto c. 15 (Migne, Patr. gr. T. 32, 132).

⁷ Gregorii Nysseni Orat. in baptismum Christi (Migne, Patr. gr. T. 46, 585).

уље, и т. д. освећењем излучују из њихове земаљске употребе и освећују за богослужење, то исто бива и са водом крштења“. Слично каже и св. Кирило Јерусалимски да обична вода призивањем св. Духа, Христа и Оца добија моћ освећења (Сат. 3. п. 3.). Најстарији формулар освећења воде при крштењу имамо у молитвама епископа Серапиона Тмуитског¹. Најстарији чин освећења воде при крштењу имамо из VIII. столећа². Садржина овога чина у главном је као и садашњег чина освећења воде. Јектенију имамо овде као и данас, само је била краћа, молитву: *Благотрѣбный ѿ мѣтвѣи Бже...* и *Кѣлий ѣси Гди* имали смо и у VIII. столећу, и после тога свршавало се дубање (трипут) у воду и знаменовање (трипут, прстом — τρι δακτύλῳ), дакле обратно од данашње праксе. Имамо даље у VIII. столећу речи: *Да сокρῶσάτῃ* и молитву *Μόλιμα τῆς κ, Γδι...* и приклањање главе као и данас.

Данас у чину освећења воде, после возгласа *Благословѣно љтво...* (јер се крштење врши у име св. Тројице) имамо велику јектенију, у којој се моли за освећење воде и за онога који ће се крстити. У идућој пак молитви, коју свештеник чита тајно, моли свештеник Бога, који испитује срца и утробе и који једини зна тајне човечје, да му опрости грехе и омије његову телесну и душевну нечистоту, да га освети најсавршенијом невидљивом својом снагом, да јављајући другима слободу не буде сам роб греха, да му даде снаге и да га укрепи за вршење ове велике тајне и т. д. Иза тога свештеник говори велегласно трипут: „*Кѣлий ѣси Гди, ѿ чѣднѣ дѣлѣ твоѣ...*“, а потом у молитви *Тѣ во хотѣиѣмъ* велича свештеник добротинства Божја, који нас је из небића добре воље привео у биће, који својом снагом управља светом, и даље се слика лепота природе и света и слављење Бога од стране природе, и долази дивљење љубави Христовој, који није могао гледати како ђаво мучи род људски, но је сам дошао да нас ослободи. Ова лепа молитва завршује се слављењем добротинства Спаситељева у погледу Његова рођења и крштења. Потом свештеник говори трипут: *Тѣ ѡубѣ чѣвѣколюбѣ црѣ...*“ Пошто је свештеник у молитви: *ѿ дѣждѣ ѣси...* измолио на воду благодат избављења, благослов јордански и сва дејства овог благослова, знаменује свештеник

¹ W o b b e r m i n, Texte u. Untersuchungen s. 7 и 8.

² G o a r, Εἰχολόγιον, 292—94.

воду трипут у знаку крста, погружавајући именовано сложену руку у воду и дува у облику крста трипут на воду говорећи: „Да сокрѡшатса...“¹. Најпосле моли свештеник у молитви: „Мѡлимса тѣбѣ Гдѣи... да се не сакрије у овој води тамни демон, но да буде вода спасења, освећења, чишћења тела и душе, опроштај грехова, просвећење душа, бања препорода, обновљења духа и т. д. Још се моли да крштеник скине старог човека, који пропада у похотама преваре, а да се обуче у новог, да буде учасник васкрса и да се приброји прворођенима написанима на небу.

Пошто је свештеник осветио воду, што је тако рећи прекинуло низ радња које спадају непосредно у крштење, долази сада освећење уља, које се зове јелеј радованија, и помазивање онога који се крштава овим уљем. Када је ушло помазивање уљем у чин крштења, не може се одређено казати. За време апостола и апостолских мужева немамо о њему никакве потврде, а имамо га тек у III столећу у Апостолским Установама, које кажу: „Када се просвећују (крштавају) женске, нека ђакон помаже св. уљем само чело њихово, и после њега помазује ђакониса, јер није потребно да мушки гледају на жене“², и иза тога помазивања долази крштење. Уље се пре помазивања освећивало и њиме се помазивало све тело „од косе на глави до ногу“³. У спису Testamentum Domini n. Jesu Christi имамо ову формулу помазивања уљем: „Ungo (te) hoc oleo ad liberationem ab omni spiritu pravo et impuro et ad liberationem ab omni malo“⁴. У VIII. столећу⁵ чин освећења јелеја је као и данас, само се тада није уље узимало са два прста (као што то данас у чину пише), но само се каже: καὶ λαμβάνει ὁ ἱερεὺς ἐκ τοῦ ἁγίου ἐλαίου“⁶, и није се помазивало уљем као што то данашњи чин у тробнику прописује, но је ђакон помазивао уљем цело тело (καὶ τότε ὑπὸ τοῦ Διακόνου χρίεται ὅλον τὸ σῶμα). Ово помазивање целога тела уљем спомиње и данашњи тробник иза помазивања појединих делова тела у овим речима: „ἢ ἐγὰρ пом-

¹ У грчком евхологију стоји само: дунув на воду знаменује трипут.

² Const. Apost. lib. III. c. 15.

³ Ciriil. Hierosol., Cat. myst. II. n. 3. (Migne, Patr. gr. T. 33, 1080)

⁴ Молитву освећења уља види и у молитвама Серапиона Тмуитског, Wobbermin, Texte u. Untersuchungen, c. 5. и 6.

⁵ Испор. G o a r, Евхολόγιον... 244.

⁶ Ibid.

жетса всѣ тѣло крещаетъ егѡ сѣинникъ...“.

У старини је било двојако помазивање уљем, прво од свештеника појединих делова тела, а после од ђакона цело тело. Данашњи чин освећења и помазивања уљем развио се до XVI. и XVII. столећа. Помазивање уљем вршила је кадгод у старини бабица, па и кум. Данас бива освећење уља и помазивање њиме при крштењу овако: јелеј је у једном суду и свештеник дува трипут у суд јелеја и благосиља га трипут руком у знаку крста, показујући дувањем благодат св. Духа а крстом самога Спаситеља, који се разапео за нас и крстом извршио наше спасење. Потом свештеник говори молитву: „Вѣко Гдѣ Бже ѡтѣцъ...“, у којој моли Бога, који је Ноју у ковчегу послао голубицу са границом маслине у устима као знак измирења и спасења после потопа, да благослови овај јелеј силом, дејством и наитијем св. Духа. Затим ђакон каже Кѡнманъ, а свештеник појући трипут: алилуија, улива у воду јелеј у знаку крста трипут (или струццем, умоченим у уље, чини трипут знак крста по води). Затим свештеник узглашава: „Благословѣнъ Бгъ, просекшай... и потом помазује онога који ће се крстити уљем у знаку крста, узевши од уља са два прста (данас се помазује струццем), и то му прво помазује чело, говорећи: Помазѣтса рѡкъ Бжій (рѡкъ вжїа) (име), ѡлѣмъ рѡдованїа, во ѣма ѡцѣ, ѣ сѣа, ѣ стѣгнѡ дхѣ, ѡминъ¹, затим прса и лопатице (междорѡмїа, метѡфревон), говорећи: Кѡ ѣсѣклѣнїе дшїи ѣ тѣла, затим уши, говорећи: Къ слѣшанїе вѣрм, потом руке, говорећи: Ршцѣ твои сотвориштѣ мѡ, ѣ создѡштѣ мѡ, и најпоследѣ ноге, говорећи: Кѡ ѣже ходїти ѣмѡ по стопѡмъ заповѣдѣй твоїхъ“².

Као што је граница маслине у устима голубице била за Ноја и оне са њиме у ковчегу знак спасења од потопа, тако и ово помазивање онога који ће га крстити је знак, да се он водом и духом ослобађа од ропства греха и мири са Богом. И као што је мртво тело Спаситељево било помазано драгоценим мирисима, исто тако се и онај који се крштава помазује уљем, јер умире за свет и почиње нов живот у Богу, свлачи у крштењу старога човека са злим жељама и облачи се у новог, и оживљава за нов живот, свети и без мрље, те се зато и зове овај јелеј јелејем рѡдованїа. Ово уље

¹ Ова формула долази од XV. столећа.

² У старини богослужбене књиге нису биле сагласне у том, који се делови тела имају помазивати.

значи и племениту маслину, Исуса Христа, на коју се прицепљује онај који се крштава као нова грана и ослобађа се од дивље маслине без плодова светлости¹.

Јелеј треба да је за свако крштење свеж и нов, а не да се један те исти јелеј освећује више пута². А ако се један исти јелеј употребљава при многим крштењима, то се молитва над уљем чита само при првом крштењу.

Сада прилази свештеник самом вршењу тајне крштења. Свештеник узима голо дете и држећи га окренута према истоку, погружава га трипут у воду спасења, говорећи код првог погружавања: „*крѣѣтсѣ ѡбѣз ѡжѣи* (раба ѡжѣа) (име), *ко ѣма ѡѣдѣ ѡмѣнѣ*“, код другог: *ѣ сѣа ѡмѣнѣ*, код трећег: *ѣ сѣагѡ дѣа ѡмѣнѣ*, а када га извади из воде: *нѣнѣ ѣ прѣснѡ...* ѡмѣнѣ говори трипут и кум³. Још поближе крштење се врши овако: Када свештеник каже: *Крѣѣтсѣ ѡбѣз ѡжѣи* (име) *ко ѣма ѡѣдѣ* — погружава га први пут, а вадећи га из воде каже: *ѡмѣнѣ*; када други пут погружава, каже: *ѣ сѣа* — а вадећи га опет из воде каже: *ѡмѣнѣ*. Погружавајући га трећи пут свештеник каже: *ѣ сѣагѡ дѣа*, а вадећи из купке: *ѡмѣнѣ*. Заједно са свештеником сваки пут говори *ѡмѣнѣ* и кум. Када извали свештеник дете из воде, додаје: *нѣнѣ ѣ прѣснѡ ѣ ко ѡѣки ѡѣкѡѡѣ ѡмѣнѣ*. Иако ове речи нису Христове, додају се ради израза жеље и молбе, да благодат дана у крштењу остане на крштеноме у векове⁴. Онај који се крштава загњурује се и сакрива трипут у воду као Спаситељ у земљу, јер се у три дана свршила за нас благодат васкрсења⁵, и због вере у св. Тројицу. Погружавање је слика сахране и смрти Христове, а вађење из воде васкрса Христова и препорода човека за нови живот.

После крштења свештеник умива руке појући с народом пс. 31: „*Бѣжѣни ѣхѣ ѡстѡвишасѣ ѡзѡкѡнѣ...*“, у коме се сликају плодови крштења, а који се од IV. столећа употребљава при крштењу. Св. Кирило Јерусалимски указује на његово по-

¹ Види Сугил. Негос., Catech. myst. II, п. 3.

² Требник Петра Могиле, стр. 16. о св. миру и јелеју.

³ Прав. Испов. део. I, одг. на 109. питање. Новая Скрижаль, стр. 378, Види и Булгаковъ, Настольная книга, 1001.

⁴ Испор. и 200. правило номоканона при великом требнику. Овде се не спомњу речи: *нѣнѣ ѣ прѣснѡ ѣ ко ѡѣки ѡѣкѡѡѣ ѡмѣнѣ* у формули тајне крштења.

⁵ Нов. Скрижаль, стр. 377.

јање, када каже: „измијте се и бићете чисти... да би к вама узвикнуо анђеоски лик: бл҃жѣни, ѿх҃же ѡстаѣвшасѣ...“¹. Од VIII. столећа имамо га изрично у чину крштења. У требнику стоји да се овај псалам говори трипут.

Потом бива облачење у белу хаљину, која означава спирање грехова и чистоту душе и тела с којом се излази из воде крштења, и да хришћанин после крштења има да живи чистим и светлим животом. Сведоџбе о облачењу беле хаљине имамо из III. столећа, а у IV. и V. столећу ово облачење је опћи обичај². Бела хаљина се носила седам дана и није се смела скидати ни прати. У осми дан долазио је крштени у храм и скидао је ову хаљину. По спису Testamentum Domini п. J. Chr. новокрштени су морали ове недеље долазити у храм на богослужење и уклањати се од светског опхођења. Данас када свештеник облачи крштенога у белу хаљину каже: ѡблачѣтсѣ рабѣ в҃жїѣ (раба Б҃жїѣ) (име), вѣ рїзѣ правды, во ѿмѣ ѡбѣдѣ, ѿ сѣна, ѿ ст҃аго д҃ха. ѡмїнь, т. ј. у ризу оправдања кроз заслуге Исуса Христа. Потом се поје тропар: Рїзѣ мнѣ под҃ждѣ... са којим се завршује крштење. Непосредно после крштења мора се над крштеним обавити чин миропомазања³. На крштењу се обично крштеноме меће крст око врата, као всеоружије које брани од искушења и нападаја ђавола и да не би никада заборавио да је хришћанин.

Ако је живот детета у опасности, т. ј. ако изгледа да ће дете умрети пре но што се изврши цео чин крштења, онда се врши мѡткѣ ст҃кѣх кр҃щенїѣ вкратцѣ, кѡкѡ младѣнца кр҃тити, ст҃раха ради смѣртнаго, т. ј. кратки чин крштења, у коме после возгласа Бѡгословѣно цр҃ткѡ и почетних молитава свештеник чита молитву Г҃дї Б҃жїе всѣдержїтелю... , потом улива јелеј у воду трипут (или маже струццем по води), помазује дете јелејем као и код редовног крштења и одмах крштава дете: крѣщѣтсѣ рабѣ... и после крштења, ако дете остане живо, продужује се даље потпун чин крштења и миропомазања.

¹ Cat. I. n. 1. (Migne, Patr. gr. T. 33, 372).

² Испов. Cyrill. Hierosol. IV. cat. myst. n. 8: (Migne, Patr. gr. T. 23. col. 1104): Ἀποδυσάμενον δὲ τὰ παλαιὰ ἱμάτια, καὶ ἐνδυσάμενον τὰ πνευματικῶς λευκά...

³ Прав. Испов. део I, одг. на 105. питање. Књига о дужностима парох. свешт. § 89.

Св. тајна миропомазања¹.

Крштењем се човек рађа за нови духовни живот и улази оправдан и освећен у царство благодати Христове. Као што новорођенче у природном животу, да би ојачало и расло, треба ваздуха, светлости и других помоћних средстава, исто тако и у духовном животу човек после духовног рођења треба снаге дарова Духа светога, да се помоћу њих не само одржи у духовном животу, но да и ојача и расте у њему. Ова божанска снага даје се у крштењу новорођеном човеку тајном миропомазања. Миропомазање је тајна, у којој се оному који се крстио, помазивањем појединих делова тела св. миром, уз изговарање речи: печáтъ дáра дѣха свѣтáгw, дају благодатне силе, које су преко потребне да се он утврди и да узрaste у духовном животу². Од апостола до данас вршено је миропомазање иза крштења као један посебан чин, различит од крштења, којим се даје благодат и св. Дух. Овако учење оснива се према учењу св. отаца на Св. Писму (нарочито Дел. 8, 14 и даље, 19, 6; Јевр. 6, 2 и даље).

Видљива страна тајне помазања је да се крштењем крстообразно помазују освећеним миром разни делови тела уз изговарање речи: печáтъ дáра дѣха свѣтáгw. Овде треба специјално разликовати: 1) материју тајне, 2) речи које се изговарају при вршењу тајне, и 3) саму радњу.

Материја ове тајне је св. миро, начињено од уља, балсама и других разних аромата. Уље умекшава, лек је за ране, јача слабе и чини тело гипким када се маже уљем. Балсам осим угодног мириса има снагу да не да телу које се њиме намаже да труне, а верни се даром Духа светога, који им се даје у тајни миропомазања, чувају од пропадања грехом.

¹ *Литература*: А. Алмазовъ, Историја чинопослѣдованій крещения и миропомазанія, 1884. Franz Jos. Dölger, Das Sacrament der Firmung, hist. dogm. dargestellt, 1906. Овде имамо исцрпну литературу о овом предмету. Види и Thalhoffer—Eisenhofer, Handbuch der kath. Liturgik, II, 320.

² Испор. Макарије, Православно догм. богословије, II, 225. Ова тајна се у Св. Писму и код старих црквених писаца зове разним именима. Тако зове се: помазање (χρῖσις — II Кор. 1, 21; μύρον, χρίσμα), печат или знак (σφραγίς), тајна помазања, утврђење (βεβαίωσις — II Кор. 1, 21), савршенство (τὸ τέλειον — Кол. 1, 28; 4, 12), давање (δῶσις) Духа, полагање руку (ἐπίθεσις χειρῶν — Јевр. 6, 2) и т. д. Види још Макарије, *ibid*, 225.

Св. тајна миропомазања се врши уз изговарање речи печатъ дара дѣа стѣгѡ. Ове се речи несумњиво оснивају на речима св. апостола Павла II Кор. 1, 22 (Иже ѿ запечатлѣнъ насъ ѿ даде ѡкръченіе дѣа въ срѣдцѣ наша) и употребљавају се од старине при вршењу ове тајне, а наводе се у 7. канону другог васељенског синода као опће познате и као много употребљаване при овој тајни. Овим речима се миропомазани печати и ојачава у даровима Духа светога, које прима за ојачање своје хришћанске вере¹.

Миропомазање се прво вршило молитвом и полагањем руку, и у Делима Апостолским (8, 14 17; 19, 5–6; Јевр. 6, 2–4 нема спомена о помазивању. Ипак у апостолским списима имамо места, из којих се може закључити да су и апостоли знали за помазивање и да су га вршили². Данас се врши св. тајна миропомазања помазивањем у облику крсту, како се врши свака радња, с којом је спојено давање разних благодати. — Према св. Кирилу Јерусалимском³ крштеном се прво помазивало чело, затим уши, нос и груди, а према 7. канону II. васељенског синода крштени се помазиваху по челу, очима, ноздрвама, устима и ушима. А по данашњем чину миропомазања прописано је да се крштеном помазује у овој тајни: чело, очи, ноздрве, уста, оба уха, прси, руке и ноге.

Редовни вршилац тајне миропомазања је не само епископ, но и презвитер. Само епископ има и власт да освећује миром за ову тајну⁴, а презвитер може да сврши ову тајну само миром, које је епископ осветио. До III. столећа имамо сведоџбе да су ову тајну вршили само апостоли и њихови наследници епископи (Дел. 8, 14–17; 19, 6), а од III. столећа имамо сведоџбе да је и презвитер вршио ову тајну. Апостолске Установе⁵ кажу: „Ти, епископе или презвитере (ὁ ἐπίσκοπε ἢ πρεσβύτερε), прво помажи св. јелејем, потом крсти водом, и најпослед запечати миром (σφραγίσαις μύρω)“. од IV. столећа несумњиво ову тајну врше и презвитери, за што имамо многе сведоџбе⁶. Пра-

¹ Испор. Прав. Исповедање... I. део, одг. на 104. питање

² II Кор. 1, 21–22; I Јов. 2, 20, 27.

³ Cyrill. Hieros., Catech. myst. III. п. 4 (Migne, Patr. gr. T. 33. 1092).

⁴ Испор. 6. канон картаг. синода и Прав. Испов. I. део, одг. на питање 05.

⁵ Lib. VII, с. 22 (Migne, Patr. gr. T. 1, 1012).

⁶ Ambros., у књизи која му се приписује: De sacramentis lib. III. с. 2. п. 8 (Migne, Patr. lat. T. 16, 453). Joannes Chrysostom., Hom. 11. in epist. I. ad Timoth. с. 3. п. 1. каже да се епископи разликују од презвитера

вославна источна црква држала се од дубоке старине до данас једнога мишљења?, т. ј. да су вршиоци св. тајне миропомазања како епископи тако и презвитери. На западу од V. столећа почињу да удаљују свештенике од ове тајне, а ово је коначно формулисано на тридентском сабору (Sess. VII. can. 3.): *Si quis dixerit sanctae confirmationis ordinarium ministrum non esse solum episcopum, sed quemvis simplicem sacerdotem, A. S.* (т. ј. *anathema sit*)". Гаврило епископ филаделфијски († 1616) у своме делу о седам тајана каже да је право вршења ове тајне дано презвитерима зато, да неби нико од крштених остао без благодати св. Духа, ако би хтео да умре.

Субјекат тајне миропомазања је уопће сваки крштени у име св. Тројице, деца и одрасли, а врши се над њима св. тајна миропомазања одмах иза крштења¹.

Пошто се тајна миропомазања врши одмах иза крштења, то је време и место миропомазања исто као и код крштења². У Сирији према песмама Јефрема Сирског³ свечано крштење и миропомазање вршило се на епифанију. Миропомазање се не одлаже иза крштења, но се врши заједно са крштењем⁴.

Ова се тајна не понавља други пут, осим над онима који се одрекну Христа, па се потом опет врате Христу⁵. Одељено пак врши се тајна миропомазања само у овим случајевима: 1) када се одрасли од иновераца сједињују православној цркви, који су правилно крштени, но нису били помазани св. миром; 2) при помазивању царева и краљева на престо и 3) када је крштење у невољи свршило мирско лице.

Св. миро и варење св. мира.

По учењу православне цркве материја за св. тајну миропомазања је миро посвећено прописним обредом и чином од

једино хиротонијом (τῆ ἁρ χειροτονία μόνῃ ὑπερβεβήκασιν ἐπίσκοποι, καὶ τοῦτο μόνον δοκοῦσι πλεονεκτηῖν τοὺς πρεσβυτέρους". Са овим се потпуно слаже и блажени Јероним: „*Quid enim facit excepta ordinatione Episcopus, quod Presbyter non faciat?*" *Ep. ad Evangelum* 146 n. 1 (Migne, *Patr. lat.* 22, 1194).

¹ Испор. Прав. Исповед. део I, одг. на 105. питање.

² *Ibid*.

³ S. Ephraem, *Syri hymni etc.*, ed. Lamy, I, 1882.

⁴ 7. прав. II. васељ. синода; 95 прав. VI. васељ. синода; 48. прав. лаодикијског синода. Прав. Испов. *Ibid*.

⁵ Прав. Испов. *ibid*.

епископа. Миро као јединствену материју за свршавање ове тајне признавала је православна црква у свима временима и признаје га апостолском установом, а по почетку божанственом. Истина у прво време св. апостоли свршаваху тајну низведења св. Духа на крштене полагањем руку (Дел. 8,16—19; 19,1—7), но ово је већ у апостолском времену замењено помазањем миром (II Кор. 1,21). Пуну потврду овога имамо у Апостолским Установима, где се о помазивању крштенога миром расправља као о апостолској установи¹. Какво је то миро било у апостолском времену, да ли је и како освећивано, не знамо да кажемо одређено, а свакако је било слично старозаветном (Исх. 30,23—38). У III. столећу била је материја ове тајне миро, но из чега се састојало, не знамо позитивно. Само знамо да је било мирисаво, што видимо из молитава пред помазивањем² и да је освећивано нарочитим чином³. Од IV столећа св. миро је освећивано нарочитим чином и ово освећење вршио је искључиво епископ⁴.

Псевдо—Дионисије⁵ указује на много мирисавих материја, као саставне делове св. мира и назива га *μύρον θεωρηκώτατον* — миро које божански најсавршеније делује. Св. Василије Велики каже да је освећење св. мира стари обичај апостолског предања⁶. Сјајан пример освећења мира даје нам Кирило Јерусалимски, који у трећој мистагошкој катихези (п. 3) неофитима овако тумачи светињу мира: „Не треба да сматраш оно уље као обично миро; јер као што хлеб евхаристије после призивања св. Духа није више обичан хлеб но тело Христово, тако и ово св. миро после епиклезе није више једноставно или као што би се могло казати обично, но је благодат Христова и даје присуством божанства Христова св. Духа“. Слично каже о св. миру и св. Григорије Ниски⁷, наиме да мистично уље (*τὸ*

¹ Const. Apost. l. III. c. 16—17. (Migne, Patr. gr. T. 1, 797—800).

² Ibid. l. VII. c. 44.

³ Tertull., De baptismo c. 7. (Migne, Patr. lat. T. 1, 1206). Cyprian (Migne, Patr. lat. T. 3, 1078): „Јелеј којим се помазују крштени, освећује се на олтару“.

⁴ Види Еп. Никодим, Правила II, 135; 6. правило картагинског помесног синода: „нити спремање св. мира нити посвећивање девојака не могу обављати презвитери“.

⁵ De ecclesiastica hierarchia, c. IV, 2 (Migne, Patr. gr. T. 3, 473).

⁶ Liber de spiritu sancto, c. 27. и 66 (Migne, Patr. gr. 32, 188).

⁷ In baptismum Christi, (Migne, Patr. gr. 46, 581).

μυστικὸν ἔλαιον), миро, после освећења св. Духа има сасвим друго дејство. У евхологију Серапиона Тмуитског у Египту, савременика св. Атанасија Великог, имамо „молитву над хрисмом, којом се помазују крштени (εὐχή εἰς τὸ χρίσμα ἐν ᾧ χρίονται οἱ βαπτισθέντες)“, што је за нас од велике важности. У њој се моли да Бог даде миру божанско небеско дејство (= снагу благодати), да крштени помазани њиме у знаку спасоносног крста Једнороднога... како препорођени и обновљени у бањи препорода, тако исто постану учасници дара св. Духа; да они, утврђени овим печатом остану стални и чврсти, неповређени и нетакнути, без досаде и замке, да живе у вери и сазнању истине до краја...¹. У канонима Василијевим² такође имамо молитву хрисме. Од VIII. столећа имамо ближе податке о овом чину, наине у Гоаг-ову евхологију (р. 503) имамо чин освећења мира, који се односи на VIII. век. Према овом чину епископ освећује миро на велики четвртак на литургији, при входу се носи алавастар с материјом која ће бити св. миро и поставља се на престо поред дискоса с леве стране. Освећење мира бива после возгласа: „И да бѣдѣтъ...“, а архијереј трипут благосиља миро и поклонивши се говори молитву „Бже милости...“ која се и данас чита. Затим долази приклањање главе и молитва „Тѣбѣ, Бг҃е всѣхъ...“, која се и данас чита, и даље долази литургија обичним поретком. Овде (р. 599) имамо први пут саставне делове мира, чији број није тако велик као касније. У току времена чин освећења мира развијао се³ спољашње, а унутрашње не. Чин освећења мира у XV. столећу имамо опширно и свечано изложен код Симеона Солунског⁴, и осим неких ситних и незнатних разлика данашњи чин освећења мира је истоветан са чином код Симеона Солунског. Руски чин освећења мира у битним цртама не разликује се од грчког, те је према томе у потпуној сагласности са старом црквом, а имамо га у првом штампаном требнику у Молдовлахији 1534.

У извесне године по потреби врше се чиновни кувања мира и освећења мира, а ови чиновни су штампани 1894. г. у Москви: Чинъ мѣроварѣніѧ (оба чина, кувања и освећења мира). У грчким

¹ Wobbermin, Texte und Untersuchungen, S. 12.

² Riedel, Die Kirchenrechtsquellen des Patriarchats Alexandrien, 280.

³ Чин освећења мира у XIII. столећу, види код Гоаг, р. 511—12.

⁴ Περι τῆς ἱερᾶς τελετῆς τοῦ ἁγίου μύρου (Migne, Patr. gr. T. 155, 237 и даље).

књигама у којима је изложен чин освећења мира (Го аг, Εὐχολόγιον, — Εὐχολόγιον μέγα, Venet. 1885) немамо и чин кувања мира, а имамо га код Симеуна Солунског¹. Чин кувања мира код Симеуна Солунског сличан је словенском чину руске цркве.

Св. миро се почиње спремати крстопоклоне недеље великога поста. Тада се спрема уље и вино, меша се и вари са разним смолама, мирисавим цвећем и травама. Број ових ствари потребних за св. миро није био увек једнак, од 1853. године треба 31 материја за кување св. мира.

Београдска је митрополија до проглашења српске православне патријаршије добивала св. миро из Цариграда уз новчану наплату (до 5000 динара за суд од 25 литара). У карловачкој митрополији по добивеном праву од пећког патријарха Калиника од 1. маја 1710. приређивало се св. миро у Карловцима одакле се разашило у остале епархије. Данас у Српској Православној Патријаршији по чланку 29. Уредбе од 24. XII. 1921. о светом Архијерејском Сабору и Светом Архијерејском Синоду православне цркве тачка д), патријарх посвећује св. миро за сву цркву².

Кување мира врши се страсне седмице. На велики понедељак ујутро, долази архијереј са свештенством (облаче се у мало ђблачије) на место спремљено за кување мира (у Београду при патријаршијској капели, а у Ср. Карловцима у ђаконику Саборне Цркве), и свршава освећење воде. На Бѣз Гдѣ — тропар педесетнице: Благословѣнъ ѣси Хрѣте Бже нашъ . . . , Глѣва, ѣ цкнѣ: тропар Успенија Богородице: Бж рождѣствѣ дѣкство . . . Архијереј чита молитву: Гдѣ Иисе Хрѣте . . . , у којој моли архијереј да Бог помогне њему грешном да сврши ово дело које сам почиње, а које свршава Бог у име Оца и Сина и св. Духа, и бива отпуст. Затим архијереј кропи св. водом материјал спремљен за св. миро, меће под котао дрва, и сам запали ватру. Од тог времена су свештеници и ђакони стално овде у одјејању. Свештеници читају јеванђелије, а ђакони мешају у котловима уље и вино. На велику среду у спремљено миро мећу се аромати. Затим се разлива миро у сасуде који

¹ Migne, Patr. gr. 155, с. 71, р. 239. Руски превод Христ. Чтен. 1856, стр. 79, 80. О варењу мира види и Нижегородск. Епарх. Вѣдом. 1869. № 10.

² Види Гласник, служб. лист срп. прав. патријаршије. Год III. (1922), 136–37. Од уједињења српске цркве до сада кувало се св. миро два пута, први пут 1922. године.

се међу на сто и остављају до четвртка. Сасуд за чување мира, округао, без ручке, са уским дугим грлом, зове се алавастар (Марк. 14,3; Лук. 7,37).

Чин освећења мира свршава се на велики четвртак. Пред литургијом архијереј у пуном одјејању, са крстом, свећњацима и рипидом, уз звон звона, одлази тамо где су пуни судови са св. миром, раздаје напуњене сасуде свештеницима, као и алавастар са пређашњим миром, и преносе миро у цркву, а напред иду ђакони с кадионицама, свећама и рипидама, уз звук звона. За време входа у цркву поје се тропар: *Благословѣнъ ѿ свѣтѣхъ ѿца и сѣна и сѣнаго дѣла. ѿ свѣтѣхъ ѿца и сѣна и сѣнаго дѣла.* У цркви се поставе сасуди са св. миром на спремљена места око жртвеника, а алавастар са пре освећеним миром меће се на жртвеник. Затим почињу часови, и потом долази литургија. На литургији на великом входу протојереј носи пред св. дарима алавастар са миром пре освећеним, а остали свештеници носе сасуде са миром, а напред иду ђакони са рипидама (по Симеону Солунском 12), свећама и кадионицама. Када дођу к св. дверима, архијереј пришавши дверима узима прво од протојереја аластар с миром и поставља га на престо; затим сви улазе у олтар по обичају. Сасуди с миром постављају се по странама престола. Када архијереј каже возглас: *и да вѣдѣтъ мѣлости...* свршава се само освећење мира при отвореним царским дверима, слично освећењу дарова при архијерејском служењу. Архијереј отвара сваки сасуд са новоспремљеним миром, благосиља га трипут, говорећи: *Во ѿмѣ ѿца, и сѣна, и сѣнаго дѣла. ѿмѣ.* Протођакон: *вѣнѣмъ,* други ђакон: *Гдѣ помѣлимъ,* и сви у олтару говоре: *Гдѣ помѣлѣ.* Архијереј чита гласно молитву: *Гдѣ мѣлости и ѿче свѣтѣхъ...*, у којој моли ниспослање св. Духа на миро, да га Господ начини помазањем духовним, ризницом живота, освећењем душа и тела, желејем радовања. После ове молитве архијереј жели: *миръ вѣмъ,* ђакон каже: *Главѣ...* приклоните, и архијереј чита тајно молитву: *Тѣбѣ Кѣсѣ вѣсѣхъ и царю,* у којој благодари Господу што му је даровао да буде служитељ ове тајне. Затим архијереј благосиља трипут сваки суд са миром и поклапа их, а ђакон говори јектенију: *Всѣ свѣтѣхъ...* После свршетка литургије протојереј са свештеницима уз појање 44. псалма односи миро у сасудохранилици (чинъ мѣроварѣнѣ). Овде се у сваки сасуд освећеног мира улива из алавастра по неколико капи од пре освећеног мира и долива

у њега новоосвећено миро¹. После св. литургије поставља се св. миро на једно одређено место где се чува и одакле се према наређењу епископа, митрополита или патријарха дели епископима дијацезанима, да га ови разашљу свештеницима на парохије.

Св. миро се употребљава 1) при тајни миропомазања; 2) при освећењу новосазиданог храма; св. миром се помазују антимиш, престо и зидови; 3) при крунисању царева и краљева.

Св. миро се чува са пажњом која приличи светињи у олтару, у сребрном сасуду, и то обично на часном престолу, близу дарохранилнице са частицама за болне. За случајеве када треба свршити миропомазање ван храма, прави се мирница, у коју се меће суд са св. миром, суд с јелејем, маказе, губа и сучец за помазивање. Да се при свршавању крштења и миропомазања не би погрешило и не би заменило св. миро са јелејем, и обратно, или се сасуди за уље и миро праве неједнаки, или ако су једнаки, меће се на њих натпис: св. миро, св. јелеј (Требник П. Могиле л. 16). Обично има и два сучца, један за св. миро, а други за св. јелеј.

Ако се догоди да се св. миро пролије, треба га прво добро ватом истрти, ако је пало на даску; ако је пак пало на земљу, онда треба миро остругати; ако је пало на камен, треба га опрати; саструготину треба сажећи, а пепео просути под престо; остругану земљу треба метнути под престо, воду пак треба просути под престо или у текућу реку (Требн. П. Могиле).

У случају да се миро поквари, а ово бива ако је старо, када изгуби природан мирис, када позелени у сасуду од меди, онда га треба излити под св. престо, а сасуд отрти чистом ватом, ову сажећи на чистом камену, и пепео просути под св. престо. Дакле у случају када се пролије св. миро треба поступити као и када се пролије св. крв.

Чин тајне миропомазања.

Суштина чина миропомазања је да се крштенима после молитве Богу за ниспослање св. Духа крстообразно помазују разни делови тела освећеним миром уз изговарање речи: *Πεχάτῃ δάρα Δῆα σῖγάω*. Дакле саставни делови овога чина су: молитва, помазивање делова тела и формула при помазивању.

¹ Гоар, Εὐχολόγιον, р. 630—32 Кіевск. Епарх. Вѣд. 1862. г. № 8.

У апостолском времену саставни делови ове тајне беху: молитва да крштени приме св. Духа, полагање руку и примање св. Духа (Дел. 8, 15, 17). Каква је била молитва, не можемо да кажемо; она је била увод у главну радњу. Полагале се обе руке. У апостолском времену дошло је помазање место полагања руку. Ово помазање је по свој прилици било слично старозаветном, изливањем мира на главу. Какве су се речи изговараху при помазивању, не знамо тачно, а на данашњу формулу упућују речи св. апостола Павла II. Кор. 1, 25. — У Апостолским Установама¹ читамо да „епископ помазује миром“, т. ј. поједине делове тела. На данашњу формулу тајне миропомазања сећа нас донекле Климент Александријски². Дакле у III. столећу главни саставни делови чина миропомазању су: помазање уз изговарање извесних речи, полагање руку с молитвом. У IV. и V. столећу чин миропомазања има исте елементе као и данас. И тада је била молитва³ и помазивање миром⁴. Св. Кирило набраја и који се делови тела помазују: чело, уши, ноздрве прси⁵. У IV. столећу формула тајне миропомазања била је као и данас. Св. Кирило Јерусалимски указује на њих у овим речима: „ὄπως ἢ σφραγίς ὑμῖν ἐδόθη τῆς κοινωνίας τοῦ ἁγίου πνεύματος“⁶. Данашња формула тајне миропомазања потпуно је очувана у евхологију Серапиона Тмуитског († с. 362): „οὗτοι μέτοχοι γένωνται τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου πνεύματος καί ασφαλισθέντες τῇ σφραγίδι ταύτῃ διαμείνωσιν ἐδραστοί...“⁷. У 7. правилу II. васељенског синода спомиње се као формула ове тајне данашња формула: σφραγίς δωρεᾶς πνεύματος ἁγίου, а делови тела који се помазује јесу: чело, очи, ноздрве уста, уши. Оци II. васељенског синода наводе споменуте речи као познате. У VI. и VII. веку су сведочанства о чину миропомазања као и она у IV. и V. столећу. 95. правило VII. васељенског синода буквално понавља 7. правило II. васељенског си-

¹ Lib. III. c. 16 (Migne, Patr. gr. T. 1, 797.).

² Τίς ὁ σωζόμενος κλύσιος, (Migne, Patr. gr. T. 9, 648) и Strom. I. II. c. 3. (Migne, Patr. gr. T. 8, 941.).

³ Hieronym., Contr. Lucifer. c. VIII—IX. (Migne, Patr. lat. T. 23, 172).

⁴ 48. прав. лаодикијског синода: „Који бивају просвећени крштењем, морају бити помазани небеским помазањем...“.

⁵ Cat. myst. III. n. 4.

⁶ Cat. XVIII. 33.

⁷ Wobbermin, Texte und Untersuchungen, S. 13.

нода. Чин миропомазања у VIII. столећу¹ разликује се унеколико од данашњег чина миропомазања. И тада је била молитва: „Бѣгословѣнз ѿси Гдѣи Бѣже вседержителю...“, но само помазивање није долазило одмах иза ове молитве, како је то данас, но иза ѿлицы... Као закључни део чина миропомазања појао се пс. 31.: Блжѣни, ѿхже ѿстакишася... чега данас нема. Помазивало се: чело, очи, ноздрве, уста, оба уха, и при сваком помазивању изговарале се речи: Печѣтъ дѣра дѣа сѣггв. У даљим вековима до XVI. столећа чин миропомазања са неким мањим разликама је у главном исти као и онај у VIII. столећу, само број делова тела који се помазују није исти. Од XVI. и XVII. столећа² чин миропомазања буквално је исти са данашњим чином у грчком евхологију, а словенски чин у руским богослужбеним књигама је једнак са грчким чином. Данашњи чин тајне миропомазања врши се после крштења, односно после облачења у белу хаљину ѿвако: Свештеник прво говори молитву: „Бѣгословѣнз ѿси Гдѣи Бѣже вседержителю...“, која је молитва прелаз од чина крштења к чину миропомазања, који се неразделно штампају и врше. У овој молитви свештеник велича Бога који је даровао новокрштеноме у св. води очишћење и освећење, и моли, да новокрштеноме дарује и печат дара светог Духа, и причешће св. тела и часне крви, да га сачува у освећењу, утврди у православној вери, избави од лукавога и сачува његову душу у чистоти и правди. Из ове молитве видимо да се новокрштени и миропомазани одмах и причешћивао. Иза ове молитве свештеник помазује крштенога св. миром, чинећи крст на челу, очима, ноздрвама, устима, на оба уха, прсима, рукама и ногама, говорећи при сваком помазивању: Печѣтъ дѣра дѣа сѣггв. ѿминь³. Помазивање св. миром се зове печат од речи св. апостола Павла (II. Кор. 1, 21—22): ѿвѣствѣдѣи же насъ съ вами во Хрѣта ѿ помѣзавѣи насъ, Бѣз, ѿже ѿ запечатлѣ насъ ѿ даде ѿбкрѣчѣнїе дѣа къ сѣрдцѣ наша“. Св. Кирило Јерусалимски пише: „Прво сте

¹ Гоар, Евхолоѳгов... р. 291—294.

² Гоар, *ibid.* 291.

³ У старим требницима (Москва 1642, 1651 г.) при помазивању чела, после речи: Печѣтъ дѣра... додавале се речи: „Да избудеть студа, егоже первѣе прѣступи человѣку всюду нашаше“. Сличне речи додавале се и код помазивања других делова. Ово додавање није правилно, јер 7. правило II. васељенског синода наређује само речи: Печѣтъ дѣра... — Млади свештеник треба добро да научи ред помазивања делова тела, јер је незгодно и помазивати и гледати у књигу.

помазани по челу, да би се ослободили од стида, који је први човек као прекршитељ наложене заповести са собом носио, и да откривена лица посматрате славу Божју, тако рећи као у огледалу¹. Затим по ушима, да би имали уши које слушају тајне Божје... Затим по носу, да би ви пошто примите божанско помазање рекли: *ѣкѡ Хрѣтѡво кѣгосѡханїе ѡсмѣ Нїѡви кѡ спасѣмѡхѡ ѣ кѡ погнѣбѡхѡхѡ* (II. Кор. 2, 15). Затим по прсима, да би ви, обучени у оклоп правде стали против замки ђаволских... (Еф. 6, 11 и 14)... И пошто сте се удостојили овог св. помазања, добијате име хришћани, постајући препорођајем уистину оно, што значи ово име. А пошто пре нисте били достојни овога дара, нисте били достојни ни овог имена, јер сте тако рећи били на путу који к њему води, идући напред да постанете хришћани².

Затим се новокрштеном, односно његову куму, даје у руку упаљена свећа³, и свештеник заједно са кумом и дететом чини круг око аналоја или купке (у правцу југ, исток, север), појући трипут: *Ѡлицѡ ко Хрѣта крѣтїстѣсѡ, ко Хрѣта ѡбелѣкѡстѣсѡ. ѣлѡлѡѣїѡ* (Гал. 3, 27), у знак духовне радости и вечног сједињења новопросвећеног са Христом, светлошћу света⁴ и са црквом, јер је круг слика вечности. У почетку, када се крштење вршило у вези са литургијом на извесне годишње празнике, на литургији се појало: *Ѡлицѡ...*, и ова је песма са литургије пренесена овде. После тога чита се апостол и јеванђелије. У апостолима се износе сврха и плодови крштења (Рим. 6, 3–11), а у јеванђелију се говори о заповести Исуса Христа апостолима да крсте све народе (Мат. 28, 16–20). До VIII. столећа немамо апостол и јеванђелије овде у чину, јер се крштење и миропомазање вршило у вези са литургијом, и на овој се читао апостол са јеванђелијем, те је према томе излишно било на крштењу и на миропомазању. Када је пак дошло крштавање деце, које се није вршило у извесне годишње празнике и у вези са литургијом, онда је апостол са јеванђелијем пренесен овде у чин.

У првим хришћанским временима носио је новокрштени

¹ Испор. II Кор. 3, 18.

² Cyrill. Hieros. Cat. myst. III. n. 4. и 5. (Migne, Patr. gr. T. 33, 1092.

³ Испор. Symeonis Thessalonicensis, De sacramentis c. 67. (Migne, Patr. gr. T. 155, 232). Венијаминъ, Нов. скр. 382, XVII. изд.

⁴ Јоѡ. 8, 12. Нов. скрж. *ibid.* О таинствахъ преосвящ. Игнатїя, 152.

за седам дана белу хаљину коју је добио на крштењу, проводио је време у посту и молитви, а у осми дан скидао му је свештеник хаљину уз односну молитву, а појасем ове хаљине омивао је крштенога¹, као онога који је сада чист и савршен, и шишао му је косу с главе у спомен старог обрезања, које је укинута сада новим крштењем св. Духом. Још и данас читамо на овом месту у чину миропомазања: „и во ђсмѣи дѣнь пѣки принѡсѣтъ ѡгѡ въ цѣрковь: во ѡже ѡмыти“. Пошто се тајна св. миропомазања врши одмах иза крштења, спаја се омивање и шишање са овим тајнама, и долазе одмах иза читања јеванђелија, а јектенија после јеванђелија преноси се на крај свега пре отпуста.

Омивање појединих делова тела помазаних св. миром уведено је у чин крштења и миропомазања зато, да би се сачувало св. миро од сваке профанације и обесвећења. Као што се вода крштења не сме просути из крстионице на какво место где може бити гажена ногама, то колико више треба чувати од нечистоте и профанације остатке св. мира. У старим временима неопити су са великом брижљивошћу чували св. миро на своје телу за седам дана, и у осми дан долазили су у цркву да скину белу хаљину и да буду омивени. Зато за седам дана нису скидали хаљине добивене на крштењу, нити су се прали. Са свима проводили су много времена у цркви примајући поуку у вери, узимајући учешћа на богослужењу и причешћујући се сваки дан св. причешћем. Када се јавило омивање делова тела помазаних миром и скидање беле хаљине, није нам познато. Прва сведочанства о овоме имамо из IV. и V. столећа. У то време новопросвећени су били дужни носити при крштењу добивену белу хаљину за седам дана, у знак да су тајном миропомазања постали учасници 7 дарова св. Духа². У осми дан дужни су били да се јаве у храм свештенику и он је скинуо с њих белу хаљину³ и полагао ју је у ризницу, као сведочанство да новокрштени не могу оставити исповедање које су јавно дали у цркви. Но да ли се тада и омивало не каже Августин. У VIII. столећу постојао је за омивање и посебни чин⁴, који се звао

¹ Нов. скриж. 384.

² Испор. и Гоар, Εὐχολόγιον, р. 305.

³ August, Sermo CLXXII. Dominica in octavis Paschae, ad Neophytos (Migne, Patr. lat. T. 39, 2075).

⁴ Гоар, ibid. р. 303.

просто „молитва на омивање“. Овај чин је био сасвим једноставан, састојао се из једне молитве: *Ἰμβακλίειε γρηχώνε*... при омивању. У X. столећу овај чин је већ пунији и до XV. столећа развио се до данашњег облика.

У свима религијама старога истока имало је шишање главе значајну улогу, и шишање, нарочито прво, сматрале се од увек као религијозна радња и хришћански обред пострига неофита после крштења је замена језичничког првог пострига. Постриг неофита уведен је по свој прилици у IV. и V. столећу, а од VIII. столећа имамо тачно формулисане молитве за овај постриг, Символичка значења, која се приписују шишању косе на крштењу, су многа и различита. Према једнима врши се шишање косе да би се приказало скидање грешних мисли, према другима да се тиме крштени предаје на послушност и служење Богу, јер се шишање косе код старих народа сматрало као знак ропства¹; а према трећима шишање косе врши се зато, да би се пострижена коса принела Христу као неки први род и жртва човечјег тела, јер коса је као неки цвет и плод целог тела. Симеон Солунски каже о значењу пострига ово: „постриже се крстообразно у знак, да му је глава Христос и да је дужан молити се откривене главе, као што и св. Павле учи (I. Кор. 11, 4), и полаже му се овим на главу као неки печат; зато се и постриже крстообразно, да би одбацио сваку сувишну помисао. Зато се пострижу и монаси, и сваки верни дужан је лишити се непотребног. Осим тога власи се крштенога приносе као први род и жртва човечјег тела“².

Чин омивања (*ἀπόλουσις*) и шишања врши се овако: после читања јеванђелија свештеник чита три молитве, у којима се моли да Господ свагда озарава лице своје у срцу крштенога, да сачува штит његове вере ненападнут од непријатеља, да сачува хаљину коју је обукао чисту и неукаљану и неповређен духовни печат благодати, да положи на њега своју моћну руку и да га сачува у сили своје добротe као непобедна борца против непријатеља, и да до краја побеђује. Затим разрешава појас детета и пелене, и сјединивши њихове крајеве, мочи их у чисту воду³ и кропи дете говорећи: „Ἐπράδάλεσθ ἕσι. Πρόσκ-

¹ Нов. Скриж. ч. IV. гл. 8 (стр. 388).

² De sacramentis, с. 67. (Migne, Patr. gr. T. 155, 232).

³ По једнима крајеви појаса и пелена умачу се и кропи се дете осветљеном водом из купке, а по мишљењу других треба за кропљење узети

ти́лса еси. Ѡмы́лса еси ѿменемъ ГѢда на́шегѡ Іиса Хрѣта, ѿ дѣомъ Бѣга на́шегѡ“¹. Затим узевши губу нову напојену водом чистом неосвећеном² (или вате), отире лице детета, главу, прси и остале делове тела, говорећи: „Крѣти́лса еси. Просвѣти́лса еси. Мѣро-помѣзалса еси. Ѡстѣ́лса еси. Ѡмы́лса еси: Ко ѿма ѡца, ѿ сѣа, ѿ стѣгѡ дѣа. ѿми́нь“. — Затим чита свештеник молитву „на пострижѣніе власѡвъ: Кѣко ГѢди Бѣже на́шъ...“, и после приклањања главе молитву: „ГѢди Бѣже на́шъ...“, у којој моли да Бог благослови младенца, да га просвети Духом светим, да напредујући узрастом узашље Богу славу и да види „благѡм Іерѡсали́мѡвѡ“ у целом свом животу. Затим га постриже крстовидно говорећи: „Пострига́етса ра́въ вѣ́йи (име), во ѿма ѡца... ѿми́нь“. Постриже се у облику крста редом као када се благосиља, потиљак (теме), предњи део (више чела), десна и лева страна главе. Потом долази скраћена сугуба јектенија: „Помѣлашѣ на́съ Бѣже...“ у којој су нарочите прозбе за кума и новопросвећеног. Иза јектенија говори се: сла́ва тѣбѣ Хрѣте Бѣже..., сла́ва, ѿ на́шегѡ, ГѢди помѣлашѣ трипут, благословѣи, и отпуст „обѣчанны“, а по неким требницима³ не обични, но богојављенски. На отпусту се обично спомиње онај светитељ, чије је име дано крштеном. Отпуст бива са крстом, који свештеник даје прво новокрштеном да целива, а затим куму.

Симеон Солунски пише да архијереј или свештеник појући заједно са појцима: Ѡлицы во Хрѣта крѣстѣтѣса... и Бѣжѣни ѿхѣже ѡстѣкшасѡ... доводе крштенога пред олтар и тамо се причешћује страшним причешћем, јер оно је свршетак крштења и миропомазања⁴. Моменат, у који новокрштени из воде крштења прилази олтару и прима св. причешће, упоређује Ориген са уласком у земљу обећану⁵; а св. Јован Златоусти овако пише

другу чисту воду, јер када се у старини омивало у осми дан, онда није било воде којом се крстило. Наст. кн. 1003.

¹ Испор. I Кор. 6, 11: „но ѡмы́стѣса, но ѡсвѣати́стѣса, но ѡ-правди́стѣса ѿменемъ ГѢда на́шегѡ Іиса Хрѣта ѿ дѣомъ Бѣга на́шегѡ“.

² У Чинопослѣд. соедин. изъ иновѣрныхъ къ правосл. церкви, Кіевъ, 1865. г. л. 39. и 41. на обор. каже се да вода треба да је врућа.

³ Јоасафовском, Јосифовском и Петра Могиле.

⁴ Symeonis Thessal., De sacramentis, c. 67. (Migne, Patr. gr. T. 155. 233).

⁵ Испор. Origenis In librum Jesu Nave Hom. V. (Migne, Patr. gr. T. 12, 842).

о овом причешћу новокрштених: „Као што жена по природи храни своје дете млеком, тако га и Христос храни својим телом и крвљу“¹.

Тајна миропомазања врши се одељено од крштења над иноверцима који ступају у православну цркву, и то над онима, који имају правилно крштење, а нису миропомазани, као: лутерани, калвини и они римокатолици и јермени, који нису помазани миром (конфирмовани)². Они који су отпали од хришћанства у жидовство, мухамеданство, незнабоштво, који су одступили од православне цркве у јереси а нису миропомазани³, као и они за које се не зна да ли су миропомазани, морају бити помазани св. миром.

При сједињењу оваких иновераца к православној цркви, исповедају они пред свештеником своје грехе (разрешна молитва им се не чита овом приликом, но на крају чина сједињења), затим се над њима у притвору свршава оглашење, они се одричу својих пређашњих заблуда, јеретичких сабора, предања и устава и т. д., или бива одрицање од нарочито изложеног неправог учења сваке вероисповести посебно (латинског, јерменског, лутеранског и реформатског — по књигама Чинопослѣд. соедин. изъ иновѣрн. къ прав. цркви и Книга чиновъ присоединенія къ православію). После одрицања онај који се сједињује исповеда догмате православне цркве. Када прочита символ вере, јереј му кадгод поставља посебна питања о једном или другом догмату. После исповести свештеник му даје у десну руку крај епитрахиља (архијереј крај омофора) и уводи га у цркву речима: „Книди ко цѣрковѣ кѣжю...“ и стају пред амвон, где на аналогију лежи св. јеванђелије и обично крст. Клир чита 66. псалм: Бже оушѣдри ны, ѡ благослови ны..., а после свршетка псалма свештеник заповеда да клекне пред св. јеванђелијем и свештеник му чита молитву: Гди Бже всѣдержителю..., у којој благодари Богу што је у срцу овога засијао светлост познања истине и моли се да се нелицемерно и стално сједини светој саборној цркви. После молитве устаје онај који се сједињује православној цркви и говори обећање да ће пра-

¹ Joannis Chrysostomi Sermo in nuper illuminatos (εις τους νεοφωτιστους).

² 95. прав. IV. васељ. синода; 7 прав. лаодикијског синода. Чинопослѣд. соедин. изъ иновѣрн. Кіевъ 1865. г. л. 42. и 72.

³ 7. прав. II. и 95. прав. VI. васељенског синода.

вославну веру неповређену до последњег даха тврдо исповедати и држати, и као потврду свога обећања целива јеванђелије и крст. После овога клекне онај који се сједињује и свештеник му чита разрешну молитву: „ГДѢ ѿ БОГѢ НАШЕ ІІСѢ ХРІСТОСѢ, КЛЮЧИ ЦАРСТВІА...“ и т. д.¹ и свршава се миропомазање.

За свршавање миропомазања поставља се обично посред цркве пред амвоном покривен сто, на који се меће св. јеванђелије и крст, две упаљене свеће, суд са св. миром, губа и сучец, мали суд са топлом водом, у коју се мочи губа за отирање места помазаних св. миром, и даје се оном који се сједињује к православлу упаљена свећа. После возгласа: БѢГОСЛОВЕНО ЦРЪТКО... поје се црју нѢВЕСНЫИ, и после тога долази велика јектенија с нарочитим прозбама за дарове миропомазања и молитва БѢГОСЛОВЕНЫ ЕСИ, ГДІ... која се чита пред помазивањем миром и деце. Затим свештеник говорећи печѢТЬ ДѢРА ДХА СЪГѢУ, ђМІНЬ помазује крстообразно оног који се сједињује по челу, очима, ноздрвама, устима, оба уха, прсима, рукама и ногама. Затим се обично полаже крст на миропомазаног. После помазивања јереј чита: ГДІ БЖЕ НАШЕ... и затим узевши губу и омочивши је у топлу воду, свештеник отире места помазана св. миром, говорећи: ѠПРАВДАСА ЕСИ... Затим бива приклањање главе и тајна молитва: ѠДКѢВНЫСА, КЪ ТѢ ХРІТѢ ѿ БГА... и после возгласа јектенија помІЛШІ НАСЪ, БЖЕ... у којој се моли за миропомазаног и кума, и бива отпуст, обично с крстом, који се даје новопросвећеном и куму да целива².

Света тајна евхаристије или причешћа.

Тајном крштења човек улази у царство благодати Христове као освећен, оправдан и обновљен за духовни живот. У св. тајни миропомазања он постаје учасник оних благодатних снага, које су му потребне за оснажење и напредовање у духовном животу. Најпосле у св. тајни евхаристије он се причеш-

¹ Овај чин имамо у књизи Чинопослѣд. соедин. изъ иновѣрн., даље у великом требнику гл. 107.: ЧІНЪ, КѢКѢУ ПРІМѢТИ КЪ ПРАВОСЛАВНОЈ ВѢРѢ ПРІХОДѢЩИХЪ, ІЖЕ ИЗМЛѢДА ВОСПІТАНИ БЫША КНѢ ПРАВОСЛАВНЫМЪ ЦѢРКВЕ, КРИЦІНЕ ЖЕ ІСТИННОЕ ІМѢЩИХЪ, ВО ІМѢ ѠЦѢ, ѿ СНА, И СЪГѢУ ДХѢ, И У НИКОЛАЈЕВИЧЕВѢМ ДОПОЛНИТЕЛНОМ ТРЕБНИКУ стр. 436

² Види овај чин у великом требнику: ЧІНЪ, БЖЕ КѢКѢУ МІРОМЪ ПОМѢЗАТИ КЪ ПРАВОСЛАВНѢЙ ВѢРѢ ПРІХОДѢЩИХЪ ѿ ЦѢРКВИ СОБѢРНОЈ СОЕДИНѢЮЩИХЪ.

ћује спасоносном храном и пићем, пречистим телом и крвљу Господа нашег Исуса Христа, сједињујући се тако са извором самога живота (Пс. 36, 10).

Православна се црква од старине држала обичаја, да обично после крштења и миропомазања својим новим синовима подељује и св. тајну евхаристије, да им тако одмах на уласку у царство благодати даде целокупну пуноћу спасоносних дарова, који су им потребни у новом животу, не пропуштајући такође ни касније да удостојава верне овом спасоносном тајном.

Евхаристија или причешће је она тајна, у којој се хришћанин под видом хлеба и вина причешћује истинитим телом и крвљу Спаситеља свога за вечни живот. Ова тајна наткриљује све остале, јер се у њој открива вернима сва благодат и доброта Господа Исуса¹. У осталим тајнама даје Христос вернима један или други од специјалних дарова своје спасоносне благодати, а у овој тајни Он даје вернима као храну самога себе, своје тело и своју крв, и верни причешћујући се овде непосредно Господом и Спаситељем својим, сједињују се тако са самим извором спасоносне благодати.

Видљива страна св. евхаристије.

Код видљиве стране св. евхаристије разликујемо: 1) материју, која је потребна за ову тајну, 2) речи, које се изговарају код њезина свршавања, и 3) само вршење тајне.

Материја ове тајне су хлеб и вино. Хлеб и вино су храна, од које зависи органски живот. Хлеб и вино не само да одржавају тело људско, него га још већма снаже и чине човеку задовољство. Исто тако и евхаристија не само да одржава душу, но је још и крепи и чини да она осећа највећу радост при посматрању небеских ствари. Као што храна хлебом и вином уклања физичке недостатке, тако и храна тела и крви Христове уклања свакодневне невоље и дефекте душе, укључујући и очишћење грехова.

Код св. евхаристије треба разликовати два чина, наиме свршавање тајне и причешћивање њоме.

Свршавање тајне врши се на св. литургији верних. Најглавнији део на овој литургији су речи, које је изговорио Спаситељ при установљењу ове тајне: „Примите, јадите, сје ђство тѣло моѣ...“,

¹ Испор. Прав. Исповед. Део I. одг. на 106. питање.

„Шійте ѿ неѧ вси, сїѧ ѣсть крѡвъ моѧ . . .“ и призивање св. Духа за претварање евхаристијских дарова у тело и крв Спаситељеву, и благосиљање истих. Православна црква, приписујући велику важност речима Спаситељевим, које је Он изговорио код установљења евхаристије, као спасоносној заповести, на основу којих се слуга олтара усуђује да подузме вршење тако једне свете, узвишене и значајне тајне (а без којих то никада не би смео учинити), верује, да се на св. литургији претвара хлеб и вино у тело и крв Христову силаском и дејством св. Духа, иза призивања св. Духа од стране свештеника у речима молитве Богу Оцу: „низпослѧ Дѡа твоєгѡ стѧго на нѧ ѧ на предлежѧщѧх дарѡх сїѧ . . .“, а код речи: ѧ сотвори ѡубѡ хлѡвъ сїѧ честнѡе тѡло Хрѡта твоєгѡ; ѧ ѣже вѡ чѧшн сїѧ, честнѡю крѡвъ Хрѡта твоєгѡ: Преложѧвкѡ Дѡомѡ твоѧмѡ стѡмѡ¹. Причешће св. тајном се врши такође на литургији верних после речи: „Го стрѡхомѡ Бжїимѡ ѧ вѡкроу прѡстѡпнїте“. Код самог причешћа изговарају се речи: „Причѡщѡетсѡ рѡвѡ Бжїѧ, (име), честнѡгѡ ѧ стѧгѡ тѡла ѧ крѡве Гдѡа и Бгѡа ѧ Спѡса нѡшегѡ Іѧса Хрѡта, во ѡставленїе грѡхѡвѡ своѧх ѧ вѡ жїзнь вѡчнѡю.

Радња којом се врши тајна, јесте благослов у знак крста, при чему свештеник изговара прво речи које се односе на дар хлеба, а потом вина, и најпосле на оба дара.

Извршилац св. тајне евхаристије.

Извршилац св. тајне евхаристије је само канонски свештеник, и то епископ или презвитер, и ни у ком случају не може извршити ову тајну једно лице, које нема свештенства².

А што се тиче причешћа св. евхаристијом, ово су у старини вршили и ђакони. Св. Јустин Мученик каже: „Ђакони причешћују свакога од присутних оним хлебом и оним вином, и носе одсутнима“³. Болнима и сужњима носили су св. причешће ђакони или други клирици нижег степена, а у случају потребе и лајици⁴. 58. правило шестог васељенског синода на-

¹ Прав. исповед. Део I, одг. на 107. питање и Прав. догм. богослов. Макарија, II, 245—6.

² Испор. Прав. Испов. део I, одг. на 107. питање.

³ Justinus Apol. I. p. 65 (Migne, Patr. gr. T. 6, 427).

⁴ Испор. Dionys. Alex. apud Enseb., Hist. eccl. I. VI. c. 44 (Migne, Patr. gr. T. 20, 632); испор. и тумачење 58. правила VI. вас. синода код Еп. Никодима, Правила, I, 543.

ређује у овом погледу: „Никакав, који спада у ред световњака, нека не причешћује себе светом тајном, кад је присутан епископ, или презвитер, или ђакон. А који се на то усуди, пошто је поступио противу установљенога, нека се одлучи за једну недељу, да се из тога научи: да не мисли више, него што ваља мислити“.

Данас причешћује светом тајном причешћа само свештеник, презвитер, а никако ђакон, и то како здраве тако и болне. У законској стављеничкој грамати, пошто су набројана права и обавезе ђакона, речено је: „вѣщше сего ничтоже творити держати іереемъ подобающихъ: ниже проскомисати, ниже прежде іереевъ, причащатися тѣла и крове Христовы и иныхъ святыхъ касатися, ниже самому себе самого или инаго кого причастити когда“¹.

Субјекат св. тајне евхаристије.

Субјекат св. евхаристије је само православни хришћанин који је крштењем ступио у цркву и стоји у вези са њом, према томе и крштена деца. Последњима се даје св. евхаристија за веру оних, који их доносе, према старој пракси хришћанске цркве². Према томе не припуштају се св. евхаристији:

1. Сви они који нису крштењем још ступили у цркву и нису њезини чланови, наиме: незнабошци, јудеји, мухамеданци и оглашени.

2. Они, који су додуше крштени, но који су се касније одрекли од цркве апостасијом, јересју или шизмом, и они који се налазе под црквеном забраном.

А због великог поштовања које припада овој тајни, тражи се и од православних хришћана извршење неких услова. Св. апостол Павле пише: „Тѣмже ѡже ѡце ѡстѣ хлѣба сіи ѡлѡ пїетѣ чашѣ ГДню недостѡйнкѣ, повїненѣ бѣдетѣ тѣлѣ ѡ крѡви ГДни. Да ѡсѡудїтѣ же человекѣкѣ себе, ѡ тѡкѡ ѡ хлѣба да ѡстѣ ѡ ѡ чашѣ да пїетѣ. ИДѡѡ бо ѡ пїѡѡ недостѡйнкѣ, сѡдѣ сѡбѣ ѡстѣ ѡ пїетѣ, не разсѣждѡтѣ тѣлѣ ГДнѡ“ (I. Кор. 11, 27–30). Ако ни православни хришћанин нема споменутих услова, не припушта се св. евхаристији; а ови услови су ово:

¹ Види Наст. кн. 1129.

² Испор. Const. apost. I. VIII. с. 13. (Migne, Patr. gr. T. 1. 1109). ‘Ομολογία Μητροφάνου τοῦ Κριτοπούλου код E. J. Kimmel, Monumenta fidei etc. 125.

1. Потребно је да се вера субјекта слаже са вером цркве у појединим ставовима њезина учења, и субјекат треба да је слободан од тешких грехова и да се налази у стању благодати. На ова својства указују речи, које се изговарају гласно на литургији пре причешћа, да сви чују: „*Ὁ κατὰ σκῆπτωμ*“. Да би се ово стање постигло, тражи се од оних који хоће да приме св. причешће, да исповеде своје грехове¹ и да у тајни исповести добију опроштај својих грехова. Зато се не припуштају св. тајни евхаристије они који нису добили опроштај грехова у тајни покајања, и уопће они, који се у погледу вере не слажу са одредбама црквеним у погледу хришћанског учења и који чине тешке грехе, и то не припуштају се све дотле, док се не окану греха, и док не принесу плодове достојне покајања².

Св. *Јустин Мученик* пише: „Ову храну ми зовемо евхаристија, којом се нико не може причестити, само онај који верује да је наше учење истинито, који су у води препорода примили опроштај грехова и који воде живот по Христовим заповестима³. *Дионисије Александријски* каже: „Ко није телесно и духовно чист, треба да се одрече од ове светиње“⁴. А *Никифор Исповедник* прописује: „Духовник који прима исповест, мора забранити причешће онима, који исповедају тајне грехе... прељубници, скотолошци, и човекоубице и слични, ако по својој сопственој вољи исповеде свој грех, који није још другима познат, имају бити удаљени од причешћа и подвргнути спитимији...“⁵.

2. Субјекат евхаристије треба да је *способан* да прими св. евхаристију. Ова способност је *морална* и *физичка*. Моралну способност има онај субјекат, који може да разликује св. евхаристију од профане и обичне хране и има потребно знање о хришћанској вери⁶. Према томе не припуштају се св. причешћу:

¹ Испор. Прав. Испов. део I. одг. на 101. питање и 'Ὁμολογία Μητροφάνους τοῦ Κριτοπόδλου, код E. J. Kilmel, Monumenta fidei etc. II, 128.

² Испор. О дужностима парохијскијех свештеника, стр. 63 и 100.

³ Justini Mart., Apol. I. n. 66 (Migne, Patr. gr. T. 6, 427).

⁴ Dionysii Episcopi Alexandrini Epist. canonica ad Basilidem capon II. (Migne, Patr. gr. T. 10, 1218).

⁵ 28. и 29. правило Никифора Исповедника.

⁶ Изузетак чине само деца, која се, иако немају моралне способности, по старом обичају цркве причешћују после крштења (Испор. Const. Apost. I. VIII. с. 13. Извјестје учитељноје каже: Малу децу, по обичају цркве, треба због вере оних који их приносе удостојавати св. тајана ради освећења душа и тела њихових и ради примања благодати Господње“. До 6 година

те, остави онде дар свој пред жртвеником, и иди прво те се помири с братом својим, па онда дођи и принеси дар свој¹. (Мат. 5, 23).

Телесно спремање је природна трезвеност и уздржљивост од јела од вечера, наиме да се од поноћи не окуси ништа од јела и пића. Изузетак од природне уздржљивости чине болесници који се налазе у смртној опасности, да не би умрли без причешћа². Исто тако се тражи и телесна чистота, која се обесвећује током семена, током крви код жена³ (месечно и порођајно чишћење) и сексуалним сједињењем брачника⁴. Ипак у у погледу тока семена Тимотије патријарх Александријски (380—384) чини разлику; ако га је човек имао из пожуде или услед блудног мишљења на жене, тада се не причешћује; ако пак ток семена није био из овог узрока, тада се не одбија од св. причешћа⁵. Најпосле у телесно спремање спада пост пре св. причешћа и сексуално уздржавање брачника. Па не само да се треба сексуално уздржавати пре св. причешћа, но и после св. причешћа, јер Известије Учитељноје каже: „У овај дан (т. ј. причешћа) треба се чувати од сувишног јела, пића и сна, а нарочито да се ожењен чува од телесног сједињења и од сваке телесне љубави, ради љубави и части небеснога цара, кога је примио у храм и стан своје душе“.

Време примања св. тајне евхаристије.

Пошто је достојно причешће храна за вечни живот и заједница са Христом (Јов. 6, 54), то се хришћани прва три века обично причешћиваху када год су били на св. литургији, било сваки дан (Дел. 2, 42, I Кор. 11, 20—21), било у извесне седмичне

¹ Испор. 29. правило VI. васељ. синода. „Ако неко пости да се причести, пак перући уста или при купању нехотице сркне мало воде, може ли се причестити? Дакако, — јер сотона, вашавши у томе згоду да га удаљи од причешћа, чешће ће то исто чинити“. 16. прав. Тимот. Александријског.

² „Болеснику, коме смрт прети, треба дати свето причешће и после јела“. 9 правила Никифора Исповедника.

³ Извјестије учитељноје и 6. прав. Тимотија Александријског не дозвољавају женама у време месечног или порођајног очишћења ни ићи у цркву, ни причешћивати се. Ако се пак у такову стању разболе, не треба их лишити св. причешћа.

⁴ Испор. 5 и 7. прав. Тимотија Александријског.

⁵ Испор. 12. прав. Тимотија Александријског и 4. прав. Дионисија Александријског.

дане, а литургија се редовно држала у суботу и недељу. Па шта више узимаху св. евхаристију и кући, и причешћиваху се њоме овде, када се није вршила литургија или када нису могли присуствовати на њој¹, н. пр. у време гонења. Египатски пустињаџи узимаху евхаристију са собом у пустињу, или су им шиљане у сасуду частице евхаристијског хлеба умочене у св. крв.

О свакодневном причешћивању верних и о њиховој ревности за свакодневно причешћивање говоре св. Кипријан², бл. Јероним³, св. Амвросије⁴ и бл. Августун, од којих последњи даје разумети, да се у Африци није могло пропустити свакидашње причешће, осим из узрока саблазни верних⁵. Св. Василије Велики препоручује свакидашње причешћивање као добро и корисно, а у његово време се вршила литургија и причешће четири пута недељно, и то у недељу, среду, петак и суботу, и у дане светитељских празника⁶. Св. Јован Златоусти на једном месту говори да се у Антиохији литургија вршила трипут или четири пута недељно, а на другом месту говори о дневној жртви, свакако у ускршње време⁷. Монаси истока како у старини, тако све до данас служе литургију дневно. Да је ова ревност за причешће и похађање литургије у току времена код појединаца, опала, видимо из црквених прописа, који прописују да су сви верни, који су присутни на литургији, били дужни и да се причесте св. причешћем, а онима који беху немарни у овом погледу, прети се искључењем из црквене заједнице⁸. Св. Јован Златоусти се тужи на ослабело похађање цркве и да они, који су у цркви на св. литургији, не приступају св. причешћу, и опомиње на чешће примање св. евхаристије⁹. Све до 8. столећа има трагова да су се хришћани у појединим опћинама причеш-

¹ Tertulliani Lib. II. ad uxorem c. 5. (Migne, Patr. lat. T. 1, 1408 и Basilii Epist. 93. ad Caesariam patriciam, de communione (Migne, Patr. gr. T. 32, 484-5).

² Cypriani Liber de oratione Dominica n. 21 (Migne, Patr. lat. T. 4, 511).

³ Epist. 71, 6 ad Lucinium (Migne, Patr. lat. T. 22, 672).

⁴ Epist. 20. ad sororem (Migne, Patr. lat. T. 16, 945)

⁵ Epist. 54 ad Januarium c. III. (Migne, Patr. lat. T. 33, 201).

⁶ Epist. 93 ad Caesariam patriciam, de communione.

⁷ In eos qui pascha ieiunant hom. 3, 4. Hom. 3, 4 in ep. ad Eph.

⁸ Испор. 9. кан. св. апостола и 2. канон антиохијског синода.

⁹ In. ep. ad Ephes. cap. I. Hom. III. (Migne, Patr. gr. T. 62, 28) и од истог In epist. I. ad Cor. Hom. 28 (Migne, Patr. gr. T. 61, 233).

ћивали свакодневно, а у 6. столећу причешћивао се народ бар сваке недеље.

Касније слаби ревност хришћана у овом погледу још више, тако да црквене старешине каснијих времена сматрају за потребно да редуцирају дужност причешћивања на веће временске размаке. Тако Симеон Солунски († 1429) пише: „Нико од оних који се боје и љубе Бога, нека не пропусти да прође више од 40 дана, но нека што је могуће пре приступи причешћу Христа, ако је могуће и сваке недеље, нарочито стари и болесни“¹. Најпосле је у Православном Исповедању одређено, да четири пута преко године исповедамо своје грехе, и према томе да се четири пута и причестимо... А они који су у моралу и св. животу напреднији, нека исповедају грехе и сваког месеца. Обични хришћани су дужни бар једанпут годишње да исповеде грехе и то у време св. четрдесетнице. А болни треба да што пре очисте своју савест исповешћу и св. причешћем². Ово правило је данас обавезно за све хришћане. Време св. четрдесетнице је одређено за примање св. тајне покајање и причешћа као апсолутно обавезно, јер ово је време кајања, чишћења грехова и спремања за достојно слављење Ускрса. Пошто је Господ пре Пасхе дао ученицима своје тело и крв и заповедио им да то чине у његов спомен, то и ми у ово време треба да једемо тело и пијемо крв јагњета, које је узело на себе грехе света. У евхаристији се даље слави смрт Христова и она је недељива од жртве смрти Христове, зато и верни треба да узму учешћа при трпези св. евхаристије макар онда, када се слави жртва смрти Христове на крсту. Најпосле Ускрс је централни празник целе црквене године, када цело хришћанство треба да се духовно обнови, а ово се остварава достојним примањем св. тајне³.

Свештеник је дужан пазити да то, да сви верни поверени

¹ Symeonis Thessalonicensis, De sacro ordine sepulturae cap. 360. (Migne, Patr. gr. T. 155, 672).

² Део I., одг. на 90. пит. Испор. и 13. прав. I. вас. синода.

³ Види још о времену причешћа у старој хришћанској цркви код G. Rauschen, Eucharistie u. Bussakrament in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche, 130-146, као и ова дела: Jak. Hoffmann, Geschichte der Leienkommunion bis zum Tridentinum, Speyer 1891. Högl, Über den oftmaligen Empfang der heil. Kommunion in alten Zeiten (Teol.-prakt. Quartalschrift, Linz 1898, 846-855. Bastien O. S. B., De frequenti cotidianaque communionem, Rom 1907. Испор. и Thalhofer-Eisenhofer, Handbuch der kath. Liturgik, 1912, II, 344-346.

његову пастирству изврше ову дужност. Зато треба у почетку св. четрдесетнице да вернима са нагласком објави ову дужност и црквену заповест, и да их спремни за достојно примање ове св. тајне.

Према томе апсолутна је дужност сваког хришћанина да се причести у време четрдесетнице, а болни треба да се причесте у болести. У погледу другог времена за примање св. евхаристије треба имати на уму ово: Често причешћивање је само по себи веома добра и спасоносна ствар. Но није све што је само по себи добро, уједно и спасоносно у сваким приликама. Тако и често причешћивање, иако је само по себи веома спасоносно, не може се препоручити у свима приликама и не допушта се уопће, но при овоме треба одмеравати што црква хоће, наиме морално стање и диспозицију причасника, с којом прима св. причешће. У пастирској пракси свештеник треба да ради на томе, да верни поверени његову пастирству дођу до уверења о великој користи причешћивања, и да им препоручи што чешће примање св. причешћа са највећом енергијом. Нарочито треба свештеник да препоручује св. причешће онима, који су у тешком искушењу и који озбиљно желе да се ослободе греха, од којих не могу или им је тешко да се ослободе без нарочите божанске помоћи. Честом причешћу треба да припушта свештеник оне верне, који се чувају од сваког тешког греха, који теже истинитом савршенству, који не пропуштају да се спремају за св. причешће према црквеним прописима и чијем причешћу нема запреке. А још чешћем причешћу, наиме сваког месеца треба припуштати оне верне који уистину живе побожним животом, који се чувају чак од оног греха, у који човек лако пада, и који из све душе желе да се сједине са Христом у св. причешћу.

У православној цркви причешћују се Хришћани како клирици тако и лајци под оба вида хлеба и вина. Здрави се причешћују на св. литургији после речи: *Go страхомъ Бжїимъ ѝ вѣрою прїстѣпїте*, а болни се причешћују и осим литургије по потреби.

Чин причешћа болних.

У требнику нема чина евхаристије, но он се налази у службенику, и о св. евхаристији смо већ говорили у првом одељку другог дела литургике. У требнику имамо само чин при-

чешћивања болних под насловом: „Чинъ ѿгда савѣтса вскорѣ велимъ больномъ дати причастїе“. Када је човек у тешкој болести и не може да иде у цркву ради причешћа, то се он причешћује код куће нарочитим частицама за болне, које се чувају у храму, у олтару, на чисном престоли у дарохранилници, и које се доносе болном у дароносици.

Стара црква није знала за нарочити чин који се врши при причешћу болних. Грчка црква до Симеона Солунског († 1429) није имала овај чин, јер када га је Гаврило Пентапољски упитао: „како треба причешћивати болне који не могу да дођу у цркву“, Симеон одговарајући на ово питање не говори о каквом посебном чину причешћа болних, но само каже: „Јереј треба да има св. даре... и ако ко жели да се причести, (јереј) не треба да их узме под пазухо и да иде... но треба да положи божанствену частицу, која се налази у путиру, у ковчежић, као што су чинили у старини, и тако треба чинити не само мирским јерејима, но и монасима, који живе у манастиру“. Па ни савремени Грци не знају за нарочити литургички чин причешћа болних. Но место целог чина у грчком евхологију имамо само једну молитву: Гди Бже нашъ, Петрѣки... под насловом 'Ελι μετανοούτων. Остале молитве имамо само у рускословенском чину. У српкословенским рукописним и штампаним евхологијима нема такође овога чина, као ни код Грка. Он је постао у руској цркви у половини 12. столећа, а дотле га нема ни тамо у рукописним богослужбеним књигама. Постао је овако. Неки монах Кирик, познат у историји руског црквеног права, обратио се новгородском еп. Нифонту са питањем: како треба давати причешће болнима, и шта треба појати, ако се догоди у брзини (т. ј. ако је болесник у опасности да умре)? И Кирик је добио овај одговор: „Благословенъ Христосъ Богъ нашъ, Пресватаѣ Троице, Отче нашъ, Вѣрую во единого Бога..., Бечери твоѣи..., Царю небесный..., Господи помилуй 40 пута, молитва причешћа, и тако даје св. даре, затим водице“. Овде је почетак руског чина св. причешћа болних. Од XII. столећа до 1687. год. имамо у рукописима и штампаним књигама разне варијанте овога чина, и Петар Могила унео је у свој требник чин причешћа болних, који је био у употреби на југозападу у Русији до 1687. год. Када су Русији исправљени требници при исправци богослужбених књига, од 1687. године до данас имамо у руским требницима исти чин, који се од тога времена обавезно врши

по целој Русији, и штампа се у великом и малом требнику. Са руским богослужбеним књигама, ушао је овај чин и у српску цркву¹.

Св. дари за болне данас се обично спремају на велики четвртак (дан установљења евхаристије), но могу бити спремљени и у друго време, на пр. сваке недеље. Када свештеник хоће да спреми св. тајне за болне, то он узима на литургији још један агнец као и за литургију преосвећених дарова. Затим после освећења дарова на литургији, положивши св. агнец на антиминоску губу, напаја га животворном крвљу над св. чашом помало из жлице, с великом пажњом и вештином, да не би сувише премочио св. агнец и да неби из њега текла св. крв. (Службеник: *Извѣстїе оучительное, какъ хранити вѣщественныя тайны больныхъ ради стр. фѣв*). Потом се св. агнец обично оставља у кивот до краја литургије. Када се сврши литургија, свештеник узима св. агнец из кивота и суши га овако: Развија антиминос, полаже на њега св. агнец на дискосу, окади га околи, учини поклон, и с побожношћу држи га св. копљем на мале частице (*Извѣст. оучит.*). После раздробљења св. агнеца, узима чист камен као плоча, или цреп, и меће га на антиминос, и на камен меће нов чист суд са горућим угљем. Потом се поклони како треба, узме св. дискос са раздробљеним божанским тајнама и меће га, или држи над судом са горућим угљем, просушујући полако св. даре и преврћући их св. копљем, да не би прегорели². Када се загреје св. дискос, снима га и меће на антиминос или покровац, да се не испале св. тајне. Када се мало охлади, опет се дискос меће на сасуд с угљем. Тако се продужује све док се не сасуше св. дари. А сухе даре полаже свештеник са сваком пажњом у свети кивот, и покривши полаже кивот на своје место, и учинивши потребан поклон, савије опет антиминос (*Извѣстије учительное*). Ако је кивот златан или сребрн, но са позлатом изнутра, то се у њега св. дари полажу без подложене хартије. А ако је кивот сребрн, и не позлаћен изнутра, или од олова, то се у њега полаже чиста хартија и на њу се полажу божанствене тајне. Овако се спремају часни

¹ Види опширније о овом: И. Алмазовъ, Тайная исповѣдь, II, 25—102.

² Може се сушити и тако, да се дискос са частицама метне на веома загрејан цреп или камену чисту плочу, и да се дискос загрева од црепа и тако да се суше св. частице.

дарови у храмовима где се не служи св. литургија сваки дан. А где се сваки дан свршава св. литургија (у великим градовима и у манастирима), тамо се не морају сушити св. частице, и не треба спремати два агнеца, но се само део агнеца натопљен св. крвљу оставља до сутра дан, и чува се у случају причешћа болесника. И тако се чини сваки дан. Свештеник је дужан да често с побожношћу прегледа св. частице да нису чиме повређене. За ношење св. дарова у домове болнима, прави се т. зв. дароносица од злата, сребра и другог метала. У њој се праве два одељења. У једном је ковчежић са поклопцем за св. даре, а у другом је жлица и мали путир. Осим ова два главна одељења, у дароносици се прави мало места за истиралну губу за св. чашу. Дароносица се увија у покровац и полаже у неку торбицу, коју свештеник носи на прсима. За време ношења св. дарова свештеник не треба да ступа ни с ким у какав разговор, и са св. дарима не сврће свештеник у приватне домове, но иде право из цркве у дом болесника и одатле опет у цркву. Овом приликом свештеник понесе и крст.

Када свештеник дође у дом к болеснику, меће на покривен сто покровац, полаже на њега дароносицу и клања се св. дарима. Затим облачи епитрахиљ и наруквице, узима частицу св. тајана и полаже је у путир, у који улива мало вина, да би се болесник могао лако причестити св. частицом. После возгласа: *Благословѣнъ Бѣхъ нашъ . . .* јереј говори трисвето, *Оченаш*, *Гѣди помѣнѣи* 12 пута, *Прѣидѣте поклонѣмсѣ* (трипут), *Бѣрѣю . . .*, *Бѣчерѣ твоѣѣ тайнымъ . . .*, *Слава: Црѣвѣ небеснымъ, ѣ нѣнѣ богородичан*, и три молитве. Ове молитве су скраћено последовање к св. причешћу, јер прва молитва: *Кѣко Гѣди Іисѣ Хрѣтѣ Сѣсе нашъ, ѣдинѣ ѣмѣнѣ . . .* је скоро дословно 5. молитва из последовања к св. причешћу, која се приписује св. Јовану Дамаскину, а друга молитва: *Гѣди, вѣмъ, ѣкѣ нѣсмъ . . .* састављена је на основу 2. и 9. молитве из последовања к св. причешћу, које се приписује св. Јовану Златоустом. После ових молитава пише у требнику: „и ако се болни пре овога исповедио, то се одмах причешћује св. тајнама“. Наиме, ако није опасност да ће болни убрзо умрети, то се пре чина причешћа болних болесник исповеди пуним чином тајне исповести, и у том случају не исповеда се у чину причешћа болних после споменуте три молитве. „Иначе (т. ј. ако се болни није исповедио пре чина причешћа болних), заповеда свештеник присутнима да мало одступе (т. ј. изиђу из

собе), и он пита болесника за разне и разноврсне грехе, пазећи да ништа не буде затајено или због стида неисповеђено, и тада свештеник после исповести говори молитву: „ГДѢ БЖЕ НАШЪ, ПЕТРОВѢ И ВЛАДНИЦѢ...“ којом се не разрешавају греси, и која одговара молитви: „ГДѢ БЖЕ СПСЕНІА РАВНОУ ТВОИХЪ...“ у пуном чину тајне покајања¹. После ове молитве свештеник разрешава од грехове онога који се каје, говорећи разрешне речи тајне покајања: „ГДѢ И БГЪ НАШЪ ІИСУ ХРІТОСЪ...“, која се не штампа у чину причешћа болних. Болеснике треба исповедати насамом, а причешћивати се може и пред другима. Пре причешћа болесника говори свештеник: БѢРЮ ГДѢ... БѢЧЕРУ ТВОЕ... и Да не вк сѣдѣ..., а при самом причешћу болесника говори свештеник: „Причащѣтсѣ рабѣ БЖІИ...“. После причешћа говори свештеник: „НѢНѢ ѿпѣщѣши раба твоего влѣко...“, три-свето, Оченаш, тропар дана, богородичан и отпуст тога дана.

Света тајна покајања².

Човек се у бањи поновног рађања — крштењу чисти од свију грехова, али ипак није слободан од последица греха, јер и после крштења поново може да грешити и уистину и грешити. Зато је Господ Спаситељ установио у цркви тајну покајања (Јов. 20, 20—23), којом се човек чисти од грехова учињених иза крштења, и покајање је за грешнике после крштења друго

¹ Алмазовъ, *ibid.* износи да је ова молитва у старини била доиста црошчална и разрешна молитва.

² *Лишерашупа: Binterim*, Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christkatholischen Kirche, Bd. V, 2 Th. *Endres*, Das Sakrament des Busse, geschichtlich dargestellt, Aachen, 1847. *Анонимъ*, Обѣ устной исповѣди. Христ. Чтен. 1854, I, 39.; Церковное запрещение и разрѣшение, Правосл. Соб. 1860, III, 367. *Frank*, Die Bussdisziplin der Kirche von den Apostelzeiten bis zum 7. Jahrhundert, Mainz, 1867. *Kinkel*, Die Beicht in den ersten christlichen Jahrhunderten, Mainz, 1879. *Funk*, Busse у Kraus, Realenzyklopädie I, 179. *А. И. Алмазовъ*, Тайная исповѣдь въ православной восточной церкви. Т. I—III. Одесса, 1894. *Funk*, Die Bussstationen im christlichen Altertum, Kirchengeschichtl. Abhandl. I (1897) 182—209. *Holl*, Enthusiasmus und Bussgewalt, Leipzig, 1898. *Н. Суворовъ*, Къ вопросу о тайной исповѣди и о духовникахъ въ восточной церкви. 1902. *Р. А. Kirsch*, Zur Geschichte der katholischen Beicht, Würzburg, 1902. *Vacandard*, La confession sacramentelle dans l'église primitive, Paris 1903. *С. И. Смирновъ*, Исповѣдь мирянь предъ старцами, Богосл. Вѣстникъ 1905, III, 1—39. *С. Смирновъ*, Духовный отецъ въ древней восточной церкви, Серг. Пос. 1906. *С. И. Суворовъ*, Кто совершалъ таинство покаянiя въ древней церкви? Бог. Вѣсти. 1906, I, 469, 607; II, 1. *Rauschen*,

крштење¹. Покајање као тајна је таква свештена радња, у којој свештеник цркве силом Светога Духа отпушта и разрешава хришћанина од грехова, које је он учинио после крштења, а које грехе каје и исповеда, тако да се хришћанин изнова чисти и посвећује исто тако, као да је изишао из воде крштења².

Видљива страна покајања.

Као и из осталих тајана, тако и код покајања треба разликовати: 1) исповедање грехова, који се сматрају као материја покајања; 2) речи, које се изговарају при вршењу ове тајне и 3) саму радњу. У покајању хришћанин исповеда пред свештеником грехе учињене иза крштења. Речи које се изговарају при вршењу тајне покајања и које свештеник изговара при разрешавању грехова јесу ове: „ГДѢ ѿ БГѢ НАШѢ ІІСѢ ХРѢТОСѢ, БЛАГОДАТІЮ ѿ ЩЕДРОТАМИ СКОЕГѠ ЧЛѢВКОЛЮБИА, ДА ПРОСТИТѢ ТѢ, ЧАДО (име), ВСА СОГРѢШЕНІА ТВОА: ѿ АЗѢ НЕДОСТОЙНИЙ ІЕРЕЙ, ВЛАСТІЮ ЕГѠ МИКЪ ДАННОЮ, ПРОЩАЮ ѿ РАЗРѢШАЮ ТѢ Ѡ ВСѢХѢ ГРѢХѢВѢЗ ТВОИХѢ, ВО ІМѢ ОЦА, ѿ СНА, ѿ СѢАГѠ ДѢА, АМІНѢ“. Радња која се врши при изговарању ових речи јесте полагање руку на главу покајника и благослов у знаку крста код изговарања последњих речи наведене разрешне формуле.

Извршилац св. тајне покајања.

Извршилац св. тајне покајања је православни свештеник, епископ или презвитер. Ипак презвитери врше ову тајну само дозволом епископа³. У старој цркви имали су ову власт само они презвитери, који су примили од архијереја дијецезана грамату, т. зв. духовници са формалним декретом. Свештеник са

Eucharistie und Buss sakrament in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche, Freib. 1910. *E. Schwartz*, Bussstufen und Katechumenatsklassen, Strassburg, 1911. (Schriften der wiss. Gesellschaft in Strassburg 7. Heft). *Schmitt*, Gegenwärtiger Stand der Forschung über Busse, Beichte und Beichtsigel, Pastor bonus 25 (1912) 35—41. *P. Bertrand Kurtschein* O. F. M., Das Beichtsigel in seiner geschichtlichen Entwicklung, Freib. i. Br. 1912. *Joseph Hörmann*, Untersuchungen zur griechischen Leienbeicht, Donauwörth, 1913. *С. И. Смирновъ*, Исповѣдь землѣ. Богосл. Вѣстн. 1914, 501—538.

¹ Слѣдствіе у чину испоредања деце.

² Испор. Макарије - Ш е в и њ, Прав. догм. богословије, II, 269. Испор. и Прав. Испов. одг. на пит. 112. део I.

³ Испор 6. и 7. канон картагинског синода.

Субјекат тајне покајања.

Субјекат покајања је само православни хришћанин¹, који после потпуног очишћења својих грехова у крштењу, изнова греша и треба ново средство за очишћење своје савести. Од онога који приступа овој тајни тражи се као и од субјекта св. евхаристије извршење извесних услова, које доказује да ли је неко способан и достојан да прими св. тајну покајања.

У погледу *способности* тражи се од оног ко приступа покајању да је постигао такову духовну зрелост, да може да разликује добра дела од злих, да је при здраву разуму или да није сасвим без разума, и да је најпосле познат са истинама хришћанске вере. Узраст, од кога је дужан сваки православни хришћанин да приступа у извесном року св. тајни покајања није јасно и једногласно одређен у канонском законодавству православне цркве. У овом питању имамо да наведемо 48. одговор Теодора Валсамона на питање Марка патријарха Александријског: „По законима преступи малолетних се праштају. Малолетнима се мушки сматрају до 14 година, а женске до 12. Према томе рећиће неко, да само после овога узраста, када они одговарају за своје преступе и постају способни за блуд и друге грехе, настаје за њих време приступања исповести. Но на основу праксе и многих саборских одредаба у делима ове врсте, ја сам тога мишљења, да малолетност мушких и женских треба исправити и да треба да се освећују исповешћу већ после шесте године“². Јован епископ катарски на четврто питање Константина Кавасиле каже да мушки треба да исповедају духовнику грехе после 14 година а женске после 12³. Као мерило од када се почиње да греша, узима се обично пубертет. У савременој руској пракси мушки и женске приступају тајни исповести од 7 година. Према 18. правилу Тимотија Александријског Бог суди једне грехе човека од десетогодишње доби, а друге од касније доби.

У погледу *достојности* траже се од онога који хоће да добије опроштај грехова ови услови:

- 1) Онај који се каје, мора осећати кајање за учињене

¹ Прав. Испов. Део I, одг. на 113. питање.

² Σύναγμα κανόνων, ed. Ράλλη (1854), T. IV., σελ. 484—485.

³ А. Павловъ, Номоканонъ при большомъ требникѣ, стр. 164—165.

грехе, које је у том, да је човек тужан и утучен због учињених грехова, и да озбиљно и одлучно хоће да се даље чува од грехова и да поправи свој живот. Кајање је савршено и несавршено. *Савршено* кајање је туга, која се рађа из осећаја љубави према Богу, уколико је неко увредио Бога, који је највише и љубави најдостојније добро; *несавршено* кајање потиче из страха и наде. Кајање које потиче из љубави према Богу, доноси грешнику потпуну милост Божју и опроштај грехова (Лук 7, 48; I. Петр. 4, 8); но и кајање из страха и наде довољно је за ваљаност тајне, само у овој нади треба да је нада на милост Божју кроз Исуса Христа, и да се оснива на вери у Исуса Христа, који нас је својом смрћу на крсту измирио с Богом и који је наш највећи свештеник, те према томе и може спасти оне који кроз њега долазе Богу (Јевр. 7, 25). Исто тако треба да је кајање опће, т. ј. да се протеже на све грехе, затим да је чврсто и непољуљано, наиме да је грешник одлучио да не учини грех ни из страха од зла, ни из наде на добро; и најпоследње кајање треба да је активно, наиме да је грешник одлучио не само да се чува од грехова, но да употребљава и средства против греха.

2. Онај који се каје треба да *исповеди* своје грехе пред свештеником, јер свештеник не може да везује или разрешава, ако не зна шта има да веже или разреши. Исповест треба да је:

а) *пошипуна*, наиме покајник је дужан да открије код исповести све грехе учињене иза крштења, и то с обзиром на њихово својство, број и околности. Од потпуне исповести чини се изузетак са: глухима, глухонемима и са онима који говоре страним језиком; са болесницима који не могу говорити или који су изгубили свест, или који су после једног исповећеног греха почели да умиру. Овамо се убрајају и они, који не могу због старости да се сете појединих грехова. Најпоследње чини се изузетак са оним болесницима, поред којих свештеник не може стојати без опасности од заразе. Други мотиви, као множина грехова или какав важан интерес свештеника не могу бити благословен и оправдан узрок, из кога се скраћује исповест и да се свештеник задовољава са непотпуном исповешћу.

б) *Искрена* је исповест, када покајник не таји истине и када говори истину, када не исповеда грехе које није учинио, када не умањава своје грехе и погрешке и не прећуткује неке околности, које карактеришу морално стање грешника, на пр.

постове) у години, при чему дрво исповеде грехе, овогом духовном, ону и свештенику“¹). Касније код Грка био је обичај да сваки хришћанин треба годишње да се исповеди четири пута: Данас се Грци тричељују или једанпут (за време четрдесетнице) или двапут (ускршњег или господињског поста) годишње. Код Руса, према томе и код нас, развио се у XVII. столећу поглед да се годишње треба четири пута исповедити, што најдаже и четврта црквена заповест, наиме да имамо негири пута у години исповедити своје грехе пред свештеником, а онда који су у побожних и сваких месец у Обинних дакле људи макар једанпут годишње². Свештеници код Грка и ранијем сведочанству то до ведали: су же негири путашу години, са према каснијој пракси сваких четрдесет дана или месецна једанпут. Код Руса свештеници се исповедају четири пута годишње³.

Покајања дисциплина у православној цркви од најстаријих времена до данас.

Право суђење у цркви оснива се на неким Свештеницима. Ако (ти сагреши брат твој иди и докажи га међу собом и њим самим). Ако не послуша, узми са собом још једнога или двојицу, да се на уста два или три сведока укледи свака реч. Ако пак не послуша њих, кажи цркви. Ако не послуша ни цркву, нека ти буде као незнабожац и дариник. Заиста, кажем вам, што год свежете на земљи, биће свезано на небу, а што год раздрешите на земљи, биће разрешено на небу“ (Мат. 18, 15—18). Апостол

Павле каже: „Заповедамо вам, браћо, у име Господа нашег Исуса Христа, да се одвојите од сваког брата који живи неугодно, а не по предању штага примише од нас“ (1 Сол. 3, 6). На основу ових прописа искључиве се грешници који неће да се поправе из црквене заједнице. Један пример све врсте имамо у Св. Писму (1 Кор. 5, 1—5).

У Коринту је живео неки бабавод мачином у прељуби. Када је ово чуо св. апостол Павле, удружио је одлучно оштре

1. С. Т. 1. 2. 1. 1. De ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione, Рим 1873. г. 81. л. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

прекоре и изразио је чуђење, да она није искључила оваког човека из своје заједнице. „Чује се међу вама блуд, и (то) такав блуд, какав се не чује ни међу незнабошцима, да неко има очеву жену. И ви сте се узохолили, место боље да плачете (тужите) и да се из ваше средине уклони који је учинио такво дело? А ја, ако и нисам с вама телом, а свама сам духом, већ сам осудио као да сам с вама онога који је ово учинио: у име Господа нашега Исуса, пошто се састанете и мој дух, силом Господа нашега Исуса Христа предати таковога сатани да се тело изможди, а да се дух спасе у дан Господа нашег Исуса Христа... не знате ли да мали квасац ускисне све тесто?... А сада сам вам писао, да се не мешате, ако би неко, који се зове брат, био блудник, или користољубац, или служитељ идола, или опадач, или пијаница, или грабљивац; са таквим не треба ни јести“. (I Кор. 5, 1—12). Да под „предати сатани“ апостол разуме искључење из хришћанске заједнице, нема сумње, а то се јасно види и из речи 13. стиха (*ibid.*): „избаците неваљалог од вас самих“ т. ј. из ваше средине.

Ово је била процедура прописана од Исуса Христа и апостола са грешницима у цркви који нису хтели да се поправе. А како се поступало са оним грешницима, који се исправљаху и који су тражили да им се опрости грех и да се опет сједине с црквом? И једни и други имали су у духу Христова закона, као и пре крштења да изврше заповест. „Покајте се... родите род достојан покајања“ (Мат. 3, 2. 8; Дел. 2, 38). Имали су дакле да се очисте од греха и да се врате чистом животу, од кога су одступили.

А начин манифестовања овог покајања, које заузима место крштења, показује сада горе наведено мишљење св. апостола Павла о грешнику из Коринта. Св. апостол Павле предаје овога грешника сатани „*ко њзмождѣнїѣ плѣти*“, да би се дух спасао у дан Господа Исуса Христа, наиме он га искључује из хришћанске заједнице и дозвољава му духовно и телесно вежбање покајања као средство и доказ поправљања, давши му тако наде на опроштај и примање у хришћанску заједницу¹. Затим грешник

¹ Испор. *Origenis In Leviticum Hom. 5.* (Migne, Patr. gr. T. 12, 426); *Paciani Epist. 3. ad Sympronianum Novatianum n. 18* (Migne, Patr. lat. T. 13, 1075); *Augustini, Contra epistolam Parmeniani lib. III cap. 1* (Migne, Patr. lat. T. 43, 83) и *Joannis Chrysostomi, In epist. I. ad Cor. Hom. 15 n 2* (Migne, Patr. gr. T. 44, 123).

има да осећа јако жаљење за свој грех, који се манифестује у спољашњим делима кајања и зато и добија опроштај (II Кор. 2, 6). Оваки поступак са једним јавним грешником, наиме одлучење ἀφορισμός, ἀφορισίς, одлучење на извесно време од сваке литургијичке радње; од св. тајана и св. евхаристије, или одлучење од цркве, и према томе од свију богослужења, и потом примање грешника у цркву после учињеног покајања и после поправљања, постаје правило и норма за следеће векове.

У целој цркви хришћанске старине постојала је јавна покајна дисциплина, коју је водио епископ. Он је одлучивао о припуштању к покајању, одређивао је време кајања и примање грешника у црквену заједницу¹. Функције епископа у погледу грешника на истоку, пренесене су у IV. столећу на свештенике који се зваху презвитери над кајањем, *πρεβύτερος ὁ ἐπὶ τῆς μετανοίας*², ἐπὶ τῶν μετανοούντων, који су укинута 391. године од патријарха Нектарија у Цариграду. Када су установљени ови презвитери не зна се³.

Средином III. столећа развија се још више покајна уставна цркве услед извесних догађаја у овој. За време цара Декија Трајана 249. године подиже се жестоко гонење против хришћана, у којем многи отпадоше од цркве и поклонили се идолима. Када су пресгала гонења, тражили су отпали поново примање у хришћанску заједницу. Епископи разних цркава по примеру својих претходника, примаху отпале опет у црквену заједницу и припуштаху св. причешћу оне, који кајаху своје грехе и који испунише време кајања. Али се у афричкој цркви образовала једна противна странка, на челу које беше картагински презвитер Новат, који је тврдио, да отпале од вере не треба поново примати у црквену заједницу. Св. Кипријан имао је у Картагини и у целој Африци тако велики углед, да Новат заједно са својом странком није имао успеха са својим мишљењем против праксе, које су се држали Кипријан и остали епископи. Он оде у Рим и нађе овде римског свештеника Новацијана, који се удружи са Новатом, стави се против ново-

¹ Испор. 30. прав. картаг. синода.

² Испор. *Socrates, Hist. eccl. V, 19.* (Migne, Patr. gr. T. 67, 613); *Sozomenos, Hist. eccl. VII, 16* (Migne, Patr. gr. T. 67, 1460). *Rauschen, Jahrbücher der christl. Kirche unter Kaiser Theodosios (1897) 537.*

³ Испор. *Rauschen, Eucharistie und Bussakrament in den ersten sechs Jahrhunderten der Kirche, 181 и даље.*

изабраног римског епископа Корнелија; одрече же и њега посвети се. За сепеткојаше и највише одсцепу држави. Корнелије је примао отпале да Новацијанжичје одбијасви лита. више тврдио да црква нема власт да за прости треже отпалима и да их опет успостави на црква: вернихт. Отпали треба да се подвргну непрестаном кајању, а на име доживотном. А било је епископа који су хтели да и блато поступају са отпалима, а нарочито са онима који су имали писма препоруке од мученика или исповедника. Затим и стање отпалих беше правно једно су приносили жртве боговима (sacrificati) одруги су приносили сликама богова и царева, там јан ва слик пак поштовања (клавња) и покорности (humilitati); а други одектоледали поуда се писменим документом или писмом, а то слободна (liberati) и слободу од стварног жртвовања (liberatici). Према томе девијови имали су разлога на право поступање, а и ово се одредило после престанка гоњења и повратка Кирија; нова властатнства. Укоји је 251. године тазвао у Картагину синод, на коме је одлучено да се либелатици пошто су за свој прекршај учинили довољно покајање, поново примењу цркву, а одтали запали који срукалаше и незнабошним жртвовањима се да продуже кајање ои о затим да се на крају живота примењу цркву у заједницу. А који, који наће да се кају нека остану оделљиво од црквене заједнице и поже смрти. На следци Декијеви Бал нас Волузијан (251—253) принеже и знава да цркве хришћане. Пошто су хришћани били поново изложени опасности отпаднијства хсазвао је сван Киријан 255. године у синод, и цркви је одлучено поново приманье и вију отпалих, а само закон су се ово до тада покајали, јери на жичту животној борби помирење. Поном иста црквом тојадати иза нврсто исповедање твора. Јоим одруж камаду. Погледу црквица а вачотпалима доцне се ои III столећу друге мање норме за поступак се стапокајницима, а на име екавони сви Кирија. Мудотворица, и епископ ат Нова Кесарије (240—270) шаста Пошто исе у току времена умножили случајеви кајања и врте преживајкори тумсповедати у и слобести до се нарочито у IV столећу умножиша отварила и норме за црквица и са њима. Ова правила или каноне састављаху делом знаменити епископи у специјалним случајевима или на питање других епископа, делом синоди. Тако саставише ове каноне у IV. столећу.

1 Cypriani Epist. ad Antonianum, (Migne, Patr. lat. T. 3, 791).
2 Испор. Cypriani Epist. synodica, (34) ad Corneliu papam de pacis lapsis danda (Migne, Patr. lat. T. 3, 880—882).

лећу св. Петар, патријарх александријски, св. Василије Велики, св. Григорије Ниски, затим синоди анкирски, неокесаријски и никејски. Према овим канонима осуђује се грешник на јавно покајање само за теже грехе, и то за идолотрпљу, убиство и безбоштво, а уз ова три главна греха прибројавају се и нарочите врсте њихове, као чародије, чарање, уморство, содомија, подигамија и т. д. Мањи пак греси треба да се чисте молитвама, постом, милостињом и другим добрим делима без јавног кајања. За теже грехе се одређује извесно време за време кога покајници чине јавно кајање.

Тако св. Василије одређује за хотимично убиство 20 година кајања (кан. 56.), за нехотично 10 година (57. кан.) за прељубу 15 година (кан. 58.) и за блуд 7 године (59. кан.) за крађу 2 године (61. кан.) за содомију 15 година (62. кан.) за прекршај клетве 10 година (64. кан.) за насилни прекршај клетве 6 година (82. кан.), за врачање 20 година (65. кан.) за одрицање од Христа треба да грешник оплакује сва време свог живота (73. кан.).

Осим одлуке о времену одлучења и кајања деле се покајници од Декијева гоњења на разне класе или степене стапдије. Први пут дознајемо за поделу грешника на класе од Григорија Чудотворца († 270) а крајем IV столећа ишчезава ова подела, јер касније је не спомињу ни канони. Значајни брчка литература! Овак степен беше четири, они који ван оних прописаних флентеа 2, који одушају, експресивни андиде 3, пали флентеа оутес, субстадо и 4 они који заједно стоје, оутесуа consistentia.

Покајници *првога степена* плаћући, до објектиса, утес оутес, flentes, беху искључени из скупова верних и од литургија Ван црквених врата, у спољашњем дворичшту, тамо где су верни улазили, имали су они у покајничким одећама кленећи јавно да исповедају своје грехе, да их, оплакују и плаћући, да омавине који су улазили у цркву, да посредују код свештенога и омавине за њихово припуштање, к покајању. Пошто су неки од ових покајника нежали ван врата првога улаза која су водила у отварање цркве, беху изложени, у једном времену, ота са према томе зваху ови покајници, хемисоутес или хемисоутес, hemsartes. Овај први степен покајника (спомиње се тек у IV

1 В. ди Funk, Busstationen, im christl. Alterthum, Kirchengeschichtl. Abhandl., I, 201.

столећу код св. Василија) беше само припремни стадиј за покајање, у коме су грешници морали молити да се припусте кајању и потом их је црква примала на покајање, уписивани су у списак и имали су да проведу извесно време у овом степену.

Други степен покајника беху слушачи, ἀκροάμενοι, audientes. Они су припуштани литургичким скуповима, но имали су засебно место у цркви, наике стојали су иза катихумена. Они су узимали учешћа у поучном делу богослужења, појању псалмама, библијском читању и проповеди, а после свршетка проповеди морали су изићи из цркве.

Са *трећим степеном* почињало је само покајање. Овај степен покајања звао се γουνκλυσία, genuflexio, клечање, или ὑπόπτωσις, substratio, падање, и на овај степен се односе многи прописи, који се тичу покајања. Покајници трећег степена т. зв. γουνκλίοντες, genuflectentes, или ὑποπίπτοντες, пали, узимаху учешћа у вежбању која се тражаху од истинитог и достојног кајања, и заузимаху у цркви место пред слушањима, од унутрашњег пронаоса до амвона, узевши овде учешћа на литургији оглашених. Када се свршила литургија оглашених, и пошто су изишли оглашени и слушачи из цркве, падали су на колена, и епископ се заједно са клиром приближио к њима, налагао им је руке на главу, читао је молитву над њима, дао им је потребан канон и благословио их је. Ово полагање руку означава се у кононима изразом: нека дођу под руку. Тако 19. канон лаодикијског синода, који прописује ову свечану церемонију на литургији, каже: „После проповеди епископа, морају се најпре засебно читати молитве за оглашене; када оглашени изиђу, нека се чита молитва за оне који се кају; кад и ови, пошто се руке на њих положи, изиђу, тада нека се читају за верне три молитве...“.

Четврти степен био је степен оних који су стојали. Покајници овога степена, συστάμενοι, συστάντες, consistentes, нису се делили из цркве као оглашени и покајници осталих степена, но су стојали у цркви заједно са вернима и молили су се заједно са њима за време целог богослужења, узевши учешћа на целој литургији. Ова предност покајника четвртог степена беше позната под именом: учешће на молитви, а њихова је казна била у томе, што нису били припуштани св. причешћу.

У неким канонима (11 I. васељ. синода и 5. анкирског синода) се наводи казна ових покајника само изразом: одлучење

од приноса, осим приноса, *χωρίς προσφοράς*, а под овим се разуме одлучење од св. причешћа, јер су у старој цркви само они имали право да приносе на олтар дарове, којима је било дозвољено да приме св. тело и крв Спаситељево. Покајници овога стадија примаху на крају времена прописаног за бављење у њему последње полагање руку и тада се припуштаху потпуној заједници¹, т. ј. примању тела и крви Христове.

Епископ је имао власт да са свима овима унеколико одступи од изложеног реда, а ово је могао да учини с обзиром на извесне личне особине покајника, на начин њихова пређашњег живота, на добро владање или друге какве важне узроке, скраћујући време одређено за кајање или прелазећи један или више степена кајања, или чинећи какве друге олакшице². Са бављењем покајника у појединим степенима покајања ишао је пост, милостиња, молитва, бдење и одрицање разне врсте.

На црквено кајање беху обавезни сви грешници са тешким гресима, и јавни греси кајани су јавно, а тајни главни греси морали су бити саопштени епископу и нису се морали увек кајати јавно. Јавно исповедање греха пред епископом, презвитерима и скупом народа беше правило. Ипак да би се избегло какво веће зло, претходила је јавном исповедању тајна исповест грехова (*ἔξομολόγησις*, *confessio*) пред презвитером, или боље речено тајно саветовање са овим, на коме се грешник тајно оптуживао за свој грех и свештеник је одлучивао да ли да буде још јавна исповест или не. Када су против јавне исповести говорили какви важни разлози, то је свештеник саветовао да се одустане од јавне исповести или ју је забрањивао³.

О томе да је постојала тајна исповест грехова пре јавне, говоре тачно и јасно Тертулијан у својој књизи о покајању⁴, Кипријан у својој 10. епистоли⁵ и у својој књизи о палима⁶, Ориген у првој омилији на пс. 37⁷ и Василије Велики у 34. ка-

¹ Види 4., 9 и 16. канон анкирског синода.

² Види 5., 6. и 7. канон анкирског синода; 12. канон I. васељ. синода; 17. и 84. канон св. Василија Великога.

³ Види 34. кан. св. Василија Великога.

⁴ *Tertulliani Liber de Poenitentia* c. 6. (Migne, Patr. lat. T. 1, 1346).

⁵ *Cypriani Epist. 10. ad Martyres et Confessores* (Migne, Patr. lat. T. 3, 260).

⁶ *Cypriani Liber de Lapsis* c. 7. (Migne, Patr. lat. T. 4, 485).

⁷ *Origenis Explanatio super psalm. 37. Hom. I.* (Migne, Patr. gr. T. 12, 1369).

вону и т. д. Овде се јасно означава тајна исповест и јавна и тајна је претходила јавној. Исто тако се означава врха једне и друге врсте исповести. А тајна исповест грехова прејавна беше и потребна, и инетитуција јавног покајања нија се могла извршити без тајне исповести јер припуштање и припокајању требало је да се тражи одкривених старешина и према томе требало им је отворити за своје преступе и да тражи покајање. За тим код свршавања покајања постојао је принцип да канон треба да је заповодавајући и према величини грехова. То све није се могло остварити без тајне исповести грехова.

Када је дакле иза тајне исповести грехова имала да следи јавна и јавна то се без сумње код тајне није дало рааршења грехова по овој је било на јавној исповести долавањем руку и односном молитвом коју је читар епископ или презвитер после свршених вежби покајања.

Да се код покајања осим исповедања грехова пролагала велика важност нија остале делове покајања; амама; на кајање за уничење грехе и на извршење канона; и види се из изложеном Велика важност је долавана и на добровољно исповедање тајних грехова и прешници доје су други оптукивали и доводили казнили су се отпријек својерођних покајника. Уопће скривање грехова бртно је укоравано; и сматрало се као несклоност покајању.

Када није било да јавна исповест грехова иза тајне исповести то је било добровољно тајна исповест грехова називала такј производно јавној. Са оваким приватним исповедањем грехова пред свештеником примао је сваки хришћанин са јавно покајања; бито как јет хтео бити бикал је осећао допробот. А нарочито изјавоваху хришћани грехе пре свхристиче и омишћење савести истинитим кајањем пре свхаристиче тражило се јавној дикити нагласком.

Јавном покајању припуштани су грешници само једном у животу. После извршеног кајања свеноло примање прешника у цркву вршило се полагањем руку епископа (тешоциатио и comunio). На истоку ово је бивало на Велики петак. Они греш-

1 Види 6. кан. св. Василија Великог
2 Види Originis Explanatio super psalm. 37. Hom. 2. n. 6 (Migne, Patr. gr., T. 12, 1386); Ioannis Chrysostomi Homil. in eos, qui pascha jejuntant n. 4 (Migne, Patr. gr. T. 48, 867); Eiusdem Hom. de beato Philogonio n. 3. (Migne, Patr. gr. T. 48, 753).

јозним скуповима са другима, а судије и државни чиновници нису знали за кривице исповеђене при јавном покајању, које су повлачиле за собом и цивилне казне. Са примањем хришћанства од Константина Великог мења се ствар. Пошто су многи незнабошци примили хришћанство, не само да су се међу члановима цркве повећали греси, но су и државни чиновници могли из исповести дознати за кривице, које захтеваху цивилне казне. Према томе у јавној исповести била је опасност гонења и цивилне казне за исповеђене кривице. Ове околности свакако су одбијале од јавног покајања. И тако се долазило до опћег уверења, да — према приликама које су постојале — јавна исповест више пречи, но што помаже истинито кајање и спасење. Према томе јавне исповести требало је укинути. Уз ово догодио се један скандалозан догађај, о коме прича историк Сократ¹.

Једна госпођа племенита порекла дошла је покајном свештенику и исповедила му је неке грехове, учињене иза крштења. Презвитер јој је наложио да пости и да се непрестано моли, и да у покајању чини потребне вежбе. Када је ова госпођа дошла на јавну исповест, окривљивала је себе и за друге кривице, наиме исповедила је да ју је један црквени ђакон обешчастео. После ове исповести, ђакон је искључен из цркве. Народ се узбунио не само због овог догађаја, но и због тога што је наносио цркви ругло и срамоту. Пошто су свештеници после тога били изложени разном подсмеху, Еудемон презвитер цариградске цркве, рођен у Александрији, саветовао је патријарху Нектарију да укине покајне свештенике и да дозволи да свако узме учешћа у овој тајни по својој савести. Само тако ће црква избећи срамоту.

Да би се у будуће избегли слични немили догађаји, укинуо је патријарх Нектарије институт покајних свештеника 391. године и изменио је вршење покајне дисциплине. Патријарх Нектарије, коме су следили сви епископи истока, укинуо је све оно што се одооси на спољашњу страну литургијског чина покајања, наиме укинуо је јавно исповедање грехова, покајне свештенике, свечано искључење покајника из цркве после проповеди, строго вршење казни или покајних канона, и т. д. Укинућем покајне дисциплине од Нектарија ипак није сасвим и за сва времена нестало јавног покајања, но је и даље где где постојало.

¹ Испор. Socrates, Hist. ecci. l. V. c. 19. (Migne, Patr. gr. T. 47, 616. и 617.).

Покајни степени су ограничени на стадиј *συστάντες* или на одбијање од св. причешћа, заједно са постом, метанисањем, молитвама и другим сличним делима, и од ревности у вршењу ових дела зависило је продужење или скраћивање одлучења од св. причешћа¹. Исто тако они који су били одлучени од св. ехаристије, код речи: *Ἐπίτιμι ὡγλασίνης ἵνα δύνῃτε...* излазили су из цркве и стајали су у нартексу цркве². А јавним грешницима са тешким гресима био је забрањен приступ у цркву.

Вршење покајања прешло је према томе на свештенике, и ови су упозоравали покајнике на епитимије прописане од св. отаца, и налагали епитимије према мери њихових грехова и обвезиваху их на извршење епитимија и остављаху њиховој савести извршење епитимија. Свештеницима беше дозвољено да према приликама ублаже³ прописане епитимије, што је често било неизбежно.

Св. Јован Златоусти, непосредни наследник патријарха Нектарија препоручује благост према пређашњој процедури. Он каже: „Ако грешимо, налажући лакше каноне, зар није боље дати рачуне за милосрђе, но за ригорозност? Где је домаћин куће дарезљив, тамо не приличи да је слуга штедљив. Ако је Господ добар, како може да је његов свештеник немилостив“³. — Он указује у много прилика, да се код кајања не узимају у обзир само спољашња дела, да се не узима у обзир толико време, колико озбиљност и ревност унесена у поправљање, и да Бог онима који се кају и исправљају своје грехе опрашта лако и без оклевања. Благе принципе св. Јована Златоуста зло су разумевали његови савременици, и давали су његовим непријатељима повода за оптужбе против њега. На синоду држаном 403. године на једном царевом имању поред Халкидона (*πρὸς τῆν δρῶν*) против Златоустога под председништвом Теофила патријарха александријског, поднесена је и тужба да он заводи грешнике на лажну сигурност, учећи: „Када поново гресиш, кај се опет, и колико год пута згрешиш, дођи к мени и ја ћу те исцелити“.

Сва процедура каснијег вршења покајања у грчкој цркви

¹ У погледу вршења тајне покајања у времену иза патријарха Нектарија види каноне св. Јована Посника са тумачењима код Еп. Никодима, Правила.

² Види 28. и 29. канон св. Никифора Исповедника.

³ *Ioanis Chrysostomi In Matthaеum Hom. 42.*

изложена је опширно и појасно у канонском моноканону Јована Посника. Оне ма према истом начелу одређене приписује покајни моноканон патријарха Јовану Поснику (582—595). Писањем моноканаона дошао је до нас у разним редакцијама, од којих ниједна није несумњиво Посникова, иако је она основа свих ових редакција једна иста. Најстаријом редакцијом Посникова моноканаона сматра се она која има наслов: *Ἀκρόβου καὶ τοῦ ἐπι ἐξοροῦ ὁμολογίου, ὅντι τῶ ἐπι τοῦ ὁμοίου κειμένου τῶν ἁγίων Πατρῶν ἐστίν*. Садржина овога моноканаона је поука или руководство духовницима како треба да примају тајну исповест тајних грехова и да налажу на њих који се тако кају стара црквена правила у јавним и дугорочним покајањима, која су означена за јавне грешнике. Пошто речови јавних покајања и епитимија у најстаријим правилима нису безусловно одређени, но се могу и смањити (74. прав. св. Василија), то је Посник, имајући у виду да добровољна исповест већ сама собом сведочи о готовости грешника да се покаје и измири са својом савешћу и Богом, скратио пређашње епитимије на половину и више, а унео је спољашње припадности кајања: пост, дневна метанија у извесном броју и милостињу. И по старим правилима је добровољно исповедање грехова изазвало снисходљивост¹.

Поступак на исповести према моноканону Посникову је овакав. Свештеник позвавши покајника да му исповеди грехе, па и оне тајне, пита га за поједине грехе, њихову броју и приликама, исцитујући узраст, стање и прилике покајника. Затим му свештеник прописује казну, и то тако, да се канон испуњује према величини греха и према индивидуалности и околности грешника. Према томе налажу се правила за више дана, месеци или година, а за тешке грехе и до десет, дванаест и више година. Само пак канони који имају да се изврше у одређеном времену извршују се у посту, метанисању, и одлучењу од св. причешћа. Сва пак покајна дисциплина препушта се увијавности свештеника тако, да се он уопће држи прописа св. оца, ипак с обзиром на снагу, прилике, живот, вољу и склоности покајника, и то тако да се више употребљава благост, него ригоризам.

Посников моноканон имамо у редакцијама X. и XI. столећа. Из X. столећа редакција има наслов *Διακόλια πατέρων*

¹ Migne, *Patrologia Graecae*, t. 88, col. 1889—1918; *Orthodoxe Anzeiger*

² 4. прав. св. Григорија Ниског, 34. и 58. правило св. Василија Великог.

τῶν ὀφειλόντων ἐξαγγεῖλαι τὰ ἴδια ἁμαρτήματα καὶ περὶ Βασιλείου τοῦ τέκνου τῆς ὑλακοῆς т. ј. Учење отаца о дужностима исповедања својих грехова и о Василију чеду послушности¹. Словенски превод Х. столећа Посникова номоканона има наслов: Иоана мниха, чада послушанія ученика св. Василија.

Нова покајна система морала се јавити и добити шири развитак после укидања дужности покајног презвитера (ὁ ἐπὶ τῆς μετανοίας πρεσβύτερος), који је био нарочити делегат епископске власти везивања и дрешења, а чија је дужност била: 1. надгледање јавних покајника, т. ј. оних који су били предани црквеном покајању по формалном епископском суду за јавне и доказане преступе против закона Божјег; 2. примање тајне исповести од оних који се добровољно кају за своје тајне грехове, и 3. налагање епитимија, које су по предању отаца опредељене у правилима св. Василија Великог и св. Григорија Ниског².

Када су укинуги покајни презвитери, ублажени су рокови покајања и јавила се потреба нових епитимијних правила за праксу духовника, на које је прешла тајна исповест од пређашњих покајних презвитера. Наследник Нектарија патријарха на цариградском престолу св. Јован Златоусти исказао је такве мисли о одношају духовног пастира према грешницима, да је неговештавао нову епоху у историји црквеног покајања, уносећи у дисциплину кајања благост и усрдност кајања и да се цени душевно стање оних који се кају, а не дужина времена кајања. У номоканону Јована Посника дан је образац покајне дисциплине за будуће векове, чији предмет су тајни греси исповеђени на тајној исповести. Посник каже: „Епитимије се дају по снази и вољи оних који их примају, а не по мери њихових грехова. Јер догоди се да је неко који је мало згрешио готов да прими на себе велику епитимију, да би тиме добио не само опроштај грехова, но и венац (награду); и обратно, да се неко који је много згрешио не брине о том, и таквом се даје мала епитимија, да не би био утучен њезином тежином и да не би све изгубио због своје небриге. Јер нама је заповеђено у једно исто време и олакшати тежину и налагати терет. Јер иго Хри-

¹ Рукопис минхенске кр. библиотеке № 498, л. 209—217.

² О покајним презвитерима види Суворовъ, Объемъ дисциплинарнаго суда и юрисдикціи церкви въ периодъ вселенскихъ соборовъ, Ярославъ, 1884, 87—95 Алмазовъ, Тайная исповѣдь въ вост. церкви, Одеса 1894. Т. 1, стр 38-65.

ство је добро и бреме лако. Зато је (онај који прима исповест) дужан да састрдателно и милосрдно узима у обзир разлику времена, места, знања, незнања, и у свему да иде за сврхом (епитимија), коју су указали св. оци. Јер божествени Златоусти вели да се покајање не суди по времену, но по расположењу душе. То исто учи и Василије Велики говорећи: Ми не судимо о овоме (т. ј. о стварном исправљању грешника) по времену, но гледамо на начин покајања (74. прав.)... Знајући то, духовник је дужан да даје епитимију не по тачном смислу божанских правила, но по способности лица“¹.

Са Посниковим номоканоном је у потпуној сагласности и трулски синод 692. године, који у 102. правилу прописује: „Они који су од Бога добили власт дрешења и везивања, треба да узимају у обзир каквоћу греха и како је расположен онај, који је сагрешио, и према томе да пружају онакве лекове, какви за извесну болест требају, да се не би, не обазирјући се на једно и друго, лишио спасења болесник; јер није једнака болест греха, него различна и многостручна, и бава многе огранке погигбли, из којих се зло на широко развија и на далеко распростире, док се настојањем лечничким не заустави. Ради тога онај, који се лечником по духу вештином занима, мора прво да разабере, какво је расположење грешника и да развиди да ли он нагиње здрављу, или напротив, привлачи својим поступањем на себе болест; и на који начин он међутим проводи свој живот; пак ако се лечнику не противи, и исцељује душевну рану прилагањем наређених лекова, ваља тада према заслугама учинити га и деоником милости. Јер код Бога и код онога, који је примио пастирску службу, све се старање мора састојати у томе, да се поврати изгубљена овца и да се лек пружи оној, која је змијом рањена, те да не удари о стрмине очајања, нити да се одузда на распуштени и нерасудни живот, него он мора да сваким начином, или средством оштрих и стежућих, или пак средством блажих и лакших лекова, запречи страдање и постара се, да рана зарасте, узимајући при томе у обзир плодове кајања, и мудро упућујући човека, који је небеском просвећењу позван. И ми зато треба да знамо и једно и друго, и оно што највише закон заповеда и оно што је за обичај везано; а у

¹ Migne, Patr. gr. T. 88. col. 1901—1904.

погледу оних, који не признају узвишеност кајања, има се следити преданој установи, као што нас свети Василије учи¹.

Теодор Студит сведочи да су у његово време Посникови погледи на покајање били у снази, јер Теодор Студит понавља основне мисли Посникова номоканона: „Главна снага епитимије — каже он у једном свом канонском одговору — је у одлучењу од причешћа св. тајана на извесно време, које одређује онај који налаже епитимију. А ово време није могуће тачно и једнако за све одредити зато, што се један разликује од другог и достајанством, и знањем, и усрдношћу и узрастом... тако да је кадгод довољно ограничити се епитимијом једне четрдесетнице. Само се по себи разуме, да у састав епитимија осим одлучења од св. тајана улазе и молитве, клечање, уздржавање од хране према снази онога који је под епитимијом“². На основу ових одредаба саставио је Теодор Студит као руководство и себи и другим духовницима кратки покајни номоканон који има наслов: Правила о исповести и решењима после ње т. ј. о налагању епитимија̇ (Περὶ ἐξἁγορευθεῶς καὶ τῶν ταύτης διαλύσεων κανόνες)³. Овде видимо да је тадања пракса скраћивала у нечем канонске рокове још више од Посника.

Мишљења о номоканону Јована Посника у току времена су различита, и благост и слобода, која се дозвољава духовницима при налагању канона, изгледа да није била у пуној сагласности са обичним мишљењем савременика автора овога номоканона. Сам автор сведочи о овоме на крају своје књиге, говорећи: „Ја знам, да ћу за ове прописе благе и лаке бити суђен од нашег заједничког судије и Господа, али мени је боље да будем суђен на неки начин за ове ствари, но да будем похваљен као такав, који поступа нељудски и са ригоризмом“.

На цариградском синоду држаном под патријархом Николом Граматиком (1084—1111) на питање: „Да ли треба дотичне подвргавати епитимијама по каноникону Посниковом?“ долази мишљење: „Овај је каноникон својим великим снисхођењем многе погубио (πολλῆ συγκатаβάσει χρησάμενος, πολλοὺς ἀπέλεσε); уосталом, који знају шта је добро, такви ће без обзира на поводе за спотицање, које даје ова књига, бити упућени на бољи начин

¹ Види Еп. Никодима, Правила, II, 593-4.

² Migne, Patr. gr. T. 99. col. 1661.

³ Ibid. col. 1721—1729.

живста“¹. Поред свега овако оштрог суда о Посникову номоканону, он је ипак прешао у опћу употребу по свој источној цркви. Валзамон у својој схолији на одговор Николе Граматика каже: „већина духовнике (οἱ πλείους τῶν δεχομένων λογισμοῦς τῶν ἀνθρώπων) налажу епитимије по Посникову номоканону“². Матија Властар и Константин Арменопул наводе изватке из Посникова номоканона упоредо са опће признатим правилима св. оцаца. У првој половини XVII. столећа александријски патријарх Јоаким на питање Арсенија Суханова: Да ли треба поштовати Јована Посника? одговара: „Правила Јована Посника сматрамо као право, и његова правила имамо као и остала правила светитеља“. Атински учени јеромонах Никодим, автор сада опће-примљеног руководства за духовнике у грчкој цркви т. ј. ексомологитарија и редактор официјелног издања канонског кодекса грчке цркве Пидалиона говори о Посникову номоканону као о књизи која је примљена од *целе* православне цркве, разумевајући Властареву редакцију.

Номоканон Посников доживео је велико литерарно потомство, у које спада и номоканон или законоправилник при великом требнику.

У великом требнику рускословенске редакције од 1658. године на крају књиге штампа се Номоканѡнъ, сѣрѣчь, законоправиликъ, имѣаѣ прѣвила по сокращенію сѣѣхъ дѣтѡвъ, великаго Васіліа, ѣ сѣѣхъ собѡрѡвъ. Номоканон није од увек припадао требнику но је био засебна књига, која је имала сврху да буде руководство духовницима при свршавању исповести и при налагању епитимије. Ова књига имала је прво два дела. У првом је било: а) кратко упутство духовнику какове треба да су му особине и какове су његове дужности; б) чин исповести; в) упутство о налагању епитимије. Други део био је сам номоканон. Номоканон је састављен на грчком језику, и то у првој половини XV. столећа у Светој Гори са сврхом да замени разне и многе законске зборнике, и да духовник на једном месту има све што му је потребно за духовну праксу, као и да се ова пракса уједначи. Извори из којих је састављен номоканон су веома разноврсни. Номоканон се у свом првом литургијско-канонском делу оснива на две редакције Посникова номоканона, а у свом другом чисто канонском делу, номоканон великог

¹ 11 правило Николе Граматика.

² Συγγ. IV, 426.

требника оштро се разликује од епитимијних правила Посникових и зна само за старе црквене каноне са дугорочним кајањем, а Посникова ублажавања спомиње врло ретко. Но овако стање ствари не значи стварно одступање од Посникове системе и враћање на стару строгу праксу, но има ту сврху да покајнике доведе до сазнања о величини њихова греха и да у њима изазове дубоку скрушеност. Дакле духовник је према упутству у првом делу номоканона дужан да сврши исповест и да објави ономе који се каје, какве су епитимије означене за његове грехе у божанским и св. правилима, која су у другом делу ове књиге, а затим при стварном налагању епитимија не треба се руководити буквалним смислом ових правила, но даљим разматрањем Јована Посника. Колико су састављачи номоканона били далеко од мисли да се у савременој пракси могу налагати стара строга правила, види се из њихових исказа, да је тешко наћи и таквог подвижника (ἀγονιστήν) који би на себе примио тачно извршење и ублажених епитимија, како су оне одређене у Поснику. Према томе правила нашег номоканона губе сав свој практични смисао, и поред њихове унутрашње везе са основним принципима покајне системе Посника, номоканон није ништа више ни ново, но за своје време добро промишљена редакција Посникова номоканона.

Пошто је номоканон веома употребљаван у грчкој цркви, није могао бити непознат ни српској цркви где се јавља у XIV столећу у многим рукописима српскословенске редакције, што сведочи о великој употреби његовој у српској цркви, у којој је и извршен превод са грчког на српскословенски, по свој прилици у Хиландару. Но нигде није дошао номоканон до тако великог угледа, као у руској цркви. Прво штампано издање номоканона код Руса од 1620. године, у типографији Кијевопечерске Лавре, са предговором јеромонаха Памве Беринде, учињено је по српскословенском преводу номоканона, који је издавач донео из Св. Горе, и штампао га са особинама српскословенске редакције. Беринда препоручује номоканон руским духовницима као пријатеља у духовничкој пракси. 1658. г. за патријарха Никона био је издан исправљени требник с исправљеним номоканonom, у каквом се облику он до данас штампа у великом требнику без измене. Од 1687. штампа се при малом требнику „изъ номоканѡна нѣжнѣйшихъ правилъ ѣвъжвлѣнїе“, т. ј. извод 117 правила из номоканона при великом требнику за парохијску праксу, а изостав-

вљена су према томе сва она правила номоканона која се тичу архијереја и монаха, као непотребна у парохијској пракси. Номоканон данас служи, и поред неких својих недостатака, као руководство при разматрању тежине греха и за црквено суђење, и као користан и потребан за црквену праксу, штампа се редовно у целом обиму у великом требнику, а у изводу у малом требнику. Номоканон није официјелни зборник црквених правила издан од црквене власти као обавезно руководство за црквену праксу духовничку, но је дело непознатих атонских духовника. На грчком истоку номоканон никада није добио формално одобрење од грчке цркве, и у својој постојбини изгубио је свако практично значење¹.

Дакле из свега видимо да је ради опроштаја грехова од почетка тражена исповест. За јавно учињене грехе у прва три столећа била је исповест јавна, а за тајно учињене грехе тајна, но по слободној вољи могла је бити и јавно учињена. Од почетка IV. столећа јавна исповест је све ређа, и у IV. столећу превлађује приватно кајање са приватним разрешењем. Грешници исповедају свештеницима тајно своје грехе, а свештеници им налажу епитимије или каноне, који одговарају приликама, с обзиром на опће прописе св. отаца. Покајници се обавезиваху савешћу да ће извршити наложене каноне или покајне вежбе. Тако се врши у православној цркви св. тајна покајања и данас.

Чин тајне покајања.

Покајање је у апостолско време било сакраментални литургички чин, јер по речима I Јов. 1,9 резултат покајања је био кроз Исуса Христа опроштај грехова и очишћење од сваке нечистоте и неправде. Уз то исповест је била усмена и подробна (Дел. 19, 18 и Јак. 5, 16). До краја 6. столећа није нам познат тачно одређен чин тајне покајања у данашњем смислу. Од 6. столећа можемо боље да пратимо судбу чина исповести по уставу исповести који се приписује цариградском патријарху Јовану Поснику. До 10. столећа за нас није сачуван ни један споменик овога устава, а сачувани устави после 10. столећа

¹ Ово је кратак извод о Посникову номоканону и о номоканону при великом требнику из прве и друге главе дела А. Павлова, Номоканонъ при большомъ требникѣ, М. 1897. Види и А. И. Алмазовъ, Законоправилникъ при русскомъ требникѣ, 1902.

су разнообразни. Према томе можемо се користити само опћим подацима овога устава. Према опћим цртама ових споменика чин покајања у њима веома је сличан данашњем чину.

Главне црте чина покајања у исповедном уставу Јована Посника су ово: Онога, који се исповеда, поставља јереј према олтару (ὑποδιαστήριον) и говори заједно с њим трисвето и псалме (6 на броју), затим долазе тропари, молитве, предисповедна поука, исповедање (духовник стоји с једне стране олтара а покајник с друге), молитве разрешења, послеисповедна поука, читање из пророка Језекиља и јеванђелија Лучина 15, 1—10, и отпуст.

Изгледа да је уставу Јована Посника била сврха да се додавањим неједнообразним чиновима уједначи. У XV. столећу јављају се чиновни исповести, који се нешто разликују од исповедног устава Јована Посника, а уз њих се у требнику обично меће и епитимијни номоканон, који је примљен у руској цркви као руководство при налагању епитимије од духовника. Данашњи чин покајања у грчкој цркви штампа се од прве половине 18. века. Уз чин тајне покајања јавља се код Грка списак, формулар грехова за духовника, да о њима пита покајника. Између осталих један од ових спискова саставио је грчки духовник XVII. столећа Никифор Пасхалевс, и издао га је у своме руководству за духовнике (ἑξομολογητάριον). Ради унификације поступка при исповести саставио је познати грчки учени радник јеромонах Никодим († 1809) и штампао руководство за свршавање исповести — ἑξομολογητάριον, које је код Грка сада официјелна ручна књига за духовнике¹.

У руским богослужбеним књигама имамо данас онај чин покајања, који је патријарх Никон унео у свој требник из кијевског издања требника 1624. Неке мале измене учињене су у издању малог требника 1662., а од 1677. штампа се у руским великим и малим требницима чин тајне покајања буквално без измене, са том разликом, да у великом требнику пре чина покајања имамо предисповедну поуку духовника покајнику: оубѣщаніе прѣжде исповѣданіа ко кающемѣсѧ, а после чина покајања послеисповедну поуку духовног оца духовном чеду: Оубѣщаніе ѿ дѣта, дѣхѣвнагѡ къ чадѣ дѣхѣвномѣ, по исповѣди грѣхѡвѣз, које се поуке у малом требнику не штампају. Ако упоредимо словенски чин покајања са грчким, они се у нечем разликују

¹ Прво издање у Венецији 1796.

и словенски је сложенији. Главна разлика је у томе, што у грчком чину немамо последње разрешне молитве: „ГДѢ ѿ БГ҃Х НАШХ І҃ИСУХ ХР҃ТѢСХ, БЛ҃ГОДАТІЮ ѿ ЦЕДРОТАМИ СВОИГ҃У ЧЕЛОВѢКОЛЮБИА...“. а која је у словенски чин унесена из требника Петра Могиле. Код Руса се штампа засебни чин исповедања деце: ЧИНЪ ІСПОВѢДАНІА ѢТРОКѢМЪ, који је саставио Инокентіе Нечаевъ архиепископ псковски (1761—1798) и који је издан 1769. године.

Данас се чин покајања врши овако:

Духовни отац приводи покајника самога, а не двојицу или више, пред икону Господа Исуса Христа (или пред св. крст, голглава, и казује почетни возглас: „Благословѣнъ БГ҃Х НАШХ...“. Затим улази трисвето, Оченаш, ГДѢ помѣлѣи 12 пута, СЛАВА, ѿ НЫНѢ, Прїдїте поклонїмса трипут, покајни псалом (50.) и покајни тропари: Помѣлѣи НАСЪ ГДѢ..., СЛАВА: ГДѢ помѣлѣи НАСЪ..., ѿ НЫНѢ: МЛ҃РДІА ДВЕРИ... Покајни тропар и покајни псалом читају се да би се умекшали осећаји покајника и срце због учињених грехова, а и Давид је у греху испевао овај псалом. Затим долази 40 пута ГДѢ помѣлѣи, иза чега свештеник чита две молитве за покајника: „БЖЕ СП҃СИТЕЛЮ НАШХ, ѿЖЕ ПРОРОКОМЪ ТВОИМЪ...“, и „ГДѢ І҃ИСУХ ХР҃ТѢ, С҃ИЕ Б҃ГА ЖИВАГ҃У...“, у којима се износе примери кајања и праштања и молбе да Бог остави и опрости грехе оних који се кају, учињене речју, делом, у знању и незнању, да разреши њихову самоклетву и клетву и да их спасе вечне муке. Ове молитве побуђују у срцу покајника наду на милост Божју, који неће смрти грешника, но да се обрати и жив буде. Ове молитве доводе у чину кајања, читају се за све покајнике, ако их има много. Но сама исповест мора бити са сваким насамо, макар он био и малолетан.

После ових молитава „духовник оставља код себе једнога, а осталима каже да изиђу“ (ЧИНЪ ІСПОВѢД. ѢТРОКѢМЪ)¹. Обично стоје и свештеник и покајник, а када има много покајника, свештеник може за време исповети и седети, а разрешну молитву говори стојећи. Симеон Солунски пак каже да онај који исповеда седи, а ко се исповеда да стоји². Потом бива предисповедна поука свештеникова покајнику: „Ево, чедо, Христос невидљиво стоји, примајући твоју исповест, не усрами се, нити

¹ Упутство свештенику у погледу исповедања оних који се кају види у „Поучении святительскомъ къ новопоставленному Іерею“.

² Migne, Patr. gr. T. 155, 482.

се бој, и немој да сакријеш ни то од мене, но слободно реци све што си учинио, да добијеш опроштај од Господа нашег Исуса Христа...“ . Затим пита покајника прво за веру, да ли верује као што учи и верује православна црква у св. Тројицу, у цркву, у тајне, у искупљење човека Сином Божјим, у васкрс мртвих и вечни живот, и каже нека изговори символ вере. Затим пита свештеник покајника за његово морално владање и то према његовој доби, приликама у којима живи, према полу и позиву. Друкчије свештеник пита образованог, друкчије необразованог, друкчије младог, друкчије старог, друкчије болесног, друкчије здравог.

Када је покајник исповедио све своје грехе, тада му свештеник према гресима држи сходну послеисповедну поуку, и заповеда му да се поклони до земље и чита му молитву: „Гђи Бже спасѣніа...“ у којој се моли за опроштај грехова покајника. После ове молитве „разрешава свештеник онога који се каје нѣзл лежѣцаго, овако говорећи извршење тајне покајања“ (требн.): „Гђъ ѿ Бгъ нѣшъ ѿисъ Хртосъ...“ . А када свештеник говори крај ове разрешне молитве, знаменује крстообразно десницом онога који се каје (требн.)¹. Обично при разрешењу од грехова, духовник покрива покајника епитрахилем и преко њега чини крст на глави покајника. После разрешења од грехова свештеник говори: Достђно... Слава, ѿ нѣнѣ, и отпуст. На отпусту, свештеник обично даје покајнику крст да целива. После тога свештеник даје покајнику канон против његова греха, т. ј. даје му епитимију за грехе.

Епитимија (ἐπιτιμία од речи ἐπιτιμάω, забрањујем, запрећујем) се налаже или у виду духовне казне грешнику (н. пр. најтежа епитимија — одлучење од причешћа св. тајнама, од заједнице са вернима), или се она даје као лек грешнику (н. пр. лакша епитимија: пост, метанија, милостиња, молитва, и т. д.). Но епитимија нема снаге ни значења задовољења правди Божјој за грехе, јер задовољштину за грехе дао је Господ на крсту (Јевр. 10, 14), и као таква није безусловно неопходна при испо-

¹ Када један свештеник исповеда другога, он га овде благосиља као грешника, иако га иначе никако не благосиља као равнога по благодати свештенства. — За време отпусне молитве свештеник држи руку на глави покајника према 8. канону I. васељенског синода. (Види тумачење овога канона код Епископа Никодима).

вести¹. Епитимија се даје различита, према гресима, према узрасту, према положају (требн.). За многе нарочите тешке грехе одлучује се на неко време од св. причешћа, а дозвољено је само пити агијазму (богојављенску или уопће освећену воду — требн.). Но ово одлучење данас не бива на дуго време.

За онога који је извршио епитимију има у великом и малом требнику нарочита „Молитва надъ разрѣшѣмымъ ѿ запрещенїа“. Овом се молитвом епитимисани разрешава од наложених му уза епитимије уводи у заједницу са црквом. Оне који су се покајали, после извршења њихове епитимије, треба уводити у црквену заједницу не јавно и на литургији²; при томе разрешава од епитимије онај, ко ју је и наложио. Духовник нема права да прима на исповест оне, који су под епитимијама наложеним од других духовника и да их разрешава од њихове епитимије³, осим болне и оне који умиру, које може и које је дужан исповедити и разрешити од епитимије сваки свештеник⁴. Пошто неки од оних који се кају могу умрети, не добивши за живота разрешење од епитимије и клетви, којима су били везани, то је код Руса примљено да се умрломе чита т. зв. разрешна молитва⁵.

Тајна свештенства⁶.

Да би се наставило дело искупљења на земљи и да би се привели сви људи у свима временима и на свима местима спасењу, установио је Спаситељ видљиву цркву, која према својој одређењу има да постоји до краја векова. Као видљиве

¹ 102 прав. VI. васељ. синода. О дужностима парохијскијех свештеника, 57—59.

² Види 2. правило лаодикијског и 6. правило картагинског синода.

³ Види 12., 13. и 32. правило св. апостола; 5. правило I. васељенског синода и 119. номоканона при великом требнику.

⁴ О дужностима парохијских свештеника, стр. 60—61.

⁵ О овој разрешној молитви биће после говора код погребља.

⁶ *Литература*: Binterim, Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christkatholischen Kirche, I, 1. u. 2. Th. Церковныя поставленїя о священствѣ. Прав. Собесѣд. 1859, II, 121, 241. Васиез, Die heiligen Weihen des Subdiakonats, Diakonats und Priestertums, Mainz 1892. Прот. П. Орловскій, Чынъ изверженїя изъ священства, совершавшїяся въ Кїевској митрополїи въ XVII. вѣкѣ. Труды Кїев. Дух. Акад. 1904, III, 311—315. Прот. Н. Розановъ, Руководство для лицъ, отправляющихъ церковныя богослуженїя, при участїи митрополита, епископа, всего собора и порядокъ посвященїя въ священноцерковно-суд-

старешине своје цркве, поставио је Христос апостоле, давши им нарочиту власт, вршење учења, свештенства и пастирства. Исто тако је Господ изабрао 70 ученика, који су тако исто узели учешћа у духовној власти, као сарадници и помоћници, па чак и заменици апостола у извесним стварима.

Установљавајући цркву за сва времена и места, примили су апостоли од Христа заповест, да од броја верних опет изаберу друге побожне и способне људе за црквену службу, као своје заменике и наследнике. Према овом наређењу предали су апостоли другима полагањем руку и молитвом било сву своју власт, било само један део ове власти. Први су епископи, а други презвитери и ђакони.

Хиротонисаним епископима заповедили су апостоли, да и они друге хиротонишу и поставе на своју службу (Тит 1, 5). Овако је било у цркви у свима временима до данас.

Полагањем руку уз молитву епископа подељује се са свештеничком влашћу и благодат употребе ове власти ради слављења Бога и спасења душа, према томе хиротонија је тајна, дакле свештенство је тајна, у којој се полагањем руку епископа на главу изабраног човека и молитвом призива на овога св. Дух и благодат Божја, која га посвећује и поставља на извештан степен црквене јерархије, која га помаже и крепи за вршење његових јерархијских дужности¹.

Видљиви део тајне свештенства је полагање руку епископских, на изабранога и позванога за хиротонију уз молитву²: „Бжественнаа блгодѣтъ, всигдѣ немоцнаа врачбѹщи, ѿ ѡсквдѣвајущаа воспонајущи, прорсчествѣтъ (име) блгоговѣннѣшаго ѹпо-

жителискія степени, М. 1901. А. Дмитриевскій, Ставленникъ, Кіевъ 1904. Ово је веома добра књига, јер у њој имамо исцрпно руководство за свештено- и црквенослужитеље и изабране за епископа, при њиховим хиротонијама, посвећењима и одликовањима, с подробним разјашњењем свију обреда и молитвословља. Овом књигом користио сам се при изради ове тајне. М а п у, Praelectiones de sacra ordinatione, Paris, 1905 А. Неселовскій, Чины хиротезій и хиротоній, Опыт историско-археологическаго изслѣдованія Каменецъ-Подольскъ 1906. Сѣящ. А. Петровскій, Чинъ возведенія въ хорепископа. Христ. Чтен. 1908 апр. стр. 625—631.

¹ Испор. Макарије, Прав. догм. богословије, II, 298. Види овде и разне називе ове тајне.

² Испор. I. Тим. 4, 14; 5, 22; II. Тим. 1, 6; Тит. 1, 5; Дел. 6, 6; 14, 23; 68. кан. св. апостола; 13. канон анкирског синода; 10. канон антиохијског синода.

дїакона въ дїакона (или дїакона въ пресвѣтера, или пресвѣтера во єпископа): помѡлимса оубо ѡ немъ, да прїидетъ на него благодѣть всесѣгѡ дѣа.

Вршиоци тајне свештенства су по учењу православне цркве само непосредни наследници апостола, наиме епископи¹.

1. канон св. апостола прописује: „Епископа нека постављају два или три епископа“, а други канон св. апостола наређује: „Презвитера нека поставља један епископ, исто и ђакона и остале клирике“. Чињеница, да је епископ извршилац хиротоније, оснива се на суштини ствари. Јер када је епископу поверена брига око цркве, то само њиме може бити попуњена црквена јерархаја.

Субјекат хиротоније и специјално свештенства треба да је хришћанин православне вере, и то без дефеката који сметају ступању у свештенички чин, а са особинама које се траже од свештеничког кандидата.

Свештенство је уопће једно, али има три степена: ђаконски, презвитерски и епископски. Сви се ови степени разликују између себе, и један је виши од другога, и само се преко нижих степена свештенства долази до виших, због важности виших степена и да би се за више степене што боље квалификовало. Осим ових степена јерархије хиротоније, која се оснива на божанском наређењу, има још и других степена ове јерархије, који се оснивају на човечанском наређењу, који претходе оним првима и подељују се хиротесијом. У православној источној цркви претходе ђаконату: чатачки и ипођаконски степен, који се степени не спомињу у Св. Писму.

Хиротесија ипођаконска и хиротонија ђаконска, презвитерска и архијерејска подељује се по Валзамону на св. литургији св. Јована Злагоустога или Василија Великога, а не и на литургији преосвећених дарова, јер је хиротонија радостан догађај, а не жалостан. Према Венијаминој скрижаљи² ђакон се може хиротонисати и на литургији пређеосвећених дарова, јер не учествује у освећењу дарова, а архијереј и јереј узимају учешћа у освећењу дарова, те се према томе могу хиротонисати само на пуној литургији. Над црквенослужитељима се не свршава тајна свештенства или хиротонија, но се посвећују благословом

¹ Испор. Synodus Hierosolymit. adversus Calvinistas sub Dositheo celebrata код Е. I. K i m m e l. Monumenta fidei eccl. orient. Pars I. 1850. pag. 440.

² Изд. 17. Спб. 1908. стр. 271.

архијереја. Посвећење њихово може бити и не бити на литургији, и свршава се не у олтару, но у храму. Архијереј при њихову посвећењу истина полаже на њих руке, али не говори тајанствено речи призивања благодати св. Духа. Њихово посвећење се зове хиротесија (χειρ τίθημι — рука полажем). Само један ђакон, један презвитер и један епископ могу се хиротонисати на једној литургији, а никако два или више; чаџи пак и ипођакони могу многи примити хиротесију на једној истој литургији, или и осим литургије¹.

Хиротоније појединих јерархијских степена не подељују се наједанпут, но по црквеним прописима у извесним временским размацима. Разлог ових прописа је у томе, што црква хоће с једне стране да се увери о озбиљности одлуке, а с друге стране да се увери о достојанству свештеничких кандидата. Оваким својим поступком црква одговара речима Св. Писма, јер св. апостол Павле наређује: „Не полажи брзо руке ни на кога“ (I Тим. 5, 22).

10. канон сардичког синода прописује у овој ствари ово:

„Мора се најтачније и најмарљивије пазити, да, кад се какав богати или учени из грађанског звања нађе достојним за епископа, не треба таквога постављати дотле, док није сасвим прешао службу и чаџа, и ђакона, и презвитера, како би прелазећи сваки поједини степен, ако се достојним покаже, могао поступно подићи се на висину епископства. И за сваки степен чина мора бити свакако остављена не мала трајност времена, да се узмогне испитати и вера дотичнога, и његово добро владање, и постојанство, и кротост, како би, ако се нађе достојним божанственог свештенства, удостојио се највише части. Јер није умесно... да се на брзу руку и олако одлучује, те одмах сместа поставља епископ, презвитер или ђакон; јер би таквога сасвим умесно могли сматрати новокрштеним, особито пак, кад знамо, да је и најблаженији апостол, који је учитељем незнабожаца био, осуђивао пренагљена постављања; а испитивање за дуже времена кадро је на доста поуздани начин показати и владање и нарав свакога“.

У погледу места хиротоније црквени закони прописују да то мора бити дијецеза епископа који врши хиротонију, а један епископ у туђој дијецези може вршити хиротонију само са знањем и вољом дотичног епископа². Исто тако хиротонија

¹ Испор. Symeonis Thessalonicensis, Responsa ad Gabrielem Pentapolitanum, Quaest. 39. (Migne, Patr. gr. T. 155, 888.).

² Испор. 35. канон св. апостола.

треба да се врши јавно, наиме у катедралној цркви или у каквој другој цркви коју посећује народ, и то у олтару. Правилно обављена хиротонија не може се никада више поновити, као што се ни тајне крштења и миропомазања не понављају¹.

Посвећење за чаца и појца.

Посвећење чаца и појца (свећеносца) бива посред цркве, пред почетком литургије. После облачења архијереја, пред часовима, ипођакони приводе изабраног на дужност чаца и појца на средину храма², и он чини три поклона ка олтару, и окренувши се архијереју који седи на катедри на амвону, клања се трипут. Дошавши к архијереју приклања главу, и архијереј га знаменује трипут крстовидно руком по глави, и потом архијереј полажући руку на његову главу, чита молитву: *ѿже всѡ твѡрь свѣтомъ...* Пошто је чатац и појац уједно и свећеносац, то у овој молитви архијереј моли Бога овако: „*рава твоегò, (име), предхòдити свѣщенòсца стѣмъ твоимъ тѡнствомъ ѡзбòлншаго, о̀краси несквѣрними твоими, ѡ непòрòчными òдѣждами*“. Затим се поју тропари: апостолима, св. Јовану Златоустом, св. Василију Великом и св. Григорију Двојеслову — састављачима литургија, *Глѡва, ѡ нѡнѣ: Молитвами Гдѡи всѣхъ стѣхъ...*³ У грчком чину немамо ових тропара, но их имамо у српском службенику XVI. столећа и у јужноруским архијерејским чиновницима. Затим протођакон даје архијереју маказе и архијереј постриже крстообразно свећеносца говорећи: *Во ѡмѡ òдѡ* — протођакон, чатац или појац, кажу нато *ѡминь*, архијереј: *ѡ сына* — протођакон: *ѡминь*, архијереј: *ѡ стѡгѡ Дхѡ*, — протођакон: *ѡминь*. Пострижење власи према Симеону Солунском значи освећење, зато што су власи као неки цвет целог тела, и постригом се изражава то, да се од човека приносе први плодови. Крстообразно се пострижу власи ради Христа, јер је Христос ваплотивши се и распевши се свршио посвећење. Постриже се у име св. Тројице, што је

¹ Испор. 68, канон св. апостола и тумачење овог канона код Еп. Никодима, Правила I, 139.

² Који је дотле био на своме месту за певницом или у ђаконику.

³ Ако посвећење чаца и појца не бива на литургији, то пре ових тропара архијереј каже возглас: „*Благословѣнъ Бгъ нашъ...*“, затим се поје *Царѡ небесный*, трисвето, Оченаш, *ѡкѡ твоѡ ѡсть царство...*, тропар дана и потом долазе овде споменути тропари (арх. чиновник).

саздатељ и извршитељ свега св. Тројица — један Бог¹. Коса се постриже прво на врху главе (ко ѿмѧ ѡѿѧ), потом на челу (ѿ сѧна), на боку с десне и с леве стране (ѿ сѧгѡ Дѧа). Затим се чатац, у знак посвећења Богу, облачи у кратки фелон², који Симеон Солунски сматра „нарочитом одеждом чаца, која означава почетак свештенства (τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἱερορροσύνης). Ипођакон даје архијереју кратки фелон задњом страном, на којој је ушивена слика крста. Архијереј благосиља руком кратки фелон, а чатац целива крст фелона и архијереја у руку, и облачи се уз помоћ ипођакона у мали фелон. Потом архијереј опет трипут благосиља главу чаца, полаже руку на њега, и чита другу молитву за њега, као чаца и појца: „Гѧи Бѧе вседержителю...“, где се моли за њега овако: „ѿ дѧждѧ емѧ со всѧкою мѧдростію ѿ рѧзѡмомѧ, вѧѧественныхъ твоѧхъ словѧсъ повѧчѧіе ѿ прочитѧіе тво- рѧти, сохрѧнѧѧ емѧ во непорѡчномѧ житѧльствѧѧ“. Ова молитва је главни део овог чина. У старини, у грчким и словенским чиновима овом се молитвом свршавао чин постављања на чаца и појца. Све друго у овом чину додано је и особина је руске праксе од 1677. године, када је архијерејски чиновник по указу патријарха Јоакима 1674—1690. подвргнут прегледу и исправци од старца Евтимија. После ове молитве над главом чаца архијереј отвара књигу апостол, у знак да је његова прва обавеза у том звању читање Св. Писма. Ипођакони одводе чица од архијереја, постављају га на солеју, напред цркве, лицем према истоку, и даје му се књига апостол, из којег чита отворено место. И пре читања и после читања клања се чатац архијереју трипут. Затим ипођакони скидају са чаца фелон и приводе га архијереју, који му трипут благосиља главу. Затим се приноси архијереју стихар, који га благосиља руком на месту где је пришивен крст и благосиља чаца, који се прекрсти и целива крст на стихару и архијереја у руку. Ипођакони облаче чаца у стихар, а архијереј му чита из чиновника поуку о обавезама чаца — првог степена свештенства: „Чѧдо, пѧркѡѡ степѧнѧ сѧѧенства...“ После поуке архијереј говори закључну формулу: „Бѧгословѧнѧ Гѧѧ, сеѧ кѡстыѧ рѧвѧз вѧѧѧ, (име), чѧѧѧ сѧѧѧѧѧ цѧркѧе, (име), ко ѿмѧ ѡѿѧ, ѿ сѧѧа, ѿ сѧѧѧѧѧ дѧѧа“;

¹ Migne, Patr. gr. 155, 365.

² Правила синода прописују: „На амвону ником без посвећења у фелон, ни читати, ни појати“.

којом утврђује посвећеног чаца за изванредан храм, и да му је прва дужност до краја живота да остане веран служитељ поретка у том храму. После овога архијереј даје чацу лампаду (свећњак) т. ј. чирак са свећом, и чатац стоји за време литургије пред архијерејем на одређеном месту (чиновник). Ако се њих више посвећују за чаца, то се посвећују сви заједно, а молитве се говоре у множини. На дан посвећења чаца у стихар чатац се обично причешћује, и то као мирска лица на солејиван олтара после речи: „*Θεοσφράχονμz Бжїимz.*“ а пре мирских лица, и затим одлази у олтар где чита тихо благодарствене молитве после причешћа.

Словенски чин за посвећење за чаца и појца разликује се унеколико од грчког чина, који има натпис: *Τάξις, γινομένη ἐπὶ χειροτονίᾳ ἀναγνώστου καὶ ψάλτου*¹.

После литургије, када архијереј скине одежде, прилази чатац с десне стране престола и клања се до земље архијереју у знак благодарности, а овај га благосиља.

Ако тога дана на литургији не бива рукоположење за ђакона и нема произвођења за ипођакона, то посвећени у стихар узима из руку првога ђакона лахан за умивање руку архијереја, и држећи на плећима убрус, даје га архијереју, а после умивања руку целива руку архијереја после ипођакона и уноси лахан са убрусом у олтар. Посвећени у стихар за време литургије или стоји за певницом и помаже појцима, или у олтару, где помаже еклисирајсима. За време појања херувимске песме износи поново лахан да архијереј умије руке.

По обичају на истоку, да апостол на литургији читају деца која имају леп и звонак глас, свршава се чин за постављање чаца и појца често и над децом. Архијереј може на малом входу пред царским дверима прочитати одређену молитву из чина над дететом, пострићи му косу, и даје му апостол, из кога он мало затим чита по реду одређено читање на литургији, узлазећи на стецене амвона.

За чаце се посвећују и ученици нижих и виших богословских школа, и удостојавају се првог степена црквеног чина, хиротесије чаца и појца, да би већ у школи не само навикли на служење у цркви и научили обавезе спојене са овим чином,

¹ О разликама ова оба чина, види Дмитријевскій, Ставленникъ 16—17.

но да би дошли у прилику да врше и више обавезе свога будућег позива, наиме да уче мирска лица речи Божјој са црквене катедре, што је висока част и неприступачно одликовање за мирска лица.

Посвећење ипођакона.

Посвећење за ипођакона, као и посвећење чаца и појца свршава се не у олтару, но „посред цркве“ близу царских двери, пред литургијом после архијерејског облачења. Ван олтара се посвећује за ипођакона по речима Симеона Солунског зато, да би се ипођакону дало на знање, да се „он назначаваче не за учешће у молитвама св. олтара, но за служење ван олтара и за друга дела по потреби цркве“¹. Ово посвећење каткад бива у исти дан, у који и посвећење за појца. Пошто се појца обуче у стихар, долази (из ђаконика или од певнице) са старијим ипођаконом и поклонивши се архијереју, стане пред царске двери између два ипођакона. Када учини три поклона пред царским дверима, окреће се на запад и клања се архијереју. Дошавши до архијерејске катедре учини земни поклон и остане пред архијерејем. Ипођакони подносе архијереју стихарни појас, који се у нас замењује орарем, што се истина противи 22. правилу лаодикијског синода, које каже: „ипођакон не може носити орар“. Када архијереј благослови појас, целива ипођакон крст на појасу и руку архијереја, и ипођакони га опасују. Ипођакон приказује служење анђела, зато се орарем крстообразно опасује, ради приказивања крила, којима се закривају херувими стојећи око престола Слова Божјег. После опасивања орарем, архијереј трипут благосиља руком новог ипођакона, полаже му руку на главу и чита молитву: „Гди Бже нашъ, ѿже чрезъ единого...“, у којој се молитви износе обавезе и дужности ипођакона и у којој се архијереј овако моли Богу: „и дај му да воли благолепије дома Твога, да стоји пред вратима Твога светога храма, да пали светилник (дикирије и трикирије) стана славе Твоје“. По свршетку ове молитве, ипођакони дају новом ипођакону лахан и полажу му на плећа убрус, и ипођакон излива архијереју воду на руке. Рукоположени ипођакон, као и други ипођакони, целива архијереју руку, и одлази на одређено место (у олтар),

¹ Migne, Patr. gr. T. 155, 372.

где стоји до херувимске песме држећи лахан и рукоумивало са убрусом, и говорећи у себи: трисвето, Престѣлѣ Трѡнице, Оче нашъ... , Гдѣ помилѡй, Крѡсю во единаго..., Ѡслави, Ѡстави..., и друго слично што држи да треба да каже. За време појања херувимске песме, приводи се нови ипођакон (кроз северне двери) пред царске двери к архијереју, и архијереј по чину умива руке. На великом входу ипођакон иде иза свију који служе, и када архијереј узме дискос и затим путир, и када сви који служе уђу у олтар, нови ипођакон поклонивши се архијереју, носи воду народу на леву и десну певницу, и сви се помазују том водом. И одводи се нови ипођакон опет у олтар и излива се преостала вода у кладенац. И одводе га опет пред царске двери, и стоји на одређеном месту по чину, и када архијереј каже: „и да вѣдѣтъ мѣти...“, после возгласа уводе га ипођакони у олтар, и примивши благослов од архијереја, стане с ипођаконима.

У савременој пракси имамо ипођаконе само при катедралним храмовима и у вишим богословским школама.

Рукоположење ђакона.

За ђаконе се производе само ипођакони, и то већином у исти дан се посвећује за ипођакона и потом за ђакона. Рукоположење за ђакона бива на литургијама св. Јована и св. Василија, па и на пређеосвећених дарова.

Пошто ђакон не свршава св. тајне евхаристије, но само служи при њој, то на пуној литургији бива ђаконска хиротонија после освећења дарова, и то после речи: „и да вѣдѣтъ...“. Овим се хоће новом ђакону као и вернима да даде на знање, да је он означен не за свршавање тајана, а нарочито не тајне евхаристије, но само за служење при светим тајнама и за вршење других обавеза као помоћник презвитера. Зато се ђаконска хиротонија може свршити на литургији пређеосвећених дарова, после преноса св. тајана са жртвеника на престо, пред јектенијом „испѡлнимъ мѣтвѣсѣ нашѣ Гдѣви“.

Ипођакони приносе катедру и међу је пред часну трапезу, мало на леву страну, да светиња не буде иза леђа. Архијереј седа на катедру. Тада два ипођакона воде између себе од средине цркве, као из средине народа који је у цркви, онога који ће се рукоположити за ђакона, држећи га једном руком за руку, а другу му међу на врат, и приклањају га њоме колико

је могуће, при чему каже један ђакон у олтару: „Покелн“, затим пришавши мало приклањају га опет као први пут, а други ђакон каже: „Покелите“. Затим иду близу царских врата, и приклонивши га пред архијерејем, протођакон каже: „Покелн прѣвѣщѣннѣишии вѣко“ (чиновник). Овако привођење онога који се хиротонише ка олтару означава Божји позив, који се посвеђачава од народа, клира и архијереја, на које се и односе речи ђакона: „Покелн, покелите, покелн прѣвѣщѣннѣишии вѣко“¹. На царским дверима остављају ипођакони новог ђакона, а примају га два ђакона, протођакон и ђакон, један за десну други за леву руку, а он се клања архијереју до земље, који га седећи на катедри благосиља руком крстовидно. Затим нови ђакон чини земни поклон и св. престолу, и потом га протођакон и ђакон воде трипут око св. престола. Трикратно кружно обилажење око престола врши се у част св. Тројице, и тиме се изражава, да онај који се рукополаже посвеђује себе за свагда служењу престола Божјег.

При обилажењу око престола целива четири угла св. трапезе, пошто му протођакон укаже на место где ће целивати. Целивајући на сваком углу, тихо говори: Свѣтѣи Бже — свѣтѣи крѣпкѣи — свѣтѣи вѣвѣрнѣи — помѣлѣи насѣ. Целивање престола бива зато, да ђакон покаже да побожно поштује светињу престола. После сваког обилажења клања се архијереју и целива архијереју руку и колена (надбедреник) и надбедреник и руку, показујући благодарност и поштовање према архијереју,

¹ У првим временима хришћанства у избору како епископа тако и презвитера и ђакона учествовао је народ с клиром месне цркве. Када су епископи на свом сабору изабрали једно или више лица на епископску катедру, предлагали су свој избор гласу народа, у том смислу, да би он посведочио о достојности изабраних лица и објавио, шта зна о њима у њихову корист или против њих. Затим је коначно решење избора припадало духовној власти. Касније, када су учешћем народа због његове лакомислености и страсти настајали нереди, био је ограничен утецај народа на избор епископа (12. и 13. правило лаодикијског синода). Од IV. столећа назначење на важније катедре потпадало је утецају царске власти, а у провинцијалним градовима, утецају знаменитијих чиновника града. Но црквена правила нису препуштала избор епископа само светској власти мимо духовне (30. правило св. апостоли. 3. правило 7. васељ. синода). У избору презвитера и ђакона имао је учешће у старини и народ, но мање него у избору епископа. Сабори су забранили да сам народ бира на свештенство (13. прав. лаод. синода)*. Види Никольскій, Пособие... 706—7.

преко кога се низводи на њега благодат св. Духа. При обилажењу око престола поју се три црквене песме, прво у олтару, а потом од појаца. У првој песми: „Сѣи мѣченицы...“ призивају се мученици као молитвеници пред Богом да се спасу душе наше, и они се постављају новом ѓакону као пример чувања вере и чистоте. Друга песма: „Слѣва тѣбѣ Хрѣте Бже...“ казује да нови ѓакон по примеру св. апостола и мученика има да пропева св. Тројицу јединосушну. Трећа песма: „Исѣи ликѣи...“ показује, да је основни догмат свештенства и цркве ваплоћење Спаситељево, кога треба величати, а пресвету Дјеву славити као блажену. Затим устаје архијереј с катедре, коју склањају, и нови ѓакон стане архијереју с десне стране, клања се трипут св. престолу, говорећи: „Бже оумилостивисѣ миѣ грѣшномѣ“, и клекне на једно, десно, колено, (а не на оба), у знак, да не добија пуно свештенство, но само један део овога, наиме само служење при св. тајнама, а не и свршавање тајана. Затим нови ѓакон полаже крстообразно дланове на св. трапезу (десна рука горе), а чело меће међу руке на св. трапезу, у знак, да посвећује све силе своје душе и тела, и цео живот свој, служењу престола Божјега. Тада архијереј полаже крај омофора на главу новог ѓакона, означавајући тиме да се он спрема да буде учасник пастирског бремена, и благословивши новог ѓакона трипут по глави и положивши му руке на главу, после возгласа протоѓаконова или ѓаконова: Кѣнмѣмѣ, архијереј говори гласно да сви чују молитву: „Бже ственнаѣ благодѣтъ, ксѣгдѣ немощнаѣ врачѣици... прорѣчествѣтѣ (προχρηρίζει)...“¹. У овој молитви се каже да благодат Божја укрепљује слабог и немоћног за велика Божја дела, и даје му све што му недостаје, да постане способан да послужи цркви у извесном чину. Поред ове молитве, сакраментални карактер има и друга молитва, у којој архијереј моли да Бог онога који се рукополаже испуни сваком вером, љубављу, силом и светињом, силаском светог и животворног свога Духа. Иза молитве: „Бже ственнаѣ благодѣтъ...“ поју у олтару: Гѣи помѣлѣи (3 пута), као и појци за певницом, полако, док архијереј прочита молитве: „Гѣи Бже нѣшѣ, предзнѣиѣмѣ твоѣмѣ...“ и „Бже Спѣсе нѣшѣ...“. Пре читања молитава, архијереј прво трипут благослови новог

¹ Види тумачење целе ове молитве од Симеона Солунског, *Migne, Patr. gr. T. 155, 376—77.* и Дмитріевскій, *Ставленникъ*, стр. 62.

ђакона по глави и полаже руку на његову главу, а протођакон тихим гласом говори јектенију: „Міромъ Гдѣ помолнмса“, у којој се моли за архијереја, за новог ђакона који се рукополаже, за његово спасење и да му Бог дарује чисто и непорочно ђаконство. Јектенија се у чиновнику обично штампа обрнуто, да у исти мах могу из чиновника читати и архијереј молитве и протођакон јектенију.

Када архијереј прочита молитве, подижу новог ђакона и разрешавају му појас, т. ј. орар којим је био опасан, и архијереј узима потом орар, даје га ђакону да целива и руку своју, полаже орар ђакону на лево раме, говорећи велегласно: *аксиосъ*, што се и поје у олтару и за певницом трипут. Ово се свршава зато, што ипођакон према својој дужности носи орар опасан на оба плећа, а ђакон, који при богослужењу има крај орара у рукама, дужан је носити орар на левом рамену. Потом се дају новом ђакону наруквице, који их, и руку архијереја, прво целива, а архијереј каже: *аксиосъ*, што се поје трипут у олтару и за певницама, т. ј. достојан је нови ђакон да буде обучен у видљиви знак свога чина и служења, у орар и наруквице, и да је добивши благодат св. Духа постао достојан да свршава поверену му свештену службу. Затим се новом ђакону даје рипида (или ако ње нема покровац), пошто архијереј каже: *аксиос* (поје се опет у олтару и за певницама трипут), а нови ђакон целива слику херувима на рипиди и архијереја у руку и раме, и поставља се код престола „стрици скѣтѣмъ“ (чиновник), т. ј. да чува свете даре. Све одежде и рипиду показује архијереј прво народу кроз царске двери, да би тиме као тражио сагласност од народа, узглашавајући у исто време: *аксиос*. Обично ђакон стаје с леве стране престола и веје над дискосом, а рипиду држи до возгласа: „скѣтѣмъ скѣтѣмъ“, јер тада настаје време причешћа¹. Ђакон над даровима веје рипидом крстообразно, наиме прво простире рипиду над св чашом, затим над св. дискосом, затим је спушта поред св. сасуда према страни где стоји св. јеванђелије или дарохранилница, и потом је преноси на предњу страну престола. Тако се понавља неколико пута до возгласа: *И сподѣви насъ...*, при ком возгласу хиротонисани целива св. слику на рипиди и предаје је ипођакону².

¹ Никодљскій, Пособіе..., 709.

² Дмитріевскій, Ставленникъ, 47.

Рукоположени се ђакон причешћује први од ђакона, а иза прото-ђакона, зато, што се на њему извршило обновљење благодати. Пре причешћа новорукоположени ђакон даје целивање мира свима ђаконима који учествују у богослужењу, и сам га прима од њих. „Новорукоположени ђакон — каже Симеон Солунски — после преношења божанских дарова на жртвеник, када треба да се изговори завршна молитва, чита прозбе (т. ј. јектенију прѣсти пріймше), сведочећи тиме и показујући народу, да је он постављен за служитеља Божјег и да је добио од Њега благодат да чини прозбе и да призива народ на молитву и мољења, и да их узноси Богу, у чему је дужност служења“¹.

Рукоположење презвитера.

Рукоположење за презвитера врши се само на св. литургији св. Јована Златоустога и св. Василија Великога, а никако на литургији пређеосвећених дарова, и то после преноса св. дарова са жртвеника на престо, по свршетку херувимске песме (чиновник), да би рукоположени презвитер могао учествовати у освећењу дарова, јер он се одређује не само да служи при тајнама, но да их и врши.

У архијерејском чиновнику код входа у чину литургије св. Јована Златоустога стоји, да када архијереј прилази за време херувимске песме жртвенику, „полагаетъ ѧѣрх на ѣгѡ (т. ј. ђакон који ће се посветити за презвитера) рѧмо“². Симеон Солунски каже да он тиме као свршава служење ђаконско, и за време великога входа носи божанствени агнец³. Но како нису сви ђакони навикли на ово, т. ј. на вршење службе протођаконске, то место дискоса с покровцем, добија ђакон који се рукополаже за презвитера — аер³. Због тога сада ђакон који се рукополаже за презвитера, носи ваздух не на плећима, но на глави.

По свршетку херувимске песме почиње хиротонија за свештеника, и свршава се на исти начин као и ђаконска хиротонија, с том разликом, да га од среде цркве воде протођакон и ђакон, а не ипођакони, а око престола га воде презвитери, а не ђакони.

¹ Migne, Patr. gr. T. 155, 393. О разлици садањег словенског чина и грчког, види Дмитриевскій, Ставленникъ, 50.

² De sacris ordinationibus, с. 137.

³ О служеніи и чиноположеніи правосл. церкви, 1844 г. § 288, стр. 117.

Пред престолом приклања нови презвитер оба колена, а не једно, у знак да прима већу службу и виши дар од ђакона, јер сада се поставља за свештеника и вршиоца тајана и молитвословља¹. Када клекне нови презвитер, полаже руке на часни престо и меће чело међу руке. Обичај приклањања једног и оба колена при хиротонији ђакона и презвитера утврдио се у грчкој бого-службеној пракси у XV. столећу по Симеону Солунском, код кога ово налазимо први пут, а дотле је у овом погледу владала неједнака пракса. Пред молитвом: „Бжѣственнаа благодѣтъ...“ узглашава презвитер који га је водио: Бѡнѡмѡз, а не ђакон. Пре читања архијерејских молитава, протођакон каже: Гдѣ помѡлимса, а јектенију (мѡромз Гдѣ помѡлимса) за време архијерејских молитава (обратно штампану) говори тихо најстарији презвитер. У двема архијерејским молитвама призива се на новог презвитера благодат св. Духа. У првој архијереј моли Бога, да нови презвитер живи чистим животом, у тврдој вери, да силом благодати буде савршен, да у свему угађа Богу, да достојно живи у свештенству и т. д., а у другој моли Бога да га испуни благодаћу, да достојно и чист стоји пред жртвеником (т. ј. престолом), да проповеда св. јеванђелије и приносе даре и жртве, да обнавља варод крштењем и да при другом доласку добије награду „доброг икономства свога чина“, т. ј. доброг вршења дужности свога звања. После молитава архијереј даје новом презвитеру презвитерску одежду епитрахилъ, који се меће пошто се скине орар. Затим му архијереј даје појас, фелон и службеник, као руководство за служење². При сваком примању од ових ствари (пошто их архијереј прво благослови), нови презвитер целива крст на предмету и архијереја у руку.

При давању одежда и службеника архијереј узглашава: аксиос, што се и поје, као и код хиротоније за ђакона. После свега хиротонисани презвитер „ѡхѡдитз, ѡ цѣлѡетз ѡрѡимандрѡты, ѡ сослѡжитѡли всѡ вк рѡмина“, изражавајући при ступању у нови позив узајамност, везу и љубав према свима. Потом стаје у ред са свештеницима. При целивању дискаса и путира, при речима „Козлюбѡ тѡ, Гдѣ, крѣпостѡ...“, после

¹ Испор. Симеон Солунски (Migne, Patr. gr. T. 155, 388).

² „Книга сѡзжѡвникз всѡкѡ ѡтъ потрѡбна кз сѡзжѡнѡю, на пѡмѡтъ же молѡтвз да не глабѡлетз“. Сѡзжѡвникз, Извѡст. ѡрѡитѡльноѡ, Госѡды свѡщѡннѡи...

архимандрита а пре других презвитера, прилази новохиротонисани презвитер „јер има првенство над свима јерејима. За њим целивају остали јереји светиње и архијереја у рамена и десницу његову“ (Чиновник, лит. Златоустова). После преложења дарова, архијереј узевши св. агнец и одломивши горњи део св. агнеца где пише ХС, даје га новорукоположеном презвитеру говорећи: Прїимї залогъ сїй, ѿ сохрани ѿгò цѣлѣ, ѿ неврѣдїмъ до послѣднїагѣ твоегѣ ѿдыханїа, ѿ немже ѿмашн ѿстѣванъ быти, ко вторѣ ѿ страшногѣ пришествїе, великагѣ Гда Бга ѿ сїса нашегѣ Іиса Хр҃та“. То бива овако: архијереј полаже на нарочити дискос¹ губу из антимиона и на њу частицу ХС² од св. агнеца, и даје дискос посвећеном презвитеру, који узима дискос целивајући архијереја у руку, и отишавши стоји иза св. трапезе, и положивши руке на св. трапезу чита тихо 50. псалом. А пред возгласом архијереја: „свѣтѣ свѣтѣмъ“, нови презвитер враћа св. хлеб архијереју, целива архијереју руку и стаје на своје место. Нови презвитер приступа к причешћу први од презвитера, јер има предност због благодати и обновљења од св. Духа³. Новорукоположени презвитер, пошто иза: Ох мїромъ ѿзыдемъ целива крај престола и пошто се поклати архијереју, чита заамвону молитву, јављајући тиме народу своје ступање на степен свештенства.

При рукоположењу епископ је дужан да упућује рукоположене на црквена правила, која се тичу њихове службе. Сада се после посвећења даје књига: „Поученіе святительское къ новопоставленному іерею“⁴.

¹ Код Симеона Солунског читамо да се при посвећењу презвитера, претходно, на проскомидији спрема на жртвенику други агнец, који после узима у руке новорукоположени презвитер (De sacris ordinationibus с. 147). На московском сабору 1666/7 било је постављено питање, да ли треба новопосвећеном презвитеру давати цео, нарочити за то спрењени агнец, или део агнеца спрењеног за ту литургију. На истоку није било јединствене праксе у овом погледу, кадгод се давао цео агнец, кадгод део агнеца. Но пошто се дешавало да је нови презвитер добивши агнец, одмах га и употребио, то је био чешћи случај да се давао само део агнеца. Никольскій, Посobie... 711.

² Код нас само на губу, без дискаса.

³ Symeonis Thessalonicensis, De sacris ordinationibus, с. 150.

⁴ Грчки чин презвитерске хиротоније се врло мало разликује од словенског. Разлике види Д м и т р і е в с к і й, Ставленникъ, 91—92.

Рукоположење епископа¹.

Један дан или неколико дана раније пре посвећења архијереја бива наречење², и то код нас бива у цркви у присуству архијереја и патријарха. Архијереји се облаче у мандије, а патријарх поврх ове меће на себе епитрахил, омофор и наруквице. Ту је и бљудо с крстом, и чаша са св. водом. Новонаречени епископ прима благослов од патријарха и после тога се чита указ: Честный отецъ архимандритъ, или иеромонахъ (име). Благочерный и хрилюбивый Государь и король нашъ Александръ, иманнимъ своегѡ Величества оказомъ повелѣветъ, и сватѣйшій архіерейскій соборъ благословляютьъ твоѡ святѣню вътъ еѣпкопомъ бгоспасѣмымъ епархіи... Изабрани архијереј одговара: „Понѣже блгочерный и хрилюбивый Государь и король нашъ Александръ, король Сербскъ, Хорватскъ и Словѣнскъ, повелѣхъ произвести, и сватѣйшій архіерейскій соборъ сѣдили менѣ достѡйна въти въ таковою службу, благодарю и пріемлю и ни малѡ вопреки глаголю“, при чему чини архијерејима поклон. Затим бива кратко молебнo пјеније. Патријарх почиње возгласом: Бгбословѣнъ Бгъ нашъ..., а остали архијереји говоре Царю нескѣнный, трисвето, и после Оченаша патријарх говори возглас: Икѡ твоѡ естъ... Затим долази духовски тропар и кондак: Бгбословѣнъ еси Хрѣте Бже нашъ..., Слава, и нѣнѣ: Егда снизшедохъ ѡзыки слѡ... Затим патријарх говори јектенију Помилѡй насъ Бже..., у којој се после прозбе за владара и владарски дом, и за патријарха, моли ѡ всѣчестномъ архимандритѣ (име), новонабранномъ во еѣкпа богоспасѣмымъ епархіи... После прозбе за всю братію, и за всю православныя хрѣтіаны, и возгласа и завршних молитва бива отпуст дана педесетнице: Иже въ видѣнии огненныхъ ѡзыкъ..., иза кога бива многолетије краљу, патријарху и нареченоме. На крају патријарх благослови нареченога крстом и кропи га св. водом.

Рукоположење за епископа свршава сабор епископа и то три епископа, а најмање два (1. правило св. апостола), јер епископи имају једнаку благодат и једнака права духовне власти, зато један епископ не може рукоположити другога, једнак јед-

¹ Врши се по чину Чинъ избраніа и рукоположеніа архіерейскагѡ, М. аѡнѡв.

² Према исказу који имамо у Чинѡ избраніа и рукоположеніа архіерейскагѡ наречење бива пре литургије.

накога. А пошто је рукоположење за епископа дело више власти, то оно припада сабору архијереја¹, који сачињава виши степен епископске власти².

На сам дан архијерејског посвећења, пред литургијом, испуљени архијереји излазе у одеждама кроз царске двери на средину храма, и патријарх узлази на амвон, а остали архијереји око амвона. Спроводе их архимандрити, игумани, протојереји и презвитери, који излазе на северне и јужне двери. Новонаречени се облачи у одежде и одличја архимандрита у олтару, заједно са осталима свештеницима и архијерејима који ће учествовати у хиротонији.

Пре литургије полаже се посред цркве близу амвона слика једноглавог орла са раширеним крилима³, који стоји право, а под ногама му је град са кулама; орао као да стоји на оним кулама. Пази се да нико не стане на орла. Насликан град, по тумачењу Симеона Солунског означава епископију, а орао који лети над њиме означава чистоту, православље и висину богословља (Migne, Patr. gr. T. 155, 408). Затим презвитер и ђакон поклонивши се и целивавши архијереје у руку, иду у олтар, узимају у олтару онога који се посвећује за епископа, обучена у сву свештеничку одежду. Он чини пред часним престолом два поклона до појаса и један до земље, затим се клања архијерејима на царским дверима, силази на доле, и приводе га на орлеца (тепих са сликом орла), који је прострт пред архијерејским амвоном, и то на ноге орла, где се клања трипут, и после узгласа протођаконова: „Привѣдѣтсѧ вѣолюбѣзѣнѣишѣй, ѡзвѣрѣнѣнѣй ѡ бѣтвѣрѣдѣнѣнѣй архѣмандрѣтѣ, (име), хиротонисѧтисѧ во епископа богоспасѣемѧ епархѣи, патријарх пита: Чесѡ рѣди пришеѣл еси, ѡ ѡ нашеѧ мѣрности Chesѡ прѡснѣи?, нашто новонаречени одговара: „Хиротѡнѣю архѣрейскѧ благодѧти, прѡсвѣщенѣнѣишѣѣ“; а на питање архијереја: ѡ какѡ вѣрѡнѣи?, чита јасним гласом никеоцариградски символ вере, држећи у рукама писмено изложено учење православне вере. Када прочита символ вере, патријарх га благосиља крстовидно говорећи: „Благодѧть Бѣга Оца, ѡ Гѣа нашеѧ Иѣса Хрѣста, ѡ стѧгѡ Дѣа да вѣдѣтѣ сѧ тѡбоѡ“.

¹ У апостолској цркви рукоположење на епископски чин свршавао је сабор апостола или мужава апостолских (I. Тим. 4, 14. Дел. 13, 1—3).

² Види Прав. Собесѣд. 1859, јуль, стр. 254.

³ О постанку орлеца види расправу на крају књиге А. Голубцовъ, Саборные чиновники и особенности службы оныхъ, М. 1907.

Затим протођакон понавља опет споменути возглас (привѣдит-
сѧ...) и приводи онога који се посвећује за епископа на сре-
дину орла, и на питање: „ѡвѣи нѧмъ ѡще прострѧннѣе, кѧкѡ ѡпо-
вѣдѣши ѡ свѣйствѧхъ трѣхъ ѡпостѧсѣи непостижимагѡ Бжества“,
чита изложење вере о ипостасима триједнога Бога. Патријарх
благосиља крстовидно онога који се хиротонише и говори:
„Благодѧтъ свѧтѧгѡ Дхѧ да бѣдетъ съ тобою, просвѣщающѧа, ѡс-
крѣпѧющѧа ѡ крѧзмѧющѧа тѧ во всѧ дни жизни твоѧ“. Ова
се формула јавља у словенском чину архијерејске хиротоније
од 1752. године под утецајем грчкога чина. Затим се онај који
прима хиротонију уз споменути возглас протођакона приводи
на главу орла¹, и на питање: „ѡвѣи нѧмъ ѡще, прострѧннѣе, кѧкѡ
ѡповѣдѣши ѡже ѡ кочелокѣчѣнѣи ѡпостѧснагѡ Сѧѧ ѡ слѡва Бжѧ:
ѡ кѧкѡ содѣржиши канѡны свѧтѣхъ ѡбѣтѡвѧз ѡ свѧтѣхъ ѡцѣз, ѡ
предѧнѧѧ ѡ ѡустановленѧѧ црквинымѧ“, чита изложење вере о
ваплоћењу Сина Божија по учењу православне цркве. Затим
даје обећање² да ће чувати каноне св. апостола, седам васељен-
ских и девет помесних синода и правила св. отаца, обећава да
ће непроменљиво чувати црквена предања, уставе светитеља и
све чинове католичке источне православне цркве, да ће чувати
црквени мир, да ће се покоравати архијерејском сабору и бити
сагласан у свему са епископима, да ће у страху Божјем и бо-
гољубивим понашањем управљати поверено му стадо. Даље
исповеда новоизабрани да није никаквим даром добио епископ-
ско достојанство, обећава да ништа неће чинити против свеш-
тених правила по заповести силних, макар му и смрћу претили.
Обећава да неће улазити у ствари других епархија ни из какве
побуде³, обећава да неће примати стране обичаје у црквена
предања и чинове, но да ће чувати предања и све чинове не-
измењено с католичком источном православном црквом и са-
гласно са св. арх. сабором и четири патријарха, чувара источне

¹ Трипут се приводи новонаречени и трипут пита за веру због тога, да се покаже како се црква држи заповести апостолске: Рѡкии скѡрѡу не возлагѧѧ ни на когѡже (I Тим. 5, 22).

² О садржини исповедања и архијерејских обећања види радњу Церковныя постановленія о священствѣ, Прав. Собесѣд. 1859. июль, 251—254. и Дмитриевскій, Ставленникъ 157.

³ Т. ј. да неће литургисати или чинити друго што од свештених ствари без воље архијереја оне епархије, да неће рукополагати ни јереја ни ђакона, нити другог каквог клирика туђе епархије, нити примати од других рукоположене клирике у своју епархију без отпусних грамата њихових архијереја.

побожности, и најпосле да ће бити веран поданик краља и престолонаследника¹.

Кад патријарх прими ово од новоизабранога епископа писмено потписано обећање, благосиља га говорећи: *Благодать сѣгашъ дѣа, чрезъ мою мѣрность, производитъ тѣ, боголюбѣзникъшаго архимандрита, или иеромонаха, (име), избраннаго епископа ево-спасѣмыя епархїи (име)*⁴. Онај који се хиротонише клања се трипут архијерејима. Протођакон га приводи к архијерејима, а он им целива руке; затим га одводи на орла и стане између протођакона и ђакона окренут истоку. Протођакон говори многољетије краљу, патријарху и новоизабраном епископу. За време појања многољетија патријарху, новоизабрани се клања патријарху и архијерејима, што такође чини и када се њему поје многољетије, иза чега учини поклон Господу и архијерејима, и између протојереја и протођакона иде у олтар. Затим се склања орлец и почиње литургија по чину, на којој се све до малог входа врши обично.

Архијерејска се хиротонија свршава у празнични дан (49. прав. карт. синода), уз присуство множине народа, и то на литургији пред читањем апостола. После входа са јеванђелијем када сви архијереји уђу у олтар после трисвете песме, протопрезвитер и протођакон приводе кроз северне двери к царским дверима онога који се хиротонише, и узимају га архијереји у олтар пред св. трапезу, где учини три поклона пред престолом, и пришавши к св. трапези клекне на оба колена, и полаже крстобразно руке и главу на престо. Архијереји полажу мало отворено јеванђелије писменима на његову главу и држе јеванђелије са свију страна као руку самога Господа, који уздиже онога који се хиротонише, чиме га уједно потчињава закону јеванђелија. Најстарији од архијереја узглашава гласно молитву посвећења: *Избранїемъ ѿ избраномъ² боголюбѣзникъшихъ архїереевъ, ѿ вселѣнныиѣхъ собора³, Бжественнаѣ благодать... пророче-*

¹ О скраћивању ових обета и њиховој измени види Дмитриевскій, Ставленникъ.

² *Ψήφου καὶ δοκιμασία*. Ове су речи унесене у чин архијерејске хиротоније у дубокој старини и имају свој основ и у канонима (4. прав. I. васељ. синода) и у црквеној пракси. Под *δοκιμασία* разуме се брижљиво испитивање умних и моралних својстава епископског кандидата. У чему се састојала *δοκιμασία* у пракси старохришћанске цркве, може се јасно видети из 50. прав. картагинског синода.

³ т. ј. нижих клирика.

стѣветъ тѣмъ вѣлюбивѣншаго архимандрита, или іеромонаха, (име), избраннаго во епископа вѣспасаемыхъ градѣмъ (име). Помолимся оубо ѡ немъ, да прїидетъ на него вѣгодать всестѣгѣмъ дѣла, иза које поју Гдѣи помилави трипут. Затим патријарх благосиља трипут по глави онога који прима хиротонију, говорећи: Ко ѡма ѡца, ѡ сѣа, ѡ стѣгѣмъ дѣла, кнѣѣ ѡ прѣснѣ, ѡ ко вѣкѣи вѣкѣмъ, док му остали архијереји држе на глави јеванђелије, а затим архијереји полагају десне руке на главу онога који се хиротонише и патријарх чита две молитве. Док он чита молитве Ђѣко Гдѣи Ђѣе... и Гдѣи Ђѣе нашь, понѣже невѣозмѣжно..., један од архијереја чита тихо јектенију: Мѣромъ Гдѣс помолнимъ..., у којој моли Бога за патријарха, за свештенство, за заштиту, опстанак, мир, здравље и спасење њихово и за дела руку њихових, за онога који се рукополаже и за владара. После молитве, када патријарх скине са главе онога који се хиротонише св. јеванђелије и метне на престо, скидају с њега архимандритски крст и фелон, и подноси му ипођакон: сакос, омофор, крст, панагију, митру. Нови епископ узевши сваки од ових предмета, целива крст на њему, подноси га сваком архијереју на благослов, целива им руку и облачи се. При облачењу или метању сваког од ових предмета патријарх узглашава ѡѣѣосъ. Пошто се уз помоћ ипођакона нови епископ обуче, целивају га архијереји.

После хиротоније сви узлазе на сопрестоље, а нови епископ заузима место с десне стране најстаријег архијереја, и подељује мир за апостол и за време читања апостола седа на престо посред архијереја. Нови епископ врши благосиљање народа дикиријама и трикиријама после јеванђелија, после великога входа и при Спаси, Ђѣе, лѣди твоѣ... , и говори возглас после сугубе јектеније. На великом входу обично патријарх узима од протођакона дискос, а нови епископ од архимандрита путир, спомињући патријарха, сабор, митрополите, архиепископе и епископе, војеначалнике и градоначалнике, војску и све православне хришћане.

За време причешћа патријарх даје презвитерима тело Христово, а нови епископ св. чашу. По свршетку литургије скидају се сви архијереји у олтару и приводе новопосвећенога епископа к патријарху, и он полагаје на њега уз осењење руку архијерејску расу, панагију, архијерејску мандију (с изворима), камилавку и клобук, и даје му бројанице. Затим архијереји из-

лазе из олтара и патријарх узлази на амвон. Протојереј и протођакон приводе новопосвећенога к амвону и тамо посред народа ступа новопосвећени у дужност архипастира. Овде му патријарх уручује с пастирском поуком¹ пастирски жезао, иза чега нови епископ узевши жезао узлази на амвон и благосиља народ обема рукама према истоку, западу, југу и северу.

Грчки чин избора и хиротоније епископа на православном истоку² разликује се у многим чему од данашњег словенског чина. У савременој грчкој пракси православног истока не употребљава се *Τύξις, γινόμενη ἐπὶ χειροτονίᾳ ἐπισκόπου μετὰ τινος πλατυτέρας ἐκδέσεως τῶν γινόμενον*, који се употребљавао у грчкој цркви у старо време и који је издао Goar³, а који је 1677. године послужио делом као оригинал и за наш словенски савремени Чинъ ѡзбрѣнїѧ ѡ рѣкоположенїѧ ἀρχιερείскагw, но се данас употребљава нешто друкчији чин, прерађен од митрополита ниског Митрофана у почетку XVIII. столећа (*κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Νύσσης κυρίου Μιτροφάνου*). О старим чиновима архијерејске хиротоније савремени грчки евхологиј каже ово: Ови раније штампани чиновни хиротоније за епископа не свршавају се сада тако, но следећим начином, по изложењу просвећеног митрополита ниског господина Митрофана, које се врши у свима Христовим црквама⁴. Свој исправљени чин архијерејске хиротоније издао је Митрофан први пут у архијерејском чиновнику 1814. године, штампаном у Венецији његовим трошком. Овај чин после је прештампаван не само у венецијанским и цариградским издањима евхологија, но и у атинским⁵. Савремени словенски чин архијерејске хиротоније прештампан је из једног рукописа библиотеке петроградске духовне академије (№ 126), који је посведочен и испитан од Јоакима патријарха 1677. из старог грчког чина и словенског по старој рукописној књизи. Овај чин исправљао је

¹ Која се штампа у чину архијерејске хиротоније. Има још и једна кратка поука уз давање жезла: *Прѣимѧ жѣзлѧ, да пасѣши...*

² Описали су га еп. Порфириј Успенскій, *Книга моего бытїа*, Спб. 1896. ч. III. стр. 425—433; архим. Софонїѧ, *Странникъ*, 1874. т. IV. стр. 49—64 и делом Серединскій, *Христ. Чтен.* 1871. № 10, стр. 555—566.

³ *Εὐχολόγιον...*, 1640. р. 252—253.

⁴ *Εὐχολόγιον*, Venet. 1767. σελ. 143.

⁵ Види о овоме код Дмитриевскій, *Ставленникъ* 169—70, као и о разликама између словенског и грчког чина архијерејске хиротоније.

између 1721-25. по поруци св. архијерејског Синода архимандрит Гаврило Бужински¹, и одобрен је од Синода и штампан је 1725. године за црквену употребу, те је тако св. Синодом уведен у праксу. Све до 1856. био је овај чин у употреби, када га је московски митрополит Филарет исправио и Синод исправку одобрио за штампу и употребу. 1901. године св. Синод је прегледао и учинио измене и у овом Филаретовом чину².

Произвођење у црквене чинове.

За степене јерархијског чина, који се оснивају на божанској установи посвећује се чином св. тајне свештенства, а за оне степене који су установљени духом и животом цркве, установила је црква освећења у облику молитвословља. Најобичнија посвећена ове врсте су — осим оних која претходе ђаконату и презвитерату (чаташтво и ипођаконство), а која смо изложили — посвећење 1) архиђакона или протођакона; 2) протопрезвитера или протојереја, и монашких чинова; 3) игумана и архимандрита.

Произвођење у све ове чинове бива на литургији, посред храма, за време входа са јеванђелијем³, као што бива и награђивање надбедреником и митром. Онај који се производи за архиђакона, почиње литургију као и обично и говори велику јектенију. На малом входу он носи св. јеванђелије насред храма к архијереју, где предаје јеванђелије млађем ђакону. Ко се производи за архиђакона или протођакона и протозвитера, приводи се од протођакона и ђакона из средине храма к престолу, чини три земна поклона и приводи се к архијереју, и трећи пут падне на колена. Архијереј седећи благосиља га крстовидно трипут по глави, и уставши полаже му руку на главу. Ђакон каже: Г҃ѣ помѡлимса, и архијереј чита молитву, при посвећењу архиђакона или протођакона „Г҃ѣдо Г҃ѣи Бж҃е наиш...“, у којој моли: „С҃амъ ѡдѣй в҃годѣтїю с҃ю архїдїаконства, присѣцаго раба твогѡ, (име), ѡ оу҃раси егѡ ч҃еностїю твою, вк начааѣ стоаѣти дїаконвк, люда твогѡ, ѡ образ добрх егѡ в҃ти с҃щымъ по с҃мъ...“ Код

¹ Потоњи епископ рјазански и муромски.

² Види опширније о овом Дмитријевској, *ibid.* 186—224.

³ Ако архијереј не служи литургију, то се пред овим временом доносе архијереју: епитрахил, наруквѣце и омофор, и он се облачи у ове одежде, стојећи на месту (чиновник, Чинъ бываемый на произведеиіе и҃вмена). И у овом случају произвођење на споменуте чинове врши се на малом входу,

посвећења протопрезвитера или протојереја моли архијереј Бога: „Самъ ѿдѣи твоёю благодатію и врата нашего, (име), и ченостію оукраси егѡ, въ началѣ стоати пресвѣтерыхъ люда твоегѡ, и добрыхъ образъ свѣтымъ съ нимъ быти оудостои“. Код посвећења за игумна, моли архијереј Бога: „и рава... сего, егѡже благоволиахъ еси поставити надъ нѣю (т. ј. паством) и гѣмена, достоина покажи твоёа бл҃гости, и всѣкими добродѣтельми оукраси, чрезъ свѣйственнаа дѣла, благій образъ свѣтымъ подъ нимъ бивающихъ“. Затим у тајној молитви моли архијереј Бога да овај игуман буде веран и мудар управитељ умне пастве која му је Богом поверена. После молитава архијереј при посвећењу за архиѣакона, протоѣакона, протопрезвитера, протојереја, знаменује га крстовидно говорећи: „Благословѣнъ Гдѣ: се бысть рава вѣи, (име), прѡтодіаконъ (или архидіаконъ), во ѣмъ оца, и сѣна, и сѣагѡ дѣа“. Или: прѡтопресвѣтеръ сѣкѣиша вѣиа цркви, (име): во ѣмъ...“, и положивши архијереј руку на главу онога који се посвећује, узглашава: „Ѧіосъ“. Затим појци поју трипут: аксиос, и иду служашчи у олтар кроз царске двери по чину. Ако произведени протојереј није имао надбедреник, то му се он даје. Потом архиѣакон или протоѣакон узима од млађег ѣакона јеванѣлије, подноси га архијереју на целивање и говори по обичају: „премѣдрость прѡсти“¹.

При посвећењу за игумна и архимандрита, привођење и клањање, знаменовање по глави и полагање руку, бива све као и код посвећења за архиѣакона и протојереја, и после гдѣ помѡнимъ, архијереј чита молитву²: „Бже, всегда члѣккѡхъ спасѣніа прѡмысль творѣи...“, и бива приклањање главе уз тајну молитву: Приклоніи Гдѣ. Затим протоѣакон узглашава: „Покѣли владыко“, а архијереј велегласно говори: „Благодать всеѣагѡ дѣа чрезъ нашѡ мѣрность производитъ тѡ и гѣмена, чѣкѡ двѣтели Гдѣ Бга и Гѣса нашегѡ Іѣса Хрѣта, (рекавши име чији је храм, прѣсѣкѡ владычицы нашеѡ Бѣы, или сѣагѡ (име), чији је храм). Затим, положивши руке на његову главу, узглашава: аксиос. Произведени игуман целива архијереју руку, десно и лево раме, и стане с осталим игумнима по чину, и улазе у

¹ О разлици садањег словенског чина произвођења архиѣакона и протоѣакона од грчког, види Д м и т р і е в с к і й, *ibid.* 74—5.

² Ако архимандрит који се производи није био игуман, то архијереј при посвећењу његову за архимандрита чита молитве, које се читају при посвећењу за игумна, а ако је био игуман, онда се ове молитве не читају.

олтар по чину. Код произвођења за архимандрита после протођаконова возгласа: *повели ѿ вѣко, архијереј чита: Бл҃годѣтѣ всѣстѣи гв д҃ха чрѣзѣ мѣрностѣ нѣшѣ производитѣ тѣмъ архімандрита, чѣннѣмъ ѡбѣтѣли...* Ако се архимандриту даје митра, то се она без читања молитава и без појања: аксиос¹ полагае на њега, пошто архијереј прво благослови архимандрита руком, а он целива архијереју руку и митру. Тако се обично меће и крст. По свршетку литургије, архијереј даје игумну или архимандриту жезао говорећи: „Прѣимнѣ сѣй жѣзлѣ, ѿмже ѡтвѣрждѣй пѣствѣ твоѣ да правнѣши: ѿкѣ ѿ слѡво ѿ маши ѡдѣтнѣ за ю, нѣшемѣ Б҃гѣ, во днѣ сѣдѣ“, и држи му поуку о његовим дужностима према пастви и братији, и братије према њему, која је поука штампана код овог чина у архијерејском чиновнику. По истом чину архијереј производи и игуманију, само се на крају каже: *ѿѿѣа*².

Одликовање надбедреником и митром.

Они који добију ово одликовање, иду на литургији на малом входу заједно са другим свештенослужитељима. Када протођакон обнесе јеванђелије око амвона, он даје другом ђакону јеванђелије, а сам са трећим ђаконом и са оним који се одликује чини поклон архијереју, и иду у олтар. Тамо онај који се одликује чини земни поклон пред престолом, целивајући га, и окренувши се архијереју, клања му се, затим долазећи на доле поново се клања, и долазећи до амвона, опет му се клања. Архијереј га благосиља и меће му оно чим се одликује, узглашавајући: аксиос. Појци поју трипут: аксиос, протођакон узима од ђакона јеванђелије, архијереј узима дикирије и трикирије и свршава вход са јеванђелијем.

¹ Митра се може дати архимандриту одељено и у другим приликама, а не на дан посвећења за архимандрита. Ако се архимандриту (или протојереју — код Руса) одељено даје митра, тада се на божанској литургији, по изласку из олтара са јеванђелијем приводи архимандрит (или протојереј) к архијереју, који не говори никакву молитву, но само благосиља архимандрита руком, а архимандрит целива архијереја у руку и митру. Затим стаје архимандрит у ред с архимандритима и иду у олтар кроз царске двери, и бива све по чину (арх. чиновник код чина произвођења за архимандрита).

² Пближе о овом чину види Д м и т р і е в с к і й, Ставленникъ, 134. и даље.

Тајна брака¹.

Појам и видљива страна брака.

Као што се духовно умножавање чланова цркве врши постоју свештенства, тако се телесно умножавање чланова цркве врши браком. Брак је тајна, у којој жених и невеста пред свештеником и црквом дају слободно обећање о њиховој узајамној супружанској верности, и њихова се веза благосиља као слика везе Христове са црквом и подељује им се благодат, која освећује њихова слободну везу за узајамно помагање и благословено рађање и хришћанско васпитавање деце.

Две битне ствари спадају у видљиву страну тајне брака, наиме прво свечана изјава жениха и невесте пред црквом, да они из узајамног и слободног пристанка ступају у брачну везу, и затим свечани благослов њихове брачне везе од свештеника, који им ставља на главу венце говорећи: „*Вѣнчаѣтсѧ рѣбѧ вѣнчѣи (име), рѣбѣ вѣнчѣи (име), во ѿмѧ оцѣ, ѧ сѧа, ѧ стѣгнѧ дѣа (једанпут над женихом и једанпут над невестом —), и затим благосиља младенце трипут говорећи при сваком благосиљању: „Гдѣи Бѣже нашѧ, слѧвою ѧ чѣстїю вѣнчѣи ѧ“.*

Извршилац и субјекат тајне брака.

Извршилац брака је епископ или презвитер, односно парох једне стране, жениха или невесте, или какав други свештеник одређен од њихова свештеника. Ђакони и мирска лица не могу извршити тајну брака. Јеромонах по 84. правилу номоканона при великом требнику обично не може свршити ову тајну, но по потреби у нас може и он благословити брак.

Субјекат тајне брака су два лица разног спола, један човек и једна жена, са потребним особинама за склапање брака, н. пр. извосно доба, нормално стање и т. д.

Пошто је брак основа породице, а породица добро осно-

¹ *Литшерашура*: О брактѣ въ прав. цѣркви, Прав. Собѣсѣд. 1859, II, 369; III, 3, 119, 217, 325. — А. А. Катанскій, Къ исторіи литургической стороны таинства брака. Христ. Чтен. 1880, I, 98. — Дим. Јанковић, Обред обручења и венчања првобрачных у XIII. и XIV. в. Источник 1901, 325. — Свящ. А. В. Петровскій, Къ исторіи развитія стороны чина вѣнчанія, Христ. Чтен. 1908 (дек.), 1599—1619. Види и литературу наведену код Thalhoffer-Eisenhofer, Handbuch der katholischen Liturgik, II, 439.

вана је потпора цркве и државе и основ једне добре генерације, то су и црква и држава у погледу брака издале многе законе и прописе, који иду за тиме, да бракови у којима се оснива породични живот буду у истини хришћански и да производе ваљане чланове како цркве тако и државе. Брига око доброг склапања бракова је једна од веома важних обавеза свештеникових. Ова брига донеће добре плодове, ако пастир душа буде радио на томе, да се сви споменути закони врше по слову и духу. Ови закони траже: да су жених и невеста крштени; сведоџбу о смрти једне стране у браку, ако је другобрачни; сведоџбу о родојачности; познавање хришћанске вере¹, наповед², овлаштење од надлежног пароха; ако постоје какве црквене или грађанске запреке, онда се тражи диспензација; узраст, психичку способност, одсуство крвног и духовног сродства, безбрачност са другим лицима, правну способност ступања у брак, да није жених у свештеничком чину, да нису положили монашки обет, да нису разне вероисповести и религије, и т. д.³ Најпосле за достојно примање брака тражи црква да су жених и невеста у стању благодати, и за тајну брака спремају се примањем св. тајне покајања и причешћа.

Мешовити бракови.

Мешовити брак је брачна веза између две особе, које припадају разним хришћанским вероисповестима. Православна црква не дозвољава брак између једног јеврејина или незнабошца и једног православног хришћанина, и не одобрава брак између разних конфесија. Лаодикијски синод у свом 10. правилу каже ово: „Који цркви припадају, не треба безразложно своју децу да сједињују са јеретцима“⁴. А 72. канон VI. васељенског синода забрањује човеку православне вере да се сједињује са јеретичком женом, као и православној жени да се венча са јеретиком,

¹ Брачници треба да знају: Оченаш, Богородице Дјево, Вјерују, Божје и црквене заповести, основно учење православне цркве.

² Пре свршавања брака бива у цркви наповед, навештање, трипут после св. литургије, да би верни, ако би знали за какве законите сметње тога брака (телесно или духовно сродство или каква друга сметња), казали свештенику. Оглашење се понавља, ако се брак не сврши у току два месеца дана после трећег навештаја.

³ О свему овоме види црквено право и односне државне законе.

⁴ Испор. и 14. канон IV. вас. синода.

и наређује, да се такав брак развргне и да се сматра ништавним. Ово црква чини због тога, што разлика у религијском уверењу брачника често доводи до индиферентизма у религијским стварима и до опасности, да или православни брачник буде заведен на апостасију или да се деца растући отуђе од православне вере. Но поред свега тога, црква је силом прилика присиљена да толерира и такав брак, али само под условом, да неправославна страна ни на који начин не пољуља православу страну у својој вери.

Зато је православни свештеник дужан да мудрим начином ради против склапања мешовитог брака, и да православу страну поуком и опоменом задржи од таквог брака. А ако је сав труд свештеников узалудан, не остаје друго, но да пристане на склапање наумљеног брака. Ипак и у том случају свештеник треба да опомиње православу страну, да и даље остане верна православној вери својих отаца, и да у овој вери васпитава и децу¹.

Време и место брака.

Брак се не може обавити у време поста. 52. правило лаодикијског синода прописује: „У четрдесетницу се несме венчавати или славити рођендан“. А црквена пракса протеже ову забрану и на друге постове у црквеној години, и то не може се обавити брак од месопусне недеље², до недеље Томине, у Божићњи пост заједно са временом од Божића до Богојављења; у пост св. апостола Петра и Павла, у пост Велике Госпође, средом и петком целе године, на Усековање главе св. Јована Претече и на Крстовдан. Ове се црквене забране оснивају на томе, што се брак свршава с весељем брачних синова и што се брачна вика и светска радост не слаже са временом које је посвећено молитви, посту, кајању, у које време треба да обратимо своје мисли вечном и небесном³. Ова забрана се такође оснива и на речима св. апостола Павла, који каже: „Не лишайте себе дрвга дрвга, тчѣю по согласію до вѣмени, да прѣвѣдѣте вѣ постѣ ѿ молитвѣ“ (I Кор. 7, 5). Најпослед се ова забрана оснива и на списима св. отаца, који траже уз-

¹ Остало о мешовитом браку види у црквеном праву.

² Целе беле недеље забрањено је свршавати брак, а нарочито у среду и петак ове недеље.

³ Испор. Ioannes Chrysostomus, Homil. 3 et 18 de statuis ad popul. Antioch.

државање у светим временима. Исто тако не свршава се брак у дане васкрсне и на велике празнике¹.

Из веома важних разлога и изнимно, може се диспензацијом епископа дозволити благосиљање брака и у споменута времена поста, али без икакве гозбе и вике. Осим забрањених времена поста, брак се може обавити у све дане до подне, и то обично после св. литургије, или између јутрења и литургије, а то је због тога, што су брачници и сватови тада у трезвеном стању и у таквом расположењу, какво приличи чину брака. Брачници пре примања тајне брака тај дан ништа не једу и не пију.

Брак се свршава у цркви у присуству оних који ступају у брак, и у присуству сведока. Црква је место за свршавање св. тајана, јер у њој струји благослов Божји у највећој мери, и само изузетно и из важних разлога може се брак обавити у приватној кући, али са дозволом епархијског епископа. Ако су вереници из разних парохија, онда се обично обавља венчање у парохији невесте. Сваки се брак врши одељено, а више бракова заједно није дозвољено благословити.

Чин тајне брака.

Свештена радња тајне брака има два дела: *обручење*² и *венчање*. На обручењу се пред Богом утврђује намера жениха и невесте да ступе у брак, и у знак и као залога тога, меће им се на руке прстење. На венчању им се благосиља њихова веза и моли од Бога благодат. У требнику се одељено штампа чин обручења од чина венчања, јер се пре обручење свршавало одељено од венчања. На челу чина венчања у требнику читамо: „ѡци ѡубѡ хотѡтѡ къ тѡждѡ времѡ вѣнчѡтисѡ, къ ѡдѡтѡ ко храмѡ“³. Сада се увек врши венчање одмах иза обручења.

¹ Никольскій, Пособіе 723.

² Обручење значи залог (II. Кор. 1, 22; 5, 5; Еф. 1, 14), што се на њему дају заручницима прстење на руке, а венчање се зове што се на брачнике међу венци.

³ По 98. правилу VI. васељ. синода веза између два лица везана у цркви чином обручења има снагу брака, јер „који узме ради брачнога суживљења женскињу, која је с другим заручена, а жив јој је још заручник, нека подлегне осуди за прељубу“, и зарука се може развести само оним узроцима, којима се и брак разводи. Ко је заручен црквеним обредом, а још није венчан, ако му умре заручница, па се после ожени са другом, сматра се другобрачником, као да је са првом заручницом био у браку. Види

Пре обручења свештеник износи крст и јеванђелије, и полаже их на аналогиј на средини храма. Пред свештеником се носи свећњак са свећом. Крст, јеванђеље и свећа су знаци невидљивог присуства Христа Спаситеља. У почетку чина обручења читамо у требнику: „После божанствене литургије, пред свештеником, који стоји у храму (ἐν τῷ ἱερατεῖῳ — ка с’тилици) стоје они који хоће да се спрегну пред светим дверима (πρὸ τῶν ἁγίων Θυρῶν т. ј. притворским), муж с десне, а жена с леве стране. А њихова два прстена леже на десној страни св. трапезе, златан и сребрн... један до другога“¹. Почетак обручења, по смислу ових речи, треба да се врши на самом уласку у храм, у притвор. Код нас се данас обручење врши у храму на царским дверима, камо их обично одводи свештеник (обучен у епитрахилъ и фелон), окадивши једно по једно. Иза заручникâ стоје кумови.

Затим „свештеник благосиља главе новоневесника (прво жениха па невесте) трипут, и даје им упаљене свеће“ (требник).

и тумачење овог (98) правила код Е. п. Никодима, I, 588. Код нас се пре обручења и венчања и пре исповеди свршава прстен у кући веренице. Овом приликом добијају вереници прстев, који носе до обручења и тим се прстеном на обручењу заручују. Приликом домаћег прстена нема никаквог црквеног чина, само бива поука свештеникова о значају тајне брака. Овај прстен наравно нема снагу и важност црквеног обручења.

¹ Прстење обично доноси свештеник у олтар пре обручења, или их црквењак донесе у олтар, а свештеник их меће на престо, од кога добијају освећење, или свештеник скида прстење заручницима с руке, када стану пред царске двери и мећи их на престо. Прстење је данас обично или оба сребрна или оба златна. Прстен округао као целина је символ љубави и верности, коју ће брачници чувати до краја света, и од тада ово прстење скидају, да им прстење остане као вечна успомена њихова обећања. Вех Plautus (Miles gloriosus IV, 1, 11) зна за заручни прстен. Тертулијан (Apolog. с. 6) каже за златан заручни прстен: „Aurum nulla (femina) norat praeter unico digito quem sponsus oppignerasset pronubo anulo“. Климент Александријски каже: „Διδῶσα αὐταῖς δακτύλιον ἐκ χρυσοῦ, ὃ δὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ’ εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας“. По св. Амвросију (Ер. 34.) овако каже св. Агнеза сину римског градског префекта, који ју је просио: „Discede a me, quia iam ab alio amatore praeventa sum, qui anulo fidei suae subarrhavit me“. Исидор Севилски De eccl. off. I. 2. с. 19) већ зна за обичај да невеста заручни прстен носи на четвртом прсту, „quod in eo vena quaedam ut fertur sanguinis ad cor usque perveniat“. Види Thalhofer-Elsenhöfer, Handbuch der katholischen Liturgik II, 443.

Благосиљање неки врше обично руком, јерејским благословом, а други¹ упаљеном свећом, коју иза благослова даје младенцима. Упаљене свеће у рукама новоневесника означавају чистоту њихова живота, светлост њихових врлина и светлост благодати тајне брака. Према томе другобрачнима као недевственима не би требало да се дају свеће², но тако се обично не чини, и свеће се дају и другобрачнима. После давања свећа, пише у требнику: „и увевши их (т. ј. жениха и невесту) у храм³, кади крстообразно, подражавајући побожној намери и делу Товије, који је запаливши цигерицу и срце рибе, димом и молитвом одагнао демона, непријатељског побожним браковима⁴. Потом долазе молитве обручења, које почињу возгласом: „Благословѣнъ Бѣхъ нашъ...; иза кога се говори јектенија Мѣромъ Гдѣ помѡлимсѡ...; у којој имамо прозбе са спасење заручника. После јектеније свештеник чита две молитве, у првој од ових моли да Господ благослови заручнике, а у другој благосиља ову заруку. Затим свештеник узима са престола прстење, и то узевши прво златан прстен, казује трипут: „Съврѣчатсѡ рѡкъ Бжїй (име); рѡкъъ бжїй (име)...“, а при сваком изговарању ових речи указује прстеном на дотично лице, а код завршетка формуле: ко ѡмѡ... чини крст над главом жениха и меће га на трећи прст десне руке, који је до малог прста. Исто тако говори, чини и даје сребрни прстен невести. Жениху се даје златан, а невести сребрни прстен зато, да би се означила предност мужа над женом и да жена има да се покорава своме мужу⁵. После овога кум (или девер или ко од родбине) мења прстење новоневесних. Мењање прстења бива зато, да би се женској слабости дао мушки дух и да би јој се дало разумети, да улази у сагласност с мужем у свима његовим делима⁶. Затим свештеник у молитви Гдѣ Бжѣ нашъ, ѿтрокъ... моли Бога, да би Он, — који је заједно ишао са слугом патријарха Аврама у Месопота-

¹ Николскій, Посobie... 725.

² Новая Скрижаль, ч. IV. гл. 10 § 6.

³ А речено до сада вршило се по требнику на вратима притвора, а овде их — по требнику — уводи у притвор, а тек у почетку „послѣдованїѡ вѣнчанїѡ“ уводи их у храм.

⁴ Новая Скрижаль, ibid.

⁵ ѡ свлженїи и чинопослѣд. пр. ц. § 339. Нов. Скрижаль, 398. Симеон Сол. Разг. о свѡщ. § 241. Христ. Чтен. 1856. стр. 353.

⁶ Нов. Скрижаль, 398.

мији, који је био послан да нађе невесту своје господару Исаку, и да заручи кроз ношење воде Реваку, — благословио и утврдио заруку ових својих слугу у вери, једномислености, истини и љубави, и да благослови ово полагање прстења. Затим бива кратка јектенија: Помѣлѣи насѣ Бѣже... као и у почетку јутрења, додајући јој још и молбу за оне који се заручују. Тиме се свршава обручење. Требало би да се говори и отпуст иза споменуте јектеније, али пошто се одмах свршава и венчање, то се отпуст редовно изоставља.

Чин венчања се свршава овако. Жених и невеста улазе (иду) у храм са свећама, а свештеник иде пред њима с кадионицом појући стихове псалма 127: „Блѣјени всѣ воѣщїи сѣ Гдѣ“, у коме се сликају дарови Божји, послани побожним супрузима, а иза сваког стиха псалма, народ (или црквењак, или појци) поје: „Слѣва тѣбѣ Бѣже насѣ, слѣва тѣбѣ“. Затим свештеник држи поуку брачницима о важности тајне, и како имају да живе у браку побожно и часно. После поуке свештеник пита жениха и невесту, да ли имаји узајамну сагласност да ступе у брак: „Имаши ли (име) произволенїе кѣгоѣ...“. Ово свештеник преводи на српски и тако пита, да би их разумели они, којих се ове речи тичу. Када жених на ово питање одговори: ѣмамѣ честнїиѣ ѳтче, јереј га опет пита, није ли се обећао другој невести, и када одговори да није, то све исто пита и невесту. Ако жених или невеста не одговоре на постављено им питање, или ако одговоре да немају вољу и да су се обећали другом, свештеник их неће венчати. После одговора ѣакон каже: Благословїи кѣко, а свештеник говори почетни возглас: „Блѣгословїеи ѳѣтѣко...“, иза чега ѣакон говори јектенију: Мїромѣ Гдѣ помѣланмѣ¹, у коју се умећу молбе за оне који се венчавају, за њихово спасење, за њихово целомудрије, да би имали синове и кѣри и т. д. После јектеније свештеник чита три молитве за оне који ступају у брак, у којима моли Бога да их благослови, да им да-

¹ За време ове јектеније код нас се обично кумовима дају свеће, а на жениха и невесту меће се превез, од платна, тканине или свиле, и тако се свршава венчање. Код руских литургичара и у требнику нема спомена о овом обичају, који је изгледа к нама дошао са запада (velatio nuptialis), а који је постојао и код Римљана, т. зв. flammeum (sc. velum), као ватра црвен брачни veo, којим се невеста код сватова покривала (Tac. Catull.). Овај veo спомиње Амвросије (De virg. l. 5. c. 26), па папа Сириције (Ep. 7. ad Mediol.), и после њих спомиње се на западу до 14. столећа. Види Thalhofer-Esenhofer, Handbuch der kath. Liturgik, II, 444.

рује миран и дуг живот, узајамну љубав, да виде унучад своју, да им се домови испуне пшеницом, вином и уљем и т. д. После молитава свештеник узевши венце који стоје на блуду¹, венчава прво жениха, потом невесту, говорећи: „Кѣнчѣтсѧ рѧкѧ кѣжій (име), рѧкѣ Бѣжій (име), ко ѣмѧ...“ над женихом, и „Кѣнчѣтсѧ рѧкѧ...“ над невестом. Код изговарања имена указује венцем на дотично лице, а на крају формуле пре полагања венца, чини венцем крст над главом онога (оне) који (која) се венчава, и даје му (joj) да целива венац. После полагања венаца на главу, свештеник их благосиља трипут, т. ј. заједно и жениха и невесту, говорећи трипут: „Гдѣ Бѣжѣ нѧшѧ, слѧвоу ѣ чѣстѣю кѣнчѣй ѧ“². Венци се међу на главу жениха и невесте из почасти и као награда за њихов целомудрени (невини) живот и за чистоту, коју су сачували до венчања³. После полагања венаца на главе брачника долази прокимен: „Положѣлѧ ѣсѣ на главѧхѧ ѣхѧ кѣнчѣ...“ и апостол (Ефес. 6, 10—35), у коме се говори о важности тајне брака, који је слика јединства Исуса Христа са црквом, и о узајамним обавезама супруга. Иза апостола долази алилуја са алилујаријем и чита се јеванђелије (Јов. 2, 1—11) о браку у Кани Галилејској, на ком је био Господ. После јеванђелија долази јектенија: Рѣѣмѧ всѣ ѡ всѣѧ дѣшѣй... и после возгласа свештеник чита молитву за оне који се венчавају, и даље долази прозбена јектенија и Оченаш.

¹ И венци у нашем венчању потичу из незнабожачког церемонијала и прешли су у хришћански обред венчања. Тертулијан (De cog. mil. с 13) полемисе против метања венаца на брачнике као против незнабошког обичаја, но није продро са својим погледима. Св. Јован Златоусти (Hom. 9. in I Thim) види у венцима знак победе над појудом, када на спом. месту овако каже: „Венци као победни знаци међу се зато, што су брачници били неприступни блуду и непобеђени сада могу ући у брачну собу“. Са овим значењем остали су венци у чину венчања. Види Thalhofer-Eisenhofer, *ibid.* Види и Jos. Schrijnen, *La couronne nuptiale dans l'antiquite chretienne. Melanges d'arch. et d'hist. de l'Ec. fr. de Rome, XXXI, 1911, p. 309—319.*

² Формула „Кѣнчѣтсѧ рѧкѧ Бѣжій...“ по словенском требнику изговара се једанпут над женихом и једанпут над невестом, а према грчком данашњем евхологију говори се ова формула трипут над женихом и трипут над невестом, јер иза формуле: Στέφεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ... читамо: Τοῦτο δὲ λέγει ἐκ τρίτου, ποιῶν σχήμα Σταυροῦ*. У Гоар-ову евхологију (Ven. 1730 р. 318) нема да се формула Στέφεται ὁ δοῦλος... говори трипут, но само једанпут.

³ Види молитва на разрѣшеніе кѣнчѣвѧ, ко ђсмѣй дѣнь у требнику, где читамо: сѣѧ кѣнчѣ... мздѣ ѧки ѡдѧѧ ѣмѧ цѣломѣдрѧ.

Потом се приноси „заједничка чаша“, коју свештеник благосиља молитвом (Бжѣ, всѧ сотворѣвѣи...) и даје жениху и невести да по трипут из ње пију вино. При тајни брака употребљава се вино зато, што се на браку, који је Господ благословио својим присуством у Кани Галилејској давало вино, претворено чудом из воде. Вино се овде даје жениху и невести из заједничке чаше зато, да се тиме означи да су дужни живети у нераскидној вези, недељиво руковати и користити се својим имањем и делити међу собом чашу радости и чашу жалости, срећу и несрећу. Затим свештеник „узевши их (жениха и невесту), а кум држи остраг венце, води их сликом круга“ (требник). Свештеник обично сједињује руке жениха и невесте на епитрахил¹ и води их трипут око аналогѣ (на десно кругом), на коме су крст и јеванђелије, и поје сам или појци при првом обилажењу: „Исѣѣ ликѣи, дѣа ѣмѣ...“, при другом: „Сѣѣн мѣнцы...“, а при трећем: „Сѣѣа тѣѣѣ Хрѣѣ Бжѣ...“. Круг означава вечност, и хођењем око аналога брачници изражавају свој обет да ће вечно чувати своју супружанску везу, т. ј. док су живи и да је неће кидати из никојег узрока. Обилажење се врши трипут у славу св. Тројице, која се тиме призива за сведочанство обета. Потом свештеник скида венце, прво жениха, говорећи: „Возвелѣчѣсѧ жѣнѣшѣ...“, у којим речима му жели од Бога увеличење, благослов, умножење потомства и чување заповести. А када скине венац невесте, говори речи: „И тѣѣ некѣсто, возвелѣчѣсѧ ѣкоже Сѣѣра...“ сличне садржине. При скидању венца и младожења и млада целивају венац².

Потом свештеник чита две молитве: „Бжѣ, Бжѣ нѣшѣ“ и „Оѣѣ, сѣѣ ѣ сѣѣѣ дѣѣ...“, у којима моли Бога да благослови оне који су се сјединили у браку, и да им пошаље земаљска и небеска добра. Другу од ове две молитве говори обично окренут брачницима, а код речи „да благословѣтѣ всѣѣ“³ благосиља их. После ове молитве свештеник обично чита молитву „на разрѣшѣнѣ вѣнцѣѣѣ“. Затим долази отпуст, у коме се спомињу боговенчани цареви, равноапостоли Константин и Јелена, као ширитељи праве вере, и св. мученик Прокопије, који је научио

¹ Или их везује марамом.

² Службеник, Москва 1664.

³ Булгаковъ у Настольная книга је против благосиљања овде, јер би свештеник онда код речи „благослови“ увек морао благосиљати.

дванаест жена да с весељем и радошћу иду од брачних одећа и радости на мученичку смрт, као на брачно весеље. Затим долазе поздрави жениха и невесте.

У требнику после отпуста венчања долази „Молитва на разрѣшѣніе вѣнчѣкъ во осмый день“. Као што су у старини новокрштени седам дана носили белу одећу и скидали је у осми дан после свештениковог благослова, тако су и они који су венчани седам дана после венчања носили венце добивене на венчању, и скидаху их у осми дан уз молитву свештеника. Иако су венци награда за невиност према речима ове молитве, то се ове речи поред свега тога говоре и над познатим блудницима¹. Венци у старини нису били метални и у облику круне, но прости венчићи од миртина или маслинина лишћа, или каквог другог растиња које не вене. Данас се ова молитва не чита у осми дан, но се — као што рекосмо — чита пре отпусти на венчању.

Брак после смрти једног супруга или после разлучења њихова, може да се врши и други и трећи пут (искључујући свештенослужитеље). Но православна црква не допушта највољније други и трећи брак, и налаже онима који ступају у други и трећи брак епитимију ради очишћења савести². Па и

¹ У другој молитви: *Боглѣснаа достѣгше ...*, нејасне су речи: „*и спрѣтавшѣ ѣже въ нѣмъ знаменїа*“. *Новая Скрижаль* (404 стр.) овако их тумачи: Родитељи жениха и невесте уговарајући женидбу, то су пред судбеним форумом писмено потврдили и дошли до сагласности. После венчања новобрачни узели су ово документе о сагласности од родитеља и чувају их код себе.

² „Другобрачни се не венчава, и још се одлучује од причешћа св. тајана на две године, а трећебрачни на пет година“. Вел. требник, главѣзна Никѣфора, патријарха константинопольскаго, исповѣдника; 1. прав. лаод. синода; 3. прав. неокесаријског синода и 4. 50. (трећи брак се сматра нечистотом у цркви) и 87. правило св. Василија Великог. Наведене речи из великог требника: другобрачни се не венчава (*ὁ διγαμος οὐ στεφανοῦται* — *bigamus* по *согонатур*) „узете су из 2. правила Никифора исповедника, и значе да онај, који хоће да ступи у брак по други пут, не може бити удо-стојен црквеног благослова за тај његов брак, т. ј. не може се над њим обавити црквом прописано „*последованіе вѣнчанїа*“ (*ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος*), и према смислу овог правила црква не благосиља други брак, него га сматра недозвољеним. Овако суђење о другом браку имало је опћи значај у источној цркви у почетку IX. в., кад је живео патријарх Никифор. Оно је било у цркви и у X. в., као што се то види из једне *διάταξις συνοδικῆ περὶ δευτερογαμίας* цариградског патријарха Сисинија (995—998), који понавља ово Никифорово правило (о овој синод. наредби патр. Сисинија види

чином венчања црква разликује другобрачне и трећобрачне од првобрачних, и чин другобрачних није тако свечан као чин првобрачних. Код обручења другобрачних не чита се молитва: „ГДѣ БЖѣ нашѣ, ѡтрокѣ патријарха...“, и нема јектенија: „Помилѡи насѣ БЖѣ...“. При венчању другобрачних не поје се 127. псалом, не питају се брачници да ли добровољно и непринуђено ступају у брак, не говори се јектенија мѣромъ ГДѣ помолимсѣ... у чину венчања, и прва и друга молитва чина венчања разликује се од оних код првобрачних, јер код другобрачних свештеник моли у Бога брачницима митарево обраћање, разбојничково исповедање, очишћење безакоња. У осталом је чин другобрачних сличан чину венчања првобрачних.

Чин другобрачних свршава се тада, када и жених и невеста ступају у други или трећи брак. Ако ко од њих ступа у први брак, а друга страна у други брак, онда се врши т. зв. велико венчање, т. ј. чин првобрачних.

Св. тајна јелеосвећења¹.

Од душевних болести ослобођава се човек прво св. тајном покајања. Но православна црква има још једно средство исцељења за хришћане болесне телом, које ослобађа не само од

чланак проф. А. Павлова у Виз. Врем. 1895. II, 152—154). Тек касније, наиме у XI или у почетку XII. в. променуло се то суђење цркве о другом браку, као што се то види из једног канонског одговора Никите митр. ираклијског, на односно питање епископа Константина. У томе своме одговору Никита каже, да по тачном учењу цркве другобрачни не може бити удостојен венчања (τοὺς διγάμους οὐκ οἶδε στεφανοῦν), али да се у цариградској цркви на то већ строго не пази, но да се и на другобрачне полагају брачни венци (ἀλλὰ καὶ τοῖς διγάμοις τοὺς νυμφικοὺς στεφάνους ἐπιτίθει), само што дотични морају бити удаљени од св. причешћа за једну или за две године и што свештеник не може учествовати на њиховој свадби. Ова практика постала је од тада свеопћом, те и прописано „послѣдованіе ѡ двобрачномъ“, у коме је полагање венаца на младенце једнако, као кад се венчавају првобрачни. Да се оправда ово одступање од старе црквене праксе о другобрачнима, наводи се у грчком еѡхологију (као и у слов. великом требнику) текст како правила Никифорова тако и канонског одговора Никитиног* Еп. Никодим, Правила. II, 5²⁴—22.

¹ *Литература*: В i n t e r i m, Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christkatholischen Kirche, 6 Bde, 3. Teil. — А. Л. Катанскій, Очеркъ исторіи обрядовой стороны таинства елѡсвѡщенія, Христ. Чтен. 1880, II, 92. — Н e i m b u c h e r, Die heilige Oelung, Regensburg 1888. — М. Архангелскій, О тайнѣ св. елѡя, Спб. 1895. — А. В. Петровскій, Къ исторіи

душевних дефеката но и од телесних болова. Ово средство је тајна јелеосвећења (εὐχέλαιον или ἀκολουθία τοῦ ἐλαίου), свештање масла, у којој се помазивањем тела болесникова уљем призива на њега благодат Божја, која ослобађа од болова телесних и душевних¹.

Видљива страна тајне јелеосвећења, наиме *материја* њезина је уље спремљено благословом и освећењем. Ова је материја изабрана за ову тајну због њезиних особина, које симболизују ефекте ове тајне. Јер као што уље ублажава телесне болове, тако и благодат тајанствено ублажава душевне болове. Затим уље храни светлост и нарочито је средство за давање нове снаге уморном телу. *Формула* ове тајне су речи које свештеник изговара за време помазивања: „*Ὁ ἅγιος, κράς δῆσῃς ἡ τῆλας...*“. Сама *радња* ове тајне је седмократно помазивање у облику крста по челу, ноздрвама, образима, устима, прсима, рукама на обе стране², уз истовремено изговарање речи: *Ὁ ἅγιος...*, тако да помазивање почне код речи: „*ἡ στήλας ἡ ρακά τῶν ἁγῶν*“ ове молитве, да би радња са речима молитве била у уској вези.

Вршиоци тајне јелеосвећења су презвитери, јер св. апостол Јаков каже: „*Βόλητις λι κτὸ ἐκ κάσῃ; да призовέτις пресκῦ-терι цркῶνκνῃλῃ ἡ δὰ μῆτῃς соткорῶтиς надд нῆмῃ, помῆзакши. ἔγὼ ἐλέемῃς ἐο ἡмῃ Γῆне. Ἠ мῆтῃς вῆрῃς сῃсῃтῃς колῆцаго, ἡ воздвῃгнетῃς ἔγὼ Γῆ; ἡ ἅще грῆκῃς бῃдетῃς соткорῃлῃ, ῱пῃстатсῃ. ἔмῃ* (Јак. 5, 14—15). Апостол спомиње овде само презвитере, но ипак не тако као да и епископи не би имали право вршења ове тајне, јер они су вршиоци *κατ' ἐξουχῆν* свију тајана, а то је само зато, што су епископи спречени да иду свима болесницима, што пак могу и чине презвитери. — Према прастаром обичају православне цркве, ову тајну врше седам свештеника (у наслову чина стоји ... *πῆκῆμῃς ῱ седмῃ сῃпῃнникῃς*) јер су седам дарова Духа светог, јер је седмократним полагањем пророка Јелисеја васкрсао умрли дечко (IV. Цар. 4, 35), јер се

послѣдованія таинства елеосвященія, Христ. Чтен. 1903, II (CCXVI) 44. — Kern, De sacramento extremae unctionis tractatus dogmaticus, Ratisbonae 1907. — K. L ü b e c k, Die heilige Oelung in der orthodoxen griechischen Kirche. Theologie u. Glaube 8 (1916) 318—341. — K r ü l l, „Oelung, letzte“ у K r a u s, Realenzyklopädie, II, 526.

¹ Испор. Макарије, Прав. догм. богословије, II, 280.

² Ibid.

седам пута обишло око Јерихона (Ис. Нав. 6, 15), јер је пророк Илија са седам молитава затворио небо на три и по године (III. Цар. 18, 43), јер се Нееман седам пута погрузио у води Јордану (Дел. 21, 26—27). Пошто апостол не одређује број презвитера и суштина тајне не тражи неопходно потребно број седам презвитера, то ову тајну према приликама врши мањи или већи број свештеника. Симеон Солунски каже: „Не треба се много бринути за број, јер број није прописан од апостола. Но иако није број прописан, ипак се треба држати старог предања и треба да су седам (презвитера), како је стари обичај, а у невољи и мање, наиме три... А само један свештеник нека не врши јелеосвећења. Јер као што је за архијереја прописано да не прима хиротонију од једнога, тако ни јелеосвећење нека не врши један свештеник. Јер каже (апостол): нека призове црквене презвитере, а не једног презвитера . . .“¹.

Други пак у случају оскудице више свештеника и у случају потребе да се помогне болеснику, дозвољавају да ову тајну врши и један свештеник².

Субјекаш тајне јелеосвећења је болестан православни хришћанин. Но не тражи се таква слабост и болест, да болесник нема наде на оздрављење, јер у том случају не би могао сам добровољно позвати презвитере и не би могао примити тајну са потребном диспозицијом душе³. А да се ова тајна може вршити и над болесником који није на смрт болестан, најбоље се види из речи апостола Јакова, где каже за болесника „и козδвιγνιτѣ ѳ̅г̅ο Γ̅δ̅α“, као и из самог чина јелеосвећења, где на крају читамо: „и прѣимѣ (болесник) ѿ нѣхѣ (презвитера) благословѣнїѣ и прощѣнїѣ, ѿ х̅о̅д̅итѣ κ̅λ̅год̅ар̅α̅ Β̅γ̅α“⁴. За-

¹ Symeonis Thessalonicensis, De s. Euchelaeo c. 283 (Migne, Patr. gr. T. 155. 517).

² Венијамина, Новая Скрижаль, стр. 406. Изд. 17. 'Ορολογία Μητροφάνους τοῦ Κριτοπόδου код Е. I. Kimmel, Monum. fid. eccl. orient. II. p. 153. Макарије — Шевич, Прав. догм. богосл., II. 283.; Д. Смолодович, Литургика, стр. 269.

³ Caetarum hoc Euchelaeum non vocatur extrema unctio; neque enim extrema aegroti exspectamus et tunc ad hanc accedimus; verum bene adhuc de valetudine ipsius sperantes, utimur isto mysterio sive mystica ceremonia, precantes Deum, ut sanare eum velit atque a morbo quam citissime liberare. Μητροφάνους τοῦ Κριτοπόδου 'Ορολογία код Е. I. Kimmel, I. c. p. 155.

⁴ У требнику П. Могиле (л. 447.) истина читамо: „Ова се тајна даје само болеснима који су близу смрти, а још су при разуму. Тако исто

брањено је свршавати ову тајну над здравима (архијерејска грамата јереју), као и над умрлима (номоканон при вел. требн. прав. 164).

Споменућемо овде, да се на многим местима православне источне цркве јелеосвећење врши и на здравима, и то на велики четвртак и велику суботу, у ком случају свештеници врше јелеосвећење прво над самим собом и потом над свима присутнима. О овом обичају, који је донесен са истока, нема никаква спомена ни наређања у црквеним уставима¹.

Тајна јелеосвећења као лек може се понављати, и један човек може у животу примити више пута ову тајну, јер лекар се зове и даје лекове онолико пута, колико се пута неко разболи². У једној и истој болести ова се тајна не понавља, осим ако је болесник дуго боловао, па оздравио, и опет пао у смртну невољу (Требник П. Могиле 447—8). У пракси, у једној истој болести, тајна јелеосвећења, као и тајне покајања и причешћа понављају се. Римска пак црква врши ову тајну само пред смрт, и зато је зове *extrema unctio*, последња помаст, Симеон Солунски (гл. 285) о овоме пише ово: „Латини говоре, да ову тајну не треба давати болнима, но само онима који умиру, зато, да онај који добије у овој тајни опроштај грехова, не би после свога оздрављења опет грешио. О безумља! Брат Господњи каже: њ моли́тка вѣры спасѣтъ кола́цаго, њ козди́гнетъ е́го ГѢъ, а они кажу, да болесник има да умре... Они говоре да ову тајну треба давати не зато да би се болни исцелили, но зато да би остали неисцељени и да би умрли“.

Да би субјекат ове тајне примио њезине плодове, треба да исповеди православну веру и да се исповеди у тајни покајања³, и пре или после јелеосвећења да прими св. тајне. Дакле ред тајана у вези са јелеосвећењем је оваки: покајање, желе-

и престарелима, и који су од старости изнемогли, који мисле да ће сваки дан умрети, а друге болести и болова немају“.

¹ Испор. П. Р о р љ ђ о в, Χριστιανική Λειτουργική. Ἐν Ἀθήναις, 1869. р. 404. Нов. Скриж. стр. 406. изд. 17. А. Х о й н а ц к и й, Практическое руководство для свящ.-служителей при совершении св. таинства, М. 1882. II, 45. Н и к о л ь с к и й, Посobie... 738—740.

² Испор. Ὁμολογία Μητροφάνους τοῦ Κριτοπόβλου код Е. I. К i m m e l, I. с. р. 156.

³ Испор. Прав. Исповед. I. део, одг. на 118. пит. О дужностима парохискијех свештеника, стр. 67.

освећење, причешће. Овако бива ако нема опасности да ће болесник убрзо умрети. Ако је болесник над ким се врши јелеосвећење тешко болестан и може сваки час да умре, онда се овако врше тајне: покајање, причешће, јелеосвећење, да не би болесник умро непричешћен¹.

Место вршења ове тајне је црква, а када болесник не може да дође у цркву, може се вршити и у дому, као што читамо у наслову чина јелеосвећења, да се он врши „вз цѣркви, ѿ ѿи вз домѣ“.

Чин тајне јелеосвећења.

За свршавање тајне јелеосвећења поставља се покривенсто и на њега се меће здела са пшеницом. Зрна пшенице означавају обновљење и нов живот оздрављења и живота после смрти (Јов. 12, 24; I. Кор. 15, 36—38). Изнад пшенице меће се празно кандило (сасуд), у који се пред „молитвом јелеја над кандилом“ улива чист јелеј, који дотле стоји у једној боци. Треба да је ту и једна боца са црвеним вином². Уље је видљив знак благодати и исцељења према речима јеванђелија: (Апостоли) *мазахъ масломъ многи недѣжнѣи ѿ ѿцѣлѣвахъ*. Вино је знамење крви Христове изливане на крсту ради људског спасења и ради сећања на лек, који је употребио милосрдни Самарјанин (Лук. 10, 34)³. Око кандила (суда) с јелејем убадају се

¹ Требник П. Моги́ле стр. 446. У требнику П. Моги́ле (стр. 447—8) указани су и други случајеви, када се може а када не треба вршити тајну јелеосвећења: Болеснима телом, а донекле још здравима умом и осећајима, или ако су речју или знаком показали скрушеност и жаљење због својих грехова, а потом им се језик завеже и буду лишени ума, или полуде, или падну у неосећање, свакако треба дати ову тајну. — Ако је болесник луд, те је опасност да би могао учинити какву профанаџију светиње тајне, не треба му давати тајне, док год зло не пређе. — Непокајанима, јавним грешницима од смртног греха, одлученима и под клетвом, не може се давати ова тајна. Исто тако не даје се ова тајна онима који иду у рат, на море, на пут, осуђенима на смрт, малолетној деци. — Неправославнима, иноверцима, отпадницима, оглашенима не треба давати ове тајне. Исто тако она се не врши ни над децом до седам година.

² Ако нема вина, може се употребити и сам јелеј. Ц. Вѣсти. 1892, 48. Настольная книга, 1279. Раније се место вина употребљавала вода, у знак чистоте, коју је добио онај који прима помазање, у води крштења. Сада се употребљава увек вино по примеру „велике“ (цариградске) цркве. (Види примедбу у требн. иза јектеније у II. делу чина).

³ Нов. Скрижаль, стр. 408. изд. 17.

у пшеницу седам стручака (босиљка) обавијених ватом за помазивање. На сто се меће и св. јеванђелије и крст. Истина имамо јеванђелије које се чита при тајни јелеосвећења у самом чину у требнику, али оно је знак присуства Христова, као што то видимо из закључне молитве. Обично се на сто међу седам свећа, а и свештеници обучени у светле фелоне¹, стојећи око стола, имају упаљене свеће, које пале после молитвеног дела, а гасе сваки после свога помазивања. И сви присутни имају упаљене свеће. Први свештеник „кади око стола јелеј који је на столу и сву цркву или дом и народ, и ставши пред столом, гледајући према истоку почиње“ тајну јелеосвећења возгласом: Бл̑гословѣнъ Бг̑хъ нѣшъ... Чин тајне јелеосвећења има три дела: 1. молбени део, 2. освећење јелеја и 3. само помазивање јелејем. Молбени део сличан је јутрењу. Иза почетних молитава чита се 142. пс.: Гд̑и, ѡсвѣтѣши мѣтвѣ моѡ... Затим мала јектенија, иза које се поје: алилуја (као у пост) са покајним тропарима: Помѣлѣши нѣсѣ Гд̑и... и т. д. Иза ових долази 50. пс. и свечан канон, који је саставио у IX. столећу Арсеније у пустињи. У канону се приказује моћ тајне. Припев канону је: Мѣлостивѣ Гд̑и ѡсвѣтѣши молѣтвѣ рабѣ своѡхъ, молѣщѣхѣ тѣбѣ². Иза канона, ексапостилара, стихира (у којима се моли болноме исцељење од болести и болова), трисветога и тропара, почиње други део чини јелеосвећења, који почиње јектенијом, у којој се моли да Бог благослови јелеј силом и дејством и наитијем св. Духа. После јектеније улива се уље и вино у кандило и смеша се жлицом, и сви свештеници читају (први гласно а остали тихо) молитву јелеја над судом с јелејем (Гд̑и, мѣтѣю...), молећи се да ово уље буде онима који се њиме помазују на исцељење и на уклањање од сваког страдања и нечистоте тела и духа и сваког зла и т. д. Затим долазе три тропара Господу Исусу Христу, два св. апостолу и брату Господњем Јакову, по један св. Николи, св. Димитрију, св. Панталејмону, св. бесребреницима, св. Јовану Богослову и Богородици. Затим настаје трећи део чина јелеосвећења. У овом делу читају се седам перикопа из апостола и јеванђелија и

¹ Када архијереји врше ову тајну имају „мало облачење“.

² Требник московски 1639. и 1651. У требнику П. Могиле је припев: „Слѡва тѣбѣ, Бже нѣшъ, слѡва тѣбѣ“. А у лавовском требнику 1695. је припев: Гд̑и, ѡсвѣтѣши молѣтвѣ рабѣ своѡхъ молѣщѣго нѣми тѣбѣ“. Обично се ирмоси и припеви канона поју, а тропари канона читају. Осим презвитера, може и ђакон читати канон.

седам молитава. После сваког јеванђелија говори се иста скраћена сугуба јектенија. Сва ова читања су веома свечана и поучна. У првом апостолу овако учи св. апостол Јаков: „Браћо! узмите пророке као пример страдања и трпеливости, који су говорили именом Господњим. Гле сматрамо као блажене оне који трпе. Чули сте трпљење Јова и видели сте крај Господњи, јер је Господ многомилостив и милосрдан“, и потом апостол излаже заповест о јелеосвећењу (Јак. 5, 10—14). У јеванђелију се излаже прича како је Самарјанин преврио уљем и вином ране онога, који је пао у руке разбојника (Лук. 10, 25—37). Иза јеванђелија и скраћене сугубе јектеније, први свештеник чита молитву: „*Бѣзначальнѣ вѣчнѣ, . . .*“, у којој се спомињу добротина Божја према људском роду, и моли се да Бог пошаље свога светог Духа да освети овај јелеј, да буде јелеј радости, освећења, одећа царска, оклоп силе, одгнање сваког ђаволског дејства, и т. д. После ове молитве свештеник узима стручец, умаче га у св. јелеј, помазује крстообразно болесника по челу, ноздрвама, образима, устима, прсима, по рукама с обе стране, т. ј. оне делове тела, кроз које се грех лакше уселава у душу човечју. При овом помазивању свештеник изговара речи тајне јелеосвећења: „*Очи стѣи, вращѣ дѣши и тѣлѣсѣ . . .*“. Помазивање болесника почиње код речи: *иѣцѣли и рѣвѣ твоѣгѣ . . .*, а свршава код славословља св. Тројице¹. Овако се читају још шест апостола и јеванђелија, говори се кратка јектенија, шест молитава и шест пута помазују свештеници болесника (сви свештеници по једанпут редом) уљем уз изговарање речи тајне при сваком помазивању.

У другом апостолу (Рим. 15, 1—7) опомиње св. апостол Павле да су моћни дужни носити слабости немоћних а не угађати себи, и да сваки треба да угађа ближњем у добру, јер ни Христос није себи угоднио . . . У трећем апостолу (Кор. 12, 27—13, 8) сећа нас апостол да смо тело Христово и удови, и набраја све степене и дарове црквене и узвишености љубави. У четвртном апостолу (II. Кор. 6, 16—7, 1) назива апостол хришћане црквом Бога живог и позива их да се очисте од сваке нечистоте тела и духа, вршећи светињу у страху Божјем. У петом апостолу (II. Кор. 1, 8—12) износи апостол Павле пример своје невоље, да није имао наде на живот и препоручује наду на Бога. У

¹ Ову молитву при помазивању треба презвитери да знају напамет, јер је тешко и помазивати и у књигу гледати. Требн. П. Могила стр. 446.

шестом апостоу (Гал. 5,22—6,2) набраја апостол дарове Духа и опомиње духовне да исправљају грешећу браћу духом кротости, и најпосле у седмом апостоу (I. Сол. 5,14—23) моли апостол хришћане да уразумљују неуредне, теше малодушне и да се заузимају за немоћне.

У шест последњих јеванђелија излаже се историја о Закхеју, који се покајао када је Исус ушао у његову кућу (Лук. 19,1—10); шиљање дванаесторице ученика, давши им власт над нечистим дусима, да их изгоне и да лече сваку болест и бол (Мат. 10,1—12); исцељење таште Петрове и многих других болесника (Мат. 8,14—23); прича о десет девојака са светилницима, пет мудрих а пет лудих, које не узеше уља за светилнике (Мат. 25,1—13); о великој вери жене Хананејке и о исцељењу њезине кћери (Мат. 15,21—28), и најпосле позив Матеја цариника на апостолство (Мат. 9,9—13). Садржина пак осталих шест молитава је мољење за опроштај грехова болнога и ублажење његових болова.

Пошто је последњи свештеник извршио помазивање, болесник, ако може, сам долази посред свештеника и придржаван од својих стоји или седи, а ако не може тако, онда свештеници стоје око одра болесникова, и први свештеник (настојатељ) расклопи св. јеванђелије и поставља га писменима на главу болесника, као руку самога Спаситеља, који исцељује болне додиром, а свештеници држе левим рукама јеванђелије (десна треба да им је слободна, да се могу прекрстити)¹. Настојатељ чита велегласно разрешну молитву: „Црѣ сѣѣй, кѣкоѣтрѣбне...“ да Бог опрости грехе болеснику који се каје. За време ове молитве болесник обично говори Гди помѣлѣй. Потом свештеници узимају јеванђелије са главе болесникова и дају му да га целива. Затим долази скраћена сугуба јектенија и стихире безсребреницима (Истѣчникъ исцѣленій) и Богородици (Прѣзри на молѣніѣ...) и отпуст, у ком се спомиње сила животворног крста Господњег и св. апостол Јаков први архијереј јерусалимски, који упућује на вршење тајне јелеосвећења. После отпуста болесник се клања говорећи: „Бѣгословѣте ѳтцы сѣѣн, прѣстѣте мѣ грѣшнаго (грѣшнѣю)“ трипут, и примивши уз речи: „Бѣг да благословѣтѣ ѣ да прѣстѣтѣ тѣ“² благослов и опроштај, одлази благодарѣћи Богу.

¹ По требнику П. Могиле држе свештеници јеванђелије десном руком.

² Архангелскій, стр. 214.

О *употребѣ свећеног јелеја*, којим се помазује болни, каже се у старим требницима у чину свештења масла ово: „Ако треба светити масло за болесника, то се свети ново, неосвећено масло, и када се ово освети, ако умре болесник, то се преосталим маслом прелије умрли. Ако пак болесник оздрави, то се освећено масло сажеже у кандилу¹. Нека се зна и ово, да сваког умрлог, инока и мирског, при погребу треба преливати крстообразно овим св. маслом, по писању св. Дионисија Ареопагитског“². О преливању јелејем овако читамо у посланици митрополита Кипријана игумну Атанасију (1390—1405): „свештеник излива уље крстообразно, прво код главе, затим код ногу, потом с десне, и најпосле с леве стране, а чашу у којој је масло с вином, баца код ногу“³.

У случају смртне опасности, требник П. Могиле (стр. 448) прописује овако свршаваће тајне: „Ако је болесник близу смрти, изостављају се псалми, канон и тропари, и одмах се почиње са: *Миромъ Гдѣ помѡлимсѧ*, и т. д. Ако после првог помазивања и изговорене молитве болесник умре, тајна је свршена. Ако после првог помазивања болесник не умре, врати се натраг на псалме и сврши све изостављено, и даље наставља други свештеник друго помазивање. Ако болесник за време чина јелеосвећења умре, одмах се престаје и не врши се даље чин јелеосвећења“.

Чин јелеосвећења може се вршити и над више болних, па шта више и једним истим јелејем (Треб. П. Могиле). У светлу седмицу овако треба вршити тајну јелеосвећења: Место *святѣй Бже* узима се *Хртѡсѧ воскресѣ*, молбени део приспособи се поретку „како се поје молебан на св. пасху“ изложеном у пентикостиру, канон јелеосвећења остаје, а ирмоси се могу заменити пасхалним ирмосима⁴.

¹ Св. Јован Златоусти у 32. омилији на јеванђелије Матеја каже, да се освещени јелеј за болне чувао у нарочитом кандилу у цркви. Испор. Joseph Kern S. J., Ein missverstandenes Zeugnis des heil. Johannes Chrysostomus für das Sacrament der letzten Ölung. Zeitschr. für kath. Theol. 29 (1905) 382—389.

² Требник московски 1625. Види и друга места Никольскій, Пособіе... стр. 738.

³ Никольскій, Пособіе... 738.

⁴ Булгаковъ, Настольная книга, 1287.

II. СВ. МОЛИТВОСЛОВЉА.

Прелаз.

У тајнама добија човек благодат искупљења у главним моментима свога живота, али се са њима још не завршује круг спасоносних средстава цркве. Осим наведених момената има у човечјем животу још много других момената, у којима човек осећа потребу благодати и помоћи Божје и Господа Исуса Христа, и као што је Исус Христос идући по земљи чинио добро, тако има и црква да чини добро и да даје човеку благослов Створитеља.

Ово давање благослова од стране цркве за све прилике и потребе верних оснива се на Св. Писму, где се каже: „И дозавши дванаест својих ученика даде им власт над нечистим дусима, да их терају напоље и да исцељују од сваке болести и сваке слабости“ (Мат. 10, 1). Црква је идући апостолским стопама чувала ово божанско наследство и непрестано је вршила примљену власт благосиљања и освећења, и то помоћу молитвословља.

Појам, сврха и деловање молитвословља.

Евхологија или молитвословља (εὐχολογία, sacramentalia, молитвословія) су она средства и они богослужбени чинови цркве, у којима и кроз која врши црква власт благосиљања и освећења, предану јој од њеног основаоца.

Молитвословља имају ону исту сврху, коју има и цело богослужење, наиме слављење Бога и освећење човека. Молитвословља имају тако исто сврху очишћења и освећења природе, јер она је Адамовим грехом исто тако подвргнута проклетству и изложена утецају лукавог непријатеља, те више

¹ *Литшерашура*: А. Алмазовъ, Къ исторіи молитвъ на разные случаи. Замѣтки и памятники (Лѣтопись историко-филологическаго общества при императорскомъ новороссійскомъ Университетѣ VI., Виз. отдѣл. III. Одесса 1896. стр. 380—432). — А. И. Алмазовъ, Врачевальныя молитвы. Къ матеріаламъ и изслѣдованіямъ по исторіи рукописнаго рускаго требника, Одесса 1900. — F l a n z, Die kirchlichen Benedictionen im Mittelalter, Freiburg 1909. — Види још литературу код Th al h o f e r - E i s e n h o f e r, Handbuch der Katholischen Liturgik, II, 453.

смета но што помаже постигнуће спасења човечјег. Зато и природа треба да се ослободи проклетства, да би служила човеку као средство за спасење и слављење Бога, и ово ослобођење се остварује црквеним молитвословљима.

Деловања молитвословља су: 1. очишћење природе уклањањем проклетства греха, уклањање злог непријатеља и одбијање његових нападаја, уклањање злих времена као казне и последице греха и ослобађање од лакших грехова. 2. Освећење природних ствари да би и оне служиле спасењу човека, Богу и служењу Божјем и да би постале инструментима божанских дарова, добротинастава и моћи, те да се тако уклоне сметње спасења, а умноже субјективне диспозиције за примање божанских дарова и благодати. Деловање молитвословља зависи нарочито од мере светости и побожности како субјекта тако и извршиоца.

Разлика између црквених молитвословља и тајана.

Између светих тајана и црквених молитвословља постоји велика аналогија. И једне и друге имају извор у великој жртви Христовој, из које извире свако спасење и свака благодат; и једне и друге имају исту крајњу сврху, наиме враћање човека и свега створења к Богу, и код једних и других зависи деловање благодати односно благослова и освећења од неких видљивих знакова. Поред свега овога црквена молитвословља се разликују од св. тајана, јер 1. св. тајне су установљене од самог Исуса Христа и безусловно су потребне, а црквена молитвословља су установљена од цркве и црква их сматра спасоносима и кориснима. 2. Св. тајне се разликују од црквених молитвословља својим ефектом. Св. тајнама се даје благодат која оправдава, а црквена молитвословља само помажу оправдање.

Извршилац и субјекат црквених молитвословља.

Извршилац црквених молитвословља је епископ и презвитер. Нека молитвословља врше само епископи, као освећење храма, св. престола и антиминос, а остала молитвословља врши и презвитер у својој цркви и парохији. Презвитер не може вршити молитвословља у другој цркви и парохији без знања и приволе надлежног пароха.

Субјекат или прималац црквених благосиљања и освећења

је само човек, јер благосиљање ствари врши се само у корист човека. А човек који хоће да прими благослов цркве, мора бити са њоме у вези, јер само такав може узети учешћа у добротинствима цркве. Зато неправославни не може примити молитвословље православне цркве, осим оних који хоће да пређу у крило православне цркве и који верују у моћ благосиљања ове цркве.

Свештеник треба да врши молитвословља чистим срцем, са живом вером, са побожношћу и великим самопоуздањем. Треба да се држи прописаног чина и да изговара речи са достојанством и нагласком.

Прималац молитвословља треба да их прима у истинитом расположењу и за ову сврху тражи се од њега јака и жива вера у Исуса Христа и цркву, преданост вољи Божјој и благодатно стање. Ко се са задовољством држи греха, узалуд жели да прими спасење у благосиљању цркве.

Црква обухвата својим благосиљањем све оне ствари, које служе вршењу богослужења, као и оне, које су човеку потребне за одржање. Исто тако црква протече своја благосиљања и на она лица која се посвећују за службу цркве, и на сам човечји живот у најважнијим моментима и у разним приликама и неприликама.

Пошто су молитвословља у великом, малом и додатном требнику многа, то ћемо овде изложити само најглавнија молитвословља, а остала се врше онако, како то њихов чин прописује.

Освећење воде¹.

При освећењу храмова и других разних предмета употребљава се освећена вода. Да би вода служила за освећење оних који је пију и који се њоме кропе, православна црква призива на воду Божји благослов и вода добија молитвом цркве силу, која служи на исцељење душе и тела, на одгнање невидљивих и видљивих непријатеља, на освећење храмова и других

¹ *Литшерашурa*: Marsilius, De fonte lustrali seu de aquae benedictae praestantia, Romae 1586. — Collin, Traité d'eau bénite, Paris 1776. — Pfannenschmied, Das Weihwasser im heidnischen und christlichen Kultus, Hannover 1869. — Franz, Die kirchlichen Benedictionen im Mittelalter, I, 43—220.

зграда и предмета, и на велику корист оних који верују. Освећена вода се зато зове св. вода и агијазма.

Имамо два освећења воде: мало и велико. Освећење воде води своје порекло из првих времена цркве. Молитву освећења воде имамо у евхологију епископа Серапиона Тмуитског († 362)¹. У Апостолским Установима приписује се установа освећења воде св. апостолу Матеју, где читамо: О води и уљу налажем ја Матеј да се благосиља, наиме да епископ освећује воду и уље, а ако нема епископа, тада да их благосиља презвитер заједно са ђаконом², и у овим Установима имамо и један нарочити чин за освећење воде³. О освећењу воде говоре и Теодорит⁴, бл. Јероним⁵, Епифаније⁶ и многи други. Ефекти освећења воде према Апостолским Установима су ови: кропљењем св. водом стиче се појачање здравља, исцељење болести, уклањају се зли духови и нападаји⁷. Као што је из корена дрвета живота посред раја истицао извор, који се делио у четири реке на четири стране света, да натапа земљу, исто тако истиче из крста најдубљи извор, чија вода тече кроз створења у разним рекама, доносећи им оживљење и плодове. Зато је у цркви освећење воде врло честа функција и зато се освећена вода употребљава код тако многих молитвословља.

Мало освећење воде (ὁ μικρὸς Ἀγιασμὸς τοῦ ὕδατος) слично је по своме саставу јутрењу у вези са литијом и врши се овако: У цркви насред храма, а у дому пред иконом, поставља се покривен сто, и на сто се меће суд са водом (фијал, од грчке речи φιάλη), пред који се меће једна или три свеће и крст. Ту је и босиљкача за кропљење. На почетку чина малог освећења воде свештеник, обучен у епитрахил и фелон (код нас само у епитрахил), кади воду крстообразно. После обичног почетка чита се 142. пс.: Гди, оуслѣши молѣтвѣ моѣ . . . , затим се

¹ Wobbermin, Texte u. Untersuchungen, 7. Овде се моли да вода освећењем добије моћ исцељења, да се њоме уклања свака грозница, сваки демон и свака болест, и да постане лек.

² Const. Apost. lib. VIII. c. 29 (Migne, Patr. gr. T. 1, 1126).

³ Ibid.

⁴ Theodoretī Ecclesiasticae Historiae lib. V. c. 21 (Migne, Patr. gr. T. 82, 1244).

⁵ Hieronymi Vita 3. Hilarionis Eremitae (Migne, Patr. lat. T. 23, 45).

⁶ Epiphaniī Adversus Haereses lib. I. Tom. II. Haeres. 30 (Migne, Patr. gr. T. 41, 421).

⁷ Ibid.

поје Бѣзъ Гдѣ и тропари: Къ Бѣѣ прилѣжнѣ нѣнѣ притецѣмъ... и Нѣ оумолчимъ никогдѣ Бѣѣ..., затим долази 50. псалом, и место канона поју се тропари б. гласа: ѣже радѣша ангѣломъ прѣимшамъ... и други кратки тропари, који почињу словима грчког алфавита, осим тропара ѣже радѣша, који је као неки ирмос пред каноном. У овим песмама се велича пресвета Богородица.

О историјском постанку ових тропара и о разлогу што се пресвета Богородица слави у чину освећења воде, имамо да кажемо ово: По Валзамону био је код незнабожаца обичај да се 23. јунија увече скупљају људи и жене на обалама река и у неким кућама, где су украшавали једну девојку као невесту. Потом је почињало весеље и игра, слично весељу и играма у време празновања Баха, ишли су кругом и певали су свечане песме. Затим су уливали морску воду у неки суд са уским грлом и свако је метао ту неке своје ствари. Тада је та девојка влашћу демона предсказивала будућност, и сви су је питали за своју судбину и за средства како да избегну несрећу. Девојка је узимала из урне бачене у њу ствари, једну по једну, и раздавала их онима који су је питали за своју судбину. Незнабожац је примивши од ње своју ствар веровао у њу као у нешто божанско и очекивао је од ње срећу или несрећу у своме животу. Другог дана уз музику и игру, с том истом девојком, они су опет долазили на исте обале, где су заишли морску воду и њоме кропили своје куће; затим су целе ноћи палили гомиле сувих ствари, прескакали ватру, питали за своју срећу или несрећу, гатали о другим догађајима. Пут к овим гомилама као и саму кућу у којој су врачали украшавали су лишћем у част сатане, који их је заробио својом влашћу¹.

Да би се искоренило ово сујеверје, хришћани поштујући Матер Божју као невесту св. Духа, узносе од тада при освећењу воде Њој молитве, и то освећују воду при изворима и у судовима у почетку сваког месеца, да би помоћу ове воде и заступством Богородице стекли срећу у овом и блаженство у вечном животу. Отуда се у свима тропарима овога чина узносе молитве пресветој Богородици, да уклони од нас свако зло, и на њу се полаже сва нада. Када кропимо тако освећеном водом нас, наше домове, поља и све што имамо, то она може

¹ Испор. Theod. Balsamon, In Can. 65 Conc. in Trullo код Migne, Patr. gr. T. 137, 741.

одагнати од нас сва непријатељска дејства а дати нам небесно покровитељство¹.

После овог тропара ђакон каже: Г^дѢ помѡлимсѡ, и свештеник возглас: И^кв с^тѡ ѡси Б^же нѡшѡ... Затим се поју тропари: Н^нѡѡ настѡ крѡмѡ... и т. д., за време чијег се појања кади храм или дом. После тропара поје се прокимен и чита се апостол (Јевр. 2, 11—18), у коме се говори да је наше освећење од Господа. Затим долази алилујариј и чита се јеванђеље (Јов. 5, 1—4), у коме се говори о овчијој купци у Јерусалиму и о чудноватом исцељењу болних узмућењем воде од анђела Господњег. У великој јектенији, која затим долази, моли се да се вода освети силом, дејством и наитијем св. Духа и т. д. Сличне садржине су и молитве које долазе иза јектеније: Г^ди Б^же нѡшѡ, вѡл^нк^нй кѡ сѡвѡтѡ... (говори се гласно) и Приклон^н Г^ди о^ухо твоѡ... (говори се тајно), у којима се молимо да нам Господ Бог причешћем и кропљењем ове воде пошаље благослов који омива нечистоту страсти, да погледа нашу немоћ и исцели душевне и телесне болести својом милошћу и молитвама пресвете Богородице, силом часног крста и осталих светитеља и т. д. Иза друге молитве од ове две, свештеник узевши св. крст погружава га у слици крста трипут, у воду² и вади појући трипут тропар: „Спаси Г^ди люди твоѡ...“, и затим тропар: „Твоѡхѡ дарѡвѡх достојни насѡ сотвори...“. Затим целива свештеник часни крст, а тако исто целивају га и сви присутни, а свештеник их кропи³, за време чега се поје стихира: „Источникѡ исцѡлѡн^нй“ и „Прізри на молѡн^нѡ твоѡхѡ рѡвѡ...“. Освећење воде завршује се исто тако као и литија, наиме говори се скраћена сугуба јектенија: Помѡлѡш^н насѡ Б^же..., а на другу молбу поје се 40 пута Г^ди помѡлѡш^н, и т. д. и најпоследње се чита молитва: „Б^жво многѡмѡлѡстивѡ...“, она иста молитва, која се чита на свеноћном бденију на крају литије, и све се завршује отпustom.

Мало освећење воде врши се 1. на дан преполовљења педесетнице, када се сећа како је Господ на преполовљење праз-

¹ Новая Скрижаль, стр. 416—17.

² Обично свештеник узима крст распећем не к себи но од себе, и доњим делом крста чини на води крст, затим погружава цео крст у воду (Никольскій, Посobie... 834).

³ Ако бива освећење воде у храму, онда се кропи олтар и сва црква, а ако бива у дому, онда се кропи дом и потом сви људи уз целивање крста.

ника педесетнице предлагао народу воду живу, која тече у вечни живот (Јов. 4,5—34). 2. на дан првога августа. Овај се празник још назива *Присхождѣніе честныхъ древъ честнаго ѿ животворѣщаго крста*. Ако освећење воде бива са крсним ходом, као што је 1. августа, то јереј износи крст на место освећења на глави. 3. у дане храмовних празника, у цркви пред литургијом, у које се дане храм обнавља молитвом и кропљењем св. водом, и сваког првог дана у месецу. — Према свакој потреби може се вршити мало освећење воде у свако време у кући, у пољу, у врту, и на сваком другом згодном месту. Обичај да се врши освећење воде свакога првога дана у месецу, има своје порекло у јудејском обичају, о коме пише Валзамон¹. Код Јудеја био је обичај, да светкују и проводе у молитви дан кад је нов месец, да би по њихову мишљењу провели сретно цео месец². По незнабошком обичају палили су Јудеји о новом месецу ватре пред својим радњама и кућама, те су их прескакали, мислећи да тиме тобоже спаљују све несреће које би им се имале догодити. Овај су обичај држали и неки хришћани у доба трулскога синода, који забрањује овај обичај 65. својим правилом.

Према овој одредби престало је међу хришћанима славење новог месеца, као што су га славили Јудеји, а на место тога молили су се хришћани у црквама и кућама и светили су воду, којом су се хришћани кропили.

Велико освеће воде (ὁ μέγας Ἀγιασμός τοῦ ὕδατος), у народу зове се водокрше, врши се на навечерје Богојављења и на само Богојављење. Зове се велико због свечаности обреда, у коме се сећамо крштења Господњег, у коме црква види не само прототип омивања грехова, но и стварно освећење природе воде погружавањем Бога у телу у воду. Како се врши велико освећење воде, казује нам типик (6. јануар), а само молитвословље имамо у требнику и у минеју (6. јануар). Велико освећење воде врши се кадгод после заамвоне молитве на крају литургије, а кадгод на крају вечерња после јектеније: *исполнимъ вечернюю молитву...*³. Велико освећење воде свршава се после литургије на дан Богојављења, а тако исто и на дан навечерја Богојављења, када оно падне у седмичне дане осим.

¹ Theod. Balsamon, In Can. 65 conc. in Trullo, код Migne, Patr. гр. Т. 137, 740.

² Испр. Исаија 1, 14.

³ Види типик 2. зри.

суботе и недеље. Ако навечерје падне у суботу и недељу, то се велико освећење воде врши на крају вечерња. На навечерје велико освећење воде бива у крстионици (требник) или св. купки, у притвору, а на сам дан Богојављења оно се врши ван храма, на рекама, изворима и чесмама. У последњем случају оно бива са свечаним крсним ходом, који се зове „ход на Јордан“. Свештенослужитељи ради освећења воде излазе на царске двери, архијереј или свештеник носи на глави часни крст, а напред иду свећеносци; ђакон носи кадионицу, а који од свештеника св. јеванђелије, и долази се до места где ће се осветити вода, где је већ спремљен и украшен сто са водом, на који се полаже часни крст и св. јеванђелије. Свештеницима се дају свеће, настојатељ кади око стола трипут, икону, свештенике и народ (типик 6. јануар), а ђакон са свећом иде пред њиме. Само велико освећење воде врши се овако: „када се иде у притвор или на реку, поју се тропари: *Гл҃съ Г҃днь на водѣхъ...* и т. д., у којима се опева крштење Спаситељево. Затим се читају три паримеја из књиге пророка Исаије (35, 1—10; 55, 1—13 и 12, 3—6). У апостолу (I Кор. 10, 1—4) се спомињу ствари, лица и догађаји за време јудејског путовања кроз пустињу, који су били прототип Исуса Христа, јер су пили од духовног камена, а камен беше Исус Христос. У јеванђелију (Марк. 1, 9—12) се излаже историја крштења Христа Спаситеља. У великој јектенији која затим долази, моли ђакон да се присутна вода освети силом и дејством и наитијем св. Духа, да јој се дарује благодат избављења, јордански благослов, да се убрзо сатре сатана под нашим ногама, да се просветимо просвећењем разума и побожности, силаском св. Духа и т. д. За време ове јектеније свештеник чита тихо молитву: „Г҃ди Іисе Хр҃сте...“, у којој се моли да се окропимо чистом водом, у којој је благослов. За време јектеније и ове молитве обично бива кађење воде. После тога настојатељ говори велегласно молитву: *Вѣлїй ѳси Г҃ди, њ чѣдна дѣла твоѣ...* и потом молитву: *Ты ко хотѣиѣмъ...*, у којој се слави величанство Божјег створења и лепота и промисао света, и ваплоћење Сина Божјег ради спасења. Затим долази само освећења воде трикратним благосиљањем руком свештеника, уз изговарање (трипут) речи: *Сѣмъ ѳвѣ члѣвкоубче цр҃ю, прїиди њ нынѣ наитїемъ сѣгѣ твоегѣ Дѣа, њ ѳсти водѣ сїю*“, и даље чита свештеник молитву: *ѡ дѣждь ѳи блгодѣть...*, у којој се моле разни благодатни дарови и дејства на воду, да би онима који

је црпу и пију била на очишћење душа и тела, исцељење болести, освећење кућа и на сваку корист. Затим долази мољење за оне који се дотичу воде, који се њоме причешћују и мажу, да им Бог да освећење, здравље, очишћење и благослов, и моли се за владара и владарски дом, за патријарха. Иза овога долази приклањање главе, за време кога се чита молитва: приклонї. Гди, ѿ҃хо ткоѣ..., коју имамо и на малом освећењу воде. После молитава свештеник благосиљајући воду крстовидно часним крстом, погружава га право, загњурујући га у воду и подижући из воде, држећи га обема рукама и појући тропар: Ко Јорданѣ крѣијѡциѣсѡ... После трекратног погружавања и појања тропара, свештеник узевши св. воду на бљудо, окреће се лицем на запад, држећи у левој руци крст, а у десној босиљкачу (требн.) натопљену св. водом, и кропи крстообразно на све стране (тип. 6. јан.), и тада прилазе сви настојатељу (прво свештеници по чину) ради целивања крста, а онога који целива крст, свештеник кропи св. водом по лицу крстообразно (тип.). Док год се кропи и причешћује св. агијазмом поје се Ко Јорданѣ... После целивања и кропљења враћа се из крстионице или са реке натраг у храм, и поје се: Ко споймѡ крѣиїи... Затим се свршава литургија: Бѣди ѿмѡ ... трипут и т. д. и отпуст Богојављења: ѿже ко Јорданѣ крѣтїтисѡ...¹.

Монашки постриг².

За наследство вечног блаженог живота тражи се извршење Господњих заповести (Мат. 19, 17). Сметње за стицање вечног блаженства потичу из похоте тела, похоте очију и гордости жи-

¹ Богојављенском водом кропи се студенац, ако се догоди да у њега падне што нечисто (вел. требн.), кропи се суд вина, уља, меда или чега другог, ако у њега падне што нечисто (вел. требн.). Када свештеник одлучује кога према правилима номоканона при великом требнику од причешћа, саветује му да пије ѿгїасмѡ великѡ т. ј. богојављенску воду. За причешће богојављенском водом био је у старим богослужбеним књигама посебан чин или последовање. Види К. Никольскїй, О службахъ русской церкви бывшихъ въ прежнихъ печатныхъ богослужебныхъ книгахъ. Спб. 1885, стр. 287—296.

² *Литература*: Архимандр. Инокентїй, Постриженїе въ монашество, 1899. — Н. Пальмовъ, О чинахъ постриженїя въ монашество по памяткамъ греческой церкви, Труды Кїев. Дух. Акад. 1914. — Н. Пальмовъ, Постриженїе въ монашество въ греч. церкви. Истор. археолог. изслѣдованїе, Кїевъ, 1914.

вота (I. Јов. 2, 16). Ономе, ко се пак на путу к моралном савршенству осећа немоћан да одоле овим сметњама, предлаже црква нарочита средства за победу ових сметња. Ова средства су извршење обета, које обете јеванђелије не заповеда свакоме, но само саветује онима који хоће да постигну пун напредак у моралном савршенству. Ови обети су девичанство (Мат. 19, 11—12. I. Кор. 7, 1—6), добровољно сиромаштво (Мат. 19, 16—21) и потпуна послушност (Мат. 16, 24; Марк. 3, 34; Лук. 9, 23), савршено одрицање своје воље и потчињавање своје воље искусним руководиоцима у духовном животу. Они који су се посветили испуњавању ових обети, зову се монаси (μοναχός — самац, отшелник, инок).

Оне који се посвећују девичанству и служењу Господу, црква благосиља посебним молитвословљима. Има три степена монашка: 1. почетници (ἀρχαριοί, novitii) или расофори (ράσοφόροι), јер благословом старешине носе расу (ράσα, ράσος или ράσον) и камилавку (καμηλαύχιον или καλημαύχιον). На овај степен монаштва посвећује се чином на ὡδὲ κλίει ράσι ἢ камилавкы. 2. малосхимници (μικρόσχημοί), обични монаси који примају малу схиму или образ, и који се на овај степен посвећују чином: послѣдованіе μάλαγω ὡбразα, ѣже ѣсть мάντια; и 3. великосхимници (μεγалоσχημοί), свршени монаси, који примају велику схиму, а посвећују се на овај степен монашки чином: послѣдованіе великаγω ἢ ἄγγλєскаγω ὡбразα. Све ове чинове имамо у великом требнику.

На челу монаштва стоје у IV. столећу два велика човека: Антоније и Пахомије. Монаштво се одмах у почетку делило на две одељене форме живота: 1. отшелништво, анахоретство и 2. општежиће, киновијство. Оснивач анахоретства је Антоније, а општежића Пахомије. Чин монашког пострига у главним својим деловима, сформиран је у IV. столећу, и у том времену имамо: обете хришћанског аскетства, крстообразни постриг косе и специјалну монашку одећу. Ово се све вршило пре ступања у манастир. У току даљег времена развијао се чин монашког пострига додавањем нових радња и песама. У V. столећу јављају се на појединим местима лажни монаси, јер се слава монаха и монаштва раширила по свету и многи су одлазили у пустињу, који нису имали способности за висок монашки живот у самоћи, те видимо монахе где остављају пустињу и иду по градовима и селима, што је чак и грађанска власт у

Византији спречавала, а што забрањује и 4. правило IV. васељенског синода и 41. правило VI. васељенског синода. У току времена у V. и VI. stoleћу у монаштву добија превагу киновијски живот монаштва, иако се анахоретски живот сматра вишим од киновијског. Из анахоретства начињен је степен, чин, образ, у монашком општежићу и дан му је наслов „велики анђелски образ“ (анохоретство), а киновијски образ зове се „мали анђелски образ“. Ова околност унела је неке измене у строј монашког живота. При ступању у монаштво био је овај поредак. Ко је хтео да буде монах, ступао је у манастир, и после неколико година новицијата, постризавао се у малу схиму, која је одговарала киновијству. Када је малосхимник навикао на подвижништво међу братијом, када му се — према речима бл. Јеронима — изменио спољашњи облик, лице, ход, реч, могао се усамити у том манастиру и добити велики анђелски образ. Мала схима постала је спрему за велику схиму, зарука (ωβρσ-χίνι) великог анђелског образа. Но било је и случајева да се примала одмах велика схима, без претходно мале схиме. Тако се тумачи ¹постанак малосхимништва и великосхимништва, и разлика међу њима. Теодор Студит не признаје ову поделу монаштва на два образа, велики и мали, и пише: „Не даји т. зв. мали анђелски образ, а потом као велики, јер један је образ монаштва, слично крштењу, као што је то био обичај у св. отаца“ ¹. Но обичај против кога се борио Теодор Студит толико се укоренио, да Теодор Студит са својом забраном није имао успеха и сам је после напустио своје мишљење, ако односно место о овом није интерполирано у делима Теодора Студита. И Голубински је мишљења да само може бити један степен монаштва. Ово се ипак може довести у склад са данашњим стањем утолико, што стварно има један, коначни степен монаштва, а то је велика схима, а све остало је само спремање за њу, и мала схима је ωβρσ-χίνι, зарука, великог анђелског образа

Рок, после кога се прелазило из малог у велики образ, није испрва постојао и није могао ни постојати, и ово се мерило не временом, но духовном снагом подвижника и успехом у подвижништву. Но и овде су бивале злоупотребе. Пошто није било одређеног времена, многи су примали велики

¹ Migne, Patr. gr. T. 99, 1820.

образ без довољно спреме за њега, да би га могли издржати и извршити, и зато VI. васељенски синод својим 41. правилom одређује, да они који се спремају за затвор (што одговара великој схими), морају прво ступити у манастир и за пуне три године покоравати се у страху Божјем манастирском поглавици, а после тога провешће још једну годину ван затвора, и тек када испуне то време, ступају у затвор (дакле свега 4 године спремања за затвор)¹. Тако се утврдила подела на три степена: послушници (почетници), малосхимници и великосхимници, која је коначно призната почетком IX. века у грчкој цркви. У искушеништву се чисти духовно и одвраћа од земаљских мисли, у малосхимништву ослобађа се од утецаја света и вежба се у врлини, а великосхимник је анђео у телу, он је постигао за човека највиши могући степен савршенства, и живот у овом степену је непрестана контемплација о Богу, живот у Богу и потпун мир. Ови степени разликовали су се између себе и оделом; искушеници носе камилавку, расу и појас; малосхимници: мантију, која је њихова особена одећа, отуда се и чин њихов зове: последовање малог образа, схиме, т. ј. мантије; великосхимници: аналав и кукул, што су знаци великосхимничког достојанства, пуног монаштва. Чин њихов зове се велика схима, свети анђелски образ, и велики и свети и анђелски образ. Шта је, да се тако изразимо, програм малосхимничког живота, а шта великог, изнесено је у поуци (ὡγλασίνη, κατήχισις) коју игуман држи малосхимнику у чину мале схиме, а великосхимнику у чину велике схиме. Дакле после општежића и спремања у њему (строгим постом, многим молитвама, бдењем, трудом и другим строгостима монашког живота), монаси су одлазили у затвор или пустињу, т. ј. велику схиму, живећи животом старих анахорета, примајући савршенији, свети, анђелски начин живота, посвећујући се усамљеном миру и сталном размишљању о небеским стварима, савршено одрекавши се света, и победивши у себи старог човека удостојавају се анђелског живота. У IX. и X. столећу био је један чин за великосхимнике и малосхимнике, без ознаке за коју схиму, и код друге схиме понављао се чин прве схиме, јер није било другог чина, и они су и данас слични, само је код друге даван кукул и аналав. И постриг се понављао при примању велике схиме.

¹ Испор. и 5. правило прво-другог синода.

После се чин велике схиме почео разликовати од чина мале схиме и постао је свечанији. Јован Лествичник хвалећи мир затвора (вел. схиме) овако каже: „Велику будноћу духа треба да има безмолвник (затвореник) и напрегнуту мисао. Општежителу помаже братија, а затворенику само анђео . . . Затвореник је слика земаљског анђела . . .“ Пошто се тако високо ценио анђеоски образ (велика схима), то се у киновијским манастирима где је било и затвореника великосхимника киновија сматрала само као припремни стадиј за идући виши степен (велику схиму), а не као завршни стадиј монаштва, па и чин мале схиме показао се као скраћен чин велике схиме, и отуда је ова схима названа: мала схима, мали анђелски образ. Велика схима је друго крштење, а прво умирање¹.

Посвећење монашким обетима зове се постриг. Постриг се врши и при посвећењу чаца, но овај постриг производи на дужност служитеља, клирика цркве, а монашки постриг благо-

¹ Из свега реченога овде видимо да је све потпуно тачно, што је рекао Г. Павле Поповић у за литургичара веома занимљивим главама (VI. и VII.) своје расправе: О хронологији у делима св. Саве (Глас СХII. Срп. Краљ. Акад.). Да свети анђелски образ Немањин у исказу св. Саве значи велику схиму, доказао је Г. Поповић на основу дословног назива велике схиме у савременим рукописима грчких евхологија, и на основу старих српских биографија, повеља и хрисовуља, и родослова. Када би имали савремене рукописе словенских требника, они би нам свакако то исто потврдили, јер у њима нема ничег другог, што не би било у грчким рукописима, пошто су словенски рукописи тадањег времена верна копија грчких. Строго узевши и само свети, и само анђелски образ је велика схима. Истина расофорство чак се назива анђелски живот, али као *начѣтокъ сѣдѣгъ ѡбраза* (чинъ на ѡдѣканіе ѡскы), мала схима се назива такође анђелски живот, иако је она само *ѡбрѣченіе* (зарука) *великагъ ѡггльскагъ ѡбраза*, *ѡбрѣченіе ѡггльскагъ ѡбраза*, али то је све само с обзиром на то куда воде, наиме воде великој схими, која је једина анђелски образ у строгом смислу, и што је мала схима скраћење велике схиме, те је тако сва терминологија велике схиме пренесена и на малу схиму. Да је пак тачно тумачење речи светог анђелског образа као велике схиме и да је Немања провео у св. анђелском образу т. ј. великој схими три године, доказао је Г. Поповић исказима Доментијана и Теодосија (стр. 77.), у којима се најјасније огледа карактеристика и терминологија велике схиме. Тиме што је доказан и подвучен факат да је Немања био три године у великој схими, најтежем монашком подвижништву, које је стварно сахрањивање живог човека ради сједињења са Христом, високо се истиче личност Немањина. Према свему у потпуном су складу два исказа св. Саве, по којима је Немања био у монаштву уопће пет година, а у св. анђелском образу (вел. схими) три године.

сиља онога који се каје и обвезује на подвиг кајања. Монашки постриг врши монах¹ и то само настојатељ, а прости свештеници само са дозволом настојатеља. Постриг се мора вршити у храму, а не у дому, и једним се постригом постризава само један монах. Онај који хоће да буде монах, дужан је изабрати себи духовног руководиоца т. зв. старца, и савршено се предати његову руководству ради вежбања у самоодрицању, послушности и смирености². Кадгод замењује старца опћи духовник у манастиру. Ради ближег духовног руководства и честог испитивања и чишћења савести, сваки монах треба да је у сталној вези са старцем или духовником. Онај који је дао обет монаштва дужан је извршити га (Број. 30,3). Зато су синоди³ наредили да се прво има испитати, да ли је кандидат кадар одржати монашке обете и то се испитује искушеништвом, које траје извесно време, а које одређују споменути канони. Искушеници или послушници носе световњачко одело⁴, но кадгод се благосиља да могу носити расу и камилавку, и тада се зову расофори, новоначалници.

Чинз на ѡдѣлїиѣ расы ѡ камилавкѣ.

Онај који хоће да прими расу, долази игумну, клања му се, и игуман га пита да ли са пуном усрдношћу прилази монашком животу и да ли му је после дугог размишљања ова одлука непроменљива. Када му овај обећа да ће остати стално у манастиру у посту и молитвама, и трудити се да Божјом помоћу успева у врлинама и свима службама које му се заповеде, заповеда му игуман да прво исповеди све своје грехе од младости манастирском духовнику и да од њега прими разрешење, и да буде спреман да прими свето причешће. Када се ово сврши предаје га игуман једном од искусних манастирских стараца да се брижљиво брине о његову животу и да га поучава монашком животу, а будућем расоносцу заповеда игуман

¹ Види 82. правило номоканона у великом требнику.

² Види 2. правило прво-другог синода и 79. правило номоканона при великом требнику. О духовном старцу види С. И. Смирновъ, „Духовный отецъ“ или старецъ въ древныхъ восточныхъ монастыряхъ, Богосл. Вѣстн. 1904, III. 473, 682.

³ 40. правило VI. васељенског синода и 5. прав. прво-другог синода.

⁴ Види 5. правило прво-другог синода и тумачење овога правила и 80. правило номоканона при великом требнику.

да се у свему покорава старцу, да га поштује и слуша као оца и учитеља, и да од њега прима казну као од самог Исуса Христа, да му верује и да га воли, и да му сваки дан трипут исповеда своје мисли и дела и да ништа не чини без заповести и благослова старца.

По заповести игумна, долази онај који хоће да прими расу са старцем пре часова, оба чине пред игумном метанија, целивају руку и примају благослов, клањају се братији на обе стране и стану пред света врата, крсте се и клањају се трипут, целивају свете иконе и одлазе на своје место.

После часова игуман узевши епитрахил и фелон на себе (пред њим стоје старац и будући расофор у притвору пред црквеним вратима) и почиње чин на одјејање расе обичним возгласом, иза чега долазе почетне молитве, пс. 26. и 50., трисвето и Оченаш, тропари Бже ђтеџз нáшиџз, Слава, ѝ нѝнџ : Кз Бџџ прилџжнџ, и две молитве (Благодарѝмз тѝ, Гѝн Бже нáшз... и Ко ѝго тџџ, клџо, ...), у којима игуман благодари Богу што је избавио свога слугу од сујетног светског живота и призвао га анђелском животу и моли Господа да обуче раба свога освешеном одеждом, да опаше његова бедра целомудријем и да буде уздржљив подвижник. Затим га игуман постриже крстообразно уз речи: Ко ѝмѝ џџѝ, ѝмѝнѝ, ѝ сѝнѝ, ѝмѝнѝ, ѝ сѝгѝв дѝѝ, ѝмѝнѝ. Рџѝмз всѝ ѝ нѝмз, Гѝн помѝлѝѝ. Сва братија поје трипут: Гѝн помѝлѝѝ. Потом се пострижени облачи у расу и камилавку без какве молитве, потом бива подељење мира и приклањање главе, за време чега игуман чита тајно молитву: Сѝтѝѝ, блѝгѝ, блѝгѝв џџѝ... и потом бива дневни отпуст. Иза отпуста предаје игуман расофора старцу на бригу и поуку речима: Сѝ врџѝѝ..., а расофора упућује да се у свему покорава старцу као Христу, да буде стрпељив, послушан, кротак, мучаљив, да би се спасао (Тѝ же, ѝџо же Хрџџѝ...). Посвећени у расу зове се расофор (расофџрос). Пострижење власи врши се зато, да се „као одлагањем нечувствених власи заједно одбаце и бесловесне мисли и дела, и да се удостоји примити добро иго и лако бреме Господње, и узети крст и поћи за Господом“¹, и у „знак одрицања од света, и свега што је у свету, и ради одбацивања своје воље и свију телесних похота“². Раса означава стару хаљину не стег-

¹ Последовање малог образа, молитва на постриг косе.

² Формула пострига код мале схиме.

нуту, вретнишче, као врећа, — хаљину понижења и покајања. Платно над камилавком зове се подкапок¹.

Чин мале схиме или образа, т. ј. мантије.

Чин мале схиме (τὸ μικρὸν σχῆμα) врши се на литургији. Када почну часови пре литургије, доводе еклесијарх и старац искушеника који је био дуго времена у манастиру искушеник и добро слушао старца, и који хоће да прими постриг. Ставши посред цркве, клањају се обично, потом одмах одлазе игумну и клањају се, целивају му десницу, и примивши благослов од њега, чине три земна поклона према светим вратима. Затим целивају св. иконе и опет ставши пред св. вратима, клањају се једанпут до земље и братији с обе стране. Потом одмах излазе у притвор, где будући малосхимник скида своју обичну хаљину и обућу, и хитон, у знак да одлаже и скида са себе грешна дела, и облачи се само у „власаницѝ“ (покајну хаљину), и тако стоји у почетку литургије; неопасан, необувен, гологлав, пред вратима која воде из притвора у храм.

Онај који хоће да прими постриг мале схиме, дужан је пре овога, т. ј. пре но што дође у цркву да исповеди све своје грехе пред својим духовником и да од њега прими разрешење, и да је спреман да се причести пресветим тајнама тела и крви Христове, јер овако заповеда Дионисије Аеропагит у 6. глави своје књиге: О црквеној јерархији (велики требник). За време антифона, после входа са јеванђелијем, на *Глѧва* поје се кондак дневни, на *и нѧнѧ* поје се тропар гл. 1.: *Ѡбѧтѧ ѝча...*, у коме се спомиње о повратку блуднога сина, и док се поје овај тропар, сва братија излазе у притвор и узевши свеће, иду два и два, тихо појући споменути тропар. А онај који хоће да прими малу схиму иде иза свију између старца и еклесијарха, обучен у „власаницѝ“, неопасан, необувен, гологлав, са рукама прекрштеним на прсима као да су везане. Ушавши у цркву, клања се главом ниско једанпут према истоку, затим дошавши пред амвон опет се клања тако исто, и дошавши пред св. врата падне ничице на земљу и лежи, молећи се у себи усрдно Господу за опроштај својих грехова и да буде примљен у чин оних који се кају. Постриг у схиму свршава се пред олтарем. Пред царским дверима на солеји поставља се аналогји, на који се меће:

¹ Типик гл. 9. Велики требник гл. 30.

крст и јеванђелије. Служашчима се раздају свеће. По свршетку тропара, настојатељ гласно говори лежећем: Бгъ милосѣрдѣѣ, ѣкѣ оѣцъ... т. ј. да га Бог гледајући његово истинито покајање, прима као блуднога сина. И сагнувши се настојатељ узима малосхимника под десну руку и подике га са земље, а он уставши стоји право, гледајући доле и са скрштеним рукама на прсима, и клања се побожно главом к олтару. Потом га игуман пита: Чтѣ пришеѣлѣ ѣси, братѣ, припадаѣ ко стѣомѣ жѣртвеникѣ... , којим питањем настојатељ хоће да схимник јавно изрази жељу свога срца, нашто схимник одговара: Желѣѣ житѣѣ постническагѣ, честнѣѣ ѣтче. Затим га игуман пита жели ли да се удостоји анђелског образа. Потом игуман држи схимнику кратку поуку: Ђѣрзи твоѣѣ сѣрдца оѣшесѣ... , у којој му напомиње речи Спаситељево: Придите ко мнѣ, вси трѣждаюциисѣ... , и да добро отвори уши срца и да пази шта одговара, јер Спаситељ са пресветом Богородицом, св. анђелима и свима светима стоје овде и слушају његове речи и судиће му по томе, колико је сачувао своје овде положене обете¹. И даље пита игуман схимника жели ли вољним разумом и од своје воље да приступи Господу, а не из какве невоље или силом, одриче ли се света и онога што је у свету по заповести Господњој, да ли ће остати у манастиру и посту до последњег даха, да ли ће се чувати у девичанству, невиности и побожности до смрти, да ли ће бити послушан игумну и свој братији до смрти, да ли ће се до смрти одрећи стицања имања и вољно ради Христа бити сиромашан, осим онога што је на опћу потребу и из послушности, прима ли монашки устав и правила св. отаца, да ли ће претрпети сваку невољу и тугу монашког живота ради небесног царства, — а схимник на сва ова питања одговара: Ёѣ, Бгѣ содѣѣствѣющѣ, честнѣѣ ѣтче. Затим му игуман држи поуку (κατήχησιν) у чему је савршенији живот, у којој су поуци изложене одлике и особине мале схиме, а то је: чистота тела и духа, смиреност, мудрије, послушност, нероптање, трпељивост у молитви, вредноћа у бдењу, молитва и пост, љубав према Богу изнад свега, трпење у свакој невољи имајући пред очима спасоносна страдања Господа Исуса Христа, одрицање себе и узимање крста, трпење глади, жеђи, презирања, гонења и сваке невоље, а

¹ У грчком чину мале схиме ова молитва није овде, но раније пре споменутог питања: Чтѣ пришеѣлѣ ѣси, братѣ, припадаѣ... , што боље одговара току ствари.

када све ово претрпи, биће му велика награда на небесима. После ове поуке игуман га пита да ли ће у овим обетима остати до краја живота благодаћу Христовом, и када добије повољан одговор (ѣи, Бѣс содѣйствѣющѣ...), чита му игуман молитву: Бсцѣдрыѣ ѡубо Бѣз... , иза које долази приклањање главе, и потом игуман полаже књигу (у којој је чин мале схиме) на главу схимника и чита молитву: Гдѣ Бже наѣх... , у којој моли Господа да силом св. Духа огради схимника, и пошто затим љакон положи маказе на св. јеванђелије, игуман подељује мир и уз приклањање главе чита другу молитву: Гдѣ Бже наѣх... , у којој моли Бога да уклони од схимника сваку телесну похоту. Потом игуман пружа руку к јеванђелију и говори: Еѣ Хрѣтосъ невидимо здѣкъ предстоитѣ... т. ј. „Где Христос невидљиво овде стоји, види да те нико не принуђава да приђеш к овом образу; види, да ти од своје добре воље хоћеш заруку (ѡврѣчѣнїе) великога анђелског образа“ (τὸν ἀράβαθνα τοῦ μεγάλου, καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος). Из ових речи видимо да је мала схима залог, зарука (ѡврѣчѣнїе, ἀραβών), почетак и преддверје велике схиме т. ј. великог анђелског образа¹. После даног обета, игуман испитује колико му је јака одлука обета послушности тиме, што му трипут — у част св. Тројице и ради утврђења онога што се свршава — каже: „Возмѣ ноѣжницы ѣ подѣждѣ мѣ ѣ“. Иза сваког изговарања ових речи, схимник узима маказе и даје их игумну целивајући му десну руку. А настојатељ узима маказе, меће их на јеванђелије и говори схимнику: „Еѣ ѡ рѣкѣ Хрѣтѡви прїемлѣши ѣ: кѣждѣ, комѣ ѡкѣцакѣши, ѣ кѣ комѣ пристѣпѣши, ѣ когѡ ѡрицѣши“. А настојатељ узевши маказе са св. јеванђелија, као из руке самог Господа, говори коначно: Бѣгословѣнѣ Бѣз, хотѣи... и одмах изврши постриг врх главе монахове крстообразно (потилѣак, више чела, десна страна монаху и лева страна) говорећи: Брѣтѣ наѣх (или сѣстрѣ наѣша); (име), постризѣтѣ власѣ главѣ своѣѣ, кѣ знѣменїе ѡрицѣнїѣ мїра... ко ѣма ѡца, ѣ сѣа... , а појци поју трипут Гдѣ помѣлѣи. Постриг косе, снимање косе са главе изражава одлагање, удаљавање од мудровања и мисли које вуку свету и к земљи. При постригу говори се ново име постриженог, које даје игуман по својој вољи, а на име светитеља дана или светитеља његовог светског имена. Обично се даје име које почиње истим словом, с којим почиње

¹ Новая Скрижаль ч. IV. гл. 18. § 10.

и име дано му на крштењу. Но овога се не мора увек држати. Монашка имена по азбучном реду изложена су на крају великог требника под насловом: *Ἐσλὸβίε ἡμῶν κατὰ ἀλφάβητον*¹. Ново име даје се ономе који ступа у монашки чин у знак, да се он савршено одриче од света и потпуно посвећује Богу. Промена имена при ступању у монашки чин спомиње се први пут код једне монахиње у житију св. Јована Милостивог архиепископа александријског, које је написао у првој половини VII. столећа Леонтије епископ неапољски на острву Кипру.

Као што се војник ступајући у војничку службу облачи у војничко одело, тако се и онај који прима монашки постриг облачи у друге хаљине, као у всеоружије (потпуну војничку опрему) Божје (Ефес. 6, 11). Тако прво се настојатељ дотиче „класниці“ (хитона), благосиља хитон, који означава вољно сиромаштво својствено монашком животу и снашање сваких невоља². Затим се облачи параман с крстом (*τὸ παράμανδν* — поврх мандије), т. ј. четвороугаоно платно са сликом крста, трске и копља, са врпцама пришивеним на угловима, које платно носе монаси на плећима, да би се сећали да су узели на своја плећа добро иго и лако бреме Христово и ради обуздања и везивања свију похота и плотских жеља³. У речима које игуман изговара при облачењу парамана, стоји да се параман даје „за заруку анђелског образа“.

С параманом се полаже и крст ради сећања крсних страдања Господа и смрти Његове, и у знак следовања Господу у ношењу свога крста, т. ј. у знак трпљења свију невоља и страдања. Затим се даје схимнику раса, *ῥάσα*, прва хаљина изнад доње хаљине. Ова је хаљина црна као и остале и сећа монаха на одлагање и сатирање свију жалости и нападаја непријатељских, а зове се ипак „одећа весела и духовне радости“, јер

¹ Види радњу о монашким именима: О калугерскихъ именахъ о тѣхъ, которыя даются инокамъ и которыхъ нѣтъ въ церковныхъ мѣсяцесловахъ и святахъ, и когда должно праздновать день своего ангела лицамъ, носящимъ такія имена (Рук. для сельск паст. 1897, № 35).

² Види Полезныя наставленія иноку въ началѣ его подвиговъ, Кіевъ, 1844. л. 32. Као што има поука, књижица, која се даје новопостављеном јереју, тако исто има књижица и поука која се дају монаху при постригу.

³ Ibid. л. 32. О параману читамо код Гога, *Ἐβχολόγιον*... 519. ово: „*Peramandyas porro vulgo παράμανδν panniculus est unius palmi quadratus, quem immissis in funiculos longiores eius angulis assutos, brachiis ac humeris astringunt monachi...*“.

који се облачи у њу даје обет послушности, који уводи у вечну Христову радост¹. Затим се схимник опасује кожним појасом у знак да опасује своја бедра силом истине, ради умртвљења тела и обновљења духа и да бодро и брижљиво врши заповести Божје (Лук. 12, 35). Даље схимник облачи мантију, која је риза спасења и оклоп правде, за чување од сваке неправде, за одлагање измишљања свога разума и мудровања своје воље, а да свагда има на уму смрт, да је распет за свет и мртав за свако зло дело, а увек жив за сваку Христову врлину. Мантија нема рукава и тиме се казује схимнику да он нема воље да чини дела старог човека². Затим се схимнику даје камилавка и клобук или „платъ камилѡвѡхъ, ѿже ѡмѡтъ покрывѡло“³. Камилавку је монах имао и пре, но клобук се меће само при пострижењу у малу схиму. Клобук је шлем спасења и наде (Ефес. 6, 17 и требн.), и као што војник меће на главу шлем уздајући се да ће се њиме спасти, тако се и монах покрива клобуком да се спасе од непријатељских замки и да одврати очи, уши и друга чула од сујете.

Затим се нови монах обува у сандале за спремање проповедања јеванђелија свету (Еф. 6, 15) и да буде брз на сваку послушност и свако добро дело. Најпосле добија нови монах бројанице, вервицу, т. ј. малу узицу са многим узима. Бројанице

¹ Нов. Скрижалъ, ч. IV. гл. 18. § 13.

² Ibid. § 16. и Полезн. наставл. иноку л. 33. обор. У. типyku гл. 39. стоји да се „вѣрѡнѡмѡ мѡнтѡ ѡ ницѣтнѡхъ ѡ простѡхъ колѡнѡ ѡмѣти подѡбѡетъ“.

³ Тип. гл. 40. Особита важност клобука, платна на камилавки, поткапа, у броју осталих монашких одежда види се из тога, што када неко оставља монаштво, тада с њега „платъ камилѡвѡцѡ ѡшикѡетъ настоѡнѡ, ѡ взѣмлетъ ѡ, ѡ ли кѣсѡ камилѡвѡ : ѡкѡ да дѡннѡ ѡмѡ блѡгодѡтъ ѡкѡлѡномѡ, ѡ негѡ кѡ себѣ пѡки возвратѡтъ, ѡкоже речѣ ГДѡ : ѡще нѣстѡ достѡинѡ мѡра дѡмѡ, кѡ вѡмѡ возвратѡтѡ мѡрѡ вѡшѡ, ѡ прѡчѡм (Тип. гл. 40). Каткад се у том случају с клобуком узимају и друге монашке одежде, н. пр. мантија (ibid.). Обичај да клобук има воскрилија или разрезу, увео је према традицији и нехотице св. Методије патријарх цариградски († 847). Иконоборац византијски цар Теофило заповедио је да Методија бију по образима и тако су му разбили вилицу, од чега му је до краја живота на лицу остао ожиљак. Када је после Методије иза смрти цара Теофила од царице Теодоре био узведен на патријарашки престо, то да би сакрио ожиљак, разрезао је покривало или клобук на плѣћима и крајеве је везивао испод бrade, да покривје ожиљак. Сви монаси почеше да чине исто што и патријарх, разрезуаше покривач исто тако, у спомен страдања Методија (Никольскій, Посobie... 747—8).

се зову што се њима броје изговорене молитве и учињени поклони. Бројанице се дају ради свршавања молитвеног правила, којим се прописује извршење читања извесног броја молитава или поклона. Правило (канон) се даје зато, да би се монах навикао да је увек у молитви¹. У 87. правилу номоканона при великом требнику читамо: „неписмен монах нека учини за полуноћницу 10 бројаница, за јутрење 20, за часове 10 бројаница, за девети час и вечерње десет, за повечерје 10; а бројаница да има 103 узла, на сваком узлу нека чита напред написану молитву (т. ј. ГѢи, Їсе Хѣте, Бѣею помѣлѣи мѣ грѣшнаго). Правило (канон) малосхимника је 300 поклона, а великосхимника 600“. Број 103 узла на бројаницама је веома zgodан, јер они монаси који не знају да читају, место целе катизме имају да кажу 300 споменутих молитава². Бројанице су мач духовни, т. ј. реч Божја у свакидашњој молитви, и значе да је схимник свагда дужан имати на уму и срцу име Господа Исуса, а устима дужан је говорити споменуту кратку молитву: ГѢи Їсе... Код свију ових предмета, при облачењу игуман прво благосиља хаљину или предмет, и даје их уз односне речи, у којима се излаже духовни значај тога предмета, а појци поју трипут ГѢи помѣлѣи.

Затим настојатељ узима ручни крст и држећи га десницом говори: Прѣимѣ, вратѣ, (име) щѣтѣ вѣкры, крѣстѣ Хѣтовѣ... којим се могу угасити усијане стреле лукавога; и да се сећа речи Христових: Ко хоће да иде за мною... Иза ових речи благосиља игуман крстом новог схимника и даје му крст, а овај узимајући га десном руком целива крст и настојатеља, а братија поје трипут ГѢи помѣлѣи. Најпосле настојатељ узевши упаљену свећу, даје ју новом схимнику уз односне речи (Прѣимѣ, вратѣ, свѣщѣ сѣю...), у знак да је дужан чистим животом и добрим владањем да буде светлост света према речима Спаситељевим: Тако да просвѣтитѣ... Нови схимник узима свећу и целива настојатеља у руку. После свега овога настојатељ благосиља новог схимника и говори: Братѣ нашѣ, (име), воспрѣлѣѣ ѣстѣ ѡбрѣченіе аггѣлскаго ѡбразѣ..., а братија поје трипут ГѢи помѣлѣи, ѣакон: ГѢѣ помѣлимѣ, и настојатељ чита завршну

¹ Полезн. наставл. иноку л. 35. Бројанице се дају и архијереју после посвећења, у знак да ће се при свима делима и бригада за паству непрестано Богу молити. О бројаницама види: Дим. Смирновъ, Чѣтки (историч. очеркъ), Народно-миссионерска Библиотека, Спб. 1905.

² Види Нѣсмѣлющымѣ грамматѣкѣ правило на крају службеника.

молитву мале схиме: Гѣди Бжѣ нашѣ..., у којој се моли да Бог уведе новог монаха у свој духовни двор и т. д. Братија: Ѣмѣнь.

Ако се постриг мале схиме свршава на литургији, то се одмах после завршне молитве пострига узглашава на литургији: Ѣкѡ скѣтъѣ ѣси, Бжѣ нашѣ..., Гѣтѣи Бжѣ..., прокимен пострига и апостол и јеванђелије пострига после дневног, и даље св. литургија по реду. За време литургије нови схимник стоји са крстом и свећом, а за време причасна духовник узима од њега крст и свећу, и он целива иконе и причешћује се. После причешћа новог схимника, после заамвоне молитве и после Благо-словолю Гѣда... братија поје стихиру: познѣмѣ, вратѣе, тѣинствѣ. сѣлѣ... и бива цјелованије, наиме иду два и два монаха редом, целивају крст и новог брата питајући га: чѣо ти ѣсть Ѣмѣ, вратѣ, а он одговара своје име, на пр. Ѣнтѡнѣи, или какво друго монашко име које је добио. А сваки од братије клања се и одлази говорећи: Спасѣйсѣ ко Ѣггѣстѣмѣ чинѣ, и бива отпуст. Ако се пак постриг не врши на литургији, то после коначне молитве мале схиме долази мирна јектенија, у коју се умећу молбе за новог схимника, а иза возгласа Ѣкѡ стѣ ѣси... поје се: ѣлѣцы ко Хѣтѣ..., прокимен, апостол (Еф. 6, 10—17), јеванђелије (Мат. 10, 37—38; 11, 28—30), да љубав према Богу мора бити већа од љубави према оцу и матери, и ко не иде за Њиме, није Њега достојан. Потом долази кратка јектенија: Помѣлѣи насѣ, Бжѣ..., потом целивање како рекосмо уз појање стихире: Познѣмѣ, вратѣе..., Прѣмѣдростѣ, Чѣстнѣишѣю..., Гѣлѣва тѣѣтѣ... и нарочити отпуст из великог требника.

Малосхимник је дужан после пострига на малу схиму пет дана бити у цркви не радећи ништа, но само читајући, духовно размишљајући и молећи се.

Чин великог и анђелског образа.

Примање великог анђелског светог образа (τὸ μέγα καὶ ἀγγελικὸν καὶ ἅγιον σχήμα), велике схиме (τὸ μέγα σχήμα) је савршеније отуђење, уклањање од света, већа жеља да се човек разреши од света и сједини са Христом. Чин светог великог и анђелског образа сличан је чину мале схиме, само се велика схима врши са већом свечаношћу и одликује се већом стро-гошћу и вишим обетима.

Ко хоће да прими св. велики анђелски образ, треба да брижљиво очисти своју савест, да исповеди све своје грехе

пред својим духовним оцем и да од њега добије разрешење од својих грехова, а када тако очисти своју савест да се спрема за причешће св. тајана тела и крви Господа Исуса Христа, исто тако као да умире. Јер најпосле другим обетима у великој схими одричући се света и све светске чежње, монах доиста умире за свет (вел. требник).

С вечера се уноси одећа онога који хоће да прими свети велики образ у свети жртвеник (олтар) и полаже се на подножје свете трапезе (престола), да би добила освећење од св. места као од самог Бога. На јутрењу се поје нарочити канон, у коме се моли за онога који прима св. анђелски образ. Постриг велике схиме свршава се на литургији у исто време кад и мала схима, т. ј. на малом входу с јеванђелијем. Онај који прима свети образ скида са своје главе покривало (κάλυμμα, II. Кор. 3, 13—16) и каллиги (καλλιγία — обућу) са ногу, и учинивши три метанија посред цркве, стане тамо. Када се после входа отпоје тропар дана, поју се одмах 3 умилителна и покајна антифона гл. 4. Док се поју ови антифони, онај који прима велики образ долази до светих двери (за време трећег антифона) и падне ничице на земљу, и не устаје док се не отпоју тропари Г̃Ѣи, Г̃Ѣи, призри... и т. д. Када се сврши тропар: Ѡб̃ѡтїѡ ѡча..., настојатељ подиже ничице лежећега десном руком, говорећи: „Б̃г̃ъ милосѣрдый, ѡкнѡ ѡтѣцъ...“, и потом га пита: „Чтѡ пришеѡх ѣси, братѣ...“, а он одговара да жели савршенијег испосничког живота, и долазе сва остала питања као и на малој схими. Потом бива настојатељева поука (Б̃жидь, ч̃адо, ...) у чему се састоје обети велике схиме¹, које обете великосхимник обећава да ће Божјом помоћу извршити. Затим долази молитва Кс̃иц̃ѣдрый ѡ҃ко Б̃г̃ъ..., иза које настојатељ знаменује трипут главу онога који прима схиму и говори другу молитву окренут према истоку: С̃ый в̃л̃ко вс̃ед̃ржїт̃елью... Сада се полагају маказе на св. јеванђеље, а настојатељ говори молитву: С̃т̃ий Г̃Ѣи

¹ Сравни ову поуку са оном у малој схими, и видеће се у чему је разлика између обе схиме. Одлике и особине велике схиме су ово: „одрицање од света и свега у свету, распеће и предавање себе смрти, одрицање родитеља, браће, жене, деце, сродства, другога, светског метежа, бриге, стицања, имања, штетне и сујетне сласти и славе, одрицање и своје душе према речима Спаситељевим: Ко хоће да иде за мном, нека се одрече себе, и узме крст свој... Духовни подвиг, телесно уздржавање ради очишћења душе, духовно и телесно сиромаштво, плач, туга, бол — што ствара

силз..., и бива постриг, све исто као и на малој схими. После пострига облачи се нови великосхимник у одеће делом исте као и при малој схими. Само је с њима везано значење већих обета великосхимника. Место клобука великосхимник меће кукул (τὸ κουκούλιον), који је уједно и капа и огртач, на глави је шиљаст, покрива главу и плећа кругом, украшен је са пет крстова (на челу, грудима, оба плећа и на врату). При облачењу кукула настојатељ говори: Брѣтѣ нѣшѣ, (име), ѡблѣчѣтсѣ вѣ кѣкѣлѣ безсѡбѣѣ... При малом постригу полагаје се параман; а великосхимник иза кукула добија аналав (ἀνάλαβος), а то је исто што и параман, наине четвороугаоно платно украшено крстовима, са врпцама пришивеним на угловима, које покрива плећа монаха. Када настојатељ меће аналав, говори односне речи (Брѣтѣ нѣшѣ, (име), прѣѣмѣтѣ ѡналѣв...), наине да великосхимник прима аналав као крст на раме, и све даље облачење и остало (цјелованије) врши се слично као и код мале схиме. У последовању великог и анђелског образа и у грчком евхологију има молитва ко ѣже снѣти кѣкѣлѣ (εὐχή εἰς τὸ ἀποκουκούλισσα). Као што новопросвећени после крштења за седам дана носе белу хаљину и пребивају у цркви, тако и монаси за седам дана после пострига не скидају одеће добивене у постригу и проводе време у цркви. После велике схиме великосхимнику се у осми дан у цркви пред братијом скида с молитвом кукул (ἀποκουκούλισμός) као најодличнија припадност од осталих монашких степена, да би се обратио посведневном животу. После тога он сам без нарочитог настојатељског благослова меће на себе и скида кукул по потреби¹. Монах-свештеник ако и промени образ, т. ј. ступи у велику схиму, нека литургише; јер постриг није никаква препона овоме. А архијереј ако промени образ, т. ј. ако постане схимник, да не врши више ништа светељско, ни свештеничко².

радостан живот у Богу, — глад, жеђ, нагота, подношење неправде (обести) и презирања и сваких невоља“. Овакав живот је анђелски и велики образ је друго крштење. Даље се набраја у овој поуци чега има да се клони а чега да се држи у великој схими. Има да се клони: непослушности, сувишног говора, гордости, ревности, зависти, гнева, вике, хуле, тајног јела, нереди, препирања, роптања, стицања и т. д., а да се држи: братољубља, мира, кротости, ћутања, побожног размишљања и поуке божанских речи, читања, чувања срца од лукавих мисли, уздржљивости и трпљења.

¹ Новая Скрижаль ч. IV. гл. 19. § 7.

² 90. правило номоканона при великом требнику. Види тумачење овог правила код А. Павловъ, Номоканонъ при большомъ требникѣ, 221.

Црквена молитвословља при смрти хришћанина.

Као што је црква својим синовима у току целог живота нежна мати која им даје пуноћу благодати и благослова својих, тако исто не оставља их без своје помоћи ни у тешким часовима пре и после смрти, но се за њим моли у молитвословљима и чиновима, који се врше у случају смрти једног хришћанина. Православна црква испраћа сваког свог члана у загробни свет исповешћу и св. причешћем. Да би црква олакшала вернима и последње часове живота и одлазак са овога света, чита се у предсмртним моментима нарочита молитва, т. ј. канон. У малом требнику овај чин се зове Канѡнъ на Исходъ дѣши, или Канѡнъ молѣбный ко Гдѣ нашему Исусу Христу и пречистици Бѣги матери Гдѣни, при разлѣченіи дѣши ѡ тѣла всакаго правѡсѣрнаго. У канону су молитве упућене од самог човека који умире (ѡ лица чловѣка съ дѣшею разлѣчающагося и не могѣщаго глаголати) к Богородици, да га избави и спасе у тешким и страшним часовима смрти. Иза канона свештеник чита прозбену а не разрешну молитву, звану „на Исходъ дѣши“, у којој моли Бога да прими душу умирућега и да га разреши од сваке узе и клетве и да му опрости све грехе. Ако нема времена да се прочита цео канон, то се обично чита само ова молитва на исход душе, која је иза канона. Деци до седам година не чита се овај канон, јер се смисао канона томе противи, пошто је овај канон покајни, а деца нису свесна греха. Деци се у овом случају чита канон из младенческог погреб¹. У великом требнику има нарочити чинъ бываемый на разлѣченіе дѣши ѡ тѣла, внигда чловѣка долго страждетъ. У овом чину ирмоси канона су исти као у споменутом чину малог требника, а тропари канона су други², а иза канона имамо две молитве, од којих прва има наслов Молитва ѡ дѣши сѣдимѣй и слична је молитви на исход душе у малом требнику, а друга има наслов молитва ѡ долгостраждѣщемъ бумрѣти.

¹ Руководство для сельск. паст. 1886, 7.

² У овом канону умирући у дубоком кајању и страху од суда, свестан своје грешности, овако осуђује самога себе веома оштрим речима: „Ево лучи се са болом душа од јадног тела мога. Не сахраните тело моје у земљу, јер није достојно, но извукавши напоље, баците га псима... Оставите (га) непогребена, да пси поједу срце моје. О да би страни пролазници, видећи где пси вуку кости, сажаливши се, узвикнули од душе: Помози, Владичице, души овога јаднога тела“.

После смрти хришћанина звоне звона. Ово звонење као и оно при погребу јавља хришћанима да је један члан из њихове средине отишао пред суд Божји, и позива верне да се помоле за душу умрлога, а уједно их опомиње да ће и за њих доћи час смрти. Звонење значи анђеоску трубу, која ће позвати све умрле из гроба на страшни суд. Тело умрлога купа се по примеру хришћана апостолских времена, у знак жеље да умрли изиђе чист пред страшни суд и пред лице Бога по васкрсу. Затим се умрли облачи у ново одело, у знак обновљења после васкрса, наиме да ће ово пропадљиво тело које се предаје гробу васкрснути при другом доласку Христову, обучено у одећу непропадљивости (I. Кор. 15, 53). Умрли се обично облачи у одело службе и звања које је вршио за време живота, у знак, да ће свако дати на страшном суду одговор за своја дела не само као хришћанин, него и као јавни радник. На главу умрлога меће се венац, као борцу који је са чашћу оставио поље подвига, као војнику који је победио. Тело умрлога као и ковчег споља и изнутра кропи се св. водом у дому пре но што се тело метне у ковчег¹. Умрли се меће у ковчег и покрива се белим покровом, који нас сећа беле хаљине на крштењу, у знак да је покојник сачувао у своме животу обет положени при крштењу. Световњаку када умре меће се у руке икона. Запаљене свеће код умрлога у кући и при погребу значе да је покојник прешао из мрачног земаљског живота у вечни живот светлости и истине, где светли светлост лица Божјега. Уље, којим се прелива покојник, значи да је завршио борбу живота, и ово преливање уљем сећа нас помазивања уљем на крштењу, где се онај који се крштава помазује уљем зато што постаје војник и борац Христов, а борци и атлете у старо доба пре ступања на бојно поприште мазаху се уљем, да би им тело било гипкије и еластичније².

Пошто је тако спремљено тело умрлога, излаже се на извесно време у дому, да би се видело да ли је доиста умро и

¹ Требник, послѣ доканіе ѿпѣваніа оубошнихъ въ пасхальнѣю седмицѣ.

² Код нас је обичај да се умрли прелива вином, што није нигде у црквеним књигама прописано. Можда ово преливање има неке везе и аналогіје са преливањем вином и уљем преосталим иза тајне јелеосвећења, ако је болесник умро за време помазивања у тајни јелеосвећења, или се можда у оскудици уља прелива умрли место тога вином.

да би га још неко време видели сродници и пријатељи, од којих се дели на дуго времена. Посматрање умрлога побуђује мисао о пролазности свију земаљских ствари и појачава уверење, да само она дела и ствари имају вредност, којима се стиче вечни живот. — После смрти једног хришћанина скупљао се у старини народ у кућу умрлога где се молило на челу са презвитером или ђаконом¹, које је мољење трајало и ноћу, и чин мољења за умрле има име: панихида. Док је тело умрлога у кући, над њима се врши литија за умрле и панихида. Над умрлим архијерејем и свештеником и ђаконом чита се поред ових чинова још и јеванђелије, по речима Симеона Солунског ради умилостивљења Бога. Јер, каже он, каква друга жртва може умилостивити Бога, ако не јеванђелије о ваплоћењу Бога, о Његову учењу, о тајнама, о даровима праштања грехова, спасоносним страдањима животворном смрћу и васкрсом². Јеванђелска реч је изнад сваког литургичког последовања и оно треба ба се чита над освећенима. Над умрлим световњаком и монахом чита се псалтир. Ово читање теши ражалашћене и обраћа их к молитви Богу за умрлога. Читање псалтира бива обично и у дане пасхалне седмице³. У псалтиру с последовањем има чин: *Послѣдованіе по Исхѣдѣ дѣши ѿ тѣла*, који се врши одмах чим душа изиђе из тела, који је састављен из литије за умрле, пс. 90. *Живѣи въ помѡци...*, канона: *Бѣдѣ прошѣдѣ...* са тропарима, затим долази *Достѡбно*, трисвето, *Оченаш*, тропар *ѣдинѣ ѡтѣстѣствѡхъ сѡи...*, *Глѡва*, и *нкнѣ*, богородичан и молитва: *помѡни Гдѣ Бже нашѣ...* и отпуст.

Литија за умрле.

Литија за умрле је краћа од панихиде. После почетног возгласа: *Благословѣнъ Бѣъ нашѣ* чита се трисвето, *Оченаш*, и поју се тропари: *Ѣ дѣхи правѣднѡхъ скончѡвшихѣ...*, иза којих се говори кратка јектенија за умрле: *Помѡлѣи насѣ...*, и мо-

¹ Испор. Ioannis Chrysostomi; In epist. ad Hebr. c. 2. Hom. 4. n. 5. (Migne, Patr. gr. T. 63) и Augustini, Confessionum lib. IX. cap. 12 (Migne, Patr. lat. T. 32. 776).

² Нов. Скриж. ч. IV. гл. 22. § 2.

³ Види још О чтеніи псалтири по умершемъ, Воскр. Чт. 1853—1854. г. № 51. стр. 515. По Никольском (Посobie... 756) умеће се у псалме име

литва од свештеника: **Бже дꙋхѡвъ...**¹ и отпуст, иза чега свештеник још каже: **Бѣчнаѧ твоѧ памѧть, достоулаженне ѡ приснопамѧтне брѧте нашѧ, иза чега се поје Бѣчнаѧ памѧть, јер по речима апостола Бѧ памѧтъ вѣчною бѣдетѧ праведникѧ (Пс. 3, 6)**². — Литија за умрле бива и заједно са панахидом, као што је изложено у чину **Послѣдованіе по ѡсходѣ дѡшї** у псалтиру, при износу тела из дома умрлога (требник), на литургији после заамвоне молитве (**Чинѧ надѧ кꙋтїю, вѧ памѧть ѡꙋсѡпшихѧ, на лѣтѡрїи** — у службенику), после вечерња и после јутрења. Кад се литија свршава после заамвоне молитве (службеник) и пред панихидом (псалтир **Послѣд. по ѡсходѣ дѡшї**) тада не бива отпуст и не узглашава се **Бѣчнаѧ памѧть**. При свршавању овог чина над кутијом у спомен умрлога (службеник) и при панихиди поставља се на стоцу кутија, кољиво³, т. ј. варена пшеница са медом. Кољиво нас сећа васкрса умрлога, јер као што пшенично зрно, да би изникло и дало клас и плод, треба прво бацити у земљу да тамо иструне, тако се и тело умрлога предаје земљи на истљеније да би потом васкрсло за будући живот (I. Кор. 15, 36–38. Јов. 12, 24). Мед значи сладост добара будућег живота. Литијом се свршава панихида, почиње и свршава опело, врши се у дому умрлога пре погребѧ по потреби, пре спровода умрлога из дома у цркву, и при полагању умрлога у гроб. Литија за умрле одељена од панихиде зове се и мала панихида⁴.

онога који је умро, као да он сам говори псалме и да се сам за себе моли. У псалме се умеће још и нарочита молитва за умрлога: „**Помѧни Гди Бже нашѧ...**“, која се штампа у малом и следовном псалтиру.

¹ О старини ове молитве види С. М. Кауфманп, Handbuch der christlichen Epigraphik, 1917, 146.

² У типику гл. 9. каже се код литије у притвору у манастирима, да сва братија каже: **Бѣчнаѧ ваѧша памѧть, достоулаженни ѡци, ѡ брѧтиѧ нашѧ присно поминѧемїи** (трипут), нашто сви тихо и полако одговарају: **Бѣѧ да ѡꙋблажитѧ ѡꙋпокоитѧ ѡхѧ, ѡ насѧ помѧлѧетѧ, ѡкѡ блѧѧ ѡ члѡвѡколѡубѡвѧ.** (Види и службеник).

³ Реч „кољиво“ употребљавала се у Евхаисти, јер када је архијереј Евдоксије питао св. Теодора шта је то „**колѡва**“, он му је одговорио: „**варѧнаѧ пшѧница: сице бо мѧ вѧ ѡꙋхѧитѡхѧ глаголѧти ѡбыкѡхомѧ** (Синакс. суб. I. седм. поста у посном триоду).

⁴ Булгаковъ, Наст. книга, 1298.

Панихида.

Панихида (грчка реч παννυχίς) или парастос (од грчке речи παράστασις, заступство, посредништво, јер се у овој служби заступа и моли за умрлога)¹, значи свеноћну службу. Молитва за умрле зове се панихида зато, што је она по свом саставу слична јутрењу², једном делу свеноћног бденија, и у прва времена гоњења свршавала се панихида као и бденије ноћу. Устав како се има свршавати панихида имамо у 14. гл. типика, а молитвословља т. ј. песме и молитве које су овдѣ прописане штампају се: 1. у засебној књижници која има наслов *Послѣдованіе за ђѣсѣпшихъ*; 2. у октоиху пред последовањем суботе 1. и 5. гласа, т. ј. пред службом *вз патѣкз кѣчѣра*, а под насловом: *Подобаетъ вѣдати, ѡ ѣже какѡ бывати ѡ ђѣсѣпшихъ послѣдованію*; 3. у следовном псалтиру, и то у последовању после исхода душе од тела³. У прва два последовања имамо у панихиди велику јектенију за умрле, а у псалтиру је нема. Но у псалтиру се штампа 17. катизма и молитва *Помилни Гди Бже нашъ, вз вѣрѣ...*⁴. У књижици *Послѣдованіе за ђѣсѣпшихъ* и у октоиху од песама и молитвословља указаних у типикѣ, не штампа се 17. катизма и сједален с богородичним иза 3. песме канона. Катизма се овде не штампа зато, што се она на панихиди кадгод не поје, као што је то речено у 14. гл. типика. У свој пуноћи излаже се панихида у нарочитој књижици: „*Послѣдованіе парастаса, сирѣчь, великіа панихѣды (ѣ всенѣщнаго вѣдѣніа) по ђѣсѣпшымъ ѡтцѣмъ ѣ братіамъ нашимъ ѣ по всѣмъ православнымъ хрѣтіаномъ преставльшимся*“⁵. У овој панихиди имамо велику јектенију и 17. катизму.

¹ Евхалогіонъ, изд. лавовско 1695. г., указ о парастосу.

² На панихиди место шестопсалмија чита се 90. пс. *Живѣй въз помоци кѣшнѣаго*, затим бива као и на јутрењу велика јектенија; алилуја као на јутрењу у пост, и *Благословѣнъ еси Гди*, пс. 50., канон, иза чије 3. и 6. песме долази мала јектенија, трисвето, Оченаш, тропари, јектенија: *Помилши насъ, Бже...* и отпуст.

³ Ова панихида се прво чита умрлом у дому када још није сахрањен, а иза ње се свршава обична панихида или само литија. Види Булгаковъ, Наст. кн. 1297.

⁴ Последовање на исход душе од тела штампа се и у јерејском молитвослову.

⁵ Ово последовање није ништа друго но извод из требника П. Могиле. Овде имамо и свеноћно бденије за умрлог, када ујутру има да буде погреб или помен умрлога. Види Ц. Вѣд. 1895, 35.

О канону на панихиди у 14. гл. типика стоји да се поје канон октоиха усопших по гласу, т. ј. тога гласа, којег се моливтвословља поју у суботу те седмице. У споменутој књижици „Послѣдованіе за ѡѡсѡпшихъ“ штампа се канон октоиха 6. гласа, који се и код нас обично поје, и то само 3., 6. и 9. песма канона. У псалтиру у последовању на исход душе од тела, штампа се канон 8. гласа. Када би се појао цео канон, припев тропарима канона је: ѡѡпѡкой ГѢи дѡшѡ ѡѡсѡпшагѡ рабѡ твоегѡ (или множина). После отпуста панихиде ѡакон узглашава: Ђѡ блаженномѡ ѡѡспѣнїи вѣчнѡй покой подаждѡ, ГѢи, ѡѡспшымѡ рабѡмѡ твоимѡ, (име), ѡ сотвори ѡмѡ вѣчнѡшѡ памѡтъ, а појци поју вѣчнѡмѡ памѡтъ — трипут.

Поредак панихиде имамо изложен у 14. гл. типика и обично се овако врши: свештеник се облачи у фелон, а ѡакон у стихар, и излазе с кадионицом и свећама у притвор (код нас у храм), где је спремљена кутија т. ј. кољиво. После почетног возгласа Ђѡгѡсловѣнѡ БѢмѡ нашѡ..., за време кога свештеник кади кољиво, ѡакон кади иконостас и цео храм, и чита се 90. пс. Жнѡкѡй вѡ поѡмоци кѡшнѡгѡ..., Ђѡва, ѡ нѡнѡкѡ, Ялѡлѡѡїѡ трипут, и бива покојна јектенија: Шѡромѡ ГѢѡ помѡлимѡмѡ, возглас ѡкѡ тѡ ѡси вѡскрѡнїе, ѡ жѡкѡтѡ... Ялѡлѡѡїѡ и тропар Гѡвѡннѡю мѡдрѡсти и богородичан, и одмах Ђѡгѡсловѣнѡ ѡси ГѢи... Ђѡѡѡѡ ликѡ и т. д. и јектенија; сједален: Покой ѡїсе нашѡ..., Ђѡва, ѡ нѡнѡкѡ: Ѣѡ дѡмѡ вѡзсѡлѡвѡй..., канон (3. песма), сједален: Ђѡїстиннѡ сѡтѡдѡ..., Ђѡва, ѡ нѡнѡкѡ: Ђѡсѡтѡдѡ Ђѡѡ, 6. песма Жѡтѡйскѡе..., и јектенија; кондак гл. 8: Ѣѡ стѡмѡ ѡѡпокой, икос: Ђѡмѡ ѡдѡнѡ ѡси, јереј: Ђѡѡ ѡ мѡтерѡ свѡкта..., а појци: Дѡси ѡ дѡши правѡднѡѡѡ вѡсхѡлѡмѡтѡ тѡ ГѢи и ирмос 9. песме: Ђѡ чѡлѡвѡкѡмѡ..., трисвето, Оченаш, и даље литије за умрле, тропари: Ѣѡ дѡи..., јектенија Помѡлѡшѡ насѡ Ђѡѡ... и т. д. према типикѡ и према чѡну у октоихѡ¹

У крајњем случају може панихиду свршити и ѡакон без јереја².

¹ Панихида у пасхалну седмицу врши се овако: После возгласа и појања Хѡтѡсѡѡ вѡскрѡсе (трипут) са стиховима, поје се пасхални канон. После 3. и 6. песме бива мала јектенија, и после 6. песме поје се Ѣѡ свѡтѡтѡмѡ. После 9. песме поју се пасхалне стихире, затим јектенија за упокој: Помѡлѡшѡ насѡ Ђѡѡ..., и даље као обично на панихиди. Види Нѡколѡскѡїѡ, Посѡбие... 759. и Булѡгѡковѡ, Наст. кнѡга, 1297.

² Како ѡакон свршава панихиду без јереја, види псалтир изд. московско 1649. године и Нѡколѡскѡїѡ, Посѡбие... 759.

Панихида се врши над умрлим за време док је још изложен у дому пре погребѧ, затим у 3., 9. и 40. дан после смрти. Затим се чине помени умрлих на дане њихова рођења, имендана и смрти.

У номоканону при великом требнику читамо у 169. правилу: **Къ дванадесѧтоднѧкомъ, въ первѧю седмѧцѧ мѧцы, ѧ въ великѧю седмѧцѧ ѧ въ свѧтлѧю недѧлю, въ недѧльныѧ дни, ѧ въ великѧ прѧздници, помѧны не бывѧютъ**: Проче же во все лѧто поминѧются православнѧ хрѧтѧне, т. ј. у дванаестодневном¹, у прву седмицу четрдесетнице, и у велику седмицу и у светлу недељу, у недељне дане, и у велике празнике помени не бивају, а у остало (време) целе године спомињу се православни хришћани. Под поменима које не треба држати у овде споменуте дане, имају се разумети помен у 14. гл. типика: **Ѡ еже кѧкъ бывѧти Ѡ оубѧшнѧхъ вослѧдованѧю т. ј. панихида, и помен за умрле по 13. гл. типика: ѧще прилѧчитсѧ, ѧ ѧзволѧтъ настоѧтель въ свѧтѧхъ пѧкти ѧлланѧѧ, т. ј. уношење мољења за умрле у петак на вечерњу, литија после вечерња, уношење мољења за умрле у јутрење суботе и литургија за упокој, која се свршава у седмичне дане, и на којој после малог входа има кондак за упокој, прокимен, апостол, јеванђелије и јектенија за упокој после јеванђелија. Исто тако се у номоканонѧ означене дане не свршава ни велика панихида ни свеноћно бденије за умрле². У ову сврху означени су уставом за сваки дан седмице апостол и јеванђелије за упокој. У номоканонѧ означене дане не узима се на повечерју тропар: **Го стѧмы оупокѧй, но кондак празника, на полуноћници место тропара за упокој читају се тропари празника, и не чита се молитва Помѧни Гдѧ, въ надѧжди воскресѧнѧ жѧзни вѧчнѧ.****

Осим у номоканону при великом требнику читамо и у типѧку када се изоставља помен умрлих у 3., 9. и 40. дан после ѧихове смрти: „ако наш брат отиде (т. ј. умре) у ове свете дане (велики пост), посред седмице не бива трећина (т. ј. спомен у трећи дан) ѧегова све до петка увече, јер тада се свршава ѧегова панихида, а слично и у суботу ѧегова литургија“. То значи, у великом посту у трећи дан после смрти умрлога

³ **Дванадесѧтоднѧкѧ**, δωδεκάημερον, зове се време од дванаест дана од Божиѧ до Богојављења.

¹ Штампано у споменутој књижици **Послѧдованѧ парастѧса, сѧрѧчь, великѧ панихѧды...**

не држи се заупокојна служба у седмичне дане, осим суботе (дакле служба се преноси на петак увече и у суботу на литургији апостол и јеванђелије и песме за упокој). Даље читамо у типикју: „А у идућу суботу бивају његове деветине (спомен у девети дан), ако се догоди, ако ли не (т. ј. падне ли девети дан у суботу или у који други дан седмице). А четрдесетине његове бивају када се испуни број дана његових“ (т. ј. спомен у четрдесети дан бива у четрдесети дан, ма који то дан седмице био, наиме у тај дан се увече свршава панихида, а ако је тај дан субота, то се свршава и литургија за упокој). „А приноси и помени његови почињу од нове недеље све до испуњења 40 дана“¹, т. ј. чин кутије из службеника, која се приноси у спомен умрлих, и јектенија за упокој на литургији после јеванђелија у четрдесети дан, почиње од Томине недеље све до времена када се навршује четрдесет дана.

Но поред споменутог невршења спомена умрлих у речене дане, мртви се спомињу на богослужењу скоро свакодневно, наиме: у молитвословљима дневног круга (литургија, полуноћница, повечерје). Свагда се спомињу умрли 1. на литургији на проскомидији и после освећење дарова, и 2. у велики број дана у години свршава се према типикју после вечерња и после јутрења литија за упокој. У седмичне дане, осим суботе, типик прописује да се врши после отпуста вечерња обично „исхожденије“ у притвор и литија за умрле (тип. гл. 3.), а исто тако и после јутрења и првог часа (тип. гл. 9.). И у суботе када се поје Бѣх Гдѣ (а. не алилуја) по свршетку јутрења бива обична литија у притвор (тип. гл. 12.). Типик одређује да се литија за упокој у притвор и помињање умрлих свршава и у дане великог поста². Од четвртка страсне седмице до недеље Томине не бива литија за упокој у притвор³, а од јутрења недеље Томине после првога часа бива литија у притвор⁴.

Спровод умрлога до цркве и врсте погребља.

Када неко умре, то се не сахрањује одмах, но после извесног времена према односним законима. Погребља се лишавају

¹ Типик, недеља сирна у вече, треће зри.

² Види типик понед. прве седмице поста.

³ Види типик недеља прве седмице вел. поста.

⁴ Види типик недеља Томина. Испор. и типик послед. недеље Митара и Фарисеја.

самоубице сваке врсте, осим самоубица који су самоубијство учинили у неурачунљиву стању¹.

Тело умрлога износи се из дома у храм. Пре но што се умрли понесе у цркву, врши се у дому над њиме литија за умрле. У почетку литије бива кађење. Када се умрли спроводи од дома до цркве, поје се *Свѣтѣи Бѣжѣ*², арханђелска песма у част св. Троице, јер се умрли спроводи у анђеоски свет, који непрестано поје трисвету песму. Овом се песмом спроводи умрли и из цркве на гробље (требник). Напред се носи крст, а свештеник обучен у фелон иде пред умрлим и он као води умрлога и оне који се моле за умрлога. Тело умрлога спроводи се од дома до цркве и из цркве до гробља уз звонење звона. У цркви се умрли поставља у паперту или како је обичај у храм³, главом према западу а ногама к истоку (требн. П. Могиле), да би лицем био окренут олтару, као што се у цркви као жив молио окренут лицем према олтару.

У православној цркви имамо нарочити чин погребѣ 1. за световна лица, 2. за монахе, 3. за свештенике и 4. за децу. Ови чинови се друкчије свршавају у пасхалну седмицу.

Опело и погреб световњака.

Чин опела и погребѣ световњака сличан је панихиди или јутрењу, и има три дела: 1. читање псалама 90. и 119., 2. појање канона, стихира, блажена, читање апостола и јеванђелија и 3. стихире при последњем целивању и остало.

Пс. 90. *Живѣи въ по́моци вѣшнагѣ...* изражава наду да ће умрли, који је за живота прибегао Богу, бити примљен у Његов небески кров. Овим псалмом почињу сва опела (осим опела на Пасху). После овога псалма поје се 118. пс., који сачињава 17. катизму. У овом псалму слика се блаженство оних који су живели по закону Господњем. 17. катизма на опелу световних лица

¹ Види 14. прав. Тимотија Александријског и 178. правило номоканона при великом требнику.

² Према Никољском умрли архијереј или свештеник спроводи се од куће до цркве појањем: *Помощникъ и покровитель...*, а монах појањем: *Вѣдъ житійска...*, дакле оним истим песмама, које се поју и при спроводу од цркве до гробља.

³ У вел. требнику читамо: „узевши братија умрлога односе у цркву, и ако је умрли брат свештеник, полагају се његове мошти посред храма, а ако је прост монах онда у притвор“.

дели се на три дела или статије¹. У првој и трећој статисти сваки стих псалма пропраћа се појањем: алилуја, а сваки стих 2. статистије појањем: Помилѡй раба твоѡго (или, рабѡ твоѡ). 118. пс. или 17. катизма означава се у богослужбеним књигама: „непорѡчны“, речју из првог његовог стиха: „Блжѡни непорѡчниѡ кз пѣтз...“. Статије или делови катизме означавају се овако: 1. статија означава се речима: „Непорѡчниѡ кз пѣтз“; 2. статија речима: Зѡпѡвѣди твоѡ... према речима из првог стиха 2. статистије: Рѡцѣ твоѡ сотвориѡстѣ мѡ, ѡ создѡстѣ мѡ, вразѡмѡ мѡ, ѡ насѡсѡ зѡпѡвѣдемз твоѡмз (ст. 73.); 3. статија означава се речима: ѡмѡ твоѡ, којима се свршава први стих 3. статистије: Призри на мѡ, ѡ помилѡй мѡ, по сѡдѡ лѡбѡщихз ѡмѡ твоѡ (ст. 132.). Када у требнику код опела световних и свештених лица пише да се поје Непорѡчниѡ кз пѣтз. ѡллиѡѡѡ, то значи да ове речи које припадају првој статистији прво поје један појац за певницом и то нарочитим напевом (свака статија својим гласом), и да затим појци поју сву прву статистију стих по стих истим гласом, а после сваког стиха статистије додаје се: алилуја. Исто тако штампају се и пред другом статистијом речи: Зѡпѡвѣди твоѡ с припевом Помилѡй раба твоѡго, а пред трећом ѡмѡ твоѡ: ѡллиѡѡѡ².

После 1. и 2. статистије бива мала јектенија за умрле, а после 3. статистије 17. катизме поју се тропари: Сѣѡхз ликз ѡбрѣте ѡстѡчникз... с припевом Блгословѡнз ѡсѡ Гѡди... Пошто се ови тропари поју после 17. катизме која се зове: непорѡчни, то су и ови тропари добили назив „непорѡчни тропари“ (требник, свештеничко опело). За време непорѡчних тропара јереј кади. После непорѡчних тропара долази мала јектенија за упокој и тропар: Покѡй сѡсѡ насз..., који се у типичу гл. 14. зове сѣдѡленз покѡнз, а који се завршује речима: ѡ всѡ ѡже кз вѣдѡниѡ...“ Овај крај тропара поново се поје са Ѣѡѡѡ, а затим се са ѡ нѡнѣ поје богородичан ѡ дѣвѡ возѡѡвѡѡ... Затим долази други део опела

Чита се 50. псалам и поје се канон са припевом „ѡупокѡй Гѡди, дѡшѡ раба твоѡго“. После 3. песма канона и мале јектеније за упокој поје се сједален: Кѡистинѡ сѡетѡ всѡчѡскаѡ..., а после 6. песме и мале јектеније поје се кондак: Ѣѡ сѣѡми ѡупокѡѡ... и чита се икос: Ѣѡмз ѡдинз ѡсѡ вѡзмѡртнѡѡ... После 9. песме канона и мале јектеније поју се на осам гласова осам

¹ А не на две статистије, као у суботе: месопусну, пред педесетницом и суботе 2., 3. и 4. великог поста.

² Нов. Скрижаль ч. IV. гл. 20, § 9.

стихира: *каа житѣйскаа...*, у којима се слике таштина и пролазност живота и земаљских добара, иза којих долазе блажена, која говоре о вечном блаженству праведних. После блажена поје се прокимен и чита се апостол (1. Сол. 4, 12—17), а после апостола чита се јеванђелије (Јов. 5, 25—30), које говори о будућем васкрсу мртвих. После јеванђелија долази јектенија за упокој: „Помысли насъ Бже...“ и свештеник после ове јектеније говори велегласно близу умрлога молитву: *Бже дсхѡвк...* Још читамо у требнику да кадгод ђакон говори јектенију за умрлога, свештеник говори тајно близу умрлога молитву *Бже дсхѡвк*, а возглас *ѣкв тѣ еси воскресѣніе...* гласно. Потом бива последње целивање или праштање са умрлим уз појање стихира: *Прїидїте, послѣднїе цѣлованїе...*, у којима се говори о растанку умрлога са нама, и у којима он моли живе да се за њега моле Христу Богу. Потом бива литија за умрле, па отпуст, и архијереј или јереј говори трипут: „*Бжчнаа твоа паматъ, достоблажнне ѣ приснопаматне брате нашз*“, а појци поју *Бжчнаа паматъ*. Симеон Солунски каже да овај узглас значи да се умрли прибродојао светима и удостојен је њихова наследства. Затим архијереј (ако је ту) или јереј чита „*мѣтвѣ прощальнѣю*“ велегласно: „*Гдѣ Исхъ Хртосх...*“¹.

После опела узевши мошти одлазимо к гробу (требник), а умрлога прати цео народ на челу са свештеником и поје се *Свѣтїи Бже...* Месни је обичај да се са умрлим стаје на раскршћу и да се свршава литија за умрлога. У гробу се умрли обично полаже лицем према истоку, зато што се Господ зове истоком свише (Лук. 1, 78), очекујући да настане јутро вечности или другог доласка Христова (Мат. 24, 28), и у знак да умрли иде од запада к истоку вечности. При спуштању умрлога у гроб свршава се литија за умрлога, а после литије архијереј или јереј узевши земље лопатом (мотиком), крстовидно је меће

¹ Код Руса је обичај да се умрломе на погребу даје у руку опросно писмо. Овај обичај постојао је и код нас. О опросном писму и разрешној молитви види А. Алмазовъ, Тайная исповѣдь, II, 242—293. и тамо наведену литературу о овом: — Е. Голубинскїй, Исторїя русской церкви, 1901. I, 840. — Никольскїй, Пособїе... 774—5. — Булгаковъ, Настольная книга, 1323, 1357. — Тих. Р. Ђорђевић, Опросно писмо, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. II, св. I, 80—82. — Д. Руварац, Опросно писмо, Прилози... књ. II, св. II, 264—265. — Л. Мирковић, Опросно писмо, Прилози... књ. 3 (1923), 231—236. Испор. и Гласник 21, 255.

поврх моштију говорећи: ГДНА ЗЕМЛА, њ ИСПОЛНЕНІЕ ЂА, ВСЕЛЕН-
НАА, њ ВСІ ЖИВЉІЦІ НА НЕЈ (Пс. 21, 1). Тако се меће земља на
умрлога и предаје се земљи, у знак покорности божанској за-
повести: „ЗЕМЛА ЂСІ њ КЗ ЗЕМЛЮ ВІДІШИ“ (Быт. 3, 9). Осим
земље која се меће на умрлога, свештеник налива поврх мош-
тију јелеј од кандила, или се сипа пепео од кадионице (требник).
Ако је над умрлим за живота била свршена тајна јелеосвећења,
то после свега изливају на његово тело крстобразно од пома-
зивања преостали освећени јелеј с вином. Ово преливање уљем
је знамење Христово и печат тога, да се умрли у Христу под-
визавао за Христа, за освећење тела свога, и да је побожно
живео овде. Ово је уједно и знак части за оне, који су се под-
визавали за Христа¹.

Кадгод се на умрлог посипа поред јелеја и пепео из ка-
дионице (требник). Симеон Солунски (гл. 187.) каже: „На све-
товну у Христу умрлу браћу мећемо прах из кадионице, јер
је освећен, и то крстовидно кадионицом. Пепео значи да се
угасио на земљи живот угодан Богу као тамјан кадила“².

Опело и погреб монаха, игумна и архимандрита.

Када монах умре не купа му се тело, да се не би видела
његова нагота, но одређени монах губом намоченом у топлу
воду отире његове мошти (тело), чинећи прво губом крст на
челу умрлога, на прсима, на рукама, на ногама, на коленима, и
ништа више. Затим доносе чисту хаљину и облаче га, пошто
се прво скине стара хаљина, а да се никако не види његова
нагота. Када му обуку нову хаљину, полагају на њега кукул,
ако је био великосхимник, обложивши шлемом више главе, и
спустивши га до браде, да му се не види лице, у знак да је
био за време живота далеко од света. Затим мећу на њега

¹ Никольскій, Пособіе... 777.

² Ако бива да се кости из гроба откопавају и опет сахрањују у гроб,
не понавља се чин погребља, јер је чин погребља тако састављен, да се у њему
говори о недавно умрломе. У чину погребља призивају се сродници и знанци
да даду последњи целив ономе који је јуче као жив беседио с нама, и умрли
се моли да се молимо за њега. Према томе у том случају се врши само па-
нихида. — Ако свештеник има да сахрани иноверца, долази у дом где он
лежи, облачи се у свештене одежде, и износи се тело умрлога, и спроводи се
на челу са крстом и песмом СВЯТЫЙ БЖЕ..., и спушта се у гроб без уз-
гласа БЖЧНАА ПАМЯТЬ. (Рук. для сельск. паст. 1872, № 21). Види Ни-
кольскій, Пособіе... 777—8.

аналав по чину његову и палиј, и опасују га кожним појасом, и обувају у нове сандале. Ако је пак био малосхимник, облачи се само у власниџ и расу, а на главу се меће поткапок и камилавка. Затим се простире његова мантија косо и скинувши мошти с рогозине (асуре), простиру је под мошти од ногу све до главе, и тако одређени монах ножем обрезаваши крај мантије с оба краја, а савивши мошти мантијом, узом¹ заједно везаном обавија мошти, а почев од главе чини три крста, један код главе, други код прсију, а трећи код колена. А преосталим делом две узице свезује му ноге (вел. требник).

Чин опела и погребна монаха, игумна, архимандрита имамо изложен у великом требнику и разликује се од опела и погребна световних лица овим:

1. При опелу монаха 17. катизма се не дели на три дела, статије, као код опела световних лица, но на два дела, и то са другим припевима, наиме стиховима прве статије припева се: Бл҃гословѣнъ еси Гдѣ, а стиховима друге статије Твој ѣсмь ѡзв, спаси мѧ, ѡ помилѡши мѧ, а од 132. стиха катизме, који гласи: Призри на мѧ, ѡ помилѡши мѧ, поје се припев: Ђо цр҃ствѣи твоѣмъ, Гдѣ, помилѡши раба твоѡгѡ (или раба твоѡ).

2. Место канона за умрлога поју се степени антифони свих осам гласова из октоиха, и после сваког антифона четири стихире св. Теофана, у којима се опева смрт Господа Исуса Христа као победа над нашом смрћу, и моли се за умрлога.

3. Уз блажена поју се други тропари према монашким обетима.

4. При последњем целивању од стихира: Приидите, последне цр҃кованіе... неке стихире (5—10) не поју се при монашком опелу, а додају се нарочите стихире.

5. При износу из цркве до гроба не поје се Свѣтѡй Бж҃е, но стихире Кѡ житѣйскаѧ сладостъ...

6. Ове стихире на осам гласова поју се трипут до гроба. Затим бива јектенија и молитва, а када се дође до гроба, полагају се мошти у гроб.

7. При изливању јелеја на умрлога монаха говори се тропар: Ѣвразомъ крста твоѡгѡ... Док се покрива гроб земљом, поју се три тропара: Земле зинѡвши.

На крају свега братија која је при погребу чини 12 по-

¹ ѡкрѡй, κενρία, fascia, Binde, Tuch.

клона за свога умрлога брата, говорећи: *оупокѡй, Гдн, дѣшѣ, раба твоѣго*, и одлазе у ћелије славећи Бога. А дванаест поклона чине зато, да би означили крај привременог живота, који истиче као и дванаест часова дана и ноћи¹.

Опело и погреб свештеника.

Када умре ко од мирских свештеника, долазе три свештеника и скидају га са постеље и полагају на земљу на рогозинуцу (асуру). Пошто се умрли свештеник не купа, скину га свештеници и обнажена отиру чистим уљем, и потом га облаче у обичне хаљине, а затим у све свештеничке одежде, и покривају му лице ваздухом², у знак да је био вршилац св. тајана а нарочито св. тајне евхаристије. Полагају на њега (у руке) св. јеванђелије (с којим се и сахрањује, у знак да је јављао људима јеванђелије). Бакони и остали клирици облаче се после обичних својих хаљина и у одежде свога чина (треб. П. Могиле). Умрли архијереј облачи се у архијерејске одежде, и то када се прво отре губом умоченом у јелеј, облачи се у све свештене одежде с појањем: *Да возрадѣтсѧ дѣшѣ твоѧ ѡ Гдѣ...* и т. д. с рипидама, кадионицом, трикиријама и дикиријама. Затим се умрли архијереј полагаје на столицу и протођакон узглашава: *Гдѣ да просвѣтитсѧ...*, дакле све као и код облачења на литургији, и потом га полагају на сто и покривају ваздухом. Који епископ пре смрти прими схиму, сахрањује се у схими.

Свештеник и архијереј опевају се истим опелом, које се својим саставом у многим разликује од опела световних лица, и то овим:

1. После 17. катизме „непорочни“ и тропара непорочних са припевом *Благословѣнъ ѡси Гди...*, што имамо и при погребу световних лица, читају се апостоли и јеванђелија. При читању јеванђелија звони се.

2. Осим апостола и јеванђелија одређених и за погреб световњака, читају се још четири апостола и четири јеванђелија, дакле свега пет апостола и пет јеванђелија. Пред сваким апостолом је прокимен, а пред јеванђелијем: алилуја. Пред првим апостолом су непорочни тропари и степени антифони; Пред 2. апостолом сједален и 22. псалом; пред трећим анти-

¹ Новая Скрижалъ ч. IV, гл. 21. § 5.

² С којима се и сахрањује.

фони, 23. псалам и сједален; пред четвртим 83. псалам¹ и тропари; пред петим блажена. Пред апостолима степени антифони иду овим редом: пред првим апостолом 6. глас, пред трећим апостолом 2. глас, и пред четвртим апостолом 3. глас. Пред петим апостолом поју се блажена с другим тропарима, а она се каткад и читају. Иза сваког читања апостола, долази читање јеванђелија, После првог, другог и трећег јеванђелија чита се после сваког јеванђелија нарочита молитва за покој умрлога. После четвртог јеванђелија поју се тропари на блажена, и после читања петог јеванђелија чита се 50. псалам. Обично свако јеванђелије чита други свештеник, а који чита јеванђелије, тај говори и *Мірз всѣмъ* пред јеванђелијем, а после јеванђелија чита молитву. Слично овоме сваки апостол чита други ђакон, ако их толико има при погребу, а који чита апостол тај казује и прокимен пред апостолом.

3. Канон се поје са ирмосима велике суботе: *Волноу морскѡу...*, осим код 3. песме, где се место *тѣкѣ* на *кодѡух* поје: *нѣсть свѣтъ...*, и место 6. песме: *ѣтъ вѣсть, но не ѡдѣржанъ...*, поје се: *Бѣдна послѣднѡа...* После 6. песме канона, после кондака *Го свѣтъми...* читају се 24 икоса, који се свршавају појањем: алилуија. Обично сваки други икос чита други свештеник, почев од најстаријег. Алилуија поју сви свештеници.

4. После 9. песме канона и мале јектеније поју се ексапостилари и стихире на хвалите, и велико славословље, које завршује речима: *Сподѡби Гдѣ*, т. ј. које се чита у непразничне дане, а које поју свештенослужитељи. После великог славословља поју се стихире самогласне на 8 гласова: *Кѡ житійскаѡ...*, и то сваког гласа не једна стихира, но три. Код Руса се овде свештенику даје у руке разрешна молитва. Потом долази јектенија: *Помѡлѡи насъ Бже* и стихира при последњем целивању и отпуст.

5. При спроводу из храма до гроба не поје све *Свѣтъи Бже*, но ирмоси великог канона: *Помѡщникъ ѡ покровитељ...*

6. При спроводу архијереја, пре одласка из цркве на гроб, обноси се архијереј око цркве, при чему бива на свакој страни цркве литија за умрлога. То се чини каткад и са умрлим свештеником, да се обноси око цркве у којој је служио.

У погледу опевања ђакона не слажу се литургичари. Једни

¹ При појању сваког стиха од ових псалама понавља се: алилуија.

(П. Могила у своме требнику) кажу да се ђакон сахрањује свештеничким опелом, други (Никољскій, Пособіе... 781) опелом световњака, јер као да у свештенчком чину има таквих места, која се не слажу са ђаконским чином, на пр. тропар пред 3. апостолом каже да је умрли био у свештеничком достојанству, да је био жрец и приносилац божанских тајана (стихире на хвалите). Трећи¹ пак кажу да се ђакон може дозволом епископа сахранити свештеничким опелом, само треба изоставити она места која се односе на свештеника.

Свештеник под забраном сахрањује се свештеничким опелом, само ако се налази под забраном за дела која повлаче разрешење од чина, сахрањује се световним опелом.

Опело и погреб деце.

Над децом која су умрла после св. крштења свршава се нарочито опело, као над невинима и без грехова, у ком се опелу црква не моли за опроштај грехова умрлога, но се само моли да га удостоји небеснога царства према Спаситељеву обећању. Мада деца после св. крштења нису сама ништа учинила чиме би могла заслужити наследство небеснога царства, то су се она ипак св. крштењем очистила од прародитељског греха, и постала непорочни и учасници заслуга Христових, и наследници царства Божија. Над децом која су умрла пре крштења, не свршава се опело, јер нису очишћена од прародитељског греха².

Опело деце свршава се над умрлом децом до седам година, од ког се времена она исповедају као и одрасли.

Опело деце краће је од опела световњака и разликује се од њега овим:

1. На дечијем опелу не поје се катизма.
2. Не поју се тропари непорочни.
3. Канон се поје с припевом: Гдн, оупокѡй младѣнца.
4. Јектенија за покој деце разликује се од јектеније за покој одраслих, јер се у дечјој јектенији деца називају блаже-

¹ Рук. для сельск. паст. 1865. Т. I, стр. 429. Види и Сборникъ недоумѣнныхъ вопросовъ изъ пастырской практики. Кіевъ, 1904. вып. II, стр. 112.

² О будућој судбини деце умрле без крштења каже св. Григорије Богослов да се они не прослављају, нити казне од праведнога судије... Јер није сваки, који није достојан казне, тиме достојан и части, као што ни сваки који није достојан части, није тиме достојан и казне (40. слово на св. крштење).

нине, и моли се да их Господ према свом истинитом обећању удостоји небеснога царства, а не моли се за опроштај грехова. И место молитве Бже дѣхѡвѣ... имамо другу молитву.

5. После 6. песме канона и кондака: Го свѣтѣми поју се четири икоса веома дирљиве садржине, у којима се описује жалост родитеља за умрлом децом.

6. После канона чита се други апостол и јеванђеље, а не као на погребу световњака, наиме чита се апостол о стању после васкрса (I. Кор. 15, 39—46), а јеванђеље о васкрсу мртвих силом васкрслог Господа (Јов. 6, 35—39).

7. Место прошчалне молитве код одраслих, чита се над умрлом децом молитва: хранѣи младѣнцы . . . , у којој се моли да Господ прими душу умрлога детета у анђеоска светлосна места.

8. При последњем целивању поју се друге стихире а не оне са световњачког опела. У њима се изражава бол родитеља над умрлим дететом, који бол теши помисао, да се умрла деца прибројавају светитељима.

Опело умрлих пасхалне седмице.

У требнику читамо да ако неко умре на Пасху или у који год дан светле седмице до недеље Томине, поје се мало што од обичног опела, због величине и части светлог празника васкрсења, јер је празник весеља и радости, а не жалости; васкрсним песмама над умрлим црква јавља да се сви они који умиру у васкрсом Христу у нади на васкрс и вечни живот, представљају Христовим васкрсом из жалости овога света на весеље и радост.

У требнику немамо потпун чин опела световњака на Пасху, но само кратко упутство како се оно свршава, а подробно изложен чин овог опела са свима песмама и молитвама имамо на крају књиге: *Послѣдованіе во сѣбю ѣ великѡ недѣлю Пасхи*, под насловом *Послѣдованіе ѡпѣваніа оубошнихъ въ пасхальнѡ седмицѣ*.

Литија у дому умрлога врши се овако: јереј почиње *Бѣгословіиъ Бѣгъ нашіъ...*, затим се поје *Хрѣтѡсѣъ воскресѣ* и свештеник узглашава стихове: *Да воскреснетъ Бѣгъ . . .*, а појци поје на сваки стих једанпут *Хрѣтѡсѣъ воскресѣ*. После овога свештеник кропи св. водом тело умрлога и ковчег његов споља и изнутра, и одмах га полагају у ковчег. Затим долази јектенија: *Помилѡши насъ, Бже...*

за време које свештеник тихо чита: Бѣже дѣхѡвѣ..., и после возгласа долази Воскресѣніе Хрѣстово видѣвшѣ... и отпуст: Хрѣтѡсѣ воскрѣсѣ ѡиз мѣртвѡхъ... и т. д., Во вѣжнѡмѡм ѡспѣніи..., Вѣчнаѡ памѡть. Када се умрли носи у цркву, поје се: Хрѣтѡсѣ воскрѣсе... и канон Пасхе Воскресѣніѡм дѣнѡ...

Опело почиње као и литија за умрле на пасху, т. ј. после возгласа поје се Хрѣтѡсѣ воскрѣсе са стиховима: Да воскрѣнетѣ Бѣгѡ..., затим долази јектенија за покој, и после ње канон Пасхе: Воскресѣніѡм дѣнѡ... После 3. песме канона бива јектенија за покој и поје се ипокој: Предварѣвшѡм ѡутрѡ... После 6. песме канона, јектеније, кондака: Го стѣми... и кондака празника: Яци ѡ во грѡвѣ..., поје се место трисветога ѣлицѡ во Хрѣта... и чита се апостол тога дана са литургије, и јеванђелије васкрсно прво. После јеванђелија поје се: Воскрѣсѣніе Хрѣтѡво видѣвшѣ... и остале песме канона. После ексапостилара Плѡтїю ѡспѣвѣ... (двапут) поју се васкрсни тропари Янѣглскїѡ совѡрѣ... с припевом Бѣгѡсловѣнѣ ѣси Гдѣн... Загим бива последње целивање уз појање стихира Пасхе: Да воскрѣнетѣ Бѣгѡ... Пасха сѣинѡмѡ... После стихира бива јектеније за покој, иза које свештеник говори гласно и молитву и возглас, а иза овога бива отпуст и т. д., и чита се прощална молитва. Од цркве до гроба умрли се спроводи појањем песме: Хрѣтѡсѣ воскрѣсе...¹.

Молбена пјенија.

Иако су већи део богослужења молбена пјенија Господу, Богородици и светитељима, то се искључиво молбеним пјенијем назива нарочито богослужење, у коме молимо Господа и Његове светитеље да нам ниспошљу какве милости или у коме благодаримо Богу што смо примили извесна добра.

Молбена пјенија су по своме саставу слична јутрењу и свршавају се делом у цркви, делом у домовима. Молбена пјенија у цркви свршавају се после и пре литургије, као и пре и после вечерња. Једна од молбених пјенија припадају опћем богослужењу, као: 1. молбена пјенија која се свршавају у дане рођења, крсне славе, узласка на престо, крунисања и миропомазања владара; 2. молбена пјенија у дане храмовних празника и друга пјенија; 3. молбена пјенија нарочите врсте у време

¹ Како се врши опело и погреб архијереја и свештеника на Пасху, види Никольскїѡ, Пособїе... 786.

опћих невоља (непријатељске навале, помора, суше, велике кише, глади и т. д.). Друга молбена пјенија припадају посебном бого-служењу и врше се по потреби појединих хришћана. Овамо урачунавамо молитвене чинове, којима се благосиљају разни предмети, н. пр. војни знаци, лађа, и т. д.

Једна молбена пјенија имају канон у свом чину, а друга немају¹, а нека су без јеванђелија². Сва ова споменута молбена пјенија штампају се у посебној књизи: *Послѣдованіе молѣбныхъ пѣній*, а имамо их и у великом требнику. Молбени канон пресветој Богородици са чином имамо на крају октоиха после 4. и 8. гласа.

*Молбено пјеније почиње возгласом свештеника или архијереја: Благословѣнъ Бѣъ нашъ... или возгласом Гласа стѣй, ѿ ѣдиносѣиѣй... (при благодарењу), или возгласом: Благословѣно царство... (благодарење на дан владарева узласка на престо, крунисања владара). После возгласа поје се: Црѣ невѣснѣй (а од Пасхе до Спасовдана: Хрѣтѣсъ воскресѣ... трипут), трисвето, Оче-наш, и чита се *псалм* сходан предмету мољења.*

После псалма у Чинѣ ѡсѣиѣнїа кѡннскога знаменїа, ѣже ѣсть хорѣгви, ѿ кѡемъ благословѣнїа на вранѣ (в. Послѣд. молѣбн. пѣ-нїй), и у чину на дан Рођења Спаситеља поје се пророштво св. пророка Исаије: *Гъ нами Бѣъ...*

Кадгод се после псалма чита *символ вере*. н. пр. у *Мо-лѣбноѣ пѣнїѣ ѡ недѣжныхъ многихъ, ѿли ѡ ѣдиноумъ*. После псалма, или односно после пророштва Исаијина, или односно после символа вере, говори се *велика јектенија*, у коју се умећу мољења за оно што се моли или на чему се благодари.

После јектеније поје се: *Бѣъ Гдѣ... и шропари*, а за њима се кадгод прво чита *50. псалм* (на молбеном пјенију у време суше, велике кише, заразног ваздуха) или *120. псалм*

¹ Без канона су молбена пјенија: 1. на нову годину; 2. ученицима у почетку школске године; 3. за владара и народ у време рата; 4. за болне; 5. благодарења: а) о полученији прошенија и за свако добро дело Божје; б) на дан узласка на престо владара; в) на Божић; 6. благосиљања: а) при поласку на пут; б) оних који хоће да плове по води; чин о узвишењу панагије; када хоће отићи на службу (вел. требник гл. 97.) и чин благосиљања пчела.

² Без јеванђелија су ова молбена пјенија: а) благосиљање ратне лађе; б) благосиљање војничке заставе и војника; в) благосиљање војничког оружја; г) благосиљање новог чамца или лађе; д) молитвени чин на копање студенца и при тражењу воде; ђ) чин благосиљања новог студенца.

(код благосиљања воднога суда), и потом долази *канон*¹ (ако га има у молбеном пјенију). Код неких канона означено је да се поју без ирмоса, иако су у чину штампани ирмоси, н. пр. код молбеног канона пресветој Богородици Теостирикта монаха, који се поје у свакој душевној тузи и невољи, иако имамо ирмосе: *Бѣдѣ прошѣдѣ ѿкѣ сѣшѣ...*, ипак је на челу канона означено: *ѿ канѡнѣ прѣстѣлѣ Бѣѡы, безѣ ѿрмосѡвѣх*². Исто тако код „молѣбнагѡ пѣнїѧ вѣ нашѣствїи свѡспѡстѡтѡвѣх“ на челу канона читамо: „начинѧемѣ канѡнѣ безѣ ѿрмосѡвѣх“³.

Канони према својој садржини имају своје припеве уз тропаре канона. Канон пресветој Троици има припев: *Прѣсвѣтѧѧ Трѡице, Бѣже нашѣ, слава тебѣ*; канон часном и животворном крсту: *Слава, Гдї крестѣ твоємѣ честнѡмѣ* (молитвослов); канон Богородици: *Прѣстѧѧ Бѣѡе, спасї насѣ* (октоих крај 8. гласа); канон арханђелу Михаилу, св. Николи и другом светитељу: *Сѣтїи ѡрхїстратїже Мїхаїле — сѣтїтелю Хрїтѡвѣ Нїкѡлае, моли Бѣѡ ѡ насѣ*. Умилителни и покајни канони имају припев: *Помїлѡи мѧ, Бѣже, помїлѡи мѧ, и Слава тебѣ, Бѣже нашѣ, слава тебѣ*⁴. Канон св. Јовану Претечи има припев: *Сѣтїи великїи Іѡанне Прѣече Гднѣ, моли Бѣѡ ѡ насѣ* (молитвослов). Канон свима светима има припев: *Кси сѣи, моли те Бѣѡ ѡ насѣ* (молитвослов). Канон архангелима: *Сѣи ѡрхѧггѧи ѿ ѡггѧи, моли те Бѣѡ ѡ насѣ* (молитвослов). После 3. и 6. песме канона бива јектенија. После 3. песме меће се сугуба јектенија: *Помїлѡи насѣ Бѣже...*⁵. У овој јектенији после 3. песме спомиње јереј „ѡ нїхже молѣбенѣх вѣвѣтѣх“ (молитвослов). После 6. песме бива мала обична јектенија и возглас после 6. песме канона на јутрењу: *ѿкѡ тѡ ѡси црѣ мира* (молбено пјеније за време велике кише т. ј. безведрија — у књ. молѣбн. пѣнїи), и после 6. песме канона „сѣїнник поминѡетѣ, ѿкоже ѡзвѡвїсѧ“ (молитвослов). Ако се при појању канона чита *акашисш*, то ово читање бива после 6. песме канона, и то пре мале јектеније. После 6. песме канона чита се

¹ Каноне имамо у *Кнїга молѣбныхъ пѣнїи*, у великом требнику, пуном молитвослову и у канонику.

² Молитвослов и октоих на крају 4. и 8. гласа.

³ *Кнїга молѣбн. пѣнїи*.

⁴ *Руков. для сельск. паст. 1873. № 19. Какой припѣвъ долженъ быть къ стихамъ покаяннаго канона.*

⁵ Види молбена пјенија *во врѣмѧ брѧни прѡтивѣ свѡспѡстѡтѡвѣх, нахѡдѡщиѣхъ на ны...* и *во врѣмѧ гѣбїтельнагѡ повѣтрїѧ.*

јеванђелије, пред којим је прокимен и остало што претходи читању јеванђелија на јутрењу. У празничне дане чита се оно јеванђелије које се читало тога дана на јутрењу, осим благодарственог молбеног пјенија или које се врши у каквом нарочитом случају. Кадгод се читају и два и три јеванђелија, према томе, коме се све свршава молебан. Кадгод се пред јеванђелијем чита *апоштол* (во врѣмѣ врѣни... и во врѣмѣ гвѣйтѣлѣнагв повѣтрѣа). А кадгод пред апостолом бива *паримеј* (на дан Рођења Спаситеља). После јеванђелија, ако се на молбеном пјенију поје канон, поју се 7., 8. и 9. песма канона¹.

По свршетку канона поје се: *Достѡйноу ѣсть...*, а у дане великих празника место *Достѡйноу* поје се ирмос 9. песме празничног канона. Затим се чита трисвето, *Оченаш*, поје се тропар и бива јектенија *Помѣлѣи насѣ Бже...*, у којој се моли оно, за што се врши молбено пјеније. Возглас после ове јектеније је: *ѡслѡши ны, Бже, Свѣитѣлю насѣ...* Затим се чита са царских двери нарочита *молишва* сходна предмету мољења и благодарења. Она сѣ кадгод чита с клечањем (чин благосиљања оних који хоће да плове по водама). После молитве бива отпуст са крстом².

Кад се на молбеном пјенију не поје канон, тада се после *Бгѣ Гдѣ* и тропара читају апостол и јеванђелије³. Кадгод се пред апостолом чита паримеј (благодарење на дан Рођења Спаситеља). После јеванђелија бива сугуба јектенија *Помѣлѣи насѣ Бже...* и возглас *ѡслѡши ны, Бже...*, и чита се молитва. После ње поје се велико славословље: *Слѡва кѣ кѡшнихѣ Бгѣ...* или *Тѣбѣ Бга хвѣлимѣ...*, иза чега ђакон каже *прѣмѣдростѣ*, а свештеник *Прѣстѣа Бгѣ спасѣ насѣ*, и остало како бива пред отпustom. После отпуста на владарске дане и на другим молбеним пјенијима говори се многољетије за владара, супругу и наследника.

Молбена пјенија се свршавају и ван храма и бивају са крсним ходом. Крсни ход побуђује народ на побожност и сједињује се са молбеним пјенијем као нарочита молба да се Бог

¹ У молбеном пјенију во врѣмѣ бездѡждѣа чита се јеванђелије на крају канона.

² Молбено пјеније пасхалне седмице. Види Никольскій, Посobie... 839.

³ На молбеним пјенијима, у којима нема канона, већим делом се пред јеванђелијем чита апостол, н. пр. благодарење о полуочењу прошења, чин благосиљања оних који хоће да плове по водама.

умилостиви. Такав крсни ход свршава се при оснивању храма, при освећењу храма, у народним невољама, болести, суше и т. д. Крсни ход бива и ради израза благодарности Богу, после свршетка рата, болести, пожара и т. д. При крсном ходу напред иду појци, за њима заставе и иконе, затим ђакони, свештеници и архијереј (при освећењу храма).

Молбено пјеније с крсним ходом зове се литија (типик послед. 25. марта после јутрења: *исходнимъ со крестѣмъ съ литією...*). У великом требнику (гл. 81) имамо: *Послѣдѣдованіе въ разайчнѣмъ литіи, ѿ вѣдѣніа молѣбнѣмъ.* У овом чину, сличном јутрењу, прво су изложена она молитвословља и песме, које се стално читају и поју на литијама. После возгласа долази трисвето, Оченаш, Гдѣ помѣлѣши 12 пута, пс. 142. и велика јектенија, Бѣхъ Гдѣ, покајни тропари: *Помѣлѣши насъ, Гдѣ...* и стихословље псалма. Иза сваког стиха псалма поје се кратак тропар, и то после 1. псалма (т. ј. 6. псалма) Гдѣ, да не ѿростію... поје се тропар: *Бѣгѣтробнѣ, долготерпѣливѣ, ѿ всещѣдрѣмъ Гдѣ низпослѣ милость твою на люди твоа.* После другог (т. ј. 101.) пс. Гдѣ ѿслашѣши молитвѣ мою... поје се тропар: *Милостивѣ, помѣлѣши, помѣлѣши, помѣлѣши насъ Гдѣ.* А уз стихове 3. (т. ј. 73.) пс. Бѣже прѣидѣша... поје се тропар: *ѿакъ щѣдрѣмъ Гдѣ, ѿмилосѣрдисѣ на люди твоа, ѿакъ долготерпѣливѣ примирисѣ, ѿ помѣлѣши ны.* После сваког од ова три псалма бива нарочита молитва, према томе шта се моли: киша, ведро време, и т. д. и мала јектенија. После 3. псалма долази антифон 4. гл. *ѿ ѿности моеа...* *Бсакоѣ дѣханіе, јеванђелије после литије, канон и молитва* (све према томе шта се моли), и отпуст¹. Иза овог последовања на разне литије долазе у великом требнику друга последовања (въ бездѣждіе, у време суше, и т. д.), која се додају последовању на разне литије, и у њима имамо: прокимен, апостол, алилујариј, јеванђелије, канон и јектенију: *Помѣлѣши насъ Бѣже...* с молбом за кишу или што друго, и молитвом која се чита после јектеније, и према томе ова последовања су допуна и свршетак последовања на разне литије. Таково продужење последовања на разне литије је канѣнъ въ страхѣ трѣса, канѣнъ прѣстѣмъ Трѣцѣмъ въ прѣцініе гвѣбѣтельнѣмъ нѣмоци т. ј. помора, (где после канона имамо две молитве въ ѿзѣвѣ мѣра), молитка въ гвѣбѣтельнѣмъ недѣгѣ, молитка... Бѣсѣ во врѣмѣ гвѣбѣтельства ѿ глѣда, молитка въ прѣцініе громѣмъ ѿ

¹ Види велики требник гл. 81.

молитви, молитва ѿ злорастворѣнїи вѣтрѡвѣх ѿ вѣри мѡрскїа, молитва молѣбнаа на всѣкъю лїтїю, т. ј. за све ове литије, за коју није написана нарочита молитва, а у разним случајевима невоље. Типик указује да се литије ове врсте свршавају и на празнике: Сретенија, Благовести, Цвети и друге празнике. Молебна пјенија у време опћих невоља сједињују се са опћим постом¹.

Молитвословља која се врше ради благосиљања разних предмета, на пр. војничких застава, лађе и т. д. на којима нема јеванђелија, имају после малог освећења воде кропљење св. водом. Освећење воде сједињује се обично и са другим молбеним пјенијем. У таком случају прво се свршава молбено пјеније, и после читања јеванђелија долази освећење воде. Осим освећења воде и кропљења њоме, врше се при молитвеним чинovima и друге свештене радње, на пр. у чину ѿ вознишѣнїи панагин, ѿгда хѡцїтѣ ѿити на слѣжѣш (вел. требник гл. 97), у чину благосиљања новог дома². Молитвословља молбена додају се и божанској литургији. Како се она сједињују с литургијом, о томе је подробно указано у чину Благодарѣнїе ѿ полѣчѣнїи прошѣнїа, наиме ако ово благодарење бива на литургији, после Благословено царство долази обична јектенија, а овој се додају благодарствене прозбе. После входа иду тропари по реду, и после дневног прокимна долази прокимен благодарења, а после дневног апостола долази апостол благодарења. После јеванђелија обичној сугубој јектенији додају се прозбе благодарења. После заамвоне молитве чита јереј молитву благодарења, и поје се велико славословље посред цркве као и на јутрењу, или Тѣбѣ Бѣа хвалїмъ..., ако то нареди настојатељ³.

¹ Види молитвени чин во врѣмѣ гѣбїтѣльнагѡ мѡра скѡтѡвѣх у додатном требнику.

² Види Чїнъ благословѣнїа нѡвагѡ дѡмѡ код Николајевић, Доподнителни требник, стр. 150. Испор. и Никольскїй, Посѡбіе... 843.

³ У неким руским издањима службеника (кијевско-печерске лавре 1737, Св. Троицко Илијинске Черниговске типографије 1763) и у јерејском молитвослову штампало се: „Собранїе благопотребныхъ прошенїи ко времени и нуждамъ улотребляемыхъ — на проскомидїяхъ, на ектењїяхъ, въ началѣ божественныя литургїи. Такожде указанїе прокимновъ, Апостоловъ, Евангелїи и причастновъ, по приличеству изображенныхъ прошенїи“. Ово су та иста молитвословља која имамо и у молбеним пјенијима, само су молитве на проскомидији скраћене молитве из ових молебна.

Богослужење при оснивању цркве.

Св. православна црква, знајући, да ако Господ не сазида дом, да се узалуд труде зидари (Пс. 126, 1), наредила је да се при зидању обичнога дома узносе Богу молбе, да би благословио успешан свршетак зидања, и зато имамо нарочите молитве „на ѿснованіиѣ дѣмъ“ (вел. и мали требник). Када је тако са обичним домом, то колико више наређује св. црква да се узносе молбе у почетку зидања дома Божјег, где има да се подигне престо Божји.

Пошто се положи основ за храм, свршава се Чинъ бѣдѣмъи на ѿснованіиѣ храма (велики требник. А у додатном требнику имамо Чинъ бѣдѣмъи при ѿснованіи цѣркве ѿ кодрѣжінѣи крста. Дакле у исту сврху имамо два чина. Онај у додатном требнику је опширнији). Том приликом бива и кодрѣжінѣи крста, то σταυρολήγιον (види вел. требник гл. 109. Чинъ... на ѿснованіиѣ храма — на крају).

Основ цркве се овако спрема: „ако има да се зида црква од камена, копају се ровови на оном месту, где ће бити основ, спрема се камење и малтер, и на једном четвороугаоном камену слика се или исеца крст, а под крстом (ако епископ или његов заменик изволи) направи се место ради полагања св. моштију, и меће се оваки натпис: *Во ѿмѣ оца ѿ сѣа ѿ сѣагѣ дѣа, ѿсновѣса сѣа цѣрковѣа въ чѣстѣ ѿ памѣтѣ (име празника или светитеља храмовног), при дѣржавѣа благовѣрѣнагѣа госѣдѣрѣа и крѣаа. нашегѣа (име), при свѣтѣиѣа свѣтѣа же прѣвѣсѣащѣиѣа шагѣа (име епископа и града његова), ѿ положѣиѣа сѣтѣа мошти сѣагѣа, (име његово) въ лѣто ѿ сотворѣнѣа мѣра (та и та), ѿ рождѣствѣа же по плѣти Бѣа слѣва (број године, месеца и дана). А треба знати да се и без моштију светитеља и оваког натписа може положити темељ цркве, но без горе споменутог четвороугаоног кимена ово не бива. Уз то се спрема велики дрвени крст и место, где има да буде престо, и ров, да се у њега усади онај крст“ (додатнителни требник).*

„А ако је дрвена црква, не копају се ровови, само један под олтарним каменом према истоку, ради полагања четвороугаоног камена, и други ради постављања крста на месту где има бити престо. А спремају се и брвна, или дрва, на којима ће црква стојати“ (додатнителни требник).

Пошто црквена правила одређују да се подизање како

камене тако и дрвене цркве врши с благословом епископа¹, то ради свршавања чина на оснивање храма долази архијереј или од архијереја послани архимандрит или протопрезвитер, или јереј, кога пошаље архијереј (велики и додателни требник). За оснивање (полагање темља) цркве и усађивање крста имамо два чина, један у великом требнику, који је сличан чиновима који су изложени у књизи *молѣбныхъ ꙗкнѣи*, а други имамо у додателном требнику, који је дужи од оног првог, при коме се врши освећење воде и освећење јелеја, који се потом употребљавају при оснивању цркве.

Чинъ на основаніе храма по великом требнику врши се овако: Архијереј се облачи у мантију, епитрахилъ и омофор, а ако је свештеник (архимандрит, протопрезвитер или јереј) у епитрахилъ и фелон (велики требник). Обично, при оба чина на основице храма, иде архијереј или свештеник к месту где се подиже црква с крсним ходом, т. ј. с целим клиром, а пред њим иду ђакон са кадионицом, а свештеници са крстом, два и два, а клирици поју литије стихире храма будуће цркве. Дошавши на место, полагају на тамо спремљени сто св. јеванђелије и крст (додателни требник), и по казивању великога требника после возгласа настојатеља *Блгословѣнъ Бгъ нашъ...* долази трисвето, Оченаш, и поје се тропар светоме, чији ће бити храм, и други тропари по вољи настојатеља. За време овога читања и појања, настојатељ кади около темљ и потом чита молитву: *Гди Бже нашъ, ѡсвѣтѣ...*, у којој моли Бога да би сачувао раднике неповређене и темље цркве непољуљане, и да би показао свршену цркву ради слављења Бога. Ову молитву свештеник чита ставши на место, на ком ће бити жртвеник т. ј. св. престо. После молитве бива отпуст, у коме се обично спомиње онај светитељ, коме ће бити посвећен храм. Затим настојатељ узима камен и начини њиме крст, и полагаје га у темљ (велики требник) говорећи: *„Основа ѡ крстѣ, Бгъ посредѣ егѡ, ѡ не подкѣжитсѧ. Поможетѣ емѡ Бгъ ѡтѣро заѣтра“*. Затим настојатељ врши „*кодѣрженіе*“ крста. Узима спремљени дрвени крст и забада га на месту где ће бити св. престо (ч. трапеза), говорећи при том молитву: *Гди Бже вседѣржителю...*, у којој моли Господа да би благословио и осветио ово место силом и дејством часног и животворног и пречистог крсног дрвета, ради одгнања демона

¹ Види 4. прав. халкидонског синода.

и сваког сопротивнога, и да би сачувао и место, и овај дом и оне који живе овде¹. У великом требнику о овом крсту читамо: Када се сврши храм и жртвеник, и када се већ освети, узима се крст са места где је био усађен, и... поставља се тај крст на источној страни код жртвеника (престола), а на њему пише: **Ἐστῆσα** жртвеник **Γῆρα** Б҃га и с҃са нашег **Ἰησα Χρῆστῶ** во храмѣ, (н. пр. Превображеніа) **Γῆρα** Б҃га и с҃са нашег **Ἰησα Χρῆστῶ** (или престѣла Б҃ѣы, или ст҃аг **ω** [име]), при державѣ вѣковѣраг **γῆρα**... По благословѣнію епископа [име] вѣ лѣто..., индикта..., мѣсца и числа на пѣмѣтъ ст҃аг **ω** (тога и тога). Сличан натпис, као што смо видели, меће се и у темељ храма. Овај чин полагања темеља и усађивања крста, обично се свршава после молепствија с водоосвећењем, које се свршава по малом или великом требнику.

Чинъ... при ѡснованіи цѣркве и водрѣженіе крста по допoлнѣшeлнoм шрeбникy врши се овако: архијереј обуче архијерејске одежде (свештеник свештеничке), и пошто дође на место где је темељ храма, по указаном поретку, почиње кађење и службу овако: Настојатељ узима кадионицу, окади сто на коме је св. јеванђелије и крст крстообразно трипут, и пошто ђакон узгласи: **Благословѣ** вѣдко, почиње: **Благословѣнъ** Б҃ѣ нашъ..., а затим се поје: **Црѣв ѣвснѣй**; док се ово поје, настојатељ стоји пред св. јеванђелијем кадећи га. Потом кади сворове, где ће бити темељ, почев од олтара и идући против сунцу околу, док не дође где је почео. Потом кади клир и народ, и опет св. јеванђелије. А чатац чита трисвето, а после Оче-наша: **Прѣдѣте** поклѡнимсѣ... трипут и пс. 142: **Господи** ѡсѣлѣши молѣтѣс..., **Глѣва**, и **нѣнѣ**: **Ѡллилѣја** 3 пут.

Затим ђакон говори јектенију: **Мѣромъ** Г҃дѣ помѡлимсѣ..., којој се додају разне одговарајуће молбе око оснивања храма. После возгласа поје се: **Б҃ѣ** Г҃дѣ... и тропари. Ако ће бити Господски храм, поје се тропар празника, **Глѣва** тропар осно-

¹ Осим овде наведеног постављања (водруженија) крста или ставропигије при оснивању цркве, ставропигија бива и у манастирима, у већ сазиданој и освѣћеној цркви. У том случају патријарх (у Грчкој и код нас, а у Русији пре св. Синод) шаље крст за ставропигију, да би тиме означио, да је та црква под његовом непосредном влашћу, а не месног (епархијског) епископа. Крст се поставља иза св. трапезе (престола) и украшава се драгим камењем и златом. (Испор. **С о а г**, **Εἰσολόγιον**..., 609–613. — Новая Скрижаль, ч. III. гл. 7. § 5).

и покривају се мошти. Ако се не међу мошти, то се речено не врши, но настојатељ узевши камен својим рукама полаже га на спремљени креч (малтер) у рову, говорећи: **Ѡсноваетсѧ цѣрковь сѧа...** Затим узима уље и говори: „**Бѣшнѧй Ѡсновѧ сѧю цѣрковь...**“ и излива уље на положени камен, говорећи: **Бѣгословѧннѧ ѧ знаменано бѣди мѣсто сѧе...**, и поје са целим клиром на гл. 6: „**Бостѧвѧ Іѧквѧвѧ заѡтра...**“.

Ако се црква гради од дрвета, то пошто се све речено сврши, настојатељ узевши секиру, удара њоме трипут у средње олтарско брвно, говорећи: **Начинѧетсѧ дѣло сѧе...** Потом обилази са све четири стране основаније (темељ), почевши од северне стране, против сунца, и кропи сав темељ идући околу, говорећи: **Бѧ ѧмѣ ѡцѧа...** Зауоставља се на свакој страни. За време овог кропљења сваке стране, клир поје по један псалм (86. 126. 121. и 131.), а свештеник се после псалма и кропљења задржава на свакој страни лицем к здању и чита посебну молитву (дополни. требник), и на свакој страни удара трипут секиром у средње брвно, говорећи: **Бѧ ѧмѧ ѡцѧа...**

Када свештеник дође на место, где је почео кропити, зауоставља се пред забоденим крстом лицем према истоку, и после 131. пс. **Помѧни Гѣни...**, настојатељ с клиром поје **Црѣ ѧѣннѧй...**, и потом чита молитву: **Гѣни Бѣже нѧшѧ** (која се налази у овом чину и у вел. требнику), и потом с клечањем чита молитву: **Хвѧлѧмѧ тѧѧ, Господи Бѣже сѧлѧ...**

Затим бива јектенија: **Помѧлѧй нѧсѧ Бѣже...**, у коју се умеђу молбе за владара, за ктиторе и осниваче цркве, за сретан свршетак њихова дела, за њихово здравље и спасење, и да Бог пошаље анђела чувара да чува градњу храма од сваког злог „**вѧстоѧнѧ**“ и видљивих и невидљивих непријатеља.

После возгласа: **Ѡѣслѧши нѧѧ, Бѣже...** бива обични отпуст храма. Враћа се с литијом у цркву, одакле су дошли, појући стихиру храма или друго што.

Постављање крста на цркву.

У додателном требнику имамо **Чѧнѧ молѧтвеннѧй** на поставлѧнѧе крѣстѧ на вѣрѧх крѡва новѡсоздѧннѧ цѣркве, који је по свому саставу сличан чиновима у књизи молѧбнѧхѧ пѣнѧй.

Свештеник у епитрахилу кади крст благословеним тамјаном и почиње обично: **Бѣгословѧнѧ Бѣѧ нѧшѧ . . .**, и чита се три-

·свето, Оченаш, и бива возглас свештеника: ѿкѡ твоѣ ёсть црѣтво. Потом се поју или читају тропари: Спасѣ, Господи..., Слава: Вознесѣйсѧ на крѣтъ..., ѿ нѣнѣ: Предстѧтельство хрѣтіанъ..., а иза њих свештеник чита молитву: Господи вседержителю, Бже ѡбѣ..., и после ње свештеник кропи освећеном водом крст, говорећи: Благословѧетсѧ ѿ ѡсѡацѧетсѧ знаменіе сѣе..., и поје се кондак: Вознесѣйсѧ на крѣтъ... Потом бива обични отпуст храма, а радници узевши крст, постављају га на своје место наврх цркве.

Освећење звона.

Чин благосиљања кампана т. ј. звона имамо у дополнителном требнику, где је речено, да се звоно пре но што се обеси на звоник има благословити. Звоно се у ту стврху обеси при цркви тако, да се може приликом благосиљања покропити и споља и изнутра, пре но што се постави на звоник.

Ако архијереј благосиља звоно, то он облачи у цркви све архијерејске одежде, или само мантију, епитрахилъ, омофор и митру (а свештеник облачи епитрахилъ и фелон), и излази из цркве и прилази звону, где је на лепо покривеном столу спремљена освећена вода и босиљкача. Архијереј или свештеник почиње: Благословѣнъ Бгъ нашъ..., а клир поје Царю небесный (6. гл.). Затим се чита трисвето, Оченаш, Господи помилуј 12 пута, Слава, ѿ нѣнѣ: Прїидїте, поклонїмсѧ... трипут, и псалми (148, 149. и 150.), у којима се сви и све призива на хвалење Божје. Потом дође Слава, ѿ нѣнѣ, ѿлїлїа (трипут) и ѡакон говори јектенију: Миромъ Гдѣ помѡлимсѧ, у коју се умећу прозбе за благосиљање звона на добро људи. После возгласа чита се 28. пс.: Принесїте Гдѣ... а после њега архијереј или јереј чита молитву: Гдѣ Бже нашъ..., иза које бива уз молитву (Бже Бже ѡбѣ...) приклањање главе. Затим свештеник освећеном водом кропи звоно са све четири стране одозго, идући около и говорећи: Благословѧетсѧ ѿ ѡсѡацѧетсѧ кампанъ... Исто тако кропи звоно и изнутра са четири стране, говорећи исто. Затим кади звоно са четири стране споља и изнутра, и док он то чини клирици читају псалам 69. Бже въ помѡць мою... По свршетку овога чита се паримеј (Број. 10, 1—10). После паримеја поју се стихире: Землї ѿ прѡчымъ стїхїамъ... и т. д., а после стихира бива обични дневни отпуст.

Богослужења при освећењу храма¹.

У подигнутом храму врши се божанствена литургија тек после освећења храма. По заповести Божјој у Скинји (Лев. 8), у јерусалимском храму (3 Цар. гл. 8) почело је богослужење после њихова освећења. Освећење храма зове се „обновленіе“ зато, што освећењем обично здање храма постаје свето, и према томе постаје сасвим нешто друго, ново.

Освећење храма по правилима православне цркве врши епископ, но ако је он спречен и из каквог било разлога не може да дође и да освети храм, то он шаље у храм од архијереја освећен антиминос (велики требник гл. 111, послѣдованіе на ѡсвѣщеніи хрѣма). Имамо неколико чинова освећења храма: 1) архијерејско освећење храма, којом приликом архијереј освећује и антиминос. Чин овог освећења имамо у засебно штампаној књижици и у додатном требнику под насловом: Чин ѡсвѣщеніа хрѣма ѡ архијереа творімагѡ. 2) архијерејско освећење само антиминоса, а чин овог освећења имамо у архијерејском чиновнику под насловом: Козслѣдованіе како ѡсвѣтити антиминос архијерею . . ., а исто тако имамо га и у споменутом чинѡ ѡсвѣщеніа хрѣма, ѡ архијереа творімагѡ. 3) архимандритско, игуманско, протопрезвитерско или свештеничко освећење храма, када од архијереја изабрани и послани архимандрит, игуман, протопрезвитер или свештеник добије од архијереја освећен антиминос да га положи у храму. Ове освећење се врши по чину у великом требнику (гл. 111.), који има наслов: Послѣдованіе како освѣщенный антиминос положити въ новозданнѣмъ храмѣ, данный ѡ архијереа архимандритѡ или игѡменѡ, или протопресвѣтерѡ, или пресвѣтерѡ, избраннѡ на сѣ и искѡснѡ. Освећење антиминоса је најважнији и најбитнији део при освећењу храма, и освећење антиминоса може извршити само архијереј, и када у великом требнику гл. 111. на крају стоји: три ѡубѡ дѣјства

¹ *Литература*: — Торжество освященія храма, Христ. Чтен. 1837, I, 62 —, О значеніи и древности дѣйствиѣ, совершаемыхъ при освященіи храмовъ, Христ. Чтен. 1844, II, 48. — Григорије А. Николић, О значењу и древности дѣјстава при освећењу храма, С. Сион. 1891. г. стр. 516, 535, 552, 566, 585, 600. — М а н у, Praelectiones de locis sacris, Paris 1904. — В а u d o t, La dédicace des églises. Paris 1909. — S t i e f e n h o f e r, Die Geschichte der Kirchenweihe vom 1 —7. Jahrhundert, München 1909. — F r a n z, Die kirchlichen Benedictionen, I, 54—61.

сѣтъ, ѿ нѣхже ни ѣдинагѡ свѣщенникѡ кромѣ самѣгѡ точію ѡрхїерѣа совершати мѡжетъ. Первоѣ: мѡра свѣщенїе. Второѣ: жѣртвенника, и храма свѣщенїе. Трѣтїе: рѣкоположенїе свѣщенства, — то се под „храма свѣщенїе“ има разумети освежење антимиаса. Освежење храма од архијереја или јереја зове се *велико*, за разлику од *малог освежења храма*, које бива по благослову архијереја у том случају, ако је црква обогрена крвљу или оскврњена каквом било нечистотом, која нарушава њезину светињу, и које се врши кропљењем св. водом и нарочитим молитвама. Чин овога освежења имамо у требнику, о чему ћемо даље говорити.

Према речима молитве која се чита при освежењу храма. (после крсног хода, пред вратима храма), храм се зида као слика нашег тела, које је храм Божји (II Кор. 6, 16) и удови Христа (I Кор. 12, 27). Спољашњи изглед храма је изглед тела са главом и слика је духовног тела Цркве, чија је глава Христос, а чланови — верни. При освежењу храма врши се оно, што се врши при освежењу сваког човека, и слично је тајни крштења и миропомазања. При освежењу храма употребљава се такође вода, св. миро, свеће, бела одећа, и бива кружно хођење. Освежење људи у тајни крштења је тајна, а освежење храма не зове се тајна. Чином освежења храм добија дух и живот, и постаје способан за примање духовних дарова Божјих, као што се слично после молитве апостола са вернима покрећуло место, где беху сабрани, и испунише се сви Духом светим¹.

Архијерејско освежење храма.

Архијерејско освежење храма је најсвечаније освежење. Уочи дана освежење у новосазиданом храму свршава се мало вечерње и свеноћно бденије (велики требник: ѡгкѡз ѡ храмѣхъ, когдѡ свѣтити, ѡли не свѣтити). Служба се свршава „ѡбновлѣнїю“, т. ј. она служба, која је у великом требнику (гл. 111) под насловом: Слѡжба на ѡбновлѣнїе храма². Са службом „обновљења“ сједињује се служба „храма“, т. ј. онога, у чије име је подигнут храм. У великом требнику имамо „ѡгкѡз ѡ храмѣхъ, когдѡ свѣтити, ѡли не свѣтити“, где је подробно изложено каква се служба има вршити уочи освежења храма на разне:

¹ Дел. 4, зг.

² Ову службу имамо и у минеју 13. септембра, и у антологиону.

дане и празнике у години. Како мало вечерње, тако и бденије свршава се пред олтарем при затвореним царским дверима (Чинъ ѡсвѣщенїа храма, ѡ архїереа творїмагъ, л. 2. на обор.) и обично при навученој завеси олтара¹.

Пред царске двери меће се сто и покривач поврх стола. Поврх покривача простире се пелена и меће се: св. јеванђелије, часни крст, св. сасуди, жлица, копије, пелене, ваздух, врпца за везивање престола, одјејаније (покривачи) на престо и на жртвеник (дополн. и велики требник гл. 111.), клинови за учвршћење престола, губе, и то се све покрива пеленом (покривачем), и постављају се на угловима стола четири свећњака. (Чинъ ѡсвѣщенїа храма, ѡ архїереа творїмагъ). Пред иконом Спаситељевом код царских врата мећу се на анагогиј, на дискосу покривеном звездицом и ваздухом свете мошти, ако храм освећује архијереј². У олтару код горњег места поставља се сто покривен пеленом (покривачем), и на сто се меће св. миро, вино, ружина вода у боцама, стручац за помазивање миром, босиљкача, четири камена којима се куцају клинови (ѡсвѣщенїе ѡ архїереа...).

На сам дан освећења храма, после ране литургије, износе се св. мошти с побожношћу у храм који се близу налази и тамо се постављају на св. престолу, на место где обично лежи св. јеванђелије, а јеванђелије се поставља источно више моштију, и меће се свећњак пред св. мошти. А ако нема у близини другог храма, то мошти стоје у храму који се освећује на свом месту као што смо рекли, т. ј. код царских двери пред иконом Спаситеља³.

¹ За освећење храма, осим престола, треба спремити још и ово: четири камена, којима ће се укуцати клинови, срачицу за одјејање престола, и другу за жртвеник; врпце за везивање престола, горњу одећу за престо и жртвеник; пелене за покривање престола и жртвеника; ваздухе, платно за отирање престола; завесу на царским дверима, два или тона на престо и жртвеник; ружине воде и вина у стаклу; босиљкачу за кропљење; св. миро и стручац; четири губе за отирање престола или онолико губа, колико ће лица отирати престо; губу у антиминос и у св. чашу; оловну кутијицу за св. мошти под престо; свеће за архијереја, свештенике и мирјане; тамјан и измирна; две велике свеће за изношење; заставе (литије) — ако има; око цркве треба да је чисто (дополн. треба.).

² 7. правило VII. васељ. синода одређује да се под престо мећу частице св. моштију у том случају, ако цркву освећује сам архијереј. У архијерејском чиновнику чин освећења антиминоса има наслов: *Послѣдоканїе какъ ѡсвѣати антїминсы архїерею, на нїхже сценнодѣйствокати сѣенникъ ко цркви, ѡдѣже не ѡмать сѣам трапѣза мощїей.*

³ Чин архијерејског освећења храма, додателни требник л. 18.

Пошто при освећењу храма увек бива кропљење св. водом, то се пред освећењем храма увек прво поје молебан и бива *освећење воде*, које се свршава 1. августа (вел. требн. гл. 111.). Пре освећења воде звоне звона.

За освећење храма облаче се архијереј и свештеници у све свештене одежде, и свима свештеницима и ђаконима дају се свеће (вел. требн. 111.). Пре доласка архијереја прави се воскомастих¹.

По свршетку освећења воде, они који учествују у освећењу храма, облаче се у свештене одежде, а поврх ових узимају и нарочиту срачицу (σάβανον, linteam, Гоар, Euchol. р. 833.), или кецељу или лентион. Њиме се „веже архијереј напред од груди до ногу, а остраг под пазухом према леђима, стегнут и везан“. (чиновн., арх. чин осв. антиминос). „А свештеници који заједно служе, такође имају поврх одежда срачице“. Како изгледа та „срачица“ можемо видети у Новој Скрижаљи ч. III, гл. 8. §. 4. стр. 332., где имамо њезину слику. У Скрижаљи стоји да се архијереј опасује са три појаса: око врата, због ума и у знак подвргавања Богу; око груди — ради речи; око бедара — ради чистоте и снаге.

Пошто се свештеници тако обуку, узму св. воду која је уздравила, и часни крст (вел. требн. гл. 111.), и уносе кроз царске двери у олтар „сто са свима стварима потребним за освећење храма“ (арх. осв. храма л. 4; вел. требн. гл. 111.) и постављају сто с десне стране у олтару. Архијереј улазећи у олтар, даје штаку код царских двери дечку, и молећи се благосиља саслужашче с обе стране у олтару. У олтар улазе свештеници и ђакони, а од осталог народа није никоме дозвољено ући у олтар или стојати у олтару, осим архијереја, свештеника и ђакона (чиновн., чин. осв. антиминос). Царске двери се затварају, и мирска лица излазе из олтара да не сметају, и тако су у олтару само свештеници обучени у св. одежде (вел. требн. гл. 111.)

¹ Воскомастих (κηρομαστήριον) се овако саставља: „восак (κηρός) и мастих (μάστιχον) утуцан и ладон утуцан (ако нема мастиха, место њега бели ладон довољно је), и утуцан „росной“ ладон и алој. А ако нема алоја, место њега сумпор; и меће се восак у нову шерпењу, према мери ствари. И када се растопи восак, међу се и горње ствари и мешају их у шерпењи струццем пажљиво, да не прекипи у ватру. И када мало кипи (ври), скида се са ватре. Ако хоће да се смећају и друге мирисне ствари, може се (дополн. требн., арх. осв. храма). О воскомастиху види Јован Живановић, Воскомастих и пчела. С. Сион, 1891, 673.

и само они који су освећени печатом свештенства (Нов. Скр. ч. III. гл. 8. § 5). Затим ђакон подноси архијереју св. воду. Архијереј узевши босиљкачу, кропи св. водом стубове (престола); затим се доноси кипећи воскомастих. Архијереј га кропи св. водом, и излива воскомастих крстообразно на стубове, „према мери (т. ј. колико је потребно), обилазећи кругом, и даје шерпењу; потом кропи св. водом стубове, да би се брзо стврдно воскомастих, а свештеници дувају на стубове, где је воскомастих, док не отврдне“ (дополн. требн.). Воскомастих, иначе мастика, служећи средством за учвршћење даске, изображава ону мирисаво миро, којим су Никодим и Јосиф Ариматејски помазали тело Спаситељево, скинуто са крста¹ (Јов. 19, 39—40). Архијереј чита затим молитву да сви чују: „Господи Ђже сіісі-тєлю...“, у којој моли Господа да без осуде сврши освећење храма. Потом приносе свештеници даску за престо, коју архијереј кропи са обе стране и она се меће на ступце престола. При том се поје пс. 144: Вознесѣ тл... По свршетку псалма архијереј говори: Благословєнз Ђгъ нашъ... Пошто се воскомастих стврдно (осушио) и пошто су очишћења места где је изливен, поје се псалам 22: Господъ пасєтѣ мл..., иза кога архијереј опет говори: Благословєнз Ђгъ нашъ, всгдѣ... Потом приноси црквењак четири клина и полаже их на трапезу (престо), и архијереј их кропи св. водом и полаже их у стубове. Затим црквењак доноси четири камена, и архијереј узима један камен а остали свештеници три камена, и утврђују трапезу (престо). Прикивање даске са четири камена сећа нас на прикивање Господа на крсту. Камење, освећено овом употребом не баца се, но се обично полаже под престо. У престо укуцани клинови обично се заливају воскомастихом, и када се он охлади, чисте га, ако је изнад површине даске, и то обично ножевима, који се прво окропе св. водом. После утврђења престола отварају се царске двери, простире се простирач пред св. дверима и меће се јастучић, нашто протођакон узглашава: Паки ѿ паки, прєклѡнше квѡлка... Свештеници у олтару поју трипут Господи помилѡй... и архијереј изишавши из олтара клекне, и окренут народу чита

¹ Када архијереј освећује храм или само антиминос, ујутро на сам дан освећења, пре но што архијереј дође у храм, спрема се воскомастих (допол. требн. архиј. освећење храма и чиновник, освећење антиминоса). Он се прави од растопљеног новог воска, у који се међу разне мирисаве материје: утучен мастих, ладон, алој или сумпор.

велегласно молитву: Бѣже безначальный..., у којој архијереј моли да Господ ниспошље пресветог Духа и да освети овај храм и жртвеник (престо), да би свештенодејства која се на њему свршавају стизала у свети и пренебесни и мисаони Његов жртвеник, и да нам доносе благодат Његовог пречистог осењења. По свршетку ове молитве у којој је учествовао и народ, устаје архијереј и иде у олтар к св. престолу, и царске се двери затварају (дополнителни требник и чиновник, осв. антиминса). Протођакон у олтару говори велику јектенију. После возгласа: ѿкъ свѣтъ еси, Бѣже нашъ, ѿже на пострадавшихъ . . . свештеници поју: аминъ. Потом се доноси кондир с топлом водом, црвено вино и ружина вода (родостамна). Архијереј, приклонивши главу, прво говори тајно молитву над водом и вином: Господи Бѣже нашъ..., у којој моли да Бог благослови воду и вино за освежење и довршење жртвеника (престола). После ове молитве архијереј окропивши воду и вино св. водом, излива топлу воду на трапезу (престо) трипут, говорећи: Къ ѿмъ оца, ѿ сѣа . . . При омивању престола обично се употребљава и сапун¹. Црквењак доноси четири платна (убруса). Архијереј осветивши их св. водом, узима једно платно, а остала (платна) благосиља да узму служашчи, и платном бришу (отиру) часну

¹ У грчким требницима (Гоаг, в. Христ. Чтен. 1844. г. ч. 2, стр. 56.) и у требнику изданом за патр. Никона (лист 73), одређено је да се употребљава и сапун при омивању престола. Из описа овог обреда код Симеона Солунског видимо да се сапун при освежењу цркве употребљавао и у његово време, а употребљавао се не ради освежења престола, како говоре неки, јер се престо освежује молитвом свештенослужитеља и св. миром, но само ради очишћења и спремања престола за освежење. Но у требнику Петра Могиле, у требницима московским (1754. г. л. 319. 1834, л. 95), у засебно одштапаном чину освежења храма (М. 1770. г. 1834 г, и у доп. требнику) ништа се не спомиње о сапуну. Сапун се према томе могао употребити или не. Употребљавао се када трапеза није била довољно чиста, а када је била чиста, на пр. од чисто отесаног дрвета, тада није било потребно прати трапезу (Вид. Ник., Арх. Астр., вѣ отвѣтъ на вопросъ старообр., стр. 87. М. 1839. Христ. Чтен. 1834. г. ч. II. стр. 56. О значењу и древности дѣйствиј, савершаемыхъ при освященіи храмовъ). Ако се при омивању престола у требницима говори о сапуну, то се он спомиње и употребљава ради тога, да би се извршило омивање што боље, према важности саме трапезе. и то употребљава се сапун не начињен из нечистих ствари, но — према грчком обреднику — мирисав сапун, који се по сведоци Грка (Отв. преосвящ. Никифора, Астр., гл. 6; Путешествіе къ св. мѣстамъ Василія Барскаго, изд. Спб., 1849. г. 344.) прави од просејаног пепела и чистог креча, вејтина и ружине воде.

трапезу¹. Док се ово врши поје се (говори се) пс. 83: *Коль возлюблена селѣнїа Твоѣа...* Када се сврши омивање престола топлом водом и отирање, архијереј благосиља Господа, говорећи: *Слѣва Бѣс нашѣмѣ во кѣки вѣкѣвѣх, нашто свештеници кажу: Яминь.* После овога омива са престо црвеним вином са ружином водом. Архијереј узима од црквењака црвено вино смешено с ружином водом (родостамном — *родостѣра*) у једном сасуду, и излива трипут на престо, крстовидно, доста, и нападају трапезу (престо), растирући рукама; и кропи архијереј истом смесом црвеног вина с ружином водом остале антимиנסе који се освећују.

Над антимиנסима се свршавају исте свештене радње, које и над престолом; и отуда антиминси, освећени од архијереја и замењују освећење самог престола. Антиминси, начињени из материје (платна или свиле), не омивају се сасвим, но само се кропе (чиновник, чин освећења антимиinsa) због тога, да се не би отрла са њих св. слика. При сваком кропљењу, архијереј говори речи 50. пс.: *вкропїши мѣ ѣссѡпомѣ, ѣ ѡчищѣса: ѡмїши мѣ, ѣ пѣче снѣга ѡгвѣклѡса.* После кропљења престола и антимиinsa, архијереј говори и ове стихове 50. пс.: *Слѣхѣ моѣмѣ дѣси...* и даље до краја псалма.

Затим црквењак доноси губе. Архијереј *узима* једну губу, а остали саслужашчи узимају друге и отиру њима трапезу (престо). Омивање престола бива ради очишћења његова, и тиме се уједно показује његово високо значење. Престо се омива топлом водом да би се приказало како прима духовно очишћење, и да се он устројава ради тога, да би био стан св. Духа. Престо се омива ружином водом — као знаком мира, које су донеле жене на погреб Исуса Христа (Мат. 26, 7—14. Нов. Скриж. ч. III. гл. 8, § 8), а црвеним вином приказује се крв Спаситељева, изливена на Голготи, која је била жртвеник за спасење света.

¹ По указу старих чинов (наведених код Никољског, Пособіе... 804), сапун се овом приликом овако употребљава: улази светитељ и узевши бели сапун, чини њиме три крста на часној трапези, на средини један и два по странама, а у укропник (суд с водом) улива се топла вода, над којом светитељ приклонивши главу чита молитву над водом. После молитве излива од ове топле воде трипут на св. трапезу говорећи: *Во ѣмѣ ѡѣа, ѣ сїа, ѣ стѣгѡ дѣа,* и сапуном омачу трапезу и стубове, коју отиру архијереј и свештеници губама и чистим платном.

После омивања престо се помазује св. миром. Прво се меће на трапезу (престо) горе антиминос (или антиминоси), и архијереј говори возглас: „Благословѣнъ Бѣхъ нашъ, всегда...“, а свештеници кажу: „ѿмѣнъ“. Црквењак доноси св. миро. Архијереј узевши стручац, помазује на трапези (престолу) крстообразно, и то чини на трапези три крста; један на среди, а два с обе стране, мало ниже, т. ј. на оним местима, где за време литургије треба да стоје: јеванђелије, дискос и путир. Затим се помазује и на „стубовима престолним с две стране, и на среди, и на ребрима“. При сваком помазивању протођакон говори: „Бѣнмѣмъ“, побуђујући тиме пажњу присутних, а архијереј говори: „Алилуја“, трипут, изражавајући тиме хвалу и благодарност Богу за духовно помазање. После помазања престола миром, свештеници узимају антиминос, који се одређује за нови храм и друге антиминосе, који се освећују тога дана, и полагају их на престо један по један, ниже крстова означених на престолу св. миром; полагају тако ради тога, да се крстови изражени на престолу св. миром не отру.

Архијереј на сваком антиминосу чини св. миром три крста исто тако, као што је то чинио на престолу. А када се то све сврши, говори се 132. пс.: „Сѣ чтѣ добрд, ѿли чтѣ краснѣ...“. А протођакон при помазивању понавља: „Бѣнмѣмъ“. Потом архијереј говори: „Слава тебѣ, сѣла тѣце, Бже нашъ, во вѣки вѣкѣвъ“. Свештеници говоре: ѿмѣнъ, и полагаје се антиминос (антиминоси) ни бљудо (чин архијереј. освећења храма).

Као што се после крштења човек облачи у одећу, тако се и престо облачи после омивања и помазања миром. Облачење престола одговара двојаким значењу престола као гроба Господњег и као престола Божјег, места присуства Божјег. Прво свештеници доносе срачицу, која означава плаштаницу, којом је било обавијено тело Исусово (Марко 15, 46). Срачица се кропи св. водом (требн.) изнутра и споља (дополн. требн.), и међу је свештеници на трапезу. Потом се доноси врпца, кропи се св. водом, и свештеници обвезују њоме престо. Врпца нас сећа уза којима је био везан Господ, када је био уведен прво-свештеницима Ани и Кајафи (Јов. 18, 24). Архијереј са свештеницима обвезује престо тако, да се на свакој страни престола врпцом прави крст¹. При овом везивању прође доста времена

¹ Како се ова врпца везује види Николъскій, Посobie... 6. и Чин архијерејског освећења храма у дополнителном требнику.

и за то време поје се 131. пс.: „Помани, Гди, Дѣда“, и то толико пута, колико је потребно. По свршетку везивања и по свршетку појања псалма архијереј говори: „Слава Бгъ нашимъ, во вѣки вѣковъ“. Потом се освећује индителија (вел. требн. гл. 111.), сјајна драгоценна одежа престола, која приказује сијање славе Божје. Индителија се освећује тако исто „изнутра и споља“. И одевају њоме св. престо. Затим се полаже на престо илитор, који приказује убрус, којим је била обавијена глава Исусова (Јов. 20, 7), а на илитор — антиминос (антиминсе), као и св. јеванђелије, часни крст (вел. требн. и дополн.), и покривају пеленом. Све се ово пре полагања на престо кропи св. водом (вел. требн. чин осв. храма). При облачењу престола и постављању споменутих ствари поје се 92. пс.: „Гбсодъ коцариса“.

Затим се украшава жртвеник. Архијереј заповедајући начелствујућем од саслужитеља да украси предложење, говори возглас: „Блгословѣнъ Бгъ нашъ...“. Но жртвеник се не освећује као престо, јер он је само место спремања жртве, а не свршавања. На жртвеник се само меће одежа окропљена св. водом. Затим се на жртвеник мећу св. сасуди и покрови, и све се покрива пеленом. При том се ништа не говори, само бива кропљење св. водом. После овога скида се са архијереја запов (кецеља), јер више не треба при освећењу храма. И свештеници га сада скидају. Затим се отварају царске двери.

После освећења престола освећује се храм — кађењем, св. водом, помазивањем св. миром. Архијереј кади кругом св. престо, жртвеник и сав олтар, а протођакон иде напред са свећом (дополн. требн.)¹; затим кади сву цркву. А у време кађења поје се пс. 25.: „Сзди ми, Гди, ѣкв ѣзъ...“. Псалам се поје много пута, док архијереј не окади олтар и сву цркву, по обичају. Док архијереј кади, иду за њим два архимандрита, или

¹ Ђакон носи упаљену свећу. Мало после у дополн. требнику читамо „принѡситса ѡрхѣрѣю свѣщницъ свъ невозжѣнною нѡкою свѣщцою, ѡже возжѣтъ ѡрхѣрѣи своими рѡками, поставлѣтъ на горѣмъ мѣстѣ козлѣ престола. — До сегѡ ѡсщѣнїѡ времѣни во олтари свѣщци никѡковыѡ не возжигѣти“. Ово изгледа да се противи једно другом. Но последње речи дополнителног требника тичу се паљења свећа пред иконама. А паљење свећа — не пред иконама — јасно је одређено на свеноћном бденију уочи дана освећења храма: „и возжѣтъ свѣщѣ предъ нимъ“ (т. ј. пред аналогичем, према Спаситељевој икони); „и возжѣтъ ѡ свѣщци въ свѣщницѣхъ, и поставлѣтъ ѣхъ на четырехъ ѡуглѣхъ стола“. „И свѣмъ свѡщѣнникымъ и дїаконымъ даѡтса свѣщци“ (вел. требн. гл. 111.).

игумна, или свештеника, један кропи зидове св. водом, а други, држећи сасуд са св. миром, помазује струццем умоченим у миро по зидовима храма крстообразно, прво у олтару, над горњим местом, над прозором, затим над црквеним вратима, која су на западу цркве; даље на јужној страни над вратима, или над прозором на зидовима¹. Ако је прозор висок, то се наслања лествица. Тако се миром помазују све стране храма у облику крста. По свршетку кађења и појања псалма, архијереј иде у олтар и говори: „Глѣва оѣѣ, ѡ сѣх...“. Протођакон узевши каддионицу од архијереја и покадивши га трипут, говори малу јектенију, стојећи пред престолом на левој страни. Архијереј после јектеније не говори возглас, но после тога када протођакон каже: „ГДѣ помѡлимсѧ“, скинувши митру, стојећи пред престолом, чита молитву: „ГДѣ небесѣ ѡ землѣ“, у којој се моли: „за твоје слављење испуни твојом славом овај саздани божански храм, и у њему подигнут жртвеник покажи свѧтѡй свѧтѡухъ“. Затим архијереј, пошто сви приклоне главе, чита тајно молитву: „Благодаримъ тѧ, ГДѣ Бже силъ...“, у којој моли Бога да испуни славом, светињом и благодаћу овај жртвеник (престо), да се претварају бескрвне жртве, које се Богу на њему приносе, у пречисто тело и часну крв Јединороднога Сина Његова и Господа и Бога и Спаса нашег Христа, за спасење свију људи Његових и наше недостојности. После овога приноси се архијереју свећњак са неупаљеном новом свећом. Архијереј га пали својом руком, и поставља га на горњем месту, поред престола. Тако се при освећењу храма као и при крштењу пале свеће у знак духовног просвећења. До овог времена у олтару се не пале никакве свеће, каже додателни требник у чину освећења храма.

¹ Има нарочити чин благосиљања и освећења иконостаса, где читамо ово: „... ако иконостас није освећен ни благословљен, прво се црква освећује или благосиља, и потом иконе одмах после миропомазања зидова, пре кађења. Архијереј стане пред царска врата, и пошто ђакон каже: ГДѣ помѡлимсѧ, чита молитве даље означене (у доп. требнику) и кропи св. водом иконе, а потом кади и свршава освећење. А ако благосиља цркву његов заменик, пре отпуста пред царским вратима, после ГДѣ помѡлимсѧ, чита све даље означене молитве (у доп. требнику), и потом говори обичан отпуст. А ако су у већ освећеној и благословљеној цркви постављене нове иконе, овако се благосиљају: јереј обучен у епитрахил и фелон, ако нема освећене воде, врши прво мало августовско освећење воде, и потом ставши пред царске двери, овако почиње: Благословѣмъ Бгѡ нашѡ... (и т. д., као што то казује чин у додателном требнику).

После освећења храма бива крсни ход у други храм по мошти. Архијереј даје јеванђелије и крст свештеницима, и раздаје свеће у олтару онима који тамо стоје, и изишавши из олтара на амвон раздаје народу свеће. Потом улази архијереј у олтар, и излази царским дверима из олтара (пред њим излазе свештеници), и узевши жезао, говори: „Ѣѡ мѣромъ ѣзыдѣмъ“, и излази архијереј из храма, а пред њим иду свештеници и ђакони¹ кроз западне двери. Напред иду заставе и иконе, свештеници иду са јеванђелијем и крстом пред архијерејем, а протођакон и ђакон каде. Архијереја подржавају два ђакона.

При крсном ходу поју се тропари у част мученика „Ѣже во всѣмъ мѣрѣ... и „Ѣко начѣтки...“. Дошавши у храм где су постављене мошти, архијереј улази у олтар кроз царске двери са два саслужитеља. Жезао даје код царских двери ђаку, клања се св. моштима и благосиља предстојеће. Протођакон пред царским дверима говори малу јектенију: „Пѣки ѣ пѣки...“, а свештеници који стоје ван олтара поју: ГДѣ помѣлѣѣ. Архијереј пред престолом говори возглас: Ѣко свѣтъ ѣси... Затим поју три-свето. Архијереј скинувши митру, коју меће на бљудо, чита молитву: ГДѣ Бже нѣшх..., у којој моли Господа да молитвама мученика буде умољен и да нама недостојнима дарује да имамо част и наследство с њима. Затим архијереј говори, пошто сви приклоне главу, тајно молитву: ГДѣ Бже нѣшх... После тога архијереј кади св. мошти трипут по трипут. Давши кадионицу, узима на главу дискос са моштима, покривен звездицом, и иде кроз царске двери држећи дискос обема рукама, придржаван свештенослужитељима. Пред њиме иду: литије (заставе), појци, они који носе иконе храма, свештеници (један од њих носи митру), ђакони, који с кадионицама каде мошти, ипођакони с дикиријама и трикиријама. Над дискосом с моштима носе ђакони две или четири рипиде. При крсном ходу поју се тропари о саздању и утврђењу цркве од Спаситеља: Ѣже на камѣни... и т. д. Дошавши до цркве коју освећују, иду око ње од западних врата на јужну страну према истоку, а свештеник, који напред иде, кропи св. водом зидове храма. Обилажење око храма значи његово посвећење за навек Богу.

¹ Уопће за време крсног хода обично излазе из олтара старији напред, а из цркве млађи напред, и редом за њима старији.

Ако близу храма који се освећује нема друге цркве, тада св. мошти, постављене с вечера у храму који се освећује, на аналогичној пред иконом Спаситеља, код царских врата, остају тамо до времена крсног хода. Када дође време да се иде по св. мошти, архијереј излази кроз царске двери и стане према моштима на орлецу, и помоливши се благосиља саслужашче. Затим узима кадионицу, кади трипут по трипут св. мошти, а појци поју трипут: *Ѣже ко всѣмъ мѣрѣ...* и кондак *Ѣже начѣтки...* Затим долази јектенија и молитве, горе указане пред узимањем и ношењем моштију. После овога архијереј узима св. мошти на главу, и иду сви са крстовима око цркве¹.

По свршетку крсног хода, када дођу великим црквеним вратима, која су на западу храма који се освећује, појци поју двапут тропар: *Сѣи мѣницы, и једанпут Глагола тѣбѣ, Хрѣте Бже...* Архијереј скида са своје главе дискос и меће га на спремљени, пеленом покривени сто пред црквеним вратима, клања се трипут св. моштима, меће митру и благосиља свештенике с обе стране. Када појци отпоју тропар, иду у храм. Затим се затварају врата или закривају завесом. А свештеници с иконама, јеванђељем, с крстовима поређају се за столом пред вратима, окренути на запад. На столу, покривеном пеленом, по угловима међу се четири или два чирака. Ђакони држе рипиде над моштима. Архијереј стојећи пред св. моштима, гледајући на исток говори: *Благословѣнъ еси, Хрѣте Бже нашъ, всегда...* *Ѣже въ.* А појци изнутра из храма одговарају: *Ѣминъ.* Архијереј говори: *Козмитѣ врата князи ваша, и козмитѣ врата кѣчнаа, и кнѣдетъ црѣ славы.* Појци изнутра из храма поју: *кто естъ сѣи црѣ славы.* У то време архијереј примивши од протођакона кадионицу, кади мошти трипут по трипут, затим кади иконе, св. јеванђеље, крст, свештенослужитеље с десне и леве стране. Када појци отпоју први пут: *Кто естъ сѣи црѣ славы,* архијереј говори други

¹ Ако никако није могуће ићи с моштима око храма, тада излазе пред велика црквена врата (не царска олтарска), и поставља архијереј св. мошти на спремљени сто, клања се св. моштима, и узима од протођакона кадионицу, и кади св. мошти трипут по трипут, и бива све по горе изложеном поретку. По свршетку свега, узима архијереј св. мошти на своју главу, и знаменавши њима црквена велика врата, опет их меће на своју главу, иде у олтар кроз царске двери, по обичају, и ушавши у олтар обилази са св. моштима око престола, једанпут, место обилажења око храма, и поставља св. мошти на св. трапезу, и меће их у кутијицу и у антиминс, и остало бива по реду који је горе изложен (дополн. требник).

пут: Возмите врата... Појци опет поју: Ктѡ ѡстѣ сѣи црѣ слѣкы? Затим протођакон говори: ГДѢ помѡлимсѣ..., појци: ГДѢ, помѡлѡшй. Архијереј снима митру и чита велегласно молитву: Бже и ѡче ГДѡ..., у којој моли да Господ утврди храм који се освеђује непоколебним до краја века, т. ј. за увек. Затим пошто сви приклоне главе, чита тајно молитву входа: Кѡко ГДѢ Бже нашѣ..., која се чита при входу с јеванђелијем на литургији. Затим архијереј узима дискос са св. моштима и чини крст (знаменује крстообразно врата храма), говорећи: ГДѣ силѣ, тоѡ ѡстѣ црѣ слѣкы. То исто поју појци. Када појци последњи пут запоју: ГДѣ силѣ..., у то време архијереј узима дискос с моштима на на своју главу, а склања се сто на ком су стојале мошти, и иду у храм. Све ово изображава оно време, када се син Божји с пречистим телом узнео на небо. Када је Христос из мртвих васкрсао, каже св. Јустин, и на небо улазио, тада је заповеђено од Бога постављенима на небесима кнезовима (т. ј. арханђелима и другим началницима анђела) да отворе небесна врата, да би узишао онај који је цар славе... А када су небесни кнезови видели да он има изглед лишен красоте, части и славе, то су га не знајући питали: Ктѡ ѡстѣ царѣ слѣкы? И Дух свети од Оца или Самог Себе одговорио им је: ГДѣ силѣ, тоѡ ѡстѣ црѣ слѣкы¹. После входа с моштима у храм, појци поју тропар: ѡкоже вѣшнѡ твѣрди вѡголѣпѣ... Архијереј са св. моштима улази у олтар и поставља дискос на престо, а исто тако св. јеванђелије и крст, и клањају се св. моштима, и полаже се архијереју митра на главу². Протођакон подноси архијереју кадионицу, и архијереј узевши кадионицу кади св. мошти трипут по трипут и на обе стране саслужитеље. Протођакон узима од архијереја кадионицу и кади га трипут. А архијереј молећи се осењава саслужашче и скида с дискоса ваздух и звездицу,

¹ Разгов. съ Триф., 36. Прав. Обзорѣн. 1862. год. окт. прилож. стр. 202. Види Златоусти, De pentec. Т. I, 551. ed. Paris. 1838.

² Ако није могуће ићи с моштима око цркве, то архијереј излази пред црквена велика врата и поставља св. мошти на спремљени сто, клања им се, кади по трипут, и свршава све што је указано да се свршава пред вратима храма. Потом узима св. мошти на главу, знаменује њима црквена велика врата, опет их меће на главу своју, улази у олтар кроз царска врата, и ушавши у олтар обилази са светим моштима око престола једанпут, место обилажења око храма, и поставља мошти на престо, и потом их полаже у кутијцу (дополн. требн.) и у аятиминс, и остало чини као што је горе изложено. Када архијереј обилази око престола поје се **Скѡтѡи мѣченицы...**

а црквењак подноси св. миро и кутијицу за св. мошти, која долази под св. престо. Иза тога подноси ипођакон воскомастих који се нешто стврдноу. Архијереј узима св. мошти, развивши хартију у којима су завијене по три частице, облепљене воском, и меће их, помазавши прво миром, у кутијицу и залива воскомастихом, и даје их црквењаку. А црквењак, узевши и целивавши архијерејску руку, затвара кутијицу и полаже је под престо у средњи стуб. Исто тако полаже архијереј и у кесице антиминос (или антиминосá) спремљене частице, помазавши их прво св. миром, и утврђује воскомастихом нарочитом лопатицом. Св. мошти се помазују св. миром, као при погребу, у знак тесног сједињења мученика са Христом. Мошти остајући на земљи нетљене, уверавају нас о заузимању светитеља за нас, који су прослављени непроподљивошћу тела пре царства славе (Апок. 6, 9—10). А положене мошти под престо или у антиминос сведоче о нарочитом присуству Божјем тамо. Полагање моштију у престо сећа хришћанина, да он налазећи се у храму присуствује месту, окропљеном крвљу светих, и даје му свети осећај радости, о ком је за себе рекао св. Јован Богослов: „да њ вѣ ѡбщѣніѣ ѡматѣ сѣ нáми“. (I. Јов. 1, 1—5). После полагања св. моштију у антиминос и после читања молитве: Гдѣ Бже нáшѣ, ѡже њ сѣю слáвѣ... долазе молитве за саздатеље храма уз клечање архијереја и целог народа. Архијереј чита молитву: Гдѣ Бже нáшѣ, ѡже твáръ... , у којој моли Господа да милостивим оком погледа на нас грешне и недостојне слуге своје, који пребивамо у овом дому сличном небу.. и да пошаље св. Духа на нас, а онима који су начинили ово здање да дарује опроштај грехова, спасење и обновљење дара Духа Светога. Уставши после ове молитве и после мале јектеније, која почиње прозбом: застѣпнѣ, спасѣнѣ..., и после возгласа: ѡкв свáтѣ ѡсѣнѣ..., архијереј иде са жезлом на амвон пред олтарем, а свештеници се поставе по чину с обе стране. Архијереј ставши и помоливши се, осењава присутне. Протођакон говори јектенију: помѡлѡшѣ нáсѣ... и после возгласа архијереја: ѡкв милостивѣ... црквењак подноси архијереју крст на бљуду. Архијереј узевши крст и стојећи на амвону благосиља крстом по трипут на четири стране: на исток, запад, југ, север. А протођакон кади против крста по трипут, и прелазећи, говори: Господѣ помѡлимсѣ, рцѣмѣ всѣ. Појци поју: Господи помѡлѡшѣ трипут. После благосиљања протођакон говори: премѣдрость. Архијереј поло-

живши крст црквењаку на бљудо, говори са амвона са жезлом: Пресеѣаѣ Богороѣце, спаси насъ, и долазе обична молитвословља пред отпustom. Појци поју: Честнѣишю хервкѣмъ. Архијереј: Слава тебѣ, Хрѣте Бже... Појци: Слава, ѿ нынѣ..., а архијереј на амвону, давши жезао, узима опет крст и говори отпуст са крстом. Протођакон говори многољетије, а после овога љакон подноси архијереју св. воду. Архијереј кропи св. водом исток, запад, југ, север. После кропљења архијереј целива часни крст, а после њега и остали свештенослужитељи и народ, при чем архијереј кропи сваког св. водом. Док прилази народ, појци поју: многаѣ лѣта. Затим долазе часови и литургија. На литургији прокимен освеђења и храма. Апостол Јевр. зач. ѣк и храма. Јеванђелије од Јов. зач. 37. ѿ полъ и храма.

Освеђење антими́нса.

Када архијереј не освеђује храм, но само један или више антими́нса, тада пред литургијом на дан освеђења црквењак или свештеник доноси антими́нсе спремљене за освеђење, на којима су с горњег краја по средини ушивене кесице за полагање св. моштију. Антими́нси се међу на бљудо и постављају на св. трапезу (престо), поврх индителије на оном месту, где обично стоји св. јеванђелије, које се меће на престо тамо, где стоји на литургији после читања јеванђелија. Св. мошти, чији је број частица једнак броју антими́нса који се имају осветити, полагају се на дискос, који се покрива звездицом и покровцем, и остављају се на предложење (жртвеник) и пале се код њих две свеће (арх. чиновник). Када приспе време литургије, долази архијереј и облачи се на обичном месту у све свештене одежде, а поврх ових меће на себе белу срачицу, лентион, или запон, који сиже од груди до ногу (као код освеђења храма), и везују срачицу око груди и око појаса. На сваку руку меће се архијереју убрус. Тако обучен иде архијереј спровођен свештеницима и љаконима у олтар кроз царске двери, а од осталих људи нико не сме ући у св. олтар нити стојати, осим архијереја, свештеника и љакона. Архијереј се моли пред престолом над антими́нсима, читајући гласно молитву: „Гди Бже Спасителю...“. Затим се простире нов тепих пред св. дверима и на њега се меће јастучић, на коме клечи архијереј. Када љакон каже: Паки ѿ паки приклонише..., архијереј изишавши из олтара клекне на јастучић и чита *молишву*: „Бже безначаљный...“. Обе ове молитве читају се и при освеђењу

храма. Свештеници и ђакони тако исто клече у олтару. Пошто архијереј прочита молитву, иде у олтар к престолу и затварају се царске двери. Тада свештенослужитељ поставља на спремљен сто с десне стране престола три боце (бочице), једну са црвеним вином, другу са ружином водом, а трећу празну. Архијереј у празно стакло улива вино и ружину воду. Ова смеша црвеног вина са ружином водом зове се родостама. Затим протођакон у олтару говори велику јектенију. После велике јектеније архијереј приклонивши главу чита молитву над родостамом: „ГДѢН БЖЕ НАШЪ, ѠСТѢВЪИ СТЪИ ІОРДАНСКІА...“, знаменује родостаму трипут, узима боцу са родостамом и трипут излива родостаму на антиминос крстообразно (обично кропи босиљкачом), говорећи: „БѠ ІМѠ ѠЦД, ѡ СНА, ѡ СТЪГѠ ДХА. І ѠКРОПИШИ МѠ ІССѠПОМЪ, ѡ ѠЧИЩСА: ѠМЪИШИ МѠ, ѡ ПАЧЕ СНЪГА ѠУБЪЛЮСА“. А када ово трипут каже, додаје и остатак псалма до краја. И потом говори: „Благословѣнъ Божъ нашъ, всегда... вѣкѣвъ“. ІМѢНЪ. И помазује антиминос св. миром. При помазивању ђакон каже кѠНМЕМЪ, а архијереј: Ѡллиѡіа трипут. На сваком антиминосу архијереј чини три крста св. миром, један на средини, а два с обе стране. У то време поје се 132. пс.: „Гѣ чѣдъ доврѣ...“. После помазивања миром, архијереј говори: „Слава текѣ стѣа трѣце Бже нашъ во вѣки“. Ако се освећује много антиминоса, то се исто чини над сваким антиминосом. При помазивању њихову миром, осим 132. пс. говори се и 131. пс.: „Помани ГДѢ Дѣда...“ После помазивања антиминоса на престолу миром, обично се скида са архијереја срачица (лентион) и архијереј иде по св. мошти к предложењу (жртвенику), са свештеницима и ђаконима и свећама, и тамо чита све оне молитве, које архијереј чита при освећењу храма пре но што узме и понесе мошти у храм који се освећује. Затим узевши на главу дискос са св. моштима покривен ваздухом, иде архијереј с њима од жртвеника кроз северне двери, дакле чини вход, са свештеницима и ђаконима, од којих последњи носе свеће и рипиде, и каде с кадионицама по чину. Када се врши овај вход, поје се тропар: Іже на камени вѣрѣ... Када архијереј дође до закривених царских двери, говори пред њима велегласно: Возмите врата кизи ваши и т. д. и када се отворе двери¹, улази архијереј у олтар и обилази око св. трапезе двапут, појући при првом опходу: Стѣи мѣче-

¹ Према Никољском уз речи: ГДѢ СІЛЪ...

ницы..., а при другом: *ГЛАКА ТЕКЪ ХРЪТЕ...* Архијереј поставља дискос на св. трапезу. Затим се даје архијереју кадионица и кадећи око св. трапезе говори 25. пс.: „*ГВЪДИ МИ ГДЪН...*“, т. ј. псалам који се при освећењу храма говори за време кађења, после облачења престола и жртвеника. После кађења моштију на престолу, архијереј чита молитве: „*ГДЪН НЕБЕСЕ Й ЗЕМАЙ...*“ и „*БЛАГОДАРИМЪ ТЪ...*“, које при архијерејском освећењу храма архијереј чита после кађења целог храма. По свршетку ових молитава, архијереј снима са дискоса ваздух и звездицу, узима воскомастих и меће га у спремљену кесицу на антиминос, затим узима три частице св. моштију и полаже их у воскомастих, и излива на њих св. велико миро, и утврђује добро с воскомастихом. Затим ђакон каже: *ГДЪС ПОМОЛИМСЪ*, а архијереј чита молитву: „*ГДЪН БЖЕ НАШЪ...*“. По свршетку молитве архијереј се скида пред св. трапезом. Затим говори: „*ГЪ МИРОМЪ ИЗЫДЕМЪ*“, и излази из олтара, и стоји на свом обичном месту. И почињу часови и божанствена литургија по чину. У чиновнику још читамо, да освећени антиминоси леже на престолу седам дана, а божанска литургија се свршава сваког дана. Освећење антиминоса бива пред литургијом, а може бити и на божанској литургији после возгласа: *ДА Й ТИИ СЪ НАМИ СЛАВЪТЪ...* према горе изложеном поретку. Но ипак чиновници и уставни заповедају да је боље осветити антиминос пред литургијом, да не буде препоне и задржавања на св. литургији.

Свештеничко освећење храма.

Када свештеник врши освећење храма, врше се — с малом разликом — скоро исте свештене радње, као и при архијерејском освећењу храма¹.

¹ Када свештеник освећује храм, треба ово спремити: настојатељ са свештеницима спремљенима за освећење храма треба да има на дан освећења спремљене ове ствари: малу шерпењу од меди за воскомастих, а држак ове треба да је обавијен пешкирићем, да се не може човек опећи; воска, мастике, тамјана и измирне, и алоја из апотеке — то све утучено; четири клина, четири камена; пет или више платна или убруса; две боце црвеног вина, једну за освећење, а другу за сједињење и топлоту за свештенике што служе; боцу ружине воде; шест грчких губа; једну за антиминос, једну за путир, а остале за освећење; један чист столни нож; свилену врпцу према величини престола, два антидорна тањира, на којима се дају началствујућем све горе наведене ствари при освећењу престола; петнаест или двадесет свећа за свештенике, које се запале на свеноћном бденију, на освећењу воде

И при јерејском освећењу, бива тако исто уочи освећења храма у новосазиданом храму, пред олтарем, мало вечерње и свеноћно бденије, као што је већ речено. Пред царским дверима поставља се сто, покривен платном, и на њега се меће: св. јеванђелије, часни крст, свештени сасуди, жлица, копије, покровци, ваздух, пелене, врпца за везивање престола, клинови за утврђење престола, губе, одежде на престо и жртвеник, и по угловима стола четири упаљене свеће на свећњацима (вел. требн.). А пред иконом Спаситеља код царских двери меће се на аналогиј дискос с освећеним антимином, покривен звездом и ваздухом (покровом). Пред њим се пали свећа (вел. требн.). У олтару, на нарочитом столу код горњег места међу се: босиљкача и камење за укуцавање клинова (арх. осв. храма).

На дан освећења храма, као и код архијерејског освећења храма врши се пред литургијом мало освећење воде (вел. требн.). После освећења воде облаче свештеници поврх свих одежда сра-

и при освећењу храма у своје време; суд са водом за освећење воде и босиљкача. Све ове ствари треба метнути на сто иза престола где има места. Осим ових ствари на сам дан освећења треба на овом столу у каквом суду спремити и топлу воду. На другом већем столу, покривеном белим платном и постављеном на средини цркве, треба метнути оно што дође на жртвеник и престо, и то овим редом: на левој половини треба попреко метнути: покривач за жртвеник, на њега одјејаније и платнену срацицу за жртвеник, на њих ваздухе и илитон, а на другој половини стола: кивот, јеванђелије, крст, путир, дискос, звездицу, копије, жлицу, тањире, губе за антиминос и путир. Овај сто треба да је покривен прозачном белом материјом. Код овог стола међу се два аналогија, а на њих се међу три већ освећене иконе: Спаситеља, Богородице и храмовна малог размера, око стола и аналогија унаоколо међу се свећњаци са две, четири, шест, седам, осам и колико било свећа, а употребљавају се само за време свеноћног бденија, ради боље светлости и благољепија у храму, јер пред иконама још неосвећенима не пале се свеће. Свештенослужитељи свршавају бденије на сред храма за споменути стол, а не у олтару, при закривеним царским дверима. Осим овога треба спремити и свештенике и ђаконске одежде, према броју свештеника који служе, а њих може бити од три до осам. При крсном входу око храма началствујући носи св. антиминос, а идући пар свештеника иде за њиме и подржавају га испод руке; даљи пар свештеника носи крст и јеванђелије, а пар за овима носи иконе Спаситеља и Богородице. Осим ових потребан је још један свештеник који иде испред крсног хода и кропи храм и народ који иде напред. Литургију могу свршавати сви који освећују храм. Ђакона може бити четири, од којих је један с началствујућим, један држи воскомастих, један св. воду и један даје све ствари за освећење; у случају да нема ђакона, могу их замењивати и певци. Осим овога треба тројица у стихар обучених, од којих ће један додати кадионицу, други читати часове, трећи држати књигу началствују-

чице, кецеље или запоне (арх. осв. храма). Пошто се тако обуку, узимају воду на бљуду, часни крст и сто са свима стварима које су потребне за освећење храма, уносе га кроз царске двери у олтар (вел. требн.) и међу с десне стране престола (арх. осв. храма), и затварају се царске двери. Свештеници приступају утврђењу престола. При том свештеник не говори оне молитве, које архијереј чита при устројењу престола. Ове молитве прочитао је архијереј када је осветио антиминс. Свештеници узимају даску трапезе. Началствујући кропи даску с обе стране и стубове, ништа не говорећи, и утврђује се даска трапезе као што треба (вел. требн.). Полаже се даска на стубове уз појање 144. пс.: *Кознисѣ тѣ, Бѣже мой* . . . Затим се на угловима даске у за клинове начињене рупе улива воскомастих и очисти се (ножевима). При том се поје 22. пс.: *Господь пасѣтъ мѣ*... Потом се приносе четири клина, међу се на трапезу, кропе се св. водом и умеђу се у стубове. Затим се доносе четири камена. Началствујући и остали свештенослужитељи узевши ка-

ћем при освећењу. Потребни су још и певци. Даље су потребне кецеље, срачице, запони за свештенике према њихову броју, и завеса на царске двери у олтару. Треба неколико екземплара служабника за свештенике, цео круг богослужбених књига, две кадионице, фењер за крсни ход, две ђаконске свеће, укропац. Осим стола за благосиљање хлебова, који се употребљава и за време освећења храма под св. антиминс, када га донесу у храм и поставе на сто пред завесом, потребан је и други сто или аналој под св. антиминс, на коме стоји антиминс за време свеноћног бденија у храму који има да се освећује, код Спаситељеве иконе. Ујутро, пред освећењем воде, за време звонења, свештеници с ђаконом (иде са свећом) преносе антиминс у оближњи освећени храм, ако га има, а ако га нема, остаје пред Спаситељевом иконом до ксног хода. Св. антиминс треба да се метне на дискос, а покривен је звездицом и покровцем; пред њим треба да гори целу ноћ свећа; срачицу на престо и жртвеник треба раније опробати, да ли су доста велике и да ли су на њих пришивени крстови; исто тако треба да се прегледа да ли је начињен престо по уставу и да ли има на угловима удубљења за клинове и на бочковима даске за врпцу, а исто тако да ли је добро начињен жртвеник. Престо треба да је висок један аршин и шест вршака (1 m = 1 аршин и $\frac{1}{4}$; 1 аршин има 16 вршака), а ширина и дужина престола треба да је према величини олтара и царских двери. Ујутро до звона спрема се воскомастих, за који се узима потребна мера жутога воска који се топи на ватри, а потом се у њега међу и остале споменуте утуцане ствари, но воскомастих не треба да кипи, да не би изишао из суда. Иако се пре у чину свештеничког освећења храма није ништа спомињало о воскомастиху, црвеном вину и мирисавим течностима, то се ове ствари данас употребљавају и при јерејском освећењу храма, према значењу престола као гроба Христовог и Голготе, која је орошена крвљу и водом из прободена ребра Спаситељева.

мен, утврђују трапезу (дополн. требн., арх. осв. храма). После утврђења престоле долази омивање престола. Доноси се кондир с топлом водом и свештенослужитељи омивају њоме трапезу и отиру (вел. требн.) је платнима¹. При том се поје пс. 83: *Кѡлѡ козѡблѡенна слѡнѡ...*². У пређашње време при освећењу храма од свештеника није се поливао престо ружином водом с црвеним вином; ни помазивао св. миром, као ни зидови св. храма³;

¹ Омивање престола топлом водом свршава се овако: Јереји рукама растиру на престо изливену воду, а потом мало сапуном. Потом се опет излива вода да се омије сапун и престо се отире платном. Затим се доноси црвено вино, ружина вода и губе, и после кроплења њихова св. водом, настојатељ излива вино и воду на бљудо или у какав други суд, и из њега крстообразно лије на средину престола и по његовим странама, нешто ниже од средине. Свештеници заједно с њиме растиру то рукама по престолу и отиру губама до суха.

² Псалми 144., 22. и 83., не поју се при освећењу антиминса од архијереја, ако освећење антиминса не бива при освећењу самог храма. Псалми се поју при архијерејском освећењу храма.

³ Када је Спб. синод. типографија пожелела издати засебну књижицу: „*Послѡдованіе ѡсвѡщеніа храма, ѡгда творитѡ Иерѡй, избраннннй ѡ архіерѡа ѡ искѡснннй*“, тада је литургичар прот. К. Никольскій поднео Св. Синоду ову историјску исправку у погледу помазивања престола и зидова храма св. миром при свештеничком освећењу храма:

У православној цркви у најдубљој старини при освећењу храма, увек се помазивали св. миром престо и зидови храма, по пропису чина архијерејског освећења храма, по коме се чину св. мошти полагаде под престо, а исто тако и у сам антиминс. Овакав чин имамо у Гоарову Евхологију (1646. г.), који је узет из старог рукописа, имамо га даље у србуљском штампаном требнику изданом у Венецији 1591. год. Исто тако прописано је помазивање престола и зидова и у том чину, који је свршавао архијереј, а који је могао у отсуству архијереја свршити и свештеник (в. Церк. Вѡд. № 39, 1903. г.). По овом чину полагају се св. мошти под престо и не носе се при крсном ходу, но се полагаде у антиминс, који се пришивао за срацицу престола. Овај чин био је штампан у московским требницима 1623, 1625, 1633, 1639, 1651.

Последње четврти XVII. столећа из споменутог чина московских требника састављена су била два чина освећења храма, чин архијерејског и чин свештеничког освећења храма.

Чин свештеничког освећења храма је скраћен. Већи део молитава унесен је у чин архијерејског освећења храма. Архијереј као што је и увек било, полаже мошти под престо и у антиминс. Особина чина свештеничког освећења храма је та, да свештеник носи на крсном входу око храма освећени антиминс и потом га полаже на престо, а не пришива га за њега.

Чин свештеничког освећења храма био је штампан у нарочитој књижици, заједно са чином освећења антиминса од архијереја, који се налази до данас у архијерејском чиновнику под насловом: *Козлѡдованіе кѡкѡ*

сада се то све врши, као што је изложено, и поливање ружичном водом, и помазивање св. миром престола и зидова храма.

После омивања и кропљења св. водом, престо се облачи у одежде исто тако, као и при архијерејском освећењу храма. Прво се кропи св. водом срачица изнутра и споља (дополн. требн.), кропи се врпца и меће се поврх срачице. Обвезује се престо врпцом „просто“ (вел. требн.), т. ј. око престола као појасом, а не тако као при архијерејском освећењу храма; обично началствујући држи у руди крај врпце, и пошто ђакон трикратно опаше престо, чини се узао код првог стуба престола (види доолн. требн.). При одевању престола срачицом и опасивању престола врпцом, поје се псалм 131:

ѡсцїати антїмінсы ѡрхїерею, на нїхже сцїенно дїйствовати сцїенникъ во цркви, идѣже не ѡмать стаа трапѣза мощїй. Ова књижица издана је за време патријаршије у Русији. У почетку књижице означено је: Превѣднѣ сѧ грѣческакѡ писменагѡ чиновника (овако и у данашњем чиновнику, само се у споменутој књижици додаје још и ово): киръ Паисїа, папы и патриарха Александрїйскаго и судїи вселеннїа.

У овој књижици после чина освећења антиминос од архијереја, долази чин с овим насловом: „Чинъ освященїа, понеже антиминосъ освященъ естъ великимъ священїемъ и совершенъ отъ святителя“. У том чину означено је да свештеник кропи престо и полива га родостамом и помазује св. миром трапезу и зидове храма оним поретком, као што је означено у горњим требницима, грчком и словенским.

И московски сабор 1667. г. прописао је тако исто свештенику, да када освећује храм, да има помазивати престо св. миром. Сабор је установио, да од архијереја добивени освећени антиминос „дїйствуетъ вся посланный отъ лица Архїереева, яко уставъ повелѣваетъ, украшаетъ святую трапезу по чину, прежде помазавъ ю освященнымъ и великимъ мѡромъ и прочая вся совершая, яко во уставѣ написано“. (Дѣян. моск. Соб. 1666—67. изд. 1881. год.).

У великом требнику изданом 1698. год., био је штампан чин свештеничког освећења храма из споменуте књижице, издане за време патријаршије, но овај чин имао је у овом великом требнику друкчији наслов но у споменутој књижици, наиме: Послѣдованїе, како священнїй антиминосъ положити вѣ новозданнѣмъ храмѣ. Особина овог последовања великог требника 1698. год. је та, да је у њему изостављено помазивање престола и зидова св. миром од свештеника, и велики требник са овом изменом, т. ј. са испуштањем о св. миру штампа се и до данас. Овако штампање почело је за време Петра Великог. Свештеничко освећење храма без помазивања престола и зидова храма св. миром било је у сагласности са обичајем западне цркве, који се обичај јавља делом и у Русији. У требнику митр. Петра Могиле у чину свештеничког освећења храма дозвољава му се да служи литургију на оном месту, на коме није било нарочито подигнутог престола и које није било помазивано св. миром. Довољно је било за свршавање литургије обићи из-

Поманн Гѣодн Двида... (дополн. требн.), потом се облачи инди-тија окропљена прво светом водом, а при том се поје пс.: 92.: Гѣодъ коцариса... (вел. требн.). Затим се полагају на престо: св. јеванђелије и часни крст. Пошто се престо одене, украшава се жртвеник одежама, које се прво окропе св. водом. На жртвеник се међу свештени сасуди, пошто се прво освете св. водом, и жртвеник се, као и престо, покрива пеленом (вел. требн. гл. 111).

Затим свештеници скидају срачице, запоне, и отварају се царске двери (арх. осв. храма). Началник кропи олтар и цео храм св. водом, и кади олтар и цео храм (вел. требн. гл. 111.) уз појање 25. пс.: Гѣди ми, Гѣодн... (арх. осв. храма). При свештеничком освећењу храма сада се помазују зидови св. миром,

весно место с крсним ходом и окропити здање св. водом уз изговарање неких молитава. У требнику Петра Могиле имамо чин с овим насловом: Чинъ благословенныя цркве или иконостаса, сі есть особыя вѣкія молитвенницы чрезъ Іерея отъ Епископа на сіе благословеніе и власть данную имущаго, еже до времени въ ней прежди совершеннаго освященія божественную совершати литургію. — Западни обичај могао је наћи на истоку подражаваче. На западу свештенику није дозвољено помазивањем св. миром, па према томе и при освећењу цркве он не помазује св. миром.

Тешко се може допустити, да је у великом требнику изостављено помазивање престола и зидова храма св. миром зато, што се сматрало да је то излишно и непотребно, јер се не слаже са храмом и са лицем које то врши. А истина је и то, да је при освећењу храма главно — антиминс, у коме су од архијереја положене св. мошти и који је помазан св. миром. Но истина је и то, да помазивање антиминса св. миром не искључује помазивање престола и зидова храма,

Стари чиновни, у којима је означено полагање антиминса на престо, наређују и помазивање престола и зидова храма св. миром. То је стара пракса прав. цркве. Не доликује светињи храма да се у једном случају храм помазује св. миром и на антиминсу, и на престолу, и на горњој даски, и на четири стране цркве, и на зидовима, а у другом случају да се не помазује ни престо, ни зидови храма. Један се храм освећује више, а други мање. Какав би разлог за ово могао бити у погледу храма? Па и у погледу лица ово није јасно. Свештеник помазује св. миром зидове храма када служи са архијерејем при освећењу храма, а када он сам освећује храм без архијереја, да нема права помазивати. Када може људе помазивати при крштењу (одн. миропомазању) и при примању у прав. веру св. миром, зашто да не може предмете помазивати?

По тачном мишљењу Никољског, изостављање помазивања престола и зидова храма св. миром у великом требнику могло је настати из жеље да се скрати у штампању и онако дуг чин, као што је у чину свештеничког освећења храма у великом требнику изостављено много што шта, што се безусловно врши када свештеник свети храм, тако и пр. изостављено је

као и престо. После кропљења и кађења олтара и целог храма, началник улази у олтар. Приноси му се свећњак са неупалењом новом свећом. Он је пали својим рукама и меће на горње место поред престола (арх. осв. храма у дополн. требн.). Затим началник говори: *Сѧ мїром ѡсвѣтїмъ* и узимају јеванђелије, крст и иконе као и обично при крсном входу; потом началник окади освећени антиминос (вел. требн.), који лежи пред иконом Спаситеља код царских двери, на дискусу на аналогiju, покривен звездицом и покровом (вел. требн. гл. 111.), узима га на главу, пред њиме иде крсни ход, и тако обилази око храма¹. Други јереј иде пред оним који носи антиминос, и помазује зидове св. миром, а трећи кропи храм св. водом (вел. требн. гл. 111.). При

утврђење престола, о клиновима при овом, о воскомастиху, о камењу, омивање престола, отирање губама, о поретку када се не иде с крсним ходом око храма. Све је то изостављено у великом требнику с претпоставком, да је то све познато из праксе. Из тога разлога могло је бити изостављено и помазивање св. миром. Изостављање је могло бити и из непажње, што се после без исправке понављало. На основу свега овога, и одредбе сабора 1666—7., на коме су учествовали источни патријарси, не могу се уносити нове измене у свештеничко освећење храма, и Никољски је у сагласности са чином у споменутој књижици, преведеној из грчког чиновника Пајсија пѣтр. Александријског (учасник на сабору 1666—7), предложио ове измене у чину син. типографије, које су и унесене :

1) где се набрајају ствари потребне за освећење храма, треба додати и миро и струцац;

2) на столу, који се уноси у олтар пред почетком освећења, треба да је и св. миро и струцац;

3) јереј началник при освећењу храма помазује св. трапезу св. миром тако, што чини крст посред плоче престолне и на четири угла уз *ѡлѡлѡѡѡ*;

4) После облачења жртвеника, јереј кропи олтар и сву цркву св. водом и помазује св. миром. Прво на исток на олтарском зиду над горњим местом, друго над западним вратима, треће над јужним вратима, четврто над северним вратима на зидовима крстообразно.

¹ Дошавши до св. антиминоса, началник, окадивши га, метанише са служашчима који су ушли у олтар пред антиминосом. У олтар, где је антиминос, улази само началник, пар свештеника иза њега и ђакон с књигом, а остали свештеници остају код царских двери. Ђакон у олтару говори малу јектенију, а после јектеније возглас: *ѡкѡ свѡтѡ ѡсї Бѡѡ нѡшѡ, ѡѡ на пострѡдѡкшнѡх...* Певци: *ѡмїнѡ*, и поју се пропари: *ѡѡ на кѡмѡни... Сѡтї мѡченицѡ...*, и *Слѡба тѡѡк, Хрѡтѡ Бѡѡ...* по двапут и више пута, према потреби. Началник с истим саслужашчима поново чини земни поклон и положивши на главу дискос са св. антиминосом, иде крсним ходом обратно к освећеном храму.

крсном ходу, појци поју: њже на кáмени вѣрѣ..., Сѣти мѣнициы..., Слáва тѣкѣ... (вел. требн.). Дошавши к западним великим вратима, скида началник са своје главе дискос и поставља га на сто пред царским (т. ј. западним) вратима, на коме по угловима стоје четири свеће, и клања се трипут. И, окренувши се истоку (вел. требн. гл. 111.), стојећи пред св. моштима, говори: Благословѣнъ еси Хрѣте Божје нáшъ, всигдѣ... Певци, ушавши у храм унутра, одговарају: áминъ. Началник говори: Возмѣте вратѣ..., а певци поју питајући: Кто естъ сѣй црѣ слáвы? (вел. требн. гл. 111.). Протођакон каже: Гѣодъ помóлимсѣ... Певци: Гѣоди помíлшй. Началник чита гласно молитву: Божје ѡ́че Гѣода нáшегѡ..., и потом уз приклањање главе тајно молитву входа: Елáдыко Гѣоди Божје нáшъ... Обе ове молитве читају се на архијерејском освећењу храма. После ових молитава началник говори одговарајући на питање појца: Гѣодъ сѣлз, тóй естъ црѣ слáвы. Певци поју то исто, и началник опет говори: Гѣодъ сѣлз... и знаменује крстообразно врата храма антимином (на дискусу) са св. моштима, и улазе у храм (вел. требн. гл. 111.). После входа у храм појци поју тропар: ѡкѡже вѣшнѣлѣ тѣвѣрди... Началник улази с антимином у олтар и полагае на престо антиминос, на који полагае св. јеванђелије (вел. требн.). И окадивши, после узгласа ђаконова: Пáки ѡ́ пáки прѣклóньше..., чита уз клечање једну молитву: Гѣоди Божје нáшъ... од оне две, које се читају при архијерејском освећењу храма. После ове молитве долази мала јектенија: застѣпй, спасй... После възгласа: ѡкѡ скáлтз..., началник узевши часни крст и ставши на средину храма осењава њиме трипут на четири стране: исток, запад, југ и на север. При том ђакон кади часни крст, као што обично бива при крсном ходу, и говори: Гѣодъ помóлимсѣ..., а клирици поју (и народ, свако у себи говори) при осењењу сваке стране: Гѣоди помíлшй трипут. Затим началник целива часни крст, а после њега и остали саслужитељи, и кропи св. водом. А народ целива часни крст у његовој руци, и кропи народ св. водом, и затим почињу часови (вел. требн.). Ушавши у олтар, чини проскомидију по обичају и бива св. литургија.

У новоосвећеном храму свршава се обично служба седам дана. У чиновнику (на крају чина освећења антиминоса) читамо¹:

¹ Овде се у чиновнику ово каже за антиминос које је архијереј осветио при освећењу храма за друге нове цркве. Види Никольскій, Обѣ антиминосахѣ Прав. Русск. Церкви, стр. 38.

„а антиминоси леже на престолу седам дана, а божанствена служба свршава се сваки дан“.

У великом требнику се подробно говори у које се дане може светити храм. Опћа правила у погледу освећења храма су ово: велико освећење храма не треба да буде у исти дан, у чије име је црква подигнута; ово се не дозвољава зато, да се не би мешала служба освећења храма са храмовном службом у част празника. Но ово правило се не тиче храмова подигнутих у име Васкрса Христова. Храмове у име Христова Васкрса према одредби треба светити само у васкрсне дане, „а у друге просте дане, осим недеље, не треба светити храм Васкрса Христова, јер није достојно да се у ове дана поје васкрсна служба (вел. требн. гл. 110.). У осталом и освећење храма Васкрса Господњег није дозвољено у све недеље, тако се у недеље педесетнице, четрдесетнице, св. праотаца и отаца, и у Богородичне празнике не дозвољава освећење храма Васкрса Христова, као ни других храмова, јер у стихирама, славама, канонима и хвалитним стихирама бива велико стиска. А због овога не треба светити храм светог и свете на све Господске празнике и Богородичне, и на празнике великих полијелејних светитеља“. „У велики пост и у просте дане не светимо цркву ниједног храма због поста, да не би разрешили на рибу, вино и масло“ (вел. требн. гл. 110.).

Велико освећење цркве бива не само после зидања цркве, но и 1) када црква буде оскврњена од насиља незнабожаца и јеретика¹; 2) када се после оправке или обнове храма повреди или поколеба престо; и при овом великом освећењу храма, бива свеноћно бденије уочи дана освећења храма пред царским дверима, а ујутро звоне звона како пред освећењем, тако и пред освећењем воде.

Мало освећење храма.

Ако при оправци цркве унутра није био повређен нити покренут престо, то се онда не врши освећење цркве, но се само окропи престо и његове одежде. У ову сврху обично се врши молебно пјеније светитељу чији је храм, т. ј. поје се канон храмовног празника. Молебан обично бива посред храма. Затим се свршава мало освећење воде, иза чега се читају две

¹ Испор. *Ἰερέϊς*. *ἱερέϊς*.

молитве „ко ѿновленіе бжіа храма“, које имамо у великом требнику гл. 95. Прва од ове две молитве: „Годи Бже наш, ѿже тварь единымъ...“ је она молитва, која се чита при првобитном (првом) освећењу храма (види последњу молитву при освећењу храма). Затим најстарији при богослужењу кропи св. водом престо са свију страна, цео олтар, иконостас и цео храм, а други свештенослужитељ при том кади. После кропљења и кађења храма узглашава се: Премѣдростъ, и бива многољетије. После овога читају се часови пред литургијом. Ово освећење храма зове се *мало освећење храма*. Оно се врши и у том случају, ако се у случају опасности од пожара неосвећени људи дотакну престола, његових свештених утвари и одежа. Исто тако оно се свршава када црква буде оскврњена каквом год нечистотом, која нарушава светињу, или ако је обагрена људском крвљу¹.

Но при том се читају нарочите молитве из великог требника: „молѣтва на ѿверзѣніе храма ѿ ѣретѣкѣх ѿскверншагѣса“, — молѣтва на ѿверзѣніе храма ѿскверншагѣса ѿ ѧзыкѣхъ, ѣци же ѧ ѣретѣкѣхъ, — молѣтва... на ѿверзѣніе храма, въ немже слычѣтса человекѣхъ оумрѣти нѣжданѣ“ (т. ј. насилном или изненадном смрћу). Ова последња молитва чита се и тада, када се црква оскврњи смрћу и рођењем животиње у њој (вел. требн. гл. 44.). Ова се молитва према исказу вел. требника чита „ко кхѣдѣ, прѣжде ѡбѣчанагѣ“, т. ј. говори се при входу у храм пре входних молитава, које свештеник говори пред литургијом. Када се престаје да служи у једној цркви због старине, не свршава се нарочити чин, но утвари треба пренети у парохіјску цркву у којој се служи, а материјал здања не треба употребити на недостојну употребу.

Освећење црквених предмета (утвари) без освећења храма.

Предмети и припадности храма, осим њихова освећења заједно са храмом, могу се осветити и засебно, без освећења храма, и то када почињу да се у цркви употребљавају, било као

¹ „Ако су црква и престо освећени, но у случају буне оскврне се како год људском крвљу, или ударцем оружја, руке, или каквим год другим ударцем, то нека се јереј никако не усуди служити док не буде обично очишћење — освећење —, и то са архијерејским благословом“. (Служабник, извјестје учитељное).

нове, било обновљене или чишћене неосвећеном руком¹. Чинове благосиљања и освећења ових предмета имамо у додатном требнику, и ови св. сасуди се могу осветити или сви заједно, или посебно: дискос, путир, звездица, жлица, покровци, као и кивот за св. даре, илтон, индигија, свештеничке одежде, крст, иконе — св. Тројице, Христа Спаситеља, Богородице, сасуди црквени: кадионица, бљудо за анафору, кивот за св. мошти и т. д. Освећење ових предмета врши се у храму. Наиме поставља се сто „часно покривен“ пред царске двери. На сто се међу ствари које се имају осветити. Свештеник у епитрахилу и фелону излази из олтару кроз царске двери, с кадионицом. Пошто окади крстообразно предмете на столу који се имају осветити, почиње возгласом: „Благословѣнъ Бѣхъ нашъ...“. Затим се чита: Црѣю нѣбесный..., трисвето, Оченаш, Гѣоди помилѣй — 12 пута, Глава, ѣ нынѣ, Прїидите, поклонїмся... трипут, и при освећењу сваке врсте предмета нарочити псалам; при освећењу сасуда — пс. 22.; кивота — 131.; илитона — 110.; свештеничких одежда — 132.; индигије — 92.; црквених сасуда — 25.; иконе св. Тројице 66.; Спаситеља — 83.; Богородице 44.; светитеља — 138. После псалма или неколико псалама, као н. пр. при освећењу крста 131., 59. и 98., говори се Глава, ѣ нынѣ: Ялїлїа трипут, и свештеник чита при сваком освећењу нарочиту молитву, иза које долази још једна молитва, која се тајно чита уз приклањање главе, и потом свештеник кропи св. водом сасуди или одежде, т. ј. шта се освећује, говорећи: Освѣщѣются сосѣды сїа, — или образъ сїй, блгодѣтїю прїстѣпѣ дѣа, ѡкроплѣнїемъ воды сѣа свѣщѣннымъ, ко ѣмѣ оцѣ, ѣ сїа, ѣ стѣгѣ дѣа, ѣмїнъ“. После овога при освећењу икона поју се тропари и кондаци онога, ко је на слици, н. пр. светитеља или празника и т. д., и бива отпуст².

Исто тако немамо нарочитог чина за освећење срачице.

¹ У додатном требнику читамо: „Нека се зна, да ако и колико год се пута ови службени сасуди (дискос, путир, звездица и т. д.) обнове или очисте неосвећеном руком, толико пута овим напред написаним благословом (т. ј. чином у додатном требнику) треба их благосиљати и светити, јер друкчије чинећи, о јереју, смртно грешїш, као понизитељ Христових тајана“. Дополн. требник на крају чина: Молїтка, ѣже благословїти новѣю лжїцѣ...

² Нема молитве за освећење јеванђелија, јер је оно као рѣч Божја свето, и оно се не освећује. Но освећују се на њему корице с иконама, при чему се читају молитве при освећењу разних икона (у додатном требнику).

за одевање часног престола њоме и обавијање престола врпцом, ако то бива у другој прилици, а не при освећењу храма. Освећење срачице врши се чином освећења индितिје (у дополн. требнику), но с том разликом, да се при освећењу срачице чита не пс. 92. но 131., који се поје при одевању престола срачицом при освећењу храма. И обавијање престола врпцом при полагању срачице на престо свршава се обично, као што је указано у чину свештеничког освећења храма, мада је н. пр. пре престо при архијерејском освећењу био обавијен нарочитим начином. За полагање нове срачице на престо, и за обавијање њоме престола, има се молити од архијереја благослов.

Миропомазање и крунисање царева и краљева.

Када цар или краљ узлази на престо, врши се крунисање и миропомазање. Ово миропомазање није посебна тајна у строгом смислу, јер је слична тајни миропомазања и једнако се врши, и јер православна црква признаје само седам тајана. Оно није ни понављање тајне миропомазања, иако се врши истим начином, истом материјом и формулом, јер се миропомазање врши иза крштења над онима који нису миропомазани, а миропомазање царева и краљева има искључиво значење и употребу¹. Миропомазање као тајна се не понавља², као ни крштење — духовно рођење, а миропомазање царева и краљева на дан крунисања је други виши степен давања дарова св. Духа, потребних за овај висок положај и службу. Не понавља се ни тајна свештенства, но има степене узвишења, и поновно рукоположење свештенослужитеља оспособљава за више служење; исто тако и свештено помазивање царева је виши степен тајне, сугуб дух, који силази на главу народа³. Миропомазање и крунисање владара врши се по Чину свештеног крунисања, који се штампа у засебној књизи⁴.

Већ рано у цркви јавио се у хришћанској цркви само-

¹ Прав. Собес. 1859. г. фебр. стр. 179—180.

² Испор. стр. 53. ове књиге.

³ Пр. Игнатиј, О таинствахъ, 1863. стр. 120. Према томе о миропомазању владара требало је говорити код тајне миропомазања.

⁴ Имамо га и у књизи А лек с њ я Мальцева, Священное коронованіе по уставу православной Каеолической Восточной Церкви въ связи съ историческимъ и литургическимъ очеркомъ различныхъ чиновъ коронованія, Берлинъ, 1896. Овде имамо исцрпну литературу о овом предмету.

сталан чин крунисања. Особити акт царскога посвећења постојао је код многих културних народа дохришћанског света, изражаван у приношењу жртава, омивању, полагању царских одежа, полагању круне и т. д. Највећи развитак постигао је чин крунисања код Јевреја, но хришћански чин крунисања стоји још више. У *Визанцији* чин крунисања састављен је у току многих векова. Прве позитивне вести о византском чину крунисања имамо од императора Константина Порфирогените у спису: *De cerimoniis aulae byzantinae*, где су описани обреди крунисања императора Лава Великога (457. г.), Лава Малога (474. г.), Анастасија (491. г.), Јустина I. (518. г.), Јустинијана (527. г.), и тако даље . . . Првобитно је у чину крунисања превлађивао светски елемент. Крунисање Лава свршавало се на Марсову пољу. Церемонија се састојала у подизању знамења, облачењу царске одежде и т. д. Крунисање су вршила световна лица, а цариградски патријарх био је само гледалац. При крунисању императора Анастасија, које је било на хиподрому, а које је вршено подизањем императора на штиту, учествовао је и патријарх Евтимије, који је саставио молитву и положио на императора царску хламиду и круну, при чему је тражио да Анастасије свечано изнесе символ вере. То је био први случај увођења религиозног елемента у крунисање. После тога светски елемент уступа религиозном, са хиподрома преноси се радња у храм, и као главно дејствујуће лице при крунисању јавља се патријарх. У X. столећу крунисање у смислу црквеног обреда представља нешто цело, као што се види из описа Константина Порфирогените и из чина изданог од Гога-а. Уз чин крунисања вршено је после и миропомазање, и чин се састојао из две церемоније, грађанске и црквене. Грађанска се вршила у триклинију и састојала се у подизању императора на штит и у свечаном проглашењу за императора, а црквена се вршила у храму Св. Софије и имала је сложен карактер. Император се облачио у царске одежде, улазио је у храм, предавао је патријарху својеручно написано исповедање вере, седао је на престо, примао од патријарха миропомазање, свршавао заједно са свештенством велики вход, кадио је у олтару и причешћивао се слично свештенослужитељима. Затим је примао поздраве. За време поздрава прилазио би ко год од народа и показивао би императору у једној руци суд пун људских костију, а у другој омот лана, који је одмах спаљиван. Каменоресци су

износили комађе камења, да га сете гробног споменика. Касније према сведоџби Симеона Солунског био је обичај да се при крунисању даје цару у леву руку „ὄκκκία“ (свилено платно у коме беше увијена грудa земље). Овим обичајима хтелo се да се цар на највишој висини свога живота и светске славе подсети на пролазност свега земаљскога и на скромност.

Чин византијског крунисања прешао је у Русију у време московске самодржавности, и први руски владар који се крунисао по обрасцу византијских владара био је Иван Васиљевић Грозни, који је од цариградског патријарха добио књигу с пуним чином царског крунисања. Та књига послужила је за образац при крунисању руских владара, као прејемника византијских императора и главних заштитника православља. У време исправке богослужбених књига чин крунисања и миропомазања коначно се приближио византијскоме. Од свих руских владара једино се Никола I. са својом женом крунисао пољском круном по римокатоличком обреду од примаса Пољске, архиепископа варшавскога. Иначе сви руски владари крунисали су се православним чином крунисања.

Српски цареви и владари крунисани су византијским чином, јер „чинъ биваемъи на поставлннѣ ц'ра“, који имамо у србуљском требнику Јеронима Загуровића штампаном у Млецима 1540. године, је дослован превод грчког чина крунисања који имамо у Гоар-ову Евхологију (Venet.) p. 726.

Уз споменути чин у србуљском требнику, имамо и овај чин: Молитва на поставлннѣ кесара и деспота и и'нимъ властемъ.

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ

Стр.	7. ред	4. одоздо	треба :	невидљива,	место :	невидљиво.
"	20.	" 11.	" "	одељеним,	"	одређеним.
"	33.	" 7.	одозго	мољење,	"	мољења.
"	39.	" 8.	одоздо	крштење,	"	крштења.
"	52.	" 10.	" "	Од,	"	од.
"	57.	" 19.	одозго	алавастар,	"	аластар.
"	58.	" 7.	" "	антиминс,	"	антимис.
"	59.	" 14.	" "	речи,	"	речи, полагање руку с молитвом.
"	59.	" 19.	" "	њу,	"	њих.
"	59.	" 14.	одоздо	помазују,	"	помазује.
"	76.	" 3.	" "	Када су у Русији,	место :	Када су Русији.
"	90.	" 8. и 9.	одозго	псалама,	место :	псалмама.
"	108.	" 18.	одоздо	степенa јерархије,	место :	степенa ове је- рархије.
"	108.	" 9.	" "	Венијаминовој,	место :	Венијаминој.
"	119.	" 20.	" "	привноси,	место :	приносе.
"	126.	" 17.	" "	1714.,	"	1814.
"	127.	" 16.	" "	протопрезвитера,	место :	протозвитера.
"	134.	" 19.	одозго	наповеди,	место :	исповеди.
"	145.	" 18.	одоздо	чина,	"	чини.
"	149.	" 1.	одозго	Молитвословља ¹ ,	место :	Молитвословља.
"	150.	" 18.	" "	друга,	место :	друге.
"	158.	" 19.	одоздо	савршени,	"	свршени.
"	159.	" 16.	одозго	спрема,	"	спрему.
"	173.	" 5.	" "	њих,	"	њим.
"	175.	" 17.	" "	да,	"	ба.
"	207.	" 12.	" "	родостама,	"	родостамна.
"	208.	" 7.	" "	родостамом — ροδοστάμου,	место :	родостам- ном — ροδοστάμα.

САДРЖАЈ

Предговор	3
---------------------	---

I. ПОСЕБНИ ИЛИ ПЕРИЈОДИЧКИ ЦРКВЕНИ ЧИНОВИ.

Прелаз	7
------------------	---

I. Свете тајне:

О св. тајнама уопће:

Појам, значење и узвишеност св. тајана	7
Вршилац св. тајана	8
Прималац св. тајанâ	10

О св. тајнама посебно:

<i>Св. тајна крштења</i>	10
Видљива страна крштења	12
Вршилац крштења	15
Субјекат крштења	17
Време и место крштења	21
Кумови	24
Имена оних који се крштавају	27
Дужности свештеника према бабици	28
Чинови у вези с крштењем	29
Чин тајне крштења	35
<i>Св. тајна миропомазања</i>	51
Св. миро и варење св. мира	53
Чин тајне миропомазања	58
<i>Света тајна евхаристије или причешћа</i>	66
Видљива страна св. евхаристије	67
Извршилац св. тајне евхаристије	68
Субјекат св. тајне евхаристије	69
Време примања св. тајне евхаристије	72
Чин причешћа болних	75

<i>Свешта тајна покајања</i>	79
Видљива страна покајања	80
Извршилац св. тајне покајања	80
Субјекат тајне покајања	82
Покајна дисциплина у православној цркви од најстаријих времена до данас	85
Чин тајне покајања	102
<i>Тајна свештенства</i>	107
Посвећење за чаца и појца	110
Посвећење ипођакона	113
Рукоположење ђакона	114
Рукоположење презвитера	118
Рукоположење епископа	121
Произвођење у црквене чиновне	127
Одликовање надбедреником и митром	129
<i>Тајна брака</i>	130
Појам и видљива страна брака	130
Извршилац и субјекат тајне брака	130
Мешовити бракови	131
Време и место брака	132
Чин тајне брака	133
<i>Св. тајна јелеосвећења</i>	140
Чин тајне јелеосвећења	144

II. Св. Молитвословља :

Прелаз	149
Појам, сврха и деловање молитвословља	149
Разлика између црквених молитвословља и тајана	150
Извршилац и субјекат црквених молитвословља	150
Освећење воде	151
Монашки постриг	157
Чин на ѿдѣлнѣ рѣсы ѿ камилѣвѣхѣ	162
Чин мале схиме или образа, т. ј. мантије	164
Чин великог и анђелског образа	170
Црквена молитвословља при смрти хришћанина	173
Литија за умрле	175
Панихида	177
Спровод умрлога до цркве и врсте погребѣ	180
Опело и погреб световњака	181
Опело и погреб монаха, игумна и архимандрита	184
Опело и погреб свештеника	186
Опело и погреб деце	188
Опело умрлих пасхалне седмице	189
Молбена пјенија	190
Богослужење при оснивању цркве	196

Постављање крста на цркву	200
Освећење звона	201
Богослужење при освећењу храма	202
Архијерејско освећење храма	203
Освећење антиминосa	216
Свештеничко освећења храма	218
Мало освећење храма	226
Освећење црквених предмета (утвари) без освећења храма	227
Миропомазање и крунисање царева и краљева	229
Штампарске погрешке	233

ОД ИСТОГ ПИСЦА ЈЕ ОВО :

1. *О св. литургији* од Симеона архиепископа Солунског († 1429), с грчког превео — Богословски Гласник, књ. 18. св. 3. стр. 176—185; св. 4. стр. 285—292; св. 5. стр. 448—453; св. 6. стр. 529—536.

2. *Касија*. Из црквеног песништва. Богословски Гласник 1914, стр. 1—6.

3. *Акашиш пресвешој Богородици*, с грчког превео и протумачио — Ср. Карловци 1918. Стр. 32. (Штампано у 5000 примерака. Распродано).

4. *Православна литургика*, Први, опћи део. Срем. Карловци 1919. стр. 320.

5. *Православна литургика*, Други, посебни део (дневна богослужења, св. литургије и седмична богослужења), Срем. Карловци, 1920. стр. 146. (Обе књиге штампане у 1500 прим.). — Види приказе Г. Г. Др. В. Чајкановића, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. I (1921.), стр. 258—259; Др. Ф. Гривца, у Bogoslovni Vestnik, Leto I, zv. II. str. 192. и С. Kogolevskij, Studion, Bulletin des églises de rite byzantin (Roma), vol. I. N. 6, 181.¹

6. *Погребне песме*, Сремски Карловци, 1920. стр. 32. — (Штампано у 10.000 примерака. Распродано). Види приказ Г. Др. В. Чајкановића, Прилози... књ. IV (1925). стр. 333.

7. *Преподобна Параскева-Петшка*, Хришћански Живот, књ. I (1912) стр. 142—150.

8. *Црква Пешковица* (филијала ман. Шишатовца). Срем. Карловци 1922, стр. 49. (Одштампано у 200 примерака трошком Ман. Шишатовца из Гласника Српске Православне Патријаршије, год. 1922). — Види приказ Г. Др. Н. Радојчића, Narodna Starina, 1923, св. 2.

9. *Монахиња Јефимија*, Ср. Карловци 1922. стр. 35. (Одштампано из Хришћанског Живота 1922.) (Може се добити у књижари Ј. Живковића у Срем. Карловцима). — Види приказе Г. Г. Др. Н. Радојчића, Narodna Starina, св. 3, стр. 336. и

¹ Од књига под бр. 4. и 5. има још само врло мали број примерака.

N. Jorga, Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale, 7—12 Juillet—Decembre 1923.

10. *Чин крунисања у ишторији*, Црква и Живот (Скопље), Год. I (1922), бр. 9. и 10. стр. 349—51.

11. *Хришћанско-ешички и хеоршолошки елеменаш у две народне песме*, Прилози... књ. III (1923), 141—149.

12. *Опросно писмо*, Прилози... књ. III (1923), 231—236.

13. *Лавсаик*, Хришћански Живот, 1924. бр. 3. стр. 132—35.

14. *Св. Наум Охридски*, Ср. Карловци 1924. стр. 33. (Одштампано из Гласника Српске Православне Патријаршије 1924. год. Распродано). — Види приказе Г. Др. В. Ђоровића, Прилози... књ. IV, 318 и F. D. у Byzantinische Zeitschrift, XXV. Bd. S. 443.

15. *Св. Ђурађ Крашовац*, Браство XIX (1925) стр. 152—67.

16. *Кирил Пејчиновић — Досишеј Јужне Србије*, Браство XIX (1925) 310—317.

17. *Молишве пре и после св. причешћа*, са грчког превео —, Крагујевац 1925. страна 31. (Штампано у 5000 примерака. Распродано).

18. *Марков Манастир*, (историја и живопис са орнаментиком), Нови Сад 1925. стр. 51. Издање Народног Музеја као III. књига Српски Споменици. Види приказе Г. Г. Др. Izidora Сankара у Zbornik za umetnostno zgodovino, Letnik V (1925) Štev. 3. str. 118—119. и Др. Влад. Р. Петковића, Гласник Скопског Научног Друштва, књ. II. (Штампано у 1000 примерака, а може се добити у Народног Музеју, Београд, Милоша Великог 58, цена 100 динара).

19. *Српска плашаница монахиње Јефимије у Манастиру Пушни*, Старинар, III. серија књ. II. (1925). стр. 109—120. Види приказе Г. Г. Др. Тих. Р. Ђорђевића, Јужна Србија, бр. 49 јуни 1925. стр. 124—25. и Др. Михаила Ласкариса, Мисао књ. XVIII (1925), св. 3. и 4. стр. 124—25.

20. *Мрђавчевићи*, Старинар III. серија, књига III. (1925) страна 11—41.

21. *Још нешто из Маркова Манастира код Скопља*, Гласник Скопског Научног Друштва, књ. I (1925) 301—308.

22. *Православна Лишургика*, Други, посебни део (Св. тајне и молитвословља), Београд 1926. стр. 240. (Цена 70 динара, може се добити само код писца, Београд, Капетан Мишина 11.

Спрема се за штампу:

23. *Православна лишургика*, Други, посебни део (Годишње, празнично и постовно богослужење и Срби светитељи, или Хеортологија).

24. *Црквене старине фрушкогорских манастира*.

25. *Превод и коменшар лишургичког дела из списка Silviae vel potius Aetheriae peregrinatio ad loca sancta* (IV. столеће).